

KISS LAJOS

A
SZEGÉNY EMBER
ÉLETE

A T H E N A E U M K I A D Á S

BEVEZETÉS

Bajos azt megmondani, ki *a szegény ember*. Az-e, *aki orrával dúrja a földet* és mégse boldogul; az-e, akinek nagy családja van, vagy aki nagy nélkülözések között él, szóval ahol *nincsen az a van*. És vajjon aki tud magának egy kis hajlékot szerezni, az már nem tartozik a szegények közé? Hiszen aki biztos állásban van, az is szegénynek mondja magát és méltán. Sokféle szegény ember van. Maga a szegény nép így határozza meg: *az a szegény, aki beteg; aki egészséges, az nem szegény*. Azt is mondja, hogy *szegény az ördög, mert nincs lelke*, ami már erkölcsi értékelés. De a nép is megkülönbözteti a szegények közt a nagyon szegényt, akit *kócos szegénynek** mond. A hatóság régebben annak adott szegénységi bizonyítványt, aki 200 forintnál többet nem keresett egy évben, ma az kap, akinek napi keresete a szokásos közönséges napszámot el nem éri. Azokról a szegény emberekről lesz itt szó, akiknek sem vagyonuk, sem állandó, biztos jövedelmük nincs, mint ahogy ők mondják, akik *más tallajából* (tarlójából) *élnék*. Nem tartoznak ide a pásztor emberek, akik nem tartották magukat parasztnak, a szántó-vető parasztot lenézték, *sült parasztnak, bukó* (buta) *parasztnak* mondták.

A szegények legáltalánosabb típusa az, amely tisztességes emberhez illően komoly oldaláról veszi az életet s olyan pályát fut meg, amelyen csakis kitartó munkával, szorgalommal boldogulhat. Az ilyen ember hátát a kemény munka meggörbíti s haját megfehéríti a gond.

A szegények másik típusa az, amely könnyebb végét keresi a dolognak. Csak a törvény szigorától fél, igyekszik azt kijátszani, de legtöbbször rajtaveszít. A könnyen élő embernek olyan a lelkiismerete, *mint a parasztgatya, ha akarja megtágítja, ha akarja összehúzza*.

Minden szegény ember a kanászsággal kezdi küzdelmes életét, de nem mindegyik járja végig mind azt a lépcsőfokot, melyekre

* Régen zsírral kenték a haját, a nagyon szegénynek az ételébe is alig jutott, azért volt kócos.

életkoránál és életerejénél fogva alkalmassá válik. Van, aki holtá napjáig kint marad a tanyán; van, aki csak addig, amíg katonának el nem viszik. Nagyon sok bejön a városba lakni, ha megnősül, vagy később, ha egy kis házravalót összegyűjtöget. Bent a városban aztán mint napszámos keresi kenyerét sokféle munkával évszakszerinti és korhoz kötött állandó és bizonytalan ideig tartó különböző foglalkozással és ott, ahova sorsa és igyekezete folytán kerül. Valamint azok se okvetlen mennek lépcsőről-lépcsőre lefele a lejtőn, akiknek nem fülük a foguk a kitartó, nehezebb dologhoz, mivel némelyik hirtelen nagyot esik, másik meg a neki tetsző magasabb vagy alacsonyabb fokon megáll és ott éli le sohasem nyugodt, izgalmakkal teljes életét.

Írásomban mindenekelőtt a feledésbemenő multat igyekeztem megörökíteni, de csak annyiban, amennyiben az az élő szájhagyomány által lehetséges volt. A technikai eszközök okozta gyors haladás ma részben, vagy egészben megváltoztatta azokat a tényeket, amelyeket itt ismertetek. Régen a haladás aránytalanul lassúbb volt, mint ma. Amikor tehát a félszázaddal ezelőtti állapotok rajzát adom, egy olyan népi kultúrát ismertetek, amely századokon keresztül lényegében ugyanaz volt. A múltban, mint mozdulatlan kultúrában, a korszerinti különböző foglalkozásoknak jobban megvoltak egymást elválasztó határaik, mint a jelenben. Az egyes foglalkozási ágak ma inkább névszerint vannak meg, mivel bármilyen néven fogadják is meg a cselédet, mindenféle dolgot kell végeznie, ami előkerül, amire sort kerítenek.

A munkámban előforduló adatokat, tényeket kizárólag Hódmezővásárhelyről és annak határából vettem. A kidolgozás során azonban arra a meggyőződésre jutottam, hogy munkám mégsem monográfia, mert a benne feltüntetett viszonyok nagyjában az egész Alföldön azonos jellegűek. Hogy állításom mennyiben felel meg a valóságnak, arra biztos feleletet csak utólag, kellő számú részlettanulmány után lehet adni.

Ezt a munkámat 1934 évben fejeztem be, megjelenését a mai nehéz könyvkiadás késleltette. A szegény ember életéről szóló munkámat követni fogja a szegény asszony élete is, jelentős részét már ennek is megírtam, így lesz kerek egész az alföldi szegénység élete.

A KIS KANÁSZ.

A *célszörű szögény embőr*¹ élete a kanászsággal kezdődik. A régi értelemben vett *kis kanász* ma már nem található meg. Nincs már olyan kanászgyerek, aki zubbonyos korában kikerülvén a tanyára őrizni, legeltetni a disznókat, malacokat fagyban, sárban, a városba évenként egyszer-kétszer ha bejött, némelyik csak akkor, amikor *kiírták katonának*. Ott cseperedett, nőtt fei a szabad ég alatt *kisbéressé, öregbéressé*, egészen addig, míg meg nem házasodott. Sokan azután is kintmaradtak *tanyásbéresnek, tanyásnak*, egész életüket ott töltötték halálukig.

A sok családú *szögényembőr* gyerekeiből lett a kiskanász. Odaadta kisebb iparosmester is, mikor már nagyon szaporodtak. Otthon nem tarhatták, mert nem volt miből. A muszájnál is erősebb nincsetlenség hajtotta, vitte rá a szegényt, hogy gyermekét elállítsa, hogy más *keze-lába legyen*, így van ez különben ma is. Ahol sokan vannak, sok kenyér kell. Már pedig régebben 12—17 gyerek is hancúrozott a kuckóban, ha nem egy asszonytól valók is, úgyhogy alig fértek. Az ilyen helyen aztán nem győzték betevő falattal a sok száját, rajtavaló ruhával se testüket. Nincs ez se, az se; az ínség, a nyomorúság vicsorítja fogát mindenfelől. Az egymást követő bajok ellenére sem megy a gyerek *elállítása* olyan könnyen, ahogy a szükség parancsára elgondoljuk. A gyerekek szaporodásával a szülők gondja is növekedik. Nap-nap után égetőbbé válik a helyzet, mi lesz, hogy lesz. Nehéz azt még kimondani is, el kell állítani a legnagyobbikat. Hányszor elmondják, hányszor elbeszélik: »*olyan kicsi még ez a gyerek, de muszáj*«. Anyja előre siratja, hogy *más húzza-vonja, más üti-veri*. Igaz, hogy otthon is kikap, *megverődik* a gyerek, de hát más az, ha maga üti, a gyerekek sem fáj úgy.

Míg a jóérzésű apa fájó szívvel adja oda gyermekét szolgálni, s az anya sajnálkodva simogatja tekintetével naponkint fejlődő kis fiát,

¹ A tájszók, szólások jelentését lásd hátul *Szómagyarázat* cím alatt.

bizony vannak olyanok is, akik számításból adják szolgálatba még egyetlen gyereküket is, hogy *ne fogyassza otthon a kenyeret*. Kereszen legalább egy pár csizmáralvót, lendítsen rajtuk valamit. Sőt olyan is sok van, aki azért örül a nagyszámú istenáldásnak, mert gyerekei keresnek, dolog és gond nélkül élhet. Megesik az is, hogy azért kell elállítani, mert *radó* (csintalan) *a gyerek, de nagyon*, nem bírnak vele. Súlyosabb az az eset, mikor elhalván a feleség, a második asszony nem tűri a *más* gyerekét; a házi békéért kénytelen-kelletlen a háztól eltávolítani az apa a gyermeket, legtöbbször lelkifurdalások között. Szomorúbb a helyzet ott, ahol apa, anya nélkül maradnak az apróságok. Az árvával nem gondol senki. A könyörületes szívűek is azzal veszik magukhoz, hogy mentül hamarabb keressenek nekik az árvák. Sok esetben megváltás szegényekre, ha elkerülnek hazulról. Legsánandóbb sora van a *kénytelenségből lett gyerekeknek*, akinek születésekor azt mondják: *ez is bajnak lött*.

Ezelőtt egy-két emberöltővel, amikor még nem erőltették az iskolát olyan nagyon a világi népre, mint manapság, már a zubbonyos gyermeket kivitték kanásznak, alig hogy el tudott *pásztoritáni*. Nyolc-kilenc esztendő koráig az *étiért szolgált*, vetettek a nyakába valami ócska rongyot. Ez volt a fizetése. Ebben az időben a jobb módú ember fia lett iskolás a szegényé kanász. Vágyott is a gyerek a kintvaló életre, ha belekóstolt is az iskoláskodásba, néhány hónap múlva otthagya. Mert az iskolában nem azt tette, amit akart, *pacsist, fenekest kapott*. Míg a tanyán *pite és lepény* csalogatta a jobb életre. A tanítótól minduntalan azt hallotta: *»Te, se bánnád, ha megkennék hájjal az iskolát, hogy a kutya megenné!«* Addig mondogatta a mester, míg éretlen gyerekéssel el is hitték szórul-szóra. Attól tudom, akivel megtörtént, hogy szégyelt iskolába zubbonyban járni — akkor még 6—8 éves gyerek is vászon-zubbonyban járt — könnyen hajlott a vele egyidős gazdafi szavára és egy reggel otthagyták a várost kettesben. De mielőtt elindultak, ellopták a háját és azzal a tanítói pálca hatása alatt megkenték az iskola falát, kivált az ajtófélfát, ahol bejártak. Abban a hiszemben tették ezt, hogy a kutya csakugyan megeszi és megszabadítja a veréstől az iskolás gyerekeket. A kutyák reggelre virradóra nyalták az iskola oldaláról a rákent haját, a járókelők nagy bámulatára, derűtségére. De az apák sem erőltették fiaikat az iskolába. Maguk is iskolázatlanok lévén, azzal tartották, *aki a kanászságból meg nem él, kevés annak a Dárius kincse is!* Többet ér egy választási malac, mint az ábécé. Ki miben született, abban maradjon. A kanászság tehát korántsem volt büntetés a gyerekeknek, hanem öröm. A legtöbb nehezen várta, mikor állítják el cselédnek. Nem adta félvilágért, ha felülhetett a lóra.

Aki *feladta is* iskolába a fiát, nyáron a két hónapi szünidőre

kiadta a tanyára jószágot őrizni, hadd szokja meg a kintvalólételt. Sok szülő elfogta az iskolától gyereket, mihelyt az idő kinyitott, kivált azok a néhány hold földdel bírók, kiknek a saját jószáguk őrzésére volt szükségük. A régi időben szinte szokássá vált, hogy a fiúgyerek három esztendeig járt iskolába, a leány csak egy évig. Aztán *leszakadt az iskolából*. Most már új esztendeig maradt a tanyán. Év végén jött haza csak, hogy újra elálljon a régi vagy az új gazdához. Néha iskolai év közepén, *kis ekzáménkor leszakajtották az iskolából* s ahogy az újesztendő kapóra jött, el is állították.

A szegény ember gyereke, ha hamarabb nem, mikor elérte a tíz esztendőt, *éves kanász* lett. Egyformán nagy esemény, mind a család, mind a gyerek életében. A szülők féltő gonddal, a gyerek örömmel gondolt rá.

Esztendő utolsó napján van a *kanász- és béres fogadás*. Majd minden városrészben van jelesebb korcsma, hol a kanászfogadás történik, melyek közül leglátogatottabbak a város közepén levő vásárállás-széli korcsmák. Aki ekkor és itt el nem szegődik, az újesztendő első hetében a templom előtti piacon próbál szerencsét, bár itt inkább a szolgáltatófogadás történik. Szokták a gazdák is fölkeresni a cselédnek valót, a cselédek is ajánlkoznak a gazdáknál. A jó maga viseletű, kötelességtudó gyereket *elkomendálták*, kapós volt; jobb bért is adtak neki.

A mondott napon, vagyis óesztendő utolsó estéjén a kanásznak-, béresnek valók a korcsma felé tartanak, hol a fogadás történik. Nem maguk mennek, hanem apjuk kíséretében. Esteli 6—7 órakor már annyian vannak, alig lehet bemenni. A korcsmának minden helyisége el van foglalva. Akik nem tudtak helyet fogni, a terem közepén állanak. Van nagy jövés-menés, még nagyobb füst, mert ilyenkor az is pipál vagy szivarozik, akinek sohse volt a szájában ilyesféle. A nagyobbak, a béresnekvalók boroznak, dalolnak. Olyan nagy a zaj, az ember saját szavát is alig hallja.

Idejönnek a gazdák is. Külsejükről meglátszik a jómód. A korcsmáros igyekszik helyet csinálni nekik. Ahogy leül a gazda, mindjárt szóba ereszkedik a mellette levő egyik szegény emberrel, kinek a fia tőle alig egy lépésre bámulja a hangos mulatozókat és nemi irigykedéssel szemléli azokat a kis kanászokat, kik már egy vagy két évig kanászkodtak, kiknek már szabad bort inni.

— Milyen családja van?

— Kanásznakvaló fiam van. Ehun ven-e — húzza magához a gyereket.

A gazda végignézi rajta. Erősségét figyeli, miközben kérdezi;

— Vót-é mán valahol?

— Nem vót még.

— Hogy akarja?

— Hát 30 forintot szeretnék, mög egy pár csizmát, két fehér ruhát, egy darab szappant, kocsi szalmát, egy köből búzát, egy köből árpát, mög választási malacot.

— Hú, bátya, kend sokat akar! Egy kicsit sokallom!

— MÉR vóna sok, Héjjá gazduram is ennyiért fogadott mög inkább hitványabbat az enyimmél az imént.

— Kend alkudni akar, úgy látom. Iszik kend egy pohár bort? — veti közbe. Feleletet se vár, már rendeli is. Egy pillanat s az élelmes korcsmáros teszi a gazda elébe a pirosbort két pohárral. Tölt. Isznak.

— Másként beszéljék kend — kezd ismét az alkudozásba.

A szegény ember, a sok bajú, nagy családú apákat jellemző mozdulattal, arckifejezéssel és bőbeszédűséggel kezdi bizonyítani igazát, hogy milyen nagy a nincsetlenség náluk, *csak a kenyérevő szaporodik, maholnap lélepi a sok gyerek*. Még ha szájukbavalót tud is keresni két karjával, de testi ruhát nem tud rájuk adni. A gazda engedi beszélni, bele nem szólna, inkább helybenhagyólag bólongat.

— Baj van mindönütt. Neköm is elvetéltek a kocáim az idén, veti ellen a gazda.

Addig-addig mondogatják a maguk igazát, míg meggyőzik egymást felhozott panaszaik valóságáról. Megegyeznek. De a ruha vagy a malac elmarad.

— Hát akkor majd kimégy gyerököm — fordul a fiához az apa, mit az öcskös nem kis örömmel vesz tudomásul.

Elfogy a bor is. Köszönés előtt gondos szülő felkéri a gazdát, hogy jól bánjanak a gyerekekkel. Szívére köti azt is, hogy *nagy jószágot* ne bízzanak rá, mert azzal még nem bír. Tudni kell, hogy a kis kanász csak disznókkal, malacokkal bajlódott régen, később azonban, kivált az újabb időben, *elébevernek* minden jószágot, libát, juhot, csikót, lovat, tehenet, mivelhogy kisebbszerű gazdánál nincs is abból több, mint amennyit egy gyerekre rá lehet bízni.

— Elnézéssel löszünk mink — nyugtatja meg a gazda. Egy forint foglalót ad biztosítékul.

Emitt az asztal sarkánál régóta alkudik egy gazda olyan gyerekre, aki már volt szolgálatban. Hogy ott hallgatja a szót a gyerek, megkérdezi tőle kisebbités céljából:

— Tudnál-é két lónak való lucernát vágni?

— Tudnék — mondja a gyerek bátortalanul.

— Sarlóval ugye? — kötődik csúfondárosan a gazda.

— Na, na, — mentegeti az apa — sönki se tanulja azt az anyja hasába.

Folytatják az alkudozást. A gazda a pénzt sokallja. Igyekszik lealkudni. Az apa semmiáron sem enged.

— Olyan kabátja vót most is, nem tudta az anyja mögfödani. Újat költött állítani.

A gazda legyint. Pénzzé lóhet tönni az életöt.

— Igön ám, de éccör majd aszongyák: édösapám, én kerestem is ám, hun van? mer eddig rámönt.. . Mert van négy fiam, mög egy sz... s lány.

— Ha a búzának jó ára lösz, kétannyit kap érte, mint ameny-nyit most ér.

— Igön, de azt köll számítani, ami most van, a következőt sohse tudja az embör.

Nagynehezen, sokára, de megállapodnak, a gazda átadja a foglalót egyezségük megpecsételéseül és áldomást fizet.

Kanászbérek:

1843-ban Varga János kanász bére: 6 frt., egy ócska suba, egy pár csizma, egy koci tűzrevaló, egy véka búza, egy kalap, egy drb. szappan. Foglalóba kapott 20 krajcárt.

1846-ban két gazda közösen fogadott egy kanászt, fizettek neki: 5 frt. készpénzt, egy ócska subát, két pár fehér ruhát, egy bocskort, egy köből életet, fele búza, fele árpa, egy koci ganót (tőzeg), egy drb. szappant, egy nyári malacot.

1851-ben Mari Albert kanász bére: 35 váltó frt., 6 véka élet, egy koci tűzrevaló, egy pár csizma, egy pár talpalás, egy kis mándli, egy kalap, egy öthetes malac.

1856-ban a kanász bére: 16 frt., egy köből élet, fele búza, fele árpa, két pár csizma, egyik fejelés, egy kankó, egy kalap, egy koci tűzrevaló, egy malac, egy ócska suba, egy drb. szappan.

1861-ben Pocsaji István kanász bére: 15 váltófrt. készpénz, egy ócska bekecs, két véka élet, egy nyári malac, egy pár csizma, egy koci tűzrevaló, egy drb. szappan.

1870-ben: 18 váltófrt., négy köből élet, fele búza, fele árpa, egy választási malac, egy koci szalma, egy pár csizma, két drb. szappan, egy kékkötő¹, félhold kukorica, egy téli ujjas, egy téli nadrág.

1880-as években a kanász bére: 20 frt. készpénz, két véka búza, két véka árpa, egy kéthónapos malac, egy pár csizma, egy koci tűzrevaló, szalma, vagy ízicsutka, egy drb. szappan.

1890-es években: 25 frt., 6 köből élet, egy félesztendős süldő, egy koci szalma, egy pár csizma, egy pár bocskor vagy papucs, egy fehér ruha (ing, gaty), két drb. szappan, egy öltözet ruha, egy kis kankó, fél hold kukoricaföld.

1890-es években: 10—12 frt., egy köből búza, két véka árpa, egy választási malac, egy koci szalma, egy pár csizma, egy pár bocskor, két drb. szappan.

1900-as években: 20 frt., egy köből búza, két véka árpa, egy malac, egy koci tűzrevaló, egy pár csizma, két drb. szappan.

1900-as években: 80 korona, öt mázsa búza, két mázsa árpa, tűzrevaló, két drb. szappan, egy pár csizma, 600 négyszögöl kukorica, ruhát nem kapott, ahelyett kapta a 80 koronát.

1910-es években: 45 korona, nyolc mázsa élet, fele búza, fele árpa, egy pár csizma, egy rend téli ruha, egy nyári vászonnadrág, egy kötő, egy pár fehér ruha, egy hold kukorica, egy háromhónapos malac, egy koci szalma.

1910-es években: 20—25 korona, hat véka búza, két véka árpa, egy pár csizma, egy koci szalma, két kg. szappan, egy hathetes választási malac.

1920-as években: 40.000 korona, hat mázsa búza, két mázsa árpa, 1000 négyszögöl kukorica, ha száraz esztendő lesz: nyolc mázsa csöves kukorica, egy pár csizma, egy pár bakkancs, egy pár fehér ruha, egy szűr, egy rend vattás ruha, egy kocsi szalma, két drb. szappan.

1920-as években: öt mázsa búza, egy mázsa árpa, három mázsa csöves kukorica, egy malac, egy kocsi szalma, három kg. szappan, egy öltöző téli, egy öltöző nyári ruha, egy sapka, egy kalap, két pár fehér ruha, egy pár új csizma, egy pár bakancs, ezenkívül másfél mázsa búza árának megfelelő pénzbér.

1930-ban a kanász bére: 50 pengő, hat mázsa búza, öt mázsa csöves kukorica, két mázsa árpa, egy hathetes malac, egy pár csizma, egy pár bakancs, egy kocsi szalma, két kg. szappan.

Három-négy nap múlva megy ki a fiú a tanyára. Addig otthon a ruháját kijavítják, megfoltozzák. Helyreállása előtti napon összeszedik a gyerek *gesznye-gusznyáját*, amely a következő darabokból áll: az őszi vásárban vett rövid *szürkankó*, egy pár fejelés csizma, patkóval a sarkán; fontos, hogy mentül több szalma férjen az orrába, mert így télen melegebb, két szál kapca, régebben vastag vászongatya, ú. n. *téligatya*, amit a flanel bélésű nadrág váltott fel; esztendeig ez is eltartott, hétköznap a bélés volt kifele, vasárnap a színe. Ahol jobban telt, bekecset vettek, ahol nem telt, vastag felöltővel, *dakival* kellett beérni. Kis mándli, nyakra való tartozik még a felső ruhához. Két pár fehér ruha kellett minden kanásznak, egyik a rajtavaló, a másik egy fehér vászonzacskóba kötve, vándorol örökösen ki- és be a tanyára és a városba. Nyáron hetenkint, télen kéthetenkint. A gazda lakására vasárnap délelőtt, vagy piaci nap (kedd és péntek) viszik a tisztát, hogy a délutáni kimenettel azt is kivigyék. Egy jókora bunkós bot és bicska egészsíti ki a cókómókot. Visz még magával a kanász egy darab kötelet is karikásostornak.

Tavasszal, idő kinyíltával a téli kabátot könnyebb felöltő, a sapkát kalap, a csizmát bocskor váltja fel.

Így eresztik a világba.

Nehezen várja a kanász a szolgálatbaállás napját. Korán kel. Rendbe hozván magát, früstök után elindul a nagy útra, az életbe. Szülei lelkére kötik, hogy szófogadó legyen, jól viselje magát, akkor vele is jól bánnak. Anyja titkon könnyet ejt. A kiskapuból még soká néz utána könnyes szemmel. Az apja is egy önkénytelenül jött sóhajtással jelzi elérékenyülését. Mikor pedig befordul az édesanya az eresz alá, erőt vesz rajta a sírás, az eresz ágának dől, azt öleli. Azért tudja olyan meghatóan mondani sok édesanya: «*jaj de sokat megölelgettem, jaj de sokat megsiratgattam az ágast a ház előtt, míg felneveltem őket!*»

A gazda viszi ki a kanászt kocsin.

Odakint a tanyán kezdetben kedveznek neki. Jó ennivalóval *kecsegtetik*. Hamarabb ehetik, mint a béres. Jókora lefekhetik. Szombaton meleg lábvíz adnak neki. Mindezt azért, hogy meg-

ezokja a kint valólét élt. Vigyáznak rá, hogy a kútba ne essék. Eleinte a házban az ajtó háta megett alszik a vackon vagy padon, szürrel takarózzik, csak mikor világosodni kezd, akkor kelti fel a gazda. Szájából mosdik.² Apródonkint hozzászokik a *jókor-keléshez*, napi munkájához. *Kilátszik az mentül hamarabb, hogy melyik tejből válik túró*, milyen szolga válik a gyerekből. Az életrevaló szó nélkül végzi teendőit. Idővel kikerül az istállóba állandóan, ott is alszik a jászolban vagy a szénatartóban.

Ezelőtt voltak olyan gazdák, gazdasszonyok, akik akkor érezték magukat egészségeseknek, ha nemcsak a saját gyermekeiknek, hanem cselédjeiknek is olyan ruházatja volt, amilyen más cselédnek nincs. Poharazáskor dicsekedtek is vele. *A kanászom különb ruhában jár, mint te!* — mondta egyik a másiknak. Az ilyen gondolkozású gazda, mikor a kanász kimegy a tanyára, megnézi a holmiját, s megmondja, ami nem megfelelő, hogy azok helyett alkalmilag másikat kell szerezni. A rendetlen vagy éppen piszkos daraboknak nincs helye a tanyában.

Mikor helyreáll a kis kanász, motyója között mindig ott van egy darab kötél is karikásostornak. De akár visz, akár nem, a karikásostort kötélből készíti magának. Előre örül annak, milyen szép karikásostora lesz, milyen nagyot tud majd vele durrantani.

Jó helyen megkérte a gazdát, vagy gazdasszonyt, adjon egy kis kenderszösz karikásostornak, amit azok szívesen adtak, örültek, hogy iparkodó, ügyes cselédjük van. Ahol pedig nem törődtek a cseléddel, a gyerek ügyességétől függött, hogy ostroma legyen. Ügy segített magán, ahogy tudott: szerzett magának és eldugta valamelyik kazalba. Ha szerezni sem tudott, megkérte a bérest, hogy segítsen rajta. A béres azzal a kikötéssel ígérte meg segítségét, ha megfogadja, amit parancsol. Könnyű elképzelni, hogy mindenre vállalkozott a karikásostorért. Az ilyen kis kanász nehezen várta az idő kinyílását, április utolját, mikor kieresztik a disznót a gyepre legelni, hogy kint a disznó mellett megfonhassa a zsineget és elkészíthesse karikásostorát.

Kötőfékszárból vagy istrángból készül a karikásostor, mert az sugarán vékonyodó, mint a kígyó; felső része vastagabb, nehezebb, lejjebb folytonosan vékonyodik. Az ilyennel jobb ütés esik, *nem ránt*, mint az egyforma vastag, vagy éppen az egyenlőtlen vastagságú, nem csapja meg magát vele.

Az istrángot szöszből font zsineggel fonja be. A zsineget pedig a kapott vagy szerzett és eldugott szöszből fonja. A kazalból szedegeti elő apródonkint, ingderékban vagy kabátzsebben hordja magánál. Disznóórzés közben fonja belőle a zsineget, a

² Szájába vizet vesz, összetett tenyerébe többször egymásután ereszt belőle és azt az arcához dörzsöli.

madzagot. Még pedig, ha nem állott vagy feküdt a jószág, tehát menni kellett utána, szájba véve a madzagot, ha pedig leülhetett, a lába nagy ujjára akasztva két ágból fonta hajfonat szerűen csavarva, különben nem lett volna kerek, gömbölyű. Tizenkét-tizennégy-huszonnégy öl madzagot font, aszerint, amilyen nagyságú ostort készített. Azért kellett egy darabban lenni a madzagnak, hogy csomó, görcs ne legyen befonáskor az ostor szárán, hanem sima legyen, mint a kígyó.³

Az iSTRÁNG körülbelül kétharmad része az ostornak.

A karikásostort a fejénél kezdi csinálni a kis kanász. Behajtja karikába a kötél vastagabb végét, hogy nyolc-tíz centiméter átmérője legyen és a szárhoz köti, de nem a legvégét, hanem feljebb egy bakarasnyira. Ami kimarad a végéből, kibontja, *kiszöszöli*, hogy az ostor szárához kereken, arányosan foghassa oda. A több öles madzaggal megköti a nyakánál és a karikás fejét itt kezdi befonni, balról jobbra haladva. Rátekergeti körül-körül a kötéltre szorosan egymásmellé. Mikor a fejet befonta, folytatja az ostor derekán. A madzag nem gombolyagban, hanem nyolcas alakban van összehajtogatva, hogy a kötél befonásakor könnyebben lehessen dugdosni, áthúzogatni. Kétféle karikás-fejet csináltak: ú. m. a sima *kígyó fejűt* és a *kakastaréjos fejűt*, melynek a taréja úgy állott elő, hogy fonáskor kétszer hurkolták rá a madzagot, mely összeverődött.⁴

Mikor a karikásostor kötélrészét, fejét és a derekát befonta, illetőleg betekerte madzaggal a kis kanász, a vékony végéhez *csapót* köt. A csapót juh- bÁRÁNYBŐRBŐL készíti, ahol a disznó döglük, annak a lenyúzott bőréből. Ahol juhot nem vágnak, disznó sem döglük, a csapót csizmaszárból csinálja a kanász. A sarkos bőrt bádogfedő szélénél bicskával megkerékíti és abból hasítja ki. A csapó is meneteles, azaz vékonyán kezdődik és fokozatosan szélesedik. Aki tehette, irhát használt csapónak, sokszor megtette ócska lóhajtó szíjostor is. A kerek csapó azonban kivágja a jószág bőrét; csak a lapos jó. A csapósíj széles végét előbb árral átfúrja, aztán kétszer-háromszor a kötél végére ráhurkolja. A csapó körülbelül egyharmadrésze az egész ostornak.

A csapó végére jön a *sugár*. A ló sÖRÉNYÉBŐL vagy farkából húzza ki a kanász, mikor a gazda nem látja, vakarás, fésülés alkalmával. Ha sÖRÉNYBŐL fonja, úgy 50—60 szálat véve egy csomónak, kettőnek vékonyabb végét összefordítva két ágból állítja elő. Ha pedig a ló farkából, az esetben csak egy csomó-

³ Öregapáink idejében még gyíkfejűnek mondták, de idővel a kígyófejű elnevezés lett általános, mert a gyíknak lába van, míg a kígyó fejétől a farkávéig mindig sugárabb.

⁴ Mindkét karikásfej rajzát közöltem a Néprajzi Értesítő 1930 évi 3—4. szám, 143. lapján.

leostorozta. Legtöbbit bajlódik, ha a disznón kívül rábízzák a liba, birka, ló, tehén őrizését is. Nem egyezik a különféle állatok táplálkozása; a ló nem eszi meg azt a fűvet, amit a disznó bepiszkít. Délre behajt. Hogy mikor van dél, az árnyékaról tudja meg, mert akkor a legkisebb, úgyhogy a fejébe lép az árnyékának. De legjobban megmondja a hasa, mert a kanász ekkorra már *röttentően éhös*. Egyébként sincs soha jóllakva, amint mondják, *nem igen eszik egyest a hasával*, nem jut ennivalójából a kutyának, mely sokszor vele van. Délre református helyen egyfélélt, katolikus helyen kétfélélt evett, mint a gazda. Az étel rendszeren tésztalevés (*galuska, csipődött, tarhonya*) kemény tarhonya, kása. Két tányérral is megeszik és sok kenyeret fogyaszt. Katholikuskoknál azonkívül főtt, esetleg sült tészta. Nem az asztalnál eszik a kanász, hanem az eresz alatt húzódik félre. Delelni nem szokott, ha éppen nincs dolga, a béres parancsol neki. Ebéd után ismét kihajtja a disznót és este 6 óráig van kint. Mikor pedig behajtott, tisztítja az aklot, elsöpri az ajtó előtti szemetet, a gazdasszony parancsára tűzre valót visz be, *csutkatövet, ízíkcsutkát*; ha mondják, tesz a tűzre, ügyel, hogy ki ne aludjon. A jószág etetésénél vigyáz, hogy a galamb, meg a tyúk oda ne menjen. Vacsorára déli maradékot eszik, ennek hiányában kenyeret, szalonnát, túró, tejet szokott kapni. Vacsora után lefekvésig *kukoricát morzsol, szöszte tég, tökmagot tisztít*. Ha nem lát már semmi végezni-való dolgot, 8 órakor lefekszik az istállóban *ízikre*, vagy árpa-szalmára.

Az évszakoktól függetlenül szerdán *szárasztésztát, dörölyét főz*, szombaton *lepényt, pitét, bodagot, bocskort, kóttespogácsát* süt a gazdasszony egész éven át. A kanásznak a bocskort adják, a lepényből a félrecsúszott, lefolyt, pernyés darabot. Vasárnap reggel tejet, kóttespogácsát, lepénymaradékot eszik; délben, ha kint van a gazdasszony, húsleves, paprikáshúst, melyből, ha aprójószágból készült, rendszeren a lába⁶, szárnya és a nyaka szokott a kanászé lenni. Este tej, túró a vacsora.

Éjjel, tehén- és lóelléskor a kanász tartotta a méceset, míg feltisztítják a kis borjút, kis csikót.

Nyáron, amikor, mint a tanyánlakók mondják, *olyan hosszú a nap, hogyha a disznó reggel megrühetne, estére megfiadzana*, a kanász reggel 3 órakor kel, azonnal kiereszti a disznókat, hogy a hűvösön legeltethessen. Früstök idején, 7—8 óra közt behajt. Összeszedi a tojasokat padláson, kocsiszínbén, *csutkakúpban*, szénaboglyában, valahol csak tapasztalata szerint a tyúk eltojja

⁶ Az ételek leírásánál elsoroltam mindazokat, amelyeket enni szoktak, nemcsak az egyszeri étkezés eledeleit. Ugyanígy írtam az egész munkán keresztül. Az egyes ételek leírását lásd tőlem: Néprajzi Ertesítő 1908. Ethnographia. Népélet 1922 és 1925 évfolyamaiban.

a tojást. Kalapba szedi és viszi a gazdasszonynak. Piaci napokon a galambfiakat kell neki összeszedni. Kocsikenésnél a kerek fogja, míg a *tengőt* kenegetik. A tanya körül nyírfaseprével söpörget. Fát övét körülássza és meglocsolja. Fejéhez előkészíti a vizet a *fejőbe*, kis széket a tehén alá. Nyár utolján, augusztusban, mikor a tarhonyát csinálják, vigyáz, hogy a tyúk, kutya, macska be nem piszkolja, *pocskolja* a száradó tarhonyát. Azután a vályúnál megmosdik és reggelizik kenyeret, szalonnát, túrót, selejtes gyümölcsöt (meggy, barack, veresszilva). Egy óra múlva ismét kihajt. Nyáron, mikor a vontatókat *összeteszik*, *megeresztik* a tarlót a jószágnak. Tavasztól aratásig a gyepet úgy lelegeli a disznó, hogy a puszta, *síván föld* marad. A mohó, éhes jószág mindig a vontató felé igyekszik. Ilyenkor kezdődik a kanász igazi dolga, mikor az apró, fűrgelábú malacokkal megszaporodik a falka és a *vontatónak* esik, ha nem elég ügyes a kanász. Ha *összedíbolja* a vontató alját, az *első részes* csinál olyan bálát este a kanással, hogy a jólelkű gazdasszonynak kell közbevetni magát. Nagy melegben, délelőtt 11 óra felé, becsukják hűvösölni a disznókat az ólba, amit a kanász, míg a disznó fürdött, kitakarított. Ha kint van egész délelőtt, délre behajt. Úgy jelzik neki a delet, hogy a kútgémet feleresztik, melynek hegyébe piros kendőt kötnek. A kanász szeme délfele már a kútgémen van, igyekszik befele, hogy *el ne ázzon a tészta*. A kút körül eszik *bögréből* vagy *köcsögből* levest, utánna *dinnyét* (görögdinnye) vagy *kótyot* (sárgadinnye helyi neve). Nyáron sem delel a kanász, hanem segít az itatásnál, fölsepri a ház elejét, vizet készít a vályúba, tyúknak, lúdnak, disznónak s ha még van ideje, *eprészni* megy kihajtásig. Délután 2—3 óra közt ereszti ki ismét a disznókat, egyenesen a fürdőgödörnek hajtja. Naplementig (8 óra) van kint, de addig még egyszer meg kell fürdetni a jószágot, sőt este is behajtáskor. Takarás után tarlón van a disznó, *tarlóvirágot* (*Stachys annua* L.), *folyondárt*, *földimogyoró levelét*, *porcsint*, *folyós párét*, *vadborsót*, *lúdhúrt* legel, szemet szedeget, gyökeret dúr. Esős időben van *mező* elég, száraz időben több *korpakevertet* és szemes eledelt kap. Vigyázni kell a kanásznak, hogy a disznó a vontatóhoz ne menjen, kukoricába bele ne szaladjon, kárt ne tegyen. Nyomatatáskor *bolondkocsit* (vontatókocsi) vezet. Nyár utolján, dinnyeérés idején, dinnyét hord be a tanyába a dinnyeföldről *ládás talyicskán*. Nagy gazdaságig van, ahol százával van a jószág, itatáskor a *kutat farkalja*, vagyis a gém koloncos végére kötött hosszú kötélbe kapaszkodik, hogy a víz húzó könnyebben húzhassa fel a vedret. Meleg, nyári napon, ha látta, hogy esőfelhő közeledik, behajtott az eső elől. Ha kint érte az eső, akkor ázott takarosán, vagy valaki kivitte neki a *dókáját*. De ha nem vitte, úgy is megvolt. Mikor behajtott, akkor vette fel. Ha tarlón legeltet, kivált ha a tarló

lengenádas, bocskort híz, amit a gazda vagy részes csinál neki csizmaszárból. A disznóórból készült bocskornak *szórosbocskor* a neve. Ezelőtt *kerekfejű bocskorban* jártak. A bőr vastag részét hagyták orrának, edényfödővel kerekítették az orrát és a sarkát. Vacsorára tejet, szalonát, dinnyét, kótyot kap, néha *suhintott levest*. A lábát fekvés előtt ritkán mossa meg, abban a meggyőződésben lévén, úgyis mezítláb szaladgál másnap is. Nyáron a kanász a *szénataratóban* vagy a kocsiszínajtóban belül hál.

Disznóórzés közben legtöbbször maga van a kanász. Unalmát azzal üzi el, hogy karikásostort készít, zsineget fon, sallangot csipkéz, sugárt fon. Ha kész az ostor, nagyokat durrant vele. Csizmaszárból *bicskatartót* csinál. Elnyútt kalapját körülkötí *lósugárral*, melle földimogyoró élénkpiros virágát tüzi. Játékot csinál: *labdát fon be, dőlét, bigét* farag, *tekét* formál. Majd cigánykerekét hány jobbra, balra. Dalol, füttyül; dalolása, kivált a reggeli és esti harmaton messzi hallik.

A természet napenkénti szemlélése meg a nagy csönd, hatással van rá. A költő szavaival élve: alkonyatok, délibábok megfogják százszor is a lelkét; az ég kéksége, a felhők játéka, a csillagos égbolt misztikuma egyaránt gazdagítják, azonban mit se tud a maga lelke muzsikájáról, bár nyoma egész életén át megmarad. Csak bámul, néz előre és érzése dalban ömlik ki. Mindazt, ami fogékony lelkében felgyülemlik, belekiáltja a pusztában, a szélbe.

Máskor elgondolkodik. Hangtalanul jár-keg egész nap a disznó után. Gondolata ide-oda csapong. Sok mindenre gondol így magában, haszontalanságra, okos dologra egyaránt. Egyik 80 évet meghaladt öreg beszélte, hogy kanászsága idején sokat gondolt a játékra, a jövőre, hogy és mint lesz, majd ha megnő, ha nem parancsol senki; hogy fog gyarapodni, ha a maga gazdája lesz, ha sok birkája lesz. Mennyi pénzt fog keresni, ha kubikoságra adja magát. Mégis legtöbbször azon gondolkozott, hogy uraság csősze lesz. Egy másik 85 éves öreg mondta: mikor kanász-kodtam, mindig azon járt az eszöm, hej, Istenöm, ha nekem akkora földem vóna, mint ide a *vakborozda* (lehetett olyan két holdnyi), akkor olyan sárga lovon járnék, mint Sugár Szabó. Ha kocsi mönt hazafelé a dűlön, úgy vert a szívem, hogy nem möhetök haza, egy kicsit szétnézni. Különösen vásárkor kívánkoztam haza. Mérgemben olyan *kolbászokat* vágtam ilvenkor a disznón! Mög is legyelték érte.

Esteli jószáglegetetés közben *gegőzött*, vagyis valamely nótát szöveg nélkül dalolt, miközben hüvelykujjával gégáját gyorsan le és fel rángatta. »A szöveget az a hangnak módszeres ismétlése pótolta. Jobb keze hüvelykujjának második percét hajlító oldalával, harántul oly módon helyezte ádamcsutkájára, hogy hüvelykujjának csúcsa jobb felé tekintett, többi ujjai pedig balfelé fordulva,

könnyedén kinyújtva szabadon maradtak, így nekikészülve, egy mély belélegzés után, a gégére helyezett hüvelykujj ritmusos le- és felfelé irányuló rángatásával, öblös, galuskás hangon kezdődött a gegőzés.⁷ A gegőzést unaloműzés céljából és a maga mulattatására végezte a kanász. Aki nem gegőzött, elaludt. A gazda is tudta a gegőzés hallatára, hogy a kanász nem alszik és így a jószág nem megy kárba. Azért is szokott gegőzni, hogy hírt adjon a másíknak, összebeszélnek rendszeren, hogy egyszerre hajtsanak ki. Iparkodik is nagyon, ha meghallja, hogy a másik már kint van és gegőzik. Szaladva csinál minden dolgot, hogy minél hamarabb mehessen kifelé. A gegőzés messze elhallatszik. Némelyik olyankor szeretett gegőzni, ha a visszhang visszaverte.

De nem mindig van egyedül a kanász. Sok alkalom adódik arra, hogy megismerkedjék a szomszéd tanyabeli kanászokkal. Átküldik a tanyába üzenettel, visz valamit oda, keresi az *elbitangólt* jószágot, legfőként pedig legeltetéskor találkozik velök össze a határszélen, ahol összeérnek a szomszédos földek. Kihajtáskor aztán a megye felé igyekeznek a kanászok, hol ketten-hárman összejönnek és komáznak, játszanak. *Tekéznek, doléznak, labdáz-
nak, bicskáz-
nak.*⁸ Dicsekednek, ki a *futósabb*, erősebb. Versenyre-
kelnek: futtatnak, birkóznak. *Ujjast húznak.* A legnagyobb erőpróba: egy *dudvával* (trágyával) tetejérerakott talyicskát ki tud az istállóból kitolni a *dudvakazalhoz*, vagy ahogy régen mondták a *szarvashoz*. Egymástól tanulják a *farkashurkot*, *kunkötést*, melyre nagy szüksége van nemcsak a kanásznak, hanem minden paraszt embernek, ősz felé, augusztus végén, sütik a kukoricát *árvagané* tűzénél. Ilyenkor nem sietnek befelé, sem délben, sem este, pedig *pereli* a gazda őket, mert a nagy cimboráskodásban eljár a szájuk gazdáik gyengéiről s mind arról, valami csak a tanyában történik.

Ha jó nagy *suhancár kölkök* jöttek össze, élvezetes, de veszedelmes szórakozás volt a *kankapatás*. Ez úgy történt, hogy a bunkósbot boldogabb végét a kandisznó nyakához tartották két-felől hosszabb, rövidebb ideig; addig folytatták ezt, míg a kan meg nem haragudott. Ilyenkor aztán összeresztették a kanokat,

⁷ Erdős János: A gegőzés. Magyar Nyelv VI. évf. 263-265. 1.

⁸ A bicskázásnak két módját játszották. Az egyik az, hogy az összecukott bicskát a kanász becsavarta a zsebkendőbe jó szorosan. A kendő egyik sarkán kezdte el csavarni s mikor betekerte, a kendő végződő csücskét kézbe fogva, elhajította. A kirepült bicska kirúgta magát s kinyílván esett a földre, mert a kendő sarkát a bicska éle alá fogta, amit úgy csinált, hogy a másik meg ne lássa. A másik módja a bicskázásnak úgy történt, hogy a félig kinyitott bicskát a nedves, simára taposott földbe beszúrja hegyénél, nyele is a földön van. Ekkor a jobbkez mutatóját a bicska nyele alá illesztve a levegőbe rántja, úgyhogy egyet fordul és előbbi helyzetében esik vissza. Akinek többször sikerül, az a nyertes.

hányta egyik a másikat, az erősebb a gyengébbet. A kanász gyerekek így biztatták a kanokat vívásra:

Habot rágni, dagasztani,
 Keselylábod igazgatni,
 Sugárfarkod igyengetni,
 Agyaradat csattogatni,
 Gazdád lányát hasítgatni,
 Vasfazékra apiítgatni —
 Hugrrrrrrrrr! sugárka! hasítsd ki!*

Amikor a kanok összeszaladnak, odarohan a kutya is, *fogja erősen*. A kan meg hozzákapott, agyarával kihásította, mindjárt kidült a kutya béle. Utoljára annyira elkapott a kan, hogy sokszor a kanászt is megvágta, úgy *elkapatták*. Haszontalan intették őket gazdáik: ne kapassátok gyerekek!

A vén 6—7 éves magkoca, ha odaszokott a kukoricába, haszontalan kiabált utána a kanász, hiába kergette ki onnan, csak visszament ismét. A kibosszantott kanász ekkor azt mondta a másíknak: gyere, *közöljük* meg; ami abból állott, hogy közrefogták, egyik egyfelől, másik másfelől és ütötték piff-puff. A nehéz bottal, mit jól lehetett hajtani, néha kárt is tettek a disznóban, malac lábát, disznó oldalbordáját eltörték, a kocát elvetéltették.

Rossz helyen keveset törődtek a kanással, parancsolni annál többet parancsoltak neki. Amint mondani szokták *a kanásznak még a söprű is parancsol* s valóban nemcsak a gazda, hanem a gazdaasszony, gazdafi, béres, szolgáló, valaki csak a tanyában van. A gazda feköpörteti vele az eresz előtti fa alját, ahol nyáron ebédelnek, vacsoráznak; kitisztíttatja vele az ólat, vizet adat a disznónak, moslékot kevertet vele, a lónak polyvát hozat. A gazdaasszony tehénfejéskor vele hajtatja a legyet a tehén lábáról, tűzre valót vitet be, mosáskor, sütéskor tüzelte vele, összeszedeti a tojást. A béres parancsolja, szedje össze a tehén, ló elől az íziket, hozzon be csutkát, polyvát, abrakot, dudvázzon ki; vasárnap, ha a gazdáék hazamennek, elesöpörteti vele a tanya elejét, csirkének vizet adat. Még a szolgáló is vele hozatja be a vizet meg a tűzre valót. Mindig *zargatják*. Kisebbszerű gazda a kanászt okolja mindenért. Örökösen éheztetik. Mindenből az alját adják, nem is adják, csak *vetnek* neki, de csak annyit, amitől nem megy a falnak. Az ilyen helyen éhes is a kanász mindig, mint a sáska. Ami kis kenyeret kap, soká, lassan eszi, hogy mentül tovább tartson. Az apró falatokat megrágdosgatja, lenyeldesgeti jóízűen. De sokszor penészes kenyeret adnak neki meg az égett részét. *Keserű a más kenyere*. Az ebédet a disznó után szaladva fogyasztja el.

* Ma csak ennyit mondanak: Habot rágni, dagasztani, bodorka!

Nem egyszer-kétszer megtörtént, hogy a vályúra tették ki az ebédjét egy csorba köcsögbe, amit a kutya levert. Odavolt az ebéd. Ha kért vagy panaszkodott, *kipirongatták*, miért nem ügyelt rá. Amit kapott is, egy kis sós lé volt, lity-löty csak, amiért nem valami szép szavakkal emlegette a gazdát. Azért keletkezett a szólás: *lé tartja a szolgát, átok, szitok a gazdát*. A rossz gazdánál fekvőhelyről se gondoskodnak, némely helyen jóidőben a *csurgásban* feküdt a gyerek egy rossz zsákon, a csurgás ugyanis teknős, egyik oldala partos. Volt úgyis, hogy a kiskanász eldőlt valahol, ahol éppen rájött az álom.

Nem törődtek azzal sem, hogy vajjon tisztálkodik-e. Némelyik kanász olyan *morsos, mint aki kis malacot szopott*. Haját nem nyírták, tavaszra már letetvesedett. Szülei tán megéreztek a mostoha bánást, mert mikor a tisztát vasárnap elvitték a gazdához, a zacskóba tettek sűrűfésűt is.

Nemcsak a nyaka lett *retkes*, hanem a lábaszára is, azonkívül a nagy harmat bevizezte lábaszárát, szél kifűtta, por belepte. *olyan volt, mint a ráspoly*, kiserkedt a vér belőle. A kiskanász elkeseredett. Valahonnan kerített szélvitte, esőverte, megsárgult papírdarabot, arra írta: »Édesanyám, ezt a kis cédulát a verőmmel írom gazzal (szalmaszállal) kirepedt a lábom, onnan. Ögyebet nem tudok, csak nagyon rossz helyem van.« Összehajtogatva hordta magánál, a disznókat pedig a *lénia* és a *dűlőút* mellett legeltette, hogyha ismerős kocsi megy haza, eljuttassa szüleinek. Vagy a szennyes gatyá korcába dugta, úgy küldte haza édesanyjának.

Mikor otthon kibetűzték, az anyának majd megszakadt a szíve. Siratta fiát, hogy más *nyüstöli*. Hozza haza — tör ki belőle a fájdalom, amit szóváltás, panasz előz meg. Az ember is elkomorodik. Kimegy a gyerekért a tanyára.

— El akarjátok rontani! — védekezik a gazda támadólag. Javatokat akarom. Embört csinálni belőle.

A szegény ember visszamegy nagy búsán, fia nélkül. Hiába tette a nagy utat. *Aki szolga, nem úr az!* Bele kell győződni.

Sokszor a panasz után még rosszabbul bánnak a kanással. Úr akarsz lönni? Tán kiesik az aranygyűrű az ujjadbúl! Jobb vóna, ha kimosnád a csipát a szömödbúl! Te ilyen, te olyan, — szidja csúful a gazda apja istenivel, elmondja mindennek, csak jönnek nem. Mögkenlek, möglocsollak — t. i. bottal, istrággal — fenyegeti s csakhamar be is váltja, a legcsekélyebért is megveri.

A gyengébb fajú, érzékenyebb gyerek nem bírja tovább a rossz bánást, hát megszökik a tanyából.

Mikor észreveszik, utánnaküldik a bérest. El is fogja valahol a város alatt. A nála levő karikásostorral hátraköti a két kezét, úgy kíséri vissza.

Pártjára nem áll senki. Sőt csúfolják, aki megszökik. A gazda

leszidja csavargónak, betyárnak. Minden csúfságot véghez visz rajta. Rádadásul még meg is *abajgatja a kiséfával* (a kiséfa-négy istrángra való hosszú hámf a).

Égyelt, fene ögye mög — panaszolja cimboráinak. Ami azt jelenti, hogy ritkán, de nagyokat ütött rá

Az erősebb fajú, keménykötésű gyerek azonban úgy gondolkodik, hogy azért is kitölti az esztendőt. Mert nem egy gazda van olyan, hogy akármilyen jó is a kanásza, rosszul bánik vele úgy ősz tájon azért, hogy szökésre kényszerítse és így a kialakult bérét a jogosság látszatával visszatarthassa. A legcsekélyebb kárért étit, bérét levonja.

Legrosszabb a helyzete a fősvény, zsupori gazdánál, aki nem fogad se kis bérest, se kocsist, se udvarost, de még napszámot se, mert úgy gondolkozik, hogy megteszi egy *zsurmó* gyerek is. Fogad hát egy jó erős gyereket, aki már kanászokodott, de még nem tart ott, hogy béreskedjen. Az ideje nem számít, csak bírja a dolgot. Az ilyen gyerek mellett természetesen a gazdának kellene lépten-nyomon segíteni, azonban olyan huncutul tudja kormányozni, hogy az minden dolgot elvégez, ha beleszakad is. Jó szóval és mézes-mázos ígérettel kecsegteti, így kedves gyөрököm, úgy kicsim, lájé, hogy tudod! Hiszen ügyes gyөрök vagy te. Majd möglátod, milyen embört faragok én belőled. Ha lányom vóna vagy hat, egyet csak neköd adnék. — Itt minden munkát el kell végezni idejében az összes jószág körül, ha azt akarja, hogy kanászokodjon is. Etetés, itatás, vakarás, *dudvázás*, takarmányozás és minden dolog vastagabb vége a kanász kötelessége. Az ilyen helyen, ha kibírja a próbát, csakugyan ember lesz belőle. De ezt csak nagyon kevés gyerek bírja ki. Pár hét múlva összeesik a pirosposzsgás gyerek. Lesoványodik, *tökmag-színű lesz*. Köhög, zihál, étvágya elmegy, lázas, mindig szomjas, kedvetlen. Végezné nehéz munkáját szegény, de nem bírja. Napok múlva kérdezi csak meg a gazda: Tán beteg vagy hékás? Hónap hazaviszlek, könnyebb hely köll neköd. — Hazaviszi. Mikor az édesanyja meglátja, alig ismeri meg, hogy az ő fia volna. Ríva mondja fájalmát: Mi lött belőled, kedves gyөрököm?! . . . Nem lehet tenni semmit, mert a kanászt nem azért fogadták, hogy a *tiszta szobába tegyék be címernek*. Sok kis kanász lesz koldusa az ilyen helynek.

De ahol jól bálnak is a kanással, ott se irigylendő a sorsa. Legtöbbit szenved az időjárás miatt tavasszal és ősszel, amikor már, és amikor még nem veheti fel a melegebb ruhát, ősszel még mezítláb szaladgál a disznó, a jószág után. A szél fű hidegen, kitaratóan, át- meg átjárja gyenge ruháját. Akinek odaadják a bekecsét, fejét behúzza a prémjébe, odaszuszog, hogy arcát érje egy kis melegség. A lába azonban fázik. A jószág mellett *árgu-*

válódnak néha ketten-hárman, panaszkodnak a szélre. Várják, valósággal lesik, mikor ganajol a tehén, amikor beleállnak mezít-láb, hogy egy kis időre érezzenek valami meleget.

Ilyenkor ősszel később hajt ki, früstök után. Előbb a belső munkát végzi el a jószág körül, ősszel a száron levő kukorica a kanász keserősége. Ha egyszer elkapott a *nagy füles*, vagy az öreg *csajla*, vagy éppen a *köcsög orrú*, azokat a pokolbeli ördög se őrzi meg többet. Ki se néz a kukoricából addig, míg tele nem szedte magát és csinál olyan pocsekot, hogy a harmados majd leszedi a csillagot az égről, mikor vasárnap szétnézni kijön. Ha felszabadul a kukoricaföld, azon jár-ke, míg föl nem szántják. Nem igen talál mást, mint a kint maradt tököt és ha a kukoricaszár kint van, aközött durkál, keresi a rajtahagyott csövet. Nem legel, csak *fitet*. Sok helyen kizavarják a zöld vetésre, ősztől tavaszig a réten ette a bodorka, sás, *csaták* tövét, *böngyölét* (a gyékény tövét), a *zsiókot*. Októbertől márciusig kétszer esznek: délelőtt 8—9 óra tájon és délután 3—4 óra körül. Délre tehát nem hajt be. Kukoricatörés után némelyik kanász a csutkaszár enyhéleben ülve tiltott pipaszó mellett legelteti a falkáját. Délután, mikor behajt, előbb *ízikelnek*, majd csutkaszárát hord be, segít az estetés, itatásnál s csak azután vacsorái. Ősszel híre sincs a szalonnának, a főtt ételen kívül tejen, túron és sült *fahajú tökön* él, amit kenyérral fogyaszt.

Ezelőtt késő őszi esteken, lámpagyújtás után verebészni szokott a kiskanász és a kisbéres. Mikor a hó már leesett és a verebek kint nem kaptak ételmet, beszorultak a padlásolatlan istállóba, hol a lótrágyában keresgéltek, kotorásztak, éjjelre a *gaz tetéjbe* húzódtak. A kanász az egyik sarokba letérdelt, a lámpást a szüre alá fogja úgy, hogy csak kicsit látszik ki a világosság; a béres pedig a vendégdallal, vagy a fölöző nyéllal lökdösi a verebeket. Azok fölriadnak és a világosság felé röpülnek, majd kiverik a kanász szemét, ki összefogdossa és szélesszájú kantába gyömöszöli. Megesett, hogy félt a ló a verebészés miatt, topogott is, de a gyerekek nem adtak rá semmit. Az összefogott verebeket a macskának adják, de ahol nem restelték, megkopasztották és megsütötték, vagy paprikásnak főzték meg. Volt hely, ahol eleresztették a szobába és annak örültek, hogy ugrándozott a macska utána és hogyan fogta meg.

Vacsora után, ha már elkezdték a jószágot tökkel is etetni, a kanász tisztítja tökmagot, aztán kukoricát morzsol, krumplit válogat. Ha ilyen munka nincs, feküdni küldik. Ha nem lusta, le is vetkőzik, de nem mindig, mert reggel korán kel.

Az őszi vásárban (október eleje) veszi meg a gazda a felöltöt, *szürkankót*, csizmát, amit a kanász bérébe kialkudtak. Madzaggal megméri a gyereket a nyakától a bokájáig és ott osomót köt. Ez a

mérték a *kankó* hosszát mutatja, de meg szokták toldani egy *bak-arasszal*, hogy ki ne nőjje. Csizmát olyan nagyot vesz, hogy a *padkáról* beleugorhat.

Télen kevesebbet szenved a kanász, mert mikor *befog az idő* és leesik a hó, kevesebb ideig van kint a szabadban, ruházata is melegebb. Kihajtja télen is a disznókat, azonban a nap nagy részét a tanya és istálló körül tölti el, meg a tanya melletti *szerűskertben, takarmányos* környékén.⁹

Éjfélkor már felkölti a béres a kanászt, hogy segítsen neki az itatásnál. Felülteti a lóra, a ló viszi ki a kúthoz, hol a kötőfékszárat fogja. Majd a ló fekvőhelyéről a ganét letisztítja, az alját felrázza. Utána lefekszik. Reggel 4 órakor kel fel. Ízikel: szedi a jószág elől az íziket (levélnélküli csutkaszár), mit a béres köt össze kényébe, a kanász hordja ki és segít a kazalbarakásnál. Csutkát visz a jószág-nak. Takarítja az istállót, vagyis háromágú vasvillával, régen két-ágúval, dudvát rak talyicskára és tolja ki a dudvalazalhoz; vigyáz, hogy el ne szórja. Szoptatja, elköti a borjút. Segít a gazdasszonynak is a pitvarban: pernyét húz ki a kemencéből, katlanból, talyicekán tolja ki; fűtenivaló szalmát visz be *kasban*, amikor a kast jól megnyomja szalmával, a kas egyik fülére hurkolt kötéllel — áthúzván a másik füle alatt — leszorítja, megtakarosítja, hogy útközben ne hulljon és a hátára veszi, majd bekészíti a *szérvonót, piszkafát* és fűt; sütni való tököt darabol, szedi a tökmagot belőle; sepi az ereszalját; vizet hoz. Ha kisül a tok, kiszedi, a pernyét lefűjja róla és az eresz alatt a *koszorúfára* rakja. Az ügyes, használható kanász munkáját jobb falatokkal honorálja a gazdasszony. Különösen disznóöléskor végzi kedvvel a rábízottakat. 9—10 óra tájon früstököl kenyeret, túrót vagy főtt ételt: *céklarépat, tarhonya-, káposztalevest*. Disznóölés után sült disznóhúst is egy darabig, később vékonyán adogatnak kóstolóba. Sült tököt inkább kap.

Früstök után majd féldélebedkor, ereszti ki a disznókat. A kukoricaföldön cserkészik velük. A hó alatt keresi a fűvet, *földi mogyorót, tarackot*. Sokszor azért is kihajtják, hogy ne ríjjon az ólban, szaladgálja ki magát. Télen a disznó egy csomóba verődik, tudja, hogy a kanász talpon áll, a csizmája sarkát veri össze, nem alszik el. Ha fagyos a hó és nem talál ennivalót, a gyepen, a kút körül tököt vernek szét ásóval, azt eszi a disznó. Szoktak adni

* A tanya mellett leginkább fával körülültetett hely, hova a szalmakazlakat, csutkakúpokat, csutkatőkazlakat, általában a szalastakarmányt és a tűzrevalófélét helyezik el. Mikor még lóval nyomtattak, itt csinálták szórút, helyi kiejtés szerint *szűrüt*, hogy ne hordják messze a rudast, a kazal készült. Nevét is innen kapta a szerűskert. Ujabbán *takar-mányosnak* hívják.

zöldre szárított lucernát meleg vízzel leitatva. Nagy, hideg téiben, kivált azelőtt, a magló disznónak ló-, galamb- és tyúktrágyát adtak moslékos dézsába, előbb rostán átejlették, meleg vízzel leöntötték és korpát szórtak közé. Az ilyen eleségtől lesoványodtak a disznók annyira, hogy *összefenték az inukat*. Rossz időben az éhes disznók *elgrófoznak* (azt mondják: gróf, gróf), a malacok *kornyicsolnak*, elnyöszörögnek, fáznak. Naplementre, 3—4 óra tájban behajtja őket a kanász. Komor, ködös időben is kihajtja a disznót, amikor azt szokták mondani: *ha így jár az idő, délre este lesz*, de csak akkor, ha nincs hó. Igen nagy hidegben, kivált mikor *Posztós körösztapámék felől fú a szél*, vagyis északról, nem hajt ki a kanász, mert elvetél a koca.

A téli kihajtás kevesebb szórakozással jár, mint a többi évszakban. *Cserkészés*kor a nagy fehérségben, ha összejönnek a cimborák, rendszerint azzal köszöntik egymást: *fázol-é?* Mert akkorra már mindegyiknek *verebet fogott az orra*. *Hógulyáznak*, kötődnek, incselkednek egymással, vagy birkóznak, azon vannak, hogy mozogjanak, meg ne fázzanak.

Rossz időben bent foglalkozik a kanász. A takarmány környékét összekaparja, körülöpri, a dudvát talyicskázza, az íziket kévébe köti, szükség esetén a szelídebb lovakat vakarja, a tyúkok helyét kipucolja, az alomnakvalót behordja. A dudvát is szokták vele téríttetni kint a földön.

Ha a gazda nincs otthon, gyalogszánkón szánkóznak. Kihúzzák a dülőlútra és ha szán közeledik, utána akasztják az *eplényéhez* úgy, hogy a kis szán kötelét átveszik rajta és a kötél végét a rajta ülő fogja. A saroglyás szánra pályáznak, mert a saroglyába könnyű beakasztani a kötelet. Ha jó messzire elhuzatta magát, elereszti a kötelet és lemarad a kis szánkó. Az ellenkező irányból jövő szánnal pedig visszaszánkázik, ahonnan elindult.

Este 6 óra tájban vacsorázik fagyos szalonát, kenyeret, vagy főtt ételt és sült tököt.

Téli estéken a kanász bent a házban *szöszt tépeget*, gazdagabb helyen gyapjút, hogy csomó ne legyen benne. Sokszor kukoricát morzsol kézben, vagy gyalogszéken a végébe ütött vason. Néha tollat f osztatnak vele. Kisebb helyen lefékszenek vacsora után, mert drága a petróleum, meg hadd pihenjen az elfáradt kanász.

De nem sokat van bent a házban, mert *kutyának, szolgának kint a helye, gazdának, macskának a kuckóban*. Az istállóban fekszik a szénatartóban ruhástul. Ezelőtt, mikor még az istálló padlásolatlan volt, a kanász az istálló közepén tüzet gyújtott és *árva-ganét* rakott rá. Ide feküdt a tűz mellé. *Gyűgyűt*¹⁰ tett a feje alá és

¹⁰ Árvasás, vagy csutkaszár levele összekötve, se nem kéve, se nem csomó, hanem gügyü.

szürkankójával betakarózdott. Elalvás előtt az öregbéres ráparancsolt: *ki ne hadd hűlni a parazsat, mert akkor csóválhatsz.* Éjjel többször is tett a tűzre, mely szépen pislogott egész éjszaka. Ha pedig már nem akart rátenni, hideg pernyével betakarta s a parázs nem hamvadt el. Ha ki hagyta a kanász aludni a tüzet, akkor taplóba csiholt, azt szalmacsomóba dugta és elkezdte csóválni, míg lánggra nem lobbant. Ha nem akart meggyulladni, teli tüdővel fújta.

Szombaton este megtisztítja sártól a lábbelijét, ha elfelejtkezik róla, a gazda rászól: csiszoráld mög a csizmádat! A nem lusta, eleven gyereknek nem kell azt mondani; esténként megtakarítja, mielőtt leveti. Sárkefével azt is ledörgöli, amit a fakéssel rajtahagyott. Aztán szalonnafőlsővel, régen hájjal, keni meg és kezemelegével beledörgöli, hogy ne legyen kérges, *patkahájas.*

Ezelőtt 60—80 esztendővel téli estéken két-három szomszéd tanya kanásza, bérese összejött, különösen szombaton, mikor a gazda hazament és táncolással, különféle játékokkal szórakoztak, töltötték el az estét. De sok gazda megengedte máskor is, mert maga és családja is élvezte a cselédek játékát. Az itt elsorolt játékok ma már feledésbe mentek.

Táncolás. Komolyan ment. Az egyik kanász leakasztotta a szegről a tamburát, elkezdte cincogtatni, a tamburaszóra a másik az ajtó megett illegette, billegette magát, majd mikor a tamburás csárdást kezdett verni, a másik járta olyan szépen, hogy a felnőttek sem tudták különben. Utána a tamburáló is bemutatta táncbéli tudományát, pedig az ő talpa alá nem tamburált senki. Olyan takarosán táncolt, úgy kiverte lábával a nótát, hogy manapság az se tudja úgy, aki táncolással keresi kenyerét, így versenyeztek egymással órákhosszáig. Mondják, hogy régen még a jószág mellett is táncoltak a kanászok hideg időben. Kihajtáskor a gazda utána kiáltott a kanásznak: *hamar be né hajts, ha mögfazol, táncolj!* Így tanultak táncolni a tanyákon a fiatalok.

Megijesztés. Ez már tréfa volt. A tanyába összegyűltek kiküldték a gyanútlan szomszéd cselédet. Az ajtó fölé nehezebb tárgyat tettek, fadarabot, papucsot stb. Ajtónyitáskor a feltett tárgy a belépő fejére esett. Az ijedségre a bentlevők jót nevettek.

Kenyérsütés. Leülnek a földre egymás ölébe nagyság szerint. Kettő állva marad, az egyik a mester, másik a segéd. Dagasztanak: az ülőket gyomrozzák, *türücskölik* a mesterek, az ülőhelyzetben levők nem tudnak kellően védekezni, csak kezükkel igyekeznek viszonzni a püföléseket, Nyüzsgő gomolyaggá tömörülnek a dagasztók csakhamar s a nézők nagy mulatsága és saját lármájuk közben addig gyümöszölik egymást, míg bele nem izzadnak, el nem fáradnak. Ekkor azt mondja a mester: *na, jó lőszmán, szakajtsuk ki.* A mester egyik felől, a segéd másik felől húz-

zák az ülők fejét, nyakon vágják, pofozzák, de nem szakad a tészta. Hol egyiken, hol másikon próbálják, azok egész belepirosodnak az ütlegelésbe, míg végre egyenként menekülnek a mesterek keze közül az előlülők. *Ni, milyen szép cipó, hogy fölhasadt, hogy elre-pült!* — mondja a mester a nézők és játszók nagy nevetése kíséretében.

Kaszálás. Sorba állnak egymás mellé. A nadrág *ellenzőjét* leeresztik, mely a *tokmányt* helyettesíti. Karjukkal a kaszáló ember mozdulatát, szájukkal a kasza suhintását utánozzák: *sutty, ccc!* Közben rázzák az ellenzőt, mint ahogy a kaszakövet szokták a tokmányban. Aki a lányokhoz közel van, olyan mozdulatot tesz, mintha a szoknya alá akarna nyúlni, mire nagy nevetés tör ki.

Vízmerés. Egyik kanász a kútágas, a másik a gém; ez utóbbi összekötött lábbal és kézzel az előbbi nyakában csüng hátul fejjel lefele. A harmadik kanász képviseli azt az embert, aki meg a vizet, vagyis lábánál fogva hol leereszti, hol felhúzza az ágas nyakában. Közben kérdezi: *gyün-e mán a víz?* Az ágas nagyot durrant: *gyün mán!* Mit kíván neki a gém, nem nehéz elgondolni, valamint azt se, milyen jót mulatnak valamennyien a gém kivételével.

Szürszabás. A játékot vezető mester négy kanászt lefektet a földre egymás mellé akként, hogy egyiknek a nyaka, a másik karján nyugszik. Na, szabjunk szűrt, mondja a mester. A lábukhoz áll. *Ide köll egy prém* — és az ötödik kanászt a lábukra ráfekteti, azzal beszegi, hogy ne tudjanak mozdulni. Ezután elmegy a fejükhez. *Ide gyön egy rózsza, egy virág, egy pötty.* Megoldja a nadrágját és ülepét a földön fekvők orrához verdesi, kik egymáson feküdvén nem tudnak mozdulni. Annál inkább a szemlélők a nagy hahotázástól.

Németszó tanulás. A nyelvmester pálcával a kezében sorba állítja a kanászokat, szájukat fadarabkával kipeckeli és azt mondja nekik: *szeretnétek-e némöt szót tanulni? Ahogy én csinálom, tik is úgy csináljátok. Mondjátok: á, é. Hát te mért nem csinálod,* kérdi egyiktől és pernyét hint a szájába, mit zsebéből vesz ki, hova előre tette a pitarban.

Repülni tanulás. Aki vállalkozik arra, hogy repülni tanul, annak a kezét hosszú léchez kifeszíti és odakötözi a tanítómester. Azután a gatyája madzagját megoldja, majd így biztatja: *na, repülj!!!* A kikötött kezű tanuló nem tudja gatyáját visszarántani.

Pokolbajárás. A játékot ismerő megkérdezi, ki mer vele a pokolba elmenni. A bátor vállalkozónak összeköti kezét, lábát és a nyakáveszi elől fejjel lefelé. Ekkor kimegy vele a trágyadombhoz vastagabb dolgát végezni, amit a másik megkötözött

helyzetében kénytelen nézni és szagolni. Dolgavégeztével visszamegy nyakában csüngő társával a házba, hol azzal ostromolják: *voltál-e pokolban?* Voltam, — feleli a kérdezett kárvallottan, de nagyon bűdös van ott.

Volt olyan gazda nem is egy, aki megtanította a kanászokat köszöntő versre, rigmusra és elküldte a szomszéd kanászával névnapot köszöntem a közeli tanyákba. Nagy öröme volt ez a gyerekeknek, nyulat lehetett volna fogatni vele. A köszöntésért kaptak pár krajcárt meg ennivalót. Sok helyen nem adtak semmit sem, kiviccelték őket.

— Szabad-e István napot köszöntem? — kiáltották be az ablakon.

— Elmondjátok-e szöllőért? — kiáltották ki.

— El — válaszolták a gyerekek és mondták elejétől végig a köszöntőt és rigmusokat. — Mikor fizetésre került a sor, azt mondja a gazda:

— Na, neköd adom *Sarkalyt*, neköd mög *Aranyágot*.¹¹

Sokféle veszedelemnek van kitéve a kiskanász, különösen, ahol azon vannak, hogy mentül jobban kihasználják. A sok dolgotól meggörcsül, összetörődik a növendék gyerek, elcsigázódik, elatnyul, elcsámpásodik. Többször szerencsétlenül jár, *palókás borjú* összetapossa, ló megrúgja, hogy egész életére sánta marad, régebben a szárazmalomban leesett a lóról. Siralmas helyzete van ilyen helyen a kanásznak, lerí róla a nagy nyomorúság. A ruházata se olyan, mint amilyen kellene. Megfagy a lába és *vak-tetűs*, viszketeges lesz, a lábujjak közt meg *kásaszömös*, mely levedzik, apró fehér hólyagokból *sárvíz* jön, amiért mosni kell sűrűn a kapcát, különben rothad.

Legtöbbet szenved a lusta kanász, aki kelleetlenül megy a jószág után, noszogatni kell mindig, mégis olyan a járása, hogy a *föld is* rí alatta. A gazda ugyan *kezére veszi*, vagyis szóval, bottal igyekszik nevelni dolga rendes elvégzésére, mégis mindig *szútyongatni kell, mint a kint járó kutyát*.

Az olyant, aki *kezes* (lop), útnak eresztik mihamarabb.

Mindezeket tudva, érzékeny oldaláról nem igen veszik a kanász életét. Úgy gondolják, hadd kínlódjon, szokja meg a nélkülözést, ne a csavargást, akkor lesz belőle ember. És valóban, alig láthatni a kanászok közt *pápista színűt*. A jó levegőn olyan egészséges, pirospozsgás az arcuk, majd kicsattan. *Telitestű, acélas, zsurmó*, edzett izmú valamennyi, *olyan, mint a vas ék*.

Feltűnő az az önérzet, mely a kis kanásznál tapasztalható. Bárkivel beszél, nálánál öregebbel, béressel, tanyással, gazdájá-

¹¹ Régi szőlőtelepek.

val, idegennel, nem hunyászkodva, alázatosan teszi azt, hanem bátran a szeme közé néz és röviden, velősen válaszol a hozzáinté- zett kérdésekre, mégis tisztelettudóan. Ezt az önállóságot az a felelősségérzet fejleszti ki nála, mely a rábízott jószág őrzésével, gondozásával, számonkérésével észrevétlenül alakul ki benne. Nincs kire támaszkodnia, maga felel meg kötelességének, a kezére bízott jószágért, senki se veszi át a felelősséget róla.

A kis kanász ritkán jön haza, csak ha üzenettel küldik a városba, vagy jószágot hajt haza, vagy ha valami nagy eset adja elő magát pl. vásár, lakodalom, haláleset. Nem is kívánczolt a városba, mert itthon éhezett.

Bárhogy bánjanak is a kiskanással egész évben, esztendő vége felé több elnézéssel vannak irányában, hogy az ottmaradás- tól ne vegyék el a kedvét. Kivált amelyik ügyes és kevés bérért szolgál. Feltűnik ez még a kanásznak is, mert december hónapban nevéen szólítják, az utolsó héten meg *öcsémnek*, azért az utolsó hetet *öcsémhétnek* mondják a kanászok egymás közt.

Némelyik gazda, aki szeretné, ha megmaradna a kanásza a következő évre is, azzal igyekszik visszatartani a maradásra, hogy az utolsó napon megkérdezi, megmarad-e s a feleletet sem várva hozzáteszi, hogy ellenkező esetben levonja béréből az elkövetett károkat. Ha jó volt a hely, gondolkozás nélkül rávágja: *mög én, ha mögtartanak*. Ha nem szeretne a helyet, akkor nem szól, végzi a munkáját tovább. Hallgatásából értetődik, hogy nézhetnek másik kanász után.

Esztendő utolsó napján a gazdasszony rétest süt és jól tartja a kiskanászt. Úgy bocsájtja haza. Délben a gyerek felpakol. Összeszedi motyóját: a legkisebb apróságot is, amit esztendő alatt babrált, készített, belegyűri a kapcába, a kapcát a szeny- nyesbe, szennyest a tisztába, tisztát a bekecsbe, bekecsbet a szűrbe, szűrt a subába, aztán összezsavargatja, madzaggal összeköti és bunkósbotra véve vállán viszi haza. Karikásostora is a vállán van. Elköszön: *adjon az Isten jobb kanászt! Neköd is fiam jobb gazdát*, — viszonozza a gazda.

Csapatosan ballagnak hazafelé a városba. Fölpanaszolják minden sérelmüket.

Itthon az apja, anyja már a kapuban lesik. *Mögyüttél kis fiam?* kérdik örvendezve. *Mög* — feleli a gyerek. *Éhös vagy-e?* — tudakolják. Nem tiltakozik. Rakják elébe az ennivalót. Igencsak *Luca-pogácsát* adnak neki, amit Luca napjáról (dec. 13) hagytak neki, ami már jó kemény, meg piros almát, túró, sült tököt. Belakik a gyerek. Apja megnyírja, anyja megmossa fejét, tisztába teszi minden módon. Jó lelkű gazdasszony maga végzi ezt olyan esetben, ha édesanyja nem él a kanásznak. Amikor beesteledik, apjával elmegy a korcsmába, ahol a kanászokat, béreseket fogadják. Évről évre megisméltődik a fogadás képe.

Míg a fiák poharaznak, *gajdolásznak*, pipálnak, *gyüszménéknek*, addig az apák alkudoznak, ki mennyiért tudja eladni gyerekét.

Ő év utolsó napján, mikor jön haza a kiskanász az országút csapásán, megkérdik tőle: *mit viszöl öcsém?* A gyerek, mint aki a császárral sem cserélne, nagy hegyesen és büszkén vágja ki: *pogácsát!* De mikor új esztendőben megy kifele, az előbbi kérdésre már fejét lógatva, búsan feleli: *kapcát*. Lelátszik róla, hogy nem nagy kedvvel megy.

Jó helyen emberkorig maradt a cseléd ezelőtt. Ott lett csordás, kisbéres, onnét vitték el katonának is. Mikor három esztendő múlva hazaeresztették, újra odaállt be s rá két esztendőre, mikor az öregbéres *lefeleségesedett*, újévkor ő jutott a helyébe. Nem volt ritka eset, hogy a kifogástalan maga viseletű cselédnek szívesen adta a gazda feleségül a lányát a gyerek szüleinek nagy megelégedésére, kik látták, hogy *nem esett porba a fiúk pöcsönyéje*.

Jóraláló ember lerakja a gyerek bérét, pénzzé teszi élet bérét¹² is, hogyha megnősül s az életbe elindul, oda tudja neki adni, tudja segíteni.

Dologkerülő ember: eléli a gyerek keresetét.

14—15 éves korig kanász a gyerek. Addig gyerekszámba megy. Aztán béres lesz. Kinő a sárból, bajusza is szökik kifelé: *többre veszik*. Ahogy nő, a *bére is emberesedik*.

A CSORDÁSGYEREK.

Nem minden kanászból lesz csordás. Olyan helyen fogadnak csak, ahol 20—30 drb. marha van, annyi pedig 80—100 holdas gazdánál találtatódik. A csordásgyerek idejére nézve 14—18 éves. Egész esztendőre fogadják Szilveszterkor, mint a kiskanászt. A korcsmában, ahol a fogadás történik, a gazda nézkélődik, fejlett, erősebb gyereket vigyáz, s ha ilyet talál, beszédbe ereszkedik vele. Megkérdezi, kinél szolgált, mi volt ott, mennyi jószágot őrzött? Kielégítő válasz esetén a gyerek apjával kezd alkudozásba. Az apa mielőtt elmondaná feltételeit, megkérdezi a gazdától, mennyi és milyen a jószág, amit a gyerekek őrizni kell, hány és milyen cseléd lesz a tanyán? A kapott felelet szerint sorolja el a kívánságát. Rendesen többet kér, amiből a gazda lealkuszik. Ha megegyeztek, a gazda egy pengő foglalót ad, amit legtöbbször apa és fia elisznek, öt-hat nap vakációt is kialkuszik a szülő, mely idő alatt rendbehozzák a gyerek ruháját és sorba látogatják vele az atyafiakat, ismerősöket.

¹⁸ Természetben kapott bérét (gabonát stb.).

Csordásbérek:

1870-es években: 40—60 frt., öt köből élet, fele búza, fele árpa, egy pár csizma, félesztendős malac, egy kocsi izikscutka, két drb. szappan, egy pár fehér gatyka, kék ing, kék kötő.

1880-as években: 70—80 frt., hat köből élet, ebből négy köből búza, kettő árpa, fél hold kukorica, egy malac, egy kocsi tűzrevaló, két drb. szappan, egy öltözet erős vászonruha, egy pár csizma, egy kötő, egy pár bocskor.

Az 1890-es években visszaesés volt. A pénzfizetés 50 — 60 korona, mint a 70-es években, a többi természetbeniek is ugyanazok.

1900-as években: 80—100 korona, nyolc köből élet, melyből hat köből búza, kettő árpa, két választási malac, nyolc véka csöveskukorica, egy drb. szappan, egy kocsi tűzrevaló, két ing, egy gatyka, egy szűr, egy kék ujjas, vattás nadrág, egy pár bocskor.

1910-es években: 100 korona, hat mázsa élet, fele búza, fele árpa, többi ugyanaz, mint az előző évtizedben.

1918 évben: 10.000 korona, négy mázsa búza, két mázsa árpa, egy hathetes malac, egy kocsi tűzrevaló, két drb. szappan, egy pár csizma.

1920-as években: 30.000 korona, öt mázsa búza, két mázsa árpa, két kiló fehérszappan, egy kocsi szalma, egy választási (hathetes) malac. Minden hónapban egyszer hazaengedték tisztálkodni.

1926 évben: 50—60.000 korona, hat-nyolc mázsa élet, fele búza fele árpa, egy téli és egy nyári öltözet ruha, egy pár csizma, egy pár bocskor, egy pár fehér ruha, félesztendős malac, két drb. szappan, két kocsi tűzrevaló, két fuvar.

1930 évben: 60 pengő, hat mázsa búza, két mázsa árpa, két mázsa csöveskukorica, egy pár csizma, egy kiló fehérszappan, egy kocsi szalma vagy csutka, két pár fehér ruha. Minden hónapban egy szabad vasárnap délután 4 óráig.

1930 évben: 60 pengő, hat mázsa búza, két mázsa árpa, téli és nyári ruha, egy pár csizma, egy pár bakancs, egy hathónapos malac, két kocsi tűzrevaló.

A kialakult napon helyreáll a csordásgyerek, összeszedi a ruháját, mely a következő: suba, *szürkankó*, két pár ing, gatyka, *felöltő*, nadrág, csizma, bocskor, kalap, sipka. Fölszerelése közé tartozik még egy viseltes szőrtarisznya, vagy fehér vászonból varrt zacskó, melyben a szennyes és tiszta fehérneműt hozzák és viszik ki a tanyára; továbbá karikásostor és bunkósbot. A szülők egyike, rendszeren az apa, elkíséri a gazda házához. Útközben a jó gondolkozású szülő a lelkére beszél, hogy szót fogadjon; a rossz belátású így biztatja: *ha nem jól bánnak veled, majd elgyüössz*; a lelkiismeretlen apa: *ne nagyon törd magad, ha megállhatsz: ülj le, ha leülhetsz: fekiuggy lé!* A gazdának ezekkel a szavakkal adja át a gyereket: *itt van, átadom. Ha nem jól cselekszik, üsse, de csontját ne törje.* Elköszön fiától, ott hagyja. A gyereket délután viszik ki a tanyára.

Télen a csordásgyerek béreskedik. Nem hajt ki, hanem az istállóban foglalataskodik. A jószág ápolása, etetése, itatása, meg az alj ázás a legfőbb kötelessége.

Tavasztól őszig csordáskodik. Valóságos foglalkozása tehát a jószág legeltetése, *ajnározása*. A gyepen és a réten legeltet. Május derekán hajt ki. Hajnali 3 órakor kel, vályúban mosdik.

Tavasszal nagyon kell vigyázni a legeltetésre, mert az egész télen száraz takarmányon levő jószág úgy megy a zöld fűnek, mintha ki volna éheztetve s ha mohón és sokat eszik a zöld fűből: felfűvődik, akkor pedig jaj a csordásgyerekeknek. Különösen a porcsintól kell óvni. Mozgatni kell a jószágot, hogy menés közben kapkodja a fűvet addig, míg a horpasza meg nem telik. Mégis megesik, hogy felfűvődik a jószág, leginkább a tehén. Úgy segítene rajta, hogy *megtrokározzák*. A *trokárt* a horpaszába beleszúrják, hogy a szél kijöjjön belőle. A lónak pipafüstöt fúnak az orrába, ha megzabált, hogy a szél elmenjen tőle.

Szítáló esőben még kihajt a csordásgyerek, de ha zuhog az eső, befele igyekszik a jószág, különösen a hideg esőben. Esőben nem hajt ki, mert a jószág összevágja a gyepeket.

A csordásgyerek névszerint ismeri a rábízott jószágokat. Ha nincs valamelyiknek neve, ő ad neki.¹³ A barmok éppenúgy ösmerik a csordást, mint ő azokat. Hallgatnak szavára. Ha elkiáltja magát a csordásgyerek: *nem arra Agyvas!* — már tudja a barom, hogy nem jó helyen jár. Ha nem fogad szót, akkor csattog a gerincén a bunkósbot. Rövid idő alatt kiismeri, melyik a szilaj, jámbor, szaladós, irigy, lökős. A csordás karikásostort és bunkósbotot visz magával a legeltetéshez. A karikást ki- és behajtáskor használja és mikor a vályúra hajtja itatni, máskor a vállán csüng, őrzésnél a bot a szerszáma. Ha valamelyik barom hibádzik, nem engedelmeskedik, vagy kárbamegy: utána! Ha nem éri utol: *karéjba kandarítja*, vagyis oldalt szalad karéjba és elébe hajtja a bunkós botot, amitől visszahököl a jószág.

A csordásgyerekeknek a pulikutya a legjobb cimborája. Mikor az ostorral nagyot durrant és a marha előáll a menésre, a pulit nem lehet bent tartani a tanyában. A gyerek falatjának felét odaadja a kutyának. Betanítja annyira, hogyja elkiáltja: *nem arra te! Elébe!* a puli addig acsarkodik, míg visszafordítja a marhát.

A legeltetésen kívül mindazt a dolgot végzi, ami a tanya körül csak van: dudvát hord az istállóból, vizet hűz itatáshoz. Reggel mielőtt kihajt, az igás jószágot eteti; este kukoricát morzsol.

Tavasszal szűken bánnak a hússal, hogy maradjon nyárra és ősre is, ha majd nehezebb dolog lesz. A kenyér is feketedik, a krumpli is *kifűttá* magát: csírázik. Suhantott leves, krumpli-leves és paszulyleves járja. Túró, savó az eledel ilyenkor, tejlenek

¹³ Tehénnevek: Bimbó, Barány, Buckó, Csitri, Cifra, Fakó, Jámbor, tvajla, Nyalka, Virág, Róka, Terka, Böske, Jutka, Marcsa, Rozi, Zsuzska.

Ökörnevek: Rendes, Daru, Bicskás, Gatyás, Csákó, Szilaj, Bajnár, Bokros, Högyös, Kormos, Villás, Gombos, Fogas.

Bikanevek: Füstös, Hókás, Rabló, Vércse, Gazos, Dugó, Sártök, göndör, Samu, Pötör, Laci, Jóska, Imre, Miklós. A bika, ha idegen tehenet lát, két első lábával kapar, topog; tompa bugást hallat.

a tehenek a friss fűvön. A túróhoz új vöröshagyma kell. Lepényt kétszer esznek egy héten: szerdán és szombaton.

Tavasszal már kint hál a csordásgyerek az eresz alatt, vagy az istálló előtt ver vackot.

Nyáron 2 órakor kel. Vakarás, kefélés után kiereszti a jószágot, hogy a tehen a harmatos fűből jóllakják, mert akkor jobban tejel. Fejesre behajt 7 óra tájon, mert később legyes, nyugtalan a tehen. A szolgáló vagy a kisbéres fej. Régen a csordás a borjúval szopatta a tehen tőgyét, hogy eressze le a tejet, aztán elkötötte a borjút. Fejés után aláengedte. Egy csöcsöt hagytak neki, a gyengébbnek kettőt is. A sovány borjúra azt mondják: a gazdája szereti a tejet, látszik a borjúról. Ma négy hónapig szopik a borjú, régen addig szopott, míg el nem rúgta az anyja. A csordás 9 órakor itat, aztán megmosdik és úgy flöstököl.

Reggeli hajnaltól esteli hajnalig legeltet a tarlón és a réten, ahol a szénát már lekaszálták; a tarlón paréj, lenge nád, porcsin, tar ló virág (*Stachys annua* L.) az eledele. Legeltetéskor lassan megy a jószág, keresi a jobb fűvet. A csordás ballag utána, teregeti az elmaradottakat. A borjúnak napközben palókát¹⁴ tesz az orrára, hogy ne szophassa az anyját. A legősibb palóka sündisznó tuskés bőrből való, van fából faragott és vasból kovácsolt. Ez az utóbbinak azt a részét, ahol a borjú orrára illeszkedik, ronggyal betekeri, hogy a vas ki ne sebezze. Délelőtt 9 órától 10-ig pihen a jószág. Délre behajt, délután 3 óráig van bent, akkor újra kihajt és csak az esthajnalon hajtja be. Délután míg a marha pihen, a csordás segít a kisbéresnek.

Legeltetés közben babrál, faragsikál ostoronyelet, botot; *sugárból* láncot fon; heverész. A kiskanással komázik, amikor összehajtanak. Rövid ideig tart ugyan ez a komázás, mert sűrűn megzavarja együttlétüket a kárba indult jószág. Ha pedig marad a jószág, furulyázik, vagy dalol, messze hallatszik a harmaton.

Az is szórakozás, ha maga van, hogy hörcsögöt fog. Szűk esztendő után annyi van, csakúgy nyüzsg. A 84 éves Nagy Sándor mondja, hogy 1865-ben, mikor csordáskodott, egész nyáron 92 drb hörcsögöt fogott. Bottal vagy ostorral elcsapta, a hasán felhasította, a bőrét lehúzta, szalmával kitömte, úgy száradt meg. Két krajcárt adtak a bőr darabjáért. Ugyancsak ő beszélte a következőket: »Legeltettem. Velem vót a kutya is, Sityinek hittak. Dinnyeérés ideje vót. Eccör elszalad a kutya. Kis idő

¹⁴ A palóka olyan orradzó, amit csikónak, borjúnak az orrára illesztenek, kötnek abból a célból, hogy a palókatúske a ló vagy tehen tőgyét megsúrja, erre a csikót, borjút elrúgja.

múlva gyön az én kutyám, de hoz valamit. Hát egy nagy fene zöd kótyot húzott az indájánál fogvást. Szidom a kutyát: fene az eszöd, mér nem hoztál éröttet! Neki szálajtom a bicskát a kótynak: mint a méz! A kutyának is vetök egy ghízdöt: bekapta. Gyurka bácsi, szólok a gulyásnak, gyek kend csak! Gyün Gyurka bácsi. Ögyön kótyot, — kínálok. Hun vötted, — kérdezi. Sityi hozta. Nézze milyen zöd, mégis érött. Úgyám, — mondja Gyurka bácsi övés közben — né félj, a kutya nem hoz éretlent, mögérzi szagáról, melyik a jó. Ettől kezdve minden hajnalban hozott a kutya egy kótyot. Mind csupa tiszta jó volt. eccör felém tart egy embör. Tiéd ez a kutya? Az. Hát vagy kösd mög, vagy mögb ... d ezt a kutyát, mert mindön jó kótyomat elhord, fene a fajtáját, oszt még hozzá indástul. Elcsapnak a gazdák a kutya miatt. Fogja kend mög! Mögfognám én, de olyan futós, mint a nyúl. Mikor a kóty elfogyott, hozta a görögöt. Ü is evett velem. Na, mondok, ennek nem jó vége lösz. Behintöttem paprikával. Bekapta a kutya. Morgott. Sasé hozott többet.«

A csordásgyerek kedves szerszámja a bunkósbot, a jószág előtt is hathatós, félelmes. Akác-, som-, vagy szilfából készül. Hidlás alá, vagy dudvába teszik érni 5—6 napig, amikor pirosabb színű lesz. A meggyfából valót azonban nem kell hidlás alá tenni. Ha görbe és nyers a botnak való fa, kemencébe teszik 5—10 percig, honnan kivéve kiegyenesítik. A karikásostor csak durranó hangot ad és könnyebb ütlegelés eszköze. A jó bunkósbot az összes cimborák irigylésreméltó vágyakozása. Van olyan csordásgyerek, aki még azzal a bunkósbottal őrzi a jószágot, amelyikkel az öregapja őrizte. Mint érdekes ereklye száll firól, fira. Mikor átadja az apja, ilyen utasítással adja kézbe: »úgy vigyázz rá, mint a két szömödvilágára!« Meg is tartja az apja intését, mert csak akkor teszi le, mikor eszik, vagy alszik. De akkor se messze magától, csak közel a sarokba támasztja, hogy szem előtt legyen. De minthogy semmi sem tart ölökké a világon, a bunkósbot is eltörik egy nagy ütéstől, vagy mikor utána vágja a bikának és az ráugrik. Mintha éles késsel vágták volna el a csordás kedvét. Sötét gyász üli meg a lelkét, még meg is könnyezi, mert hiszen valahol lehet keríteni másikat, de olyant, de olyant, mint amilyen ez volt, soha. Minden bokrot, fát megfigyel, nem lát-e rajta alkalmas ágat, vagy vadkörte *susnyót*, kökény szilvát övet, amelyen természetes burkó van. Végtére egy fiatal tölgy hajtásán akad meg a szeme. Körülfaragcsikálja bicskával, hogy a bunkó szépen sikerüljön. Mikor készen van, viszi haza és hetekig bicskázza, simogatja, kerekíti. A haját imitt-amott veszi le, ahol dudorodás van. Mikor készen van, kipróbálja, milyen ütés, dobás esik vele, van-e súlya, ha elhajítja? Így aztán némileg visszajön lelke nyugalma. Van másik, tán jobb is réginel.

Szük, aszályos esztendőben, mikor se mező, se takarmány nincs, a csordásgyerek élete kín. A gazda őt okolja, hogy romlik a jószág, nem ad a tehén tejet, ma-holnap *emelgetősek* lesznek a jószágok, fene az ilyen-amolyan csordást. A gyerek is lesi örökösen a felleget, hogy adna már az Isten egy kis jó esőt. Megtörténik az is, ha szerét teheti, hogy beóvakodik a szomszéd kukoricájába és összekapkod egy jó öl *fattyút* (ugyanarról a töről nőtt oldalhajításokat) a marháinak. A gazda ha meglátja nem tiltja, sőt megdicséri, így kap rá a máséra a gyerek.

Egész nyáron mezítláb van, csak aratás után, mikor a tarlón legeltet, híz bocskort, sok akkor se, mert a szabadban kinövi a növendékgyerek lába a bocskort. Úgy megkérgesedett a csordásgyerek talpa, mint a csizmatalp, nem szúrta meg az acat, ebman-kóró (Glycyrrhiza echinata L.). Ahol nagy a szúrós növény, úgy húzza a lábát, hogy lehengereli a torsot. A talpán megvastagodott bőr egészen síkos, fényes lesz. Vasárnap mosta csak a lábát.

A kiskanással való barátkozásra csak delelés közben, leginkább vasárnap van ideje. Ilyenkor délután később hajt ki H akkor birkóznak, tekéznak, dőléznak, ujjast húznak, *fejescsacsit* játszanak. A *farkasnyakhúzás* is kedvelt játék.

Fejescsacsi: Egyik felállott, a másik a fejét az álló alaknak a fara fölé feszítette és karjával átfogta az álló alakot, a többi pedig ráugrált. Aki a csacsi dereka volt, igyekezett félreugrani az ugrók elöl, vagy rúgott, az volt a szándéka, hogy az ugrót leejtse, vagy megrúgja. Ha sikerült, nagy volt a nevetség. Aki felugrott a csacsira, az *juhász* volt.

Farkasnyakhúzás: Ez úgy történt, hogy a nyaklót a rúd végéről levették s annak egyik végét az egyik, a másik végét a másik akasztotta a nyakába úgy, hogy elöl jött le a nyakló közepe és azt a láb közt hátra vetették, így mindketten háttal álltak egymásnak és ekkor kinyitották az istálló- vagy konyhaajtót, lábát egyik kívül, másik belől a küszöbnek vetette s egyik befele, má-ik kifele húzták egymást, aki erősebb volt, az áthúzta a másikat a küszöbön. Szokták négykézláb is húzni-vonni egymást.

Viharban behajtja a marhákat. De ha kint kapja a jószágot a vihar, arról előzi a csordás, amerre a vihar nyomja őket. A jószág ugyanis szeles, viharos időben szél alá megy, amikor valamennyi első akar lenni, hogy védje a hátulsó a széltől. Ilyenkor a jószág összeáll, fejét összedugja és farral van arra, amerről a vihar jön. A csordás pedig magára teríti a szürkankót, fejét H aláhúzza és ő is háttal áll az esőnek, szélnek.

A csordásgyerek kapva kapott az olyan helyen, ahol szép takaros bika volt, »akihez« a környék és szomszédság szívesen hajtotta teheneit. Minden tehén után a csordásgyereknek 10

krajcár *bikapézn* járt. Némelyik gyerek úgy elkapatta a bikát, hogy csak akkor ugrott a tehenre, ha rákiáltott: *p... a Pétör!*

Étkezése nyáron fölöstökre: szalonna, kenyér, édes vagy aludttej, túró; délben suhantott leves, krumplipaprikás, jó zsíros tarhonya; este: tej, kenyér, szalonna, vöröshagyma. Heti elége általában: hétfőn paszuly disznóhússal, kedden száraztészta,¹⁵ szerdán lepény, csütörtökön krumpli, pénteken szárazgaluska, szombaton lepény, vasárnap aprójószág. A csordásgyerek a ház előtt, az eresz alatt eszik.

Este, itatás után fűz- vagy nyárfából való víziduda fúvásával szórakozott, mely egész nap a vályúban ázott.

A nyomtatás ideje alatt esténként 10—11 óráig a nyomtató lovakat legeltették a béressel, mivel nappal munkában voltak. Felváltva szundított hol egyik, hol másik. Ilyenkor rövid volt az éjszaka. Reggel 2 óraker már ki kellett hajtani.

Nyáron kint hál a gyepen, a földön a szűrben, az állás vagy akol ajtajában, hogy a jószág ki ne szabaduljon.

Napközben a jószágot, ha behajtják, a kút közelében szokták deleltetni. Nap-nap után megszokja azt a helyet és éjjelre is odafekszik le. Ha nincs élőfa az ilyen hely közelében, néhány ágast szoktak a földbe ásni, hogy a tehenet fejéskor oda köthessék. Nyáron nem almon hál a jószág, hanem a gyepen, vagy — ha már nincs gyep — a poros földön. Olyan helyen azonban, ahol kevés a gyep, még abban az esetben is, ha esős az idő, úgy hogy a felázott gyepet a jószág az ide-oda járással tönkretelheti, az ú. n. *nyári akolba* terelték a jószágot éjszakára. Ha a gazda nem volt kint a tanyán, sokszor azért is behajtották az állatot az akolba, hogy a cselédek delelhessenek.

Ősszel szaporodik a legelőterület, mert kukoricatörés és a szár betakarítása után a kukoricaföldeken is legeltet a csordásgyerek. ősszel már akolban hál a jószág. Mikor pedig hidegebbre fordul az idő és az állat beszorul a legelőről, a teheneket az istállóban, a heverő barmokat pedig az ágasokból és gerendákból való akolban tartják. Régebben, mikor még a kisebb gazdaságok is nagyobb-számú marhát igyekeztek tartani, a faanyag pedig drága volt a fában szegény Alföldön és a szarvasmarhák részére nem tudtak rendes istállót építeni, télen is akolban tartották, még pedig *trágyaakolban*.

A trágyaakol rendszeren kerek alakú volt, de négyszögletesre

¹⁵ Lásd Kise Lajos: A hódmezővásárhelyi ember eledelai. Ethnographia. Népélet. 1925. 7-12. füzet.

is készítették. Készítése nem egyszerre, hanem fokozatosan történt, aszerint, ahogy a hozzá szükséges trágya keletkezett.

Mikor már a legelő fogyott és éjjelre behajtották a jószágot, este is adtak neki enni. A szabad ég alatt, ahol a marhát rendszerint etették, a takarmány egy része, ami ízikben maradt, meg a marha alá alomnak szórt szalma, a közé eső trágyával együtt lassanként megdudvásodott s ez a dudva az időnkint ráhintett és megdudvásodott (eltrágyásodott) alomszalmával lassanként egészen megszorodott. Mikor a dudva már vastagon volt a jószág alatt, akkor azt — jó széles alapot kezdve — kerek vagy négyszögletes alakban körülrakták akörül a hely körül, ahol a marha hált, úgy, mintha falat raknának. Három-négy naponként, ahol pedig a trágya lassabban szaporodott, hetenként rakták a dudvát a megkezdett alapra, úgy hogy körülbelül két méter magas és másfél méter széles fal keletkezett. Ezzel azután készen volt.

Némely helyen csupán a trágyafal állott s az nyújtott a marhának védelmet a szél ellen. A takarmányt rendszeren az akol fala mellé tették csomóba a jószágoknak. A legtöbb helyen azonban különösen ott, ahol a tanya mellett volt a trágya-akol, rendszerint az akol északi oldalán fedett helyet is készítettek a marhának, hogy eső és havazás idején legyen hova behúzódnia. Ilyenkor az akol középtáján néhány ágast állítottak le s azokon keresztül fád Tékákat és ágakat helyeztek el úgy, hogy egyik vége az akol falára, másik vége az ágasokra került. Az így összerakott faderekakra és ágakra csutkát, szalmát, íziket stb. hánytak fedélül. Rossz időben ez alatt talált enyhelyet a jószág.

A trágyaaklot az istálló közelében úgy helyezték el, hogy szem előtt legyen. Bejáró kapuja délnek nézett s 3—4 méter széles volt. Fala falfelé vékonyodott. Ma már alig láthatni trágyaaklot.

Később az aklokat trágyafal helyett, ágasokra erősített gerendákból, vagy kerek *drugárfálból* készítették és készítik ma is, minden esetben négyszögletes alakúra. Van azonban olyan hely is, ahol az északi oldalon most is trágyát raknak az akol oldalához, hogy így a jószág az északi szél ellen védve legyen. Az ilyen aklok, mint említettem, közel vannak az istállóhoz, mert az itt összegyűlt dudvát szintén odahordják, ahol az istállóbeli trágyacsomó van. Ma már téli időben kevés helyen tartják akolban a marhát, mert a gépek használata miatt sokkal kevesebb az igásbarom, mint régen, úgy, hogy a meglevő állományt istállóban helyezik el télére. Ilyen kerek fából készített ú. n. nyári akolban most a legtöbb helyen csikókat nevelnek, mert ott szabadon vannak, nincsenek kitéve annak, hogy a kötőfék miatt valami baj érheti őket s jobban is mozoghatnak, mert az akol tágasabb, mint az istálló. Az akolban most is az akol oldala mellé teszik a takar-

mányt, mert így sokkal kevesebbet tapos bele a jószág az alomba, mintha a közepén volna.

Egész télen nem hajt ki a csordásgyerek, a jószág etetése, itatása, izikélése, aljazása, dudvázása a kötelessége, amit a kanással együtt végez. Régen éjfélre is enni adtak a marhának. Naponként tökört darabol, 1863 óta répát vág, 1880 óta szecskázik. Akinek vérében van, ráértében fűr, farag, bicskával, baltával csinál az elnyűtt tárgyak helyett másikat, széklábat, kapanyelet, vellanyelet, kútrovast. Télen leginkább *kallantyu*¹⁶ zsáknakvalót, a kanász pedig a szöszöt tépi. 10 órakor fekszik le. Volt olyan hely, ahol egy *darabot* kellett levenni a motolláról, ami 63 *ige* (1 *ige* = 3 szál). Igyekezni kellett a csordásgyereknek, hogy annyit lekallantyujon, bár ezt nem lehetett szabályozni, mert ha kevés volt a mécsbevaló olaj, akkor nem volt szabad sokáig égetni este, mert a korán kelő cselédség is sokat égetett. Volt, aki csak egy kallantyuút, volt aki kettőt is tele tudott kallantyuolni. A fonalat a gazda vetette fel a motollára.

Ha a gazda nem volt kint a tanyán, akkor az öregbéres parancsát kellett teljesíteni.

Étkezése télen: reggel: leves, kenyér, sülttök, délben: leves, borsó, sülttök; este: kása, sülttök; szerdán és szombaton lepény, vasárnap aprójószág, perec. Legtöbb helyen csak kétezer esznek naponta. Kedvelt téli eledel volt ezelőtt a csíramálé.¹⁷ Télen a konyhában eszik a csordásgyerek.

Aludni az istállóban, a kör öszt jászolban szokott. Régen, amikor még padlásolatlan istállók voltak, lefekvés előtt tüzelt az istálló közepén.

Jó helyen jó koszt, jó bánásmód van, ha rossz fát tesz a tűzre,

¹⁶ Az előtte levő szöszcsormóból balkézzel húzogatva, a jobbkezben levő kallantyuúval, mely függélyes tengely körül forgó keret, madzagnak sodorja a szösz, egyszersminb rá is tekeri a kallantyuára.

¹⁷ Tányérba tesznek ¼ liter búzát, naponta vízzel meglocsolják, de csak annyira, hogy meg nem álljon a víz rajta s leterítik vizes ruhával addig, míg ki nem csírázik. Egy hét alatt szokott kicsírázni bent a szobában, a napon mindjárt zöldül. Mikor a búza csírája olyan nagy, mint az ember ujjja, szakaszonként mozsárbn megtörik, amit két liter tiszta vízbe öntenek. Ekkor kicsavarják jól és újra megtörik, ismét egy liter tiszta vízbe teszik. Újra kicsavarják és a tört búzát eldobják. A két vizet (2 + 1 liter) összeöntik és szítán átszűrrik, hogy tiszta legyen. Ezt a csíralevet összekeverik annyi liszttel, hogy olyan sűrű legyen, mint amiből pitét öntenek, inkább sűrűbb. Ezután kétfoknyi vastag aljat gyúrnak gyenge sósvízzel búzamtzából, beleteszik a tepsibe és mikor a kemence jó tüzes, szikrázik a fekeke, a pépet felkavarják és ráöntik az aljtészrtára jó ujjnyi vastagon. Bevetik a kemencébe, ahol félóra alatt kisül szép babosra, olyan, mintha zsíros volna. Négyszögletesre darabolják. Mentül kevesebbet csinálnak, annál könnyebb kisütni. Csakúgy ragad, olyan édes ízű. Leves után eszik. Szegény helyen csak ez van ebédre.

csak megpirongatják, de rossz helyen gyenge táplálék mellett szigorú a bánásmód, szidják, verik, így volt ez régen is.

A jó csordásgyerek szépen tud legeltetni, *térögetni*, nem üti, veri a jószágot. A rossz gyerek, zúri, zavarja, ütlegeli, azt akarja, hogy egy rakáson legyen, gyúri össze-vissza a szegény állatokat. Az ilyen gyerek szófogadatlan, minduntalan ellenkezik, felesel, nem a parancs szerint cselekszik. Elüti a jószág lábát; szarvát, farát leüti a bunkósbottal. A lustát mindig noszogatják, erőltetik, mert olyan kénytelen, kölletlen megy a jószág után, fene azt a csappongó fejit. Ha nem látják, elalszik; ha elküldik valahova, utána kell küldeni, nem győzik hazavárni. Ezért aztán megverik. Nem is fogadják meg a következő esztendőre. A használhatatlan gyereket időközben is elküldik, azt mondják rá, hogy *tötte-rossz* (nagyon rossz).

Megesik az is, hogy megunja a dicsőséget és elszökik, mert egész nyáron át nem igen van módja, hogy alvás közben megfájuljék a dereka. A jószág ugyanis nyáron és ősszel este, mikor légy már nincs, elül és korahajnalban, amikor még nincs, akkor legel nyugodtan. Tehát későn hajtják be és korán ki, hogy jól tudjon lakni. Napközben sem pihenhet, mikor a jószág bent van, a béresnek kell segítem. A sok dolog sehogy se tetszik a csordásnak, s ha a koszt miatt panaszodik, vagy az öregbérés hirtelen kezű, bizony megtörténik, hogy elszökik. A jószág is kárbamegy, amiért eleinte lepocskolják, leszidják, végre megverik. Zokon esik a gyerekeknek, mert már *surbankó*,¹⁴ szégyenli, hogy kikapott. Hát elszökik. A gazda panaszára a hatóság csendőrökkel kísérteti vissza, ami nagy szégyen a gyerekre.

Jó helyen a cselédet jóformán családtagnak nézik, a gyámoltalánjának a fejét is megmossák, megfésülik. Rossz helyen ütik, verik, szidják, ételét elvonják.

A csordásgyerek a gazdasszonyt, ha fiatal, *nénikémnek, ángyikámnak* szólítja, ha idősebb, *nénémnek, ángyomasszonynak, néném-asszonynak*.

A jó cselédnek a régi időben a gazda vásárfiát is vett és vitt ki, hogy örömet szerezzen neki. Örült annak is, ha ilyenkor megkapta a bérébe kialkudott új csizmát, vagy ruhát, kivált, ha takarosát, szépet kapott.

Ha már kacsintgat a lányra a csordásgyerek, kikení a bocskort, még a bajuszát is kipödri, vigyáz arra is, hogy a szája ki ne pálljon. A lábát is mossa. Sok helyen nagyon ügyelnek arra, hogy a cseléddek rendesen tisztálkodjanak, amire nemcsak módot adnak nekik, de gondolnak arra is, hogy hetenkint vagy kéthetenként mosás alkalmával mossa a fejüket. Ahol tanyásné van, azzal mosatják,

¹⁴ Surbankó: növegyerek 14 évestől.

kisebb helyen, ahol egy kanász és csordás van, a gazdasszony is megmossa, ellenben ott, ahol nem törődnek vele, ott a lusta cselédnek retkes a nyaka. Valamelyik felnőtt tanyabeli havonkint megnyírja. Altalában a csordásgyerekkel törődnek, már csak azért is, hogy munkaképességét mentül jobban kihasználják.

Sok veszedelemnek van kitéve a csordásgyerek. 25—30 drb, marha közt sok a lökős, rugós. Néha a szelíd is megvadul, kivált a tehén, ha folyathatnék. Sok csordásgyerek lett már örökös nyomorékja a jószágoknak, mert megtaposta a bika. Ilyen esetben a gazda a csordást okolja, hogy elkapatta a jószágot az örökös inceselkedéssel.

A csordásgyereknek se ünnepe, se vasárnapja nincs.¹⁹ Tavasztól őszig színét se látja a városnak. Haza csak akkor mehet anyját megnézni, ha apja vagy testvére felváltja arra az időre. Újabban bérébe alkudják ki, hogy havonként egyszer hazamehet.

Öröme a cimborákkal való játékon kívül esztendő utolsó napján van, mikor kitelik az esztendő és kiadják a bérét. Újesztendőkor pedig az a pár nap, mikor bort iszik, szivarozik, a bálban kitáncolja magát. Bánata, ha a lány nem viszonzozza a szerelmét.

A csordásság 2—3 évig tart, aztán a csordásgyerek kisbéres lesz.

Ma már csak nagy gazdaságban van csordásgyerek, ahol nagyobb számú marhát nevelnek.

* * *

Ezelőtt volt *kanász-csordás* is. Székely Péter egykorú feljegyzéseiben olvassuk, hogy 1860-ban kanász-csordást fogadott, azért, mert annyi jószága volt, hogy amellet a csordás őrizhette a disznót és birkát is, ami már a kanásznak sok lett volna. De a gyerek apja se kifogásolhatta, hogy kanásznak állította a fiát.

A BÉRES

Törpebirtokosoknál (kevés földű ember; 10—15 hold földje van) elég fiatalabb legény is béresnek, mert maga a gazda vezeti a gazdaságot és végzi az egész férfit kívánó munkát, a béres csak segítség. Ilyen helyen nyárára a tarlóra bocsátott jószág mellé *kis pásztort* fogadnak. Nagyobb, 30—40 holdas gazdánál, már sok a jószág, sok a tennivaló, ennél fogva rendes kanászt s pelyhedzőállú legényt tartanak béresnek. A 100 holdig való gazda kanászt, fia-

¹¹ Ez csak látszólagos ellentmondás a 32. lapon elmondottakkal, mert alku szerint lehetséges így is, úgy is.

talabb, vagy *kisbérest* és embernői ember *bérest* is tart. A felnőttkorú béres aratáskor a részesek közt dolgozik és egy részt kap. Olyan nagyobb gazdaságokban, ahol a tulajdonos személyesen nem vesz részt a fizikai munkában: elmaradhatatlan az *öregbéres alkalmazása*. Ilyen helyeken az öregbéres a gazda helyettese. Itt tehát van egy vagy több kiskanász, libapásztor, kisbéres, béres, de mindig csak egy öregbéres.

A következőkben mindig a béres szót használom, mint legáltalánosabbat. Azonban a dolog rendje szerint kis helyeken a béres fiatalabb, olcsóbb munkaerő, tehát csak kisbéres értendő, nagyobb helyen katonának való legényt, embernői embert fogadnak, akinek a neve már: béres.

A munka folyása, a mindennapi élet minden jelensége ugyanaz kicsi helyen, mint a legnagyobb gazdánál. Különbség nincsen. Ha több a birtok, a gazda több cselédet alkalmaz. Ha nemesebb érzésű, gondolkozású a gazda, úgy a kicsi helyen, mint a nagyon, szívelhetően, kedvesen folyik az élet, másrészt általános megállapítás szerint: jó katona: jó gazda.

Könnyebb megértés és a természetes sorrend kedvéért az elején kezdem mondandómat.

a) *Kisbéres, béres.*

Mikor a szegény ember gyereke a kanászságból kimosakodik, vagyis mikor 14—15-ik életévét betölti, béres lesz. Vége a gyerekornak, apródonkint rávetemedik az ember dolgára. A kiscgazda maga is dolgozik, ott tehát a béres mindent végez; ha a béres nem az első évét szolgálja, vagyis öregebb, több bért kér és kap. így volt az régen is. Nagygazda helyen, ahol öregbéres is van, annak a segítségével, jobbkeze a kisbéres, úgyis mondhatjuk kezelő-lába, mert hajnaltól fekvésig az kommandírozza. A kisbéres olyan, mint a szalonna: mindenre jó: enni, főzni, csizmát kenni.

Szilveszterkor (dec. 31.) van a béresek nagy járása. E nap estéjén nyílik meg az embervásár és tart 2—3 napon keresztül. A 8—10 éves kanásztól a megöregedett udvarosig az élet különböző fokozatain álló kisbéres, béres és öregbéresek, igás- és parádés-kocsisok minden fajtája, mint áruportékák, a cseléd tartó gazdák, mint vásárló közönség hömpölyög ez este utcáról utcára, egyik korcsmából ki, a másikba be. Az egyes városrészek jelesebb korcsmaiban, kiváltképen a vásárállás szélén levőkben ember ember hátán, duhaj kedv, ittas béres, részeg kanászgyerek, rendetlenkedő kocsislegény és egymásra licitáló gazdaközönség egy sűrű, párától telt, romlott levegőjű helyiségben hering módjára összepréselve. És ebben a fojtott légkörben folyik a vásár.

Hideg van, zuzmarás a sipka. Bent a korcsmaiban vágni lehet

a füstöt. Ajtónyiláskor a gőzben csak halványan látszik a belépő alakja. A sarokban a *rotyogtatós banda* fűjja, az asztaloknál rajban ülnek, bort isznak, dalolnak. Az érkező *pohos* gazdák nézelődnek, keresik a nekik valót. Akit a gazda megszólít, azt kérdezi tőle, van-e gazdája, hogy hívják, kinél szolgált, mit őrzött, tud-e a jószág nyelvén, szántott-e, kaszált-e már, hány vékás zsákot tud feladni a kocsira stb., vagyis a béres tudását, erősségét tudakolja azonkívül, amit kinéz a fiatal legényből. A másik gazda így vizsgálta: — Fel tudsz-e kelni keltés nélkül? Hány rudasból raknál egy jó vontatót? Tudnál-e a szűrűben fordítani? Be tudnál-e a tinót törni járomba? Mekkora egy fogás föld? Mennyi idő alatt húztnád föl jó két ökörrel? Szeretsz-e aludni? stb. Ha ügyesen megfelel a legény, akkor beválik. Mégis az a fő, hogy tökmagszínű ne legyen, hanem piros és erős, egészséges. A fősvény gazda így csalogatja a bérest: állj be hozzám, szógám, jó dolgod lösz énnálam, háromszor öszöl húst égy hétön: vasárnap, csütörtökön, mög vasárnap. Mikor minden módon kivallatja a gazda a béresnekvalót, azután kérdezi: mit kér? Az apa fölmondja: 8 köből élet, abból 5 búza, 3 árpa legyen, egy hold kukorica, ahol én választom (itt belehümmög a gazda), két választási malac, egy kocsi szalma, egy kocsi ízikcsutka, egy pár csizma, egy pár bocskor, két pár kapca, két darab szappan, egy nadrág egy ujjas és 50 forint.

— Ennyiért én is elmék kendhön, — mondja a gazda.

— Én mög mögfogadom. Hányjuk össze, amink van, oszt vágjuk kétfelé.

— Nem az a beszéd, hanem egyszóval mögmondom, mi lösz a bér: a kukoricafödöt én választom, egy választási malac, a tűzre való is egy kocsiival, a pénzber mög 40 forint.

Megegyeznek. A gazda ad egypár forint foglalót, mellyel a fogadás be is fejeződne, ha nagy vitába nem elegyedtek volna azon, mikor álljon helyre a béres. Végre abban is megállapodnak: négy nap szabadságot enged a gazda. A foglalót igen csak megissza apa és fia a cimborákkal.

Mielőtt tovább mennék a kisbéres életleírásában, érdekesnek és tanulságosnak tartom Székely Péter (1809—1891) és Székely József (1847—1926) kiscgazdák egykorú feljegyzéseiből közölni a következő béres béreket:

1835 évban: Bánfi Pál bére: 30 frt., három köből búza, két köből két véka árpa, ködmön, kalap, nadrág, két pár csizma, egyik fejelés, két pár bocskor, két kocsi tűzrevaló, *rájött borjú*, 3 drb. *marhateletetés*, malac, 3 frt. ára kukoricaföld, 2 drb. szappan.

1836 évben Sári István boré: 20 frt., négy köből búza, két köből árpa, 3 frt. ára kukoricaföld, suba, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, egy *rúgott borjú*, 3 drb. *marhateletetés*, egy drb. esztendő süldő, két kocsi tűzrevaló, 2 drb. szappan, négy köből örlés.

1836 évben Kovács Péter bére: 3 irt., suba, kankó, kalap, nadrág, két pár fehér ruha, egy pár csizma, *szabad lábbeli*, egy kocsi ganó, malac, szappan, két véka búza.

1836 évben Lukács Péter bére: 37 frt., szűr, ködmen, kalap, két pár fehér ruha, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, három véka búza, három véka árpa, egy kocsi tűzrevaló, 1 drb. szappan.

1837 évben Imolya János bére: 2 frt., két pár fehér ruha, suba, kucsma (karimánélküli hegyes sapka), egy pár csizma, *szabad lábbeli*, 1 drb. szappan.

1837 évben Vékony János bére: 25 frt., két köből két véka búza, két köből két véka árpa, egy *rúgott borjú*, egy suba, ködmen, nadrág, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, két kocsi tűzrevaló, két *marhateleltetés*, malac, 2 drb. szappan.

1837 évben Dobsa János bére: 27 frt., két köből búza, két köből árpa, 3 frt. ára kukoricaföld, egy szűr, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, egy esztendős malac, három kocsi tűzrevaló, őrlés, egy *rúgott borjú*, 2 drb. szappan, kukoricahozás.

1838 évben Pércsi János bére: 30 frt., két köből két véka búza, két köből két véka árpa, egy *rúgott borjú*, suba, kalap, két pár csizma, az egyik fejelés, két pár bocskor, egy *marhateleltetés*, 1 drb. esztendős disznó, két kocsi tűzrevaló, 2 drb. szappan.

1838 évben Gál Mihály bére: 8 frt., két köből élet, szűr, kalap, egy pár csizma, egy pár bocskor, egy kocsi tűzrevaló, egy drb. szappan.

1839. évben Csillag Mihály bére: 2 frt., két pár fehér ruha, szűr, ködmen, nadrág, egy pár csizma, egy pár bocskor, hat véka élet, tűzrevaló, egy drb. szappan.

1839 évben Balog János bére: 50 frt., három köből két véka búza, három köből két véka árpa, *rúgott borjú*, esztendős disznó, két kocsi tűzrevaló, három *marhateleltetés*, két drb. szappan.

1840 évben Tompái János bére: 40 frt., egy bocskor, négy köből búza, négy köből árpa, *rúgott borjú*, esztendős disznó, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, két kocsi tűzrevaló, három drb. *marhateleltetés*, két font szappan egy hét *vakáció*.

1840 évben Molnár Pál bére: 10 frt., suba, ködmen, kalap, nadrág, egy pár csizma, egy pár bocskor, egy kocsi árpaszalma, két véka búza, két véka árpa, szappan.

1840 évben Takács András bére: 12 frt., egy köből búza, egy köből árpa, szűr, ködmen, nadrág, kalap, egy pár új csizma, két pár bocskor, talpalás, egy drb. szappan, egy malac, egy kocsi tűzrevaló.

1840 évben Varró János bére: 22 frt. készpénz, nyolc köből élet, *rúgott borjú*, suba, ködmen, kalap, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, 5 frt. ára kukoricaföld, egy esztendős disznó, nadrág, őrlés, két kocsi tűzrevaló.

1841 évben Kálmán Gábor bére: 30 frt. készpénz, suba, kankó, nadrág, kalap, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, 6 frt. ára kukoricaföld, egy véka *kender magvetés*, egy *rúgott borjú*, egy esztendős disznó, három kocsi tűzrevaló, két drb. szappan, egy *marhateleltetés*.

1841 évben Tóth János bére: 14 frt. készpénz, suba, ködmen, nadrág, kalap, egy pár csizma, két pár bocskor, egy malac, egy kocsi tűzrevaló, egy köből búza, egy köből árpa, egy drb. szappan.

1842 évben Horváth János bére: 40 frt., négy köből búza, három köből árpa, egy *rúgott borjú*, három *marhateleltetés*, esztendős disznó, három kocsi tűzrevaló, négy köből őrlés, két drb. szappan, 4 frt. ára kukoricaföld.

1842 évben Patkós János bére: 12 frt., szűr, ködmen, nadrág, kalap, két pár csizma, egyik fejelés, egy pár bocskor, egy köből búza, egy köből árpa, malac, egy kocsi ganó, szappan.

1843 évben Koncz István bére: 28 frt., kilenc köből élet, *rúgott borjú*, esztendősz disznó, suba, ködmen, nadrág, kalap, két pár csizma, egyik fejelés, 5 frt. ára kukoricaföld, két drb. szappan, három kocsi tűzrevaló, egy pár bocskor, két drb. *marhateleltetés*.

1850 évben Csatlós István bére: 80 frt. készpénz, hat köből élet, egy kocsi tűzrevaló, két drb. szappan, egy pár bocskor, egy félesztendősz süldő.

1856 évben a béres bére: 80 frt., hét köből élet, fele búza, fele árpa, 5 frt. ára kukoricaföld, két pár csizma, egyik új, a másik fejelés, két kocsi tűzrevaló, egyik gané, egy tavaszi malac, két drb. szappan.

1858 évben Bakos Ferenc bére: 55 frt. készpénz, négy köből élet, fele búza, fele árpa, két pár csizma, egyik új, másik fejelés, egy malac, egy kocsi szalma, két drb. szappan.

1860 évben Dudás János bére: 75 frt., nyolc köből élet, fele búza, fele árpa, két pár csizma, egyik új, másik fejelés, két kocsi tűzrevaló, egyik szálas, másik gané, egy nyári süldő, két drb. szappan, egy *rajthuzli*.

1861 évben Kiss Sándor bére: 85 váltófrt., kilenc köből élet, fele árpa, két pár csizma, egy pár bocskor, két kocsi tűzrevaló, két drb. szappan, fél hold kukoricaföld, esztendősz süldő.

Az elsorolt bérek olyan tételeket is tartalmaznak, melyek ma már hiányoznak a kisbéres béréből, ilyen a *rúgott borjú* szereplése és a *marhateleltetés*. Ezek megértéséhez idézem Török Károly 1867 évben a »Magyarország képekben« megjelenést, »Magyar alföldi népszokások« című dolgozatából a következőket: »25 évvel ezelőtt (1855-ben) azt kérdezte a gazda a bérestől, hány darab marhá van? Akinek 5 — 6 darab nem volt, meg sem fogadták, dologtalan, korhely volt.« A *rúgott borjú* addig szerepelt a bérek között, míg a pusztát fel nem osztották (1861). A béres, aki jól viselte magát, megmaradt egy gazdánál 4 — 5 évig, az évente kialakult *borjút* nem mindig adta el, hanem kiadta a pusztára legelőre, télen pedig ott tartotta a gazdával és maga gondozta. Ezért volt a bérek között a *marhateleltetés*.

A szabad lábbeli használata pedig azt jelenti, hogy nincs kikötve a bére az új és a fejelés csizma, bocskor, hanem annyit adott a gazda, amennyit a szolgálat alatt elnyűtt a béres.

Szór *rajthuzli* (Reithosen), vagyis a kétoldalt végig rézgombos szürnadrág nincs ma már, a 70-es években tűnt el, később pásztorokon lehetett itt-ott látni.

Saját gyűjtésemből kiegészítésül közlöm még a következő béresbéreket:

1846 évben: 46 frt., három köből élet, két drb. *marhateleltetés*, két pár csizma, egyik fejelés.

1847 évben: 20 frt., hat véka búza, négy véka árpa, két pár csizma, egyik fejelés, egy kocsi tűzrevaló, végig gombos szürnadrág, *rajthuzli*, bekecs, *rúgott borjú*, két drb. *marhateleltetés*, két drb. szappan.

1847 évben: 25 frt., négy köből élet, fele árpa, fele búza, egy szürnadrág vagy kankó, két pár csizma, egyik fejelés, két kocsi tűzrevaló, két drb. szappan, egy *rúgott borjú* telettetése, suba, egy pár bocskor.

1857 évben: 65 frt., hat köből élet, 5 frt. ára kukoricaföld, két pár csizma, egyik új, másik fejelés, két kocsi tűzrevaló gané és szálas, egy pár bocskor.

1860 évben: 75 frt., nyolc köből élet, fele búza, fele árpa, két pár csizma, egyik fejelés, két kocsi tűzrevaló szálas és gané, egy nyári süldő, két drb. szappan, egy *rajthuzli*.

1876 évben: 30 frt., négy köből búza, két köből árpa, egy kocsi tűzrevaló, egy pár csizma, egy kéthónapos malac, két drb. szappan.

1878 évben: 40 frt., öt mázsa búza, három mázsa árpa, egy hold kukoricái öld, egy kéthónapos malac, két pár csizma, két kocsi szabna.

A fölmondott napon elkíséri a kisbérest az apja, anyja a gazda házához. Odamenet tanáccsal látják el a gyereket: — Aztán vigyázz magadra fiam nagyon, mög né fázz, jó lögyél, szót fogadj a gazdának, kárt ne csinálj, mert azt lefogják a béredből, pedig az ügyis nagyon kicsi! — Találkozik olyan szülő is, aki így ereszti el a gyereket: Ha nem lössz jó helyed, gyere haza! Hadd ott, ögye mög a fene, majd elálsz jobb helyre. Az én fiamat ne koncolja sönki!

Búcsúzáskor még ráparancsolnak, intik a jóra. Né halljak panaszt! Jól forgolódj! A gúnyádra vigyázz, ha nem muszáj ne *nyüstöld*. Ha melegöd van, ne igyál hideg vizet, mert kilel a hideg. Ha éhös vagy kérjél, de ne lopj a gazdátúl. Elköszönnek tőle. Az anyja ríkodik, apja vigasztalja: mit siratod, próbálja ű is, mibűl áll az élet!

A kisbéres gúnyáját pedig fölraják a kocsira, nevezetesen a következő darabokat: kankó, ujjas (télikabát) flanelbélésű nadrág, mely csupa folt, elnyűtt a régi helyen, piros porcellángombos, tarka ing, eleinte rövidderekű, mellkasig érő ing volt, kenderkócból szőtt vastag, bő gatya, melyet nadrág helyett viselt szárát bekötve, később a ma is használatos ing, házivászonból, utóbb sifonból készült felsőgatya helyett jött a nadrág, csizma, kapca, bocskor. Vitt ostort is, bunkós botot a gazdát használta. Régen rajthuzli is volt, miről már előbb szólottam.

Ha felpakolnak mindent, elindulnak a tanyára. Amelyik kisbéres nem anyás, örömmel megy ki, de bizony soknak *csöpög az orravére*.

Odakint a tanyán lóval, marhával egyaránt bánik a kisbéres, ahogy a gazda vagy az öregbéres parancsolja. Régen sok gazda csak ökrrel munkálkodott, akkor ökrösbéres volt. Petőfi is „hat címeres ökröt” hajtat a kisbéressel. Később a 80-as évek óta a béres inkább lovakkal bánik. Napi munkája a jószág gondozása.

A kisbéres egyik kedves szerszáma az ökörhajtóostor, helyi szólás szerint a *csáp*. Maga készíti, menetelesen vékonyodó fonalas istrángból, amit a piacon vesz meg. Madzaggal befonja az ostorfejet *kigyófejűre* vagy *kakastaréjosra*, aztán folytatja a fonást a derekán; végéhez *csapót* köt, fejébe nyaklót tesz, annál fogva hurkolja a nyélre: farkashurokkal. A nyél vékony vége kétágú villaalakban ű. n. *szarvaságban* végződik. Alatta 2—3 ujjnyira bunkó van, mely az átellenes irányú oldalak lenyeséséből áll elő. A két bunkó közt az ostor szabadon mozgatható nyaklójánál fogva, anélkül, hogy leesnék. Petőfi szerint: »Két öles a nyele, három a kötele«. Az ilyen hat ökörhöz való, négy ökörhöz másfél-öles nyél kell.

A béres főszerszámja, akár kisbéres, öregbéres vagy tanyásbéres: a vasvella. Evvel aljaz, takarmányoz, rakódik, dudvázás-

kor evvel szedi fel és hányja széjjel a trágyát. Csutkaszárat rak vele, szóval naponként legfontosabb dolgait ezzel végzi. Még ha kerülőt tesz, vagy szomszéd tanyába megy, akkor is vasvellát visz magával bot helyett. Ha kocsin megy, akkor is ott van a kocsioldalon még pedig bal felől kell hogy kéznél legyen, ha ütni vagy szúrni kell. Az oldal *alsó rááján*, a hátsó kerék előtt van egy vaskarika, az oldal *felső rááján* az első kerék mögött van a másik karika, ebben a két karikában van a helye a vasvellának. Sok veszedelmet okozott már ez a szerszám, kivált a »nagytermészetű« emberek kezében.

Vasvella van két-három-négyágú, de legcélszerűbb a háromágú. Ügyes ember a kétágút is éppúgy tudja használni, mint más a háromágút, nem szórja el vele a *mislinget*, *csuhét*, polyvát. A tököt is azzal szúrja. Négyágú nem sok van használatban, de két-vagy háromágú vasvellája minden béresnek van magának is. Ha valamely ok miatt egy ága letörik: nagy a fájdalom. Nincs mit tenni, másikat kell venni. Bemegy a boltba a béres, ahol elébe rakják a vellákat, hogy válasszon. Nézi, nézegeti a pudlira kirakott vellákat. Egyet kiválaszt, körmével pöngeti a hegyét, acél-e? Ha meg van vele elégedve, belenéz a köpübe, hogy a forrasztása tökéletes-e? Nagyon fontos ez, mert ha nem jól van összeforrasztva, nem bírja ki a nyél a beleszorítást, ékelést.

— Hát oszt mennyiért löszök a gazdája ennek a vellának?
— kérdezi.

— Tudja maga az árát: két pengő húszért, — mondta a boltos.

— Párja? — tudakolja a vevő.

— Nem csizma ez, hogy párosán adjuk.

— Tudom, de két árát kéri.

— Maga mög egyjét se ígéri.

Nagy, sok alkudozás után megveszi kettő húszért.

Otthon a törött vellából kivieszi nagynehezen a nyelet, jó öreg mogyoró, gyertyánfanyél; a felső vége, ahol fogdossa és lejjebb a dereka olyan sima, fényes a sok fogdosástól, mint az üveg, fényét mesterségesen nem lehetne semmiféleképp előidézni. Beleilleszti a nyél végét a köpübe és a balta fokával addig ütögeti a nyél felső végét, míg úgy nem szorul benne, hogy horzsolja a fát, ekkor a köpü nyakán belever egy vasszeget és megvan a készség. Rögtön munkába is veszi, hogy hogyan szuperál? Csutkát, szénát vet vele a jószág elé, az alját simogatja, a ganét kotorja. Szokatlan! Csak nem a régi! Nagyon hegyes még, kopni kell. Na, majd idővel, biztatja magát. Eltűnődik.

Addig, míg a föld fagya ki nem megy, a jószág körüli munkát végzi: lovat vakar, abrakol, itat, be- és kifog. Egész nap dudvát hány a kocsira, kihordja a földekre és széttergeti. Padlásról ocsút

lehozni, csutkaszárat bekészíteni, vályúból a vizet kiereszteni, hogy bele ne fagyjon, fűteni, pernyét kivinni, fejeshez az edényeket odakészíteni, fejöbe tiszta vizet önteni, sűrűsítát, kis széket kivinni, köcsögöt az ágásra kiakasztani, régen káposztát mosni, kutyákat etetni lóhússal,²⁰ este kukoricát morzsolni, valamennyi mind a kisbéres kötelessége.

Tavasszal, mikor a föld beveszi az ekét — néha már február elején, máskor meg április elején — árpa és zab alá szántanak, amikor is a lovat hajtja olyan helyen, ahol van elég munkaerő, ahol nincs, ott rászorítják a szántás tudományának elsajátítására.

A parasztember kisbéres korában tanulja meg a szántást. Már kiskanász korában, amikor lóhajtónak is befogják, figyelni, hogy kell szántani. Először azonban nem tavasszal próbáltatják vele, hanem takarás utáni ugaroláskor, mert azt nem kell mélyen szántani, elég, hogy fel legyen hasigatva a föld. Az öregbéres vagy a gazda tanítgatja, hogy kell az ekét *bele-* és *kivetni*. A belevetés ugyanis nem egyszerre történik, hanem a földszínén megy, halad az eke egy darabon, fél méter hosszúságban, s csak lassan, fokozatosan, húzójában ereszti bele az ekevasat a földbe, mert ha hirtelen belenyomná, a jószág meghökölne, ágaskodna, az eke járása nem jó lenne, nem fordítaná a földet, csak túrná. A kivetést pedig hirtelen kell végezni, mikor a borozda végére ér az eke, szarvánál fogva emeli ki és balra fordítja *csúszóra*²¹ Úgy igyekezz, parancsol rá a gazda, hogy délig fel legyen szántva ez a *fogás* föld, ami alatt 20—24 lépés szélességű, két vontató közötti földszalagot ért. Nagyokat ne fogass az ekével, hanem keskeny csíkot. A jószágot kíméld, ne erőlted, ha nagyon *futtat* a ló, állj meg vele, hadd fújja ki magát. A *forgót* (a fogott föld két vége, ahol az eke üresen jár) ne tapostasd le, mert nem tudod felhúzatni; egyik jószág a szántáson menjen, a másik a forgón. Arra vigyázz, hogy egyenes borozdát szánts, a ló füle mindig torony iránt legyen, vagyis egy irányban haladjon a ló, ne *csellöngjön* jobbra-balra. Azt még első évben nem bízzák rá, hogy az ekét milyen mélyen bocsássa le, a gazda igazítja be neki.

A kisbéresség utolsó éveiben, 18—19 éves korában, néha már 16-ik évében, rászorítják a nagyobb gyakorlatot, több tapasztalatot kívánó *mag-alá* szántásra is. Ez az őszi szántás, amikor mélyen kell szántani. A felugarolt négysarkos területet keresztbe szántja. Vigyázni kell a vontatók helyére, ahol aratás után nem ugarolta a földet, hogy ki ne billenjen az eke, mert akkor *vakborozdás* lesz, szántatlanul marad a föld. Vakborozdát csinál

²⁰ Lásd hátrább a lónyúznál.

²¹ A csúszó: 10—12 cm. hosszú vasrúd az eke talpa alatt, ezen csúszik eke a borozda fenekén.

akkor is, ha nem jól tartja az ekét, ha nagyot fogat, ha kő, csont, rongy, gyökér, gazcsomó kerül az eke elébe, talpa alá, mert nem tudja a kereszt ül vágni az ekevas. Vagy ha érzékeny lóra rákiált a béres, amitől az megrebben és kiugrik az eke.

A fogásokat egyik évben *össze*-, a másokban *széjjelszántják*. Az *összeszántás csára* történik, amikor az ökör az egyenes menésből jobbra fordul.²² Csára szántáskor a felfogott terület közepén kell a szántást megkezdeni, amikor a föld közepén (tavalyról maradt borozdán) végighaladva, a végén mellette jobbra visszafordul és folytatólag szánt ellenkező irányban, tehát a két első barázda földje egymásra borul, amit *összevettetésnek* neveznek. Ha a felfogott föld nem egyenlő szélességű, egyik vége keskeny, ez esetben *fogyasztanak* csára szántásnál, vagyis nem egészen végig boroz - dólnak, csak ahhoz mérten, ahogy a föld kívánja, míg egyvonalba nem jön a keskeny végével. Csára szántásnál a felszántott terület közepe magasodik, ezt a magasodást vízfogó töltésnek is használják. A széjjelszántás *hajsza* van, amikor balra kanyarodik a jószág. Hajsza szántáskor a föld szélén, a mesgyénél kell belefogni a szántásba, amikor a terület közepe mélyül, barázda támad. Az ilyen mélyülés vízvezetőül szolgál. A hatóság ugyanis nem engedi, hogy valaki a földjén összegyűlt vizet csatornával a más földjére leeressze, se azt, hogy a földjére gyűlő víz ellen töltést emelhessen; ilyen esetben is szántanak *össze* vagy *széjjel*. Csára szántáskor a fogott föld két szélén marad a borozda *végzés* után, hajsza szántásnál pedig a közepén.

Az eke nyomában keletkezett mélyedés a *borozda*, a kifordított föld alján támadt mélyedés a *magház*. A borozda oldalának és fenekének simának kell lenni, ha nem sima az oldala, attól van, hogy nincs egyenlően beállítva a csoroszllya az ekefejjel. A borozda szélességét faekénél a talyiga *átváltójával* (cságattyú), vasekénél a gerendelyen levő *húzólánccal* szabályozzák, a mélységet pedig a *patyínggal* és a *farsróffal*.

Az a jó szántás, ha a föld szép apróra van szántva, porhanyós, de ha a szántó nagyokat fogat az ekével, hantos lesz a szántás és szántatlan marad a borozda jobb széle alatt, mert csak ráborítja a földet és nem vágja el.

Nyári ugaroláskor csekélyen szántanak, ősszel mélyen; mag alá tavaszinál, őszinél mélyre kell szántam. A termőföld a talaj felszínén van, a mélyebben levő föld a *vad föld*.

Azt a tarlót szántják mag alá ősszel, amelyikben előtte való

²² *Cselő*, vagy *csá* azt jelenti: bal. Csáraszántáskor, tehát *összevettetés*kor mégis jobbra fordul az ökör. A csá, itt nem a fordulási irányt jelenti, hanem a fordulási irányt eszközlő ökröt. Mert az ökröt nem úgy irányítják, mint a lovat, hogy a fordulási irány fele húzza a fogatot, hanem az ellenkező oldalon álló ökör taszítja az igát.

évben kukorica volt. A másik tarló ugarban marad tavaszig, télen szívja a fagy; tavasszal újraszántják kapásnövénynek (kukorica, dinnye, misling).

A kisbéres két kézzel kezeli az ökörhajtó ostort szántás közben.

Megmarkolja a nyélvégét a bal, közepén a jobb kezével és jobbról

balra hármat kandarít vele a feje fölött, majd hirtelen visszarántja, amikor nagyot durran. Utána a *rudas ökrön* végigvág. Cselő Agyas! — szólítja, hogy jobbra forduljon. Némelyik úgy tudja kezelni az ostort, hogy az ökör összerogyik az eke előtt. Reggel még friss az ökör ereje, nem kell nagyon biztatni, délfele már unja, akkor már biztatni kell, meg is teszi a béres, végigvégig ereszt a gerincén az ostorral, nagyot ordít: haj, te, Agyas! akkor újít az ökör. Néha megszelesedik, hogy trappolni kell mellette, nehéz a rendes lépésbe belehozni.

Két ökörrrel, ha nem lazukál, egy kis holdnyi területet szánt fel egy nap alatt. Jó két lóval valamivel többet. Délben két óra hossza etetésidő van.

Ezelőtt, állandó esős időben, mikor nem győzték kivárni a végét, és muszáj volt szántam, összeragadt a szántás nagy hantokba (hasábos föld), vagy helyi szólás szerint *szíjat az eke*, vagyis egybemaradt a föld, mintha szíjból volna, amit még a téli fagy se mart széjjel, ilyen esetben tavasszal bunkós bottal, kapafokával, fejszével verték szét a nagy, kemény rögöket.

Ha gypet vagy lucernát törnek fel, olyan mélyre eresztik az ekét, ahogy csak lehet és ahogy bírja a jószág, mert így veti ki a gyökeret. Eles vas, négy ökör vagy négy ló kell hozzá, hogy minél szebben borítsa le a gypet; életlen vassal hantokban marad a gyöp.

1860 előtt faekével szántottak, amit Gyuláról hoztak. *Tyúk-ékének* is mondták. Az eke vasát *papucs*nak. Hat jó ökröt fogtak elébe. A faeke vasát sűrűn kellett tisztítani, hogy ne ragadjon. Az eke szarva között lötyögött egy rossz zsákból való ú. n. *ékes-tarisznya*, benne éknek való fa és balta, az eke fejét erősítették vele. Nem lehetett jól rögzíteni az egyes részeket, ide-oda kotytyant-littyent, bidergett, ezért aztán erősen kellett tartani, nyomni az eke szarvát, mely kifárasztotta a szántó embert. Erő kellett hozzá. A réti földön a sziklakemény, ebmankórós (*Glycyrrhiza echinata* L.) földben a növény gyökere elreccsentette, el is vitte az eke fejét. A faekét, a kovácsolt vaseke, ezt az öntöttfejű, — gyári — Vidacs-eke követte. 1890-ben a Sack-eke terjedt el.

A kisbéresnek minden figyelme a szántáson van, hogy jól menjen; aki gyakorlott, dudorászik, dalol, füttyül.

A fölszántott földet bevetik, a bevetett földet elboronálják. A boronálást a kisbéres végzi; sokszor a kanászra is rábízzák. Különösebb tudomány nem kell hozzá. Vetés után a bevetett

területet boronával, mit két ló húz, *megfogasolják*, újabban *belevasaljdák* borozda irányában hosszára. Ráparancsolnak a kisbéresre, hogy el ne maradjon fogasolatlan föld, hanem ott menjen a borona, ahol elhagyta. A lovat mindig a simája mellett vezesse, ami már el van boronálva. Régen farámájú és fafogú boronát használtak, 1870 óta farámás és vasfogú boronát, 1880 óta vasboronát. Lucerna- és gyeptörés után, ha boronálnak, a giz-gaz összetolul, amikor a boronára hátul kötelet kötnek és a kötélnél fogva mozgatják, hogy a gaz elmaradjon és egyenletesen takarja a föld a magot. A boronálás fáradtságos munka, kocogni kell mellette, mert a ló siet, azt hiszi, ha végére ér a földnek, kifogják, kivált hosszabb földeken és ha befele megy a tanya fele.

Fogasolás után tüsök, kökényfaboronával *düsökölik*, de ezzel nem hosszában, hanem keresztben, míg be nem veszi a magot, be nem takarja.

Tavasszal, mikor a föld fagya kimegy és a föld színe megpirkad, az ősszel göröngyösnek maradt vetést elhengerelik. Van olyan henger is, amelyiken karszékhez hasonló ülés van. A lovat nem kötőfékszáránál fogva vezeti, hanem az ülésből hajtja, mivel a ló be van gyepülzve és a hajtószárat fogja. Ez az ülés csak látszik kényelmesnek, de három nap alatt úgy feltöri a rajta ülő fara búbját, hogy hat nap is kell, mire begyógyul. Amint egyik göröngyről zökken a másikra, nagyobb hantról billen a kisebbre, »úgy megrázza, kivált az öregebbet, hogy az isten—nyila se jobban«.

Alig fejezik be az árpavetést, legkésőbb Szt. György-hetében következik a kukoricavetés. Az őszi ugart újra szántják. A kukoricaföld szántását az öregbéres végzi, a kisbéres csak lóhajtó. De megtörténik sokszor, hogy a kisbéres a lóhajtó és az eketartó is. A szántás elvégzése után *fészkelik* a kukoricát, a kisbéres a kapával *vágja a fészket*, az öregbéres pedig kötőből veszi a kukoricát és beleejt két-három szemet a fészek fenekére, a felvett kapa földet a kisbéres ráveti és a kapa fokával könnyedén rá vereget, vagy rálép. Arra vigyáz, hogy a sor egyenes legyen és egyik fészek a másiktól egy lépés (60—65 cm.) távolságra essék. Ha keresztbevet a borozdán, minden harmadikra esik egy fészek, ami egy lépés távolság. A fészek közeit paszullyal, tökkel befészkelik, ez utóbbit ritkán, hogy folyása legyen. A kukorica széleit pedig napraforgóval szegik be. Jó langyos eső után egy hétre keletet az elvetett mag.

Amikor az élet akkora, hogy a galamb még kilátszik belőle (március vége, április eleje) *acatol* a kisbéres, az acatolóval ki-útja, kitisztítja az *acatot* (*Cirsium arvense* L.) a búzából. A konkolyt könnyebb irtani, mert ha elszúrja földszint, megvakul, nem hajt ki.

Áprilisban csutkatüvet ver és hord be a kisbéres, mely munkájában segít neki a kaszás.

Májusban van a fűkaszálás. A kisbérest ekkor tanítja az öregbéres kaszálni, fordítani, gyűjteni, rudasba rakni. Akiben benne van a hajlandóság, az lopva is próbálja. Egy viseltes, kopott kaszát adnak neki először, hogy a tanya körül felburjánzott gazt vágja le. Az öregbéres megmutatja, hogy fogja a kasza kaccsát, mennyire hajoljon, gyúródjon neki, hogy a kasza lapjával legyen, amikor suhint. Azután ráhagyja: csapkodja, ahogy tudja. Végre aztán rájön a nyitjára. Úgy, ahogy lecsapkodja. Azután a fűvön próbáltatják vele, mert ebben nem tehet kárt. Kezdetben a kasza hegye igencsak belevágódik a földbe, de ha nem vágja is bele, kapkodva kaszál, nem ereszti ki az ölét: A lépést se jól teszi. Minden kaszacsapás után más nagyságú tarló marad, amit úgy mondanak, hogy *girizdes*, *garádicsos*. A fűnél jobban le kell hajolni, mint más növénynél. A kisbéres csakhamar fárad. Panaszkodik, hogy nem fogja a kasza a fűvet. Fend meg, — mondja az öregbéres és kivéve a kaszát a kezéből, mutatja neki, hogy kell fenni. A kasza nyelét kaccsos végével a földnek veti, neki áll, balkézvel kinyújtott balkar távolságig fogja a kasza pengéjét, mutatja azt is, meddig tegye a balkeze hüvelykujját, amelyikkel a kaszát markolja, mert addig kell fenni a nyakától kezdve és úgy halad tovább a hegye felé a kéz is, a kaszakő is. A *tokmányba* mártogatott kaszakővel húzgálja a kaszát, hogy egyik felől a kasza *oromját* érje, másik felől a *lánára* (a kasza lapja) feküdjön és úgy, hogy *sodra* ne maradjon. Vigyáz, hogy az élet ki ne üsse. Próbálja a kisbéres, sehogy se áll a kezére. Mikor azt hiszi, hogy már belejön, rákiált az öreg béres: nem jól zól a kasza a kezédbe hé! Miért? — kérdi a tanítvány. Azért, feleli a tanítómaster, mert összevissza szól, ha jól fened, kimondja tisztán: »pap feni kaszát, kapát fazék oldalához«. Amivel azt akarja mondani, hogy taktusra járjon a kaszakő. A kasza, ha megfénik, egy rendláb hosszúságban elég. A kifent kasza élén végighúzza a körmét, ragad-e? Ilyenkor tanulja meg azt a kis verset is, amit mindig elmondanak az aratók fenés után:

Kis kaszám kaszáljál.
 Öm a könyered.
 Ha kicsit föltöri
 Kaccsod a tenyerem,
 Télire te adod
 Néköm a könyerem.

Na most tovább! — biztatja az öregbéres. A béresgyerek egy darabig tűri a derékfájást, végre is panaszkodik, de az öreg

azzal vigasztalja: majd mögkenődik egy kis embörzsírral. Ismét nem fog a kasza. Az öregbéres egyszer-kétszer kikalapálja neki és megmagyarazza, hogy kell kalapálni.

A vásárhelyi ember a nyélen kalapál. Leül a földre, de teez maga alá gazból, szénából, vagy szalmából egy gyűrésiúi ülésnekvalót. A kaszanyélnek jobb felől févaljt csinál, amire a nyelet felteszi. Lába közt az ülő, azon vezeti a kaszát. Ballábát kinyújtva, a jobbat behúzza és a bal alatt elveszi a kasza hegyét. A jobbkezét, melyben a kalapács van, a jobb lábszarához szorítja, hogy csak a csukló mozogjon. A kalapálást a kasza sarkánál kezdi, a közepétől a kaszasarok a kinyújtott bal lábujjon fekszik. Kezét a jobblábhöz szorítva a térd alatt tartja, hogy egy helyre üssön. Vigyázz arra, hogy a kasza éle feküdjön az ülőn, s akkor ott üsse, különben kicsorbul. Fűhöz a legélét kell ütni a kaszának, búzához szélesebben kell kalapálni. A kalapálást akkor tanulja meg a kisbéres, ha benő a fejelágya, vagyis emberkorban. Jó szem, biztos kéz kell hozzá és egyforma erővel kell a kalapácsot a kaszára ráereszteni, pontosan egymás mellé ütni; ahova már egyszer odaütött, oda nem szabad másodszer.²³

Mielőtt hozzáfogna az öregbéres, megkérdezi, hogy kalapálja ki, *subára* vagy *egy ingre*? A kisbéres gyanútlanul mondja: egy ingre, sose szerettem subába kaszálni. Mire az öreg kikalapálja, de rosszul, úgyhogy a kisbéresnek az ingét is le kell tenni, annyira kifárad. Ha panaszkodik, méltatlankodva szól az öreg: »te mondtad, hogy egy ingre kalapáljak«. Hát máskor subára kalapáljon, — kérleli nagy lihegés közt és megadással, ami azt jelenti: olyan élesre, hogy még subában is könnyen tudjon kaszálni.

A fű után vágják május derekán a lucernát, réti szénát. Aratáskor (Péter-Pál napja, jún. 29) jön a vizsga, amikor az utolsó kaszás után fog egy rendet és igyekszik utána lépni, minden lépésre egy kaszacsapást tenni. De az nem könnyű dolog, csak a második évben tud lépésre kaszálni. A kisbéres az első évben, amint mondják, minden második rendben első kaszás, mert csak egyet tud levágni addig, míg a részesek kettőt.

A fű, lucerna addig van renden, míg meg nem szárad a felső része, azután megfordítják a másik oldalára. Jobbról bal felé fordítja a rendet, hogy ami alól volt és még nedves, érje a nap. Esős időben kétszer-háromszor is meg kell fordítani, hogy meg ne fülljön és meg ne penészedjen.

Ha megszárad a széna, favellával nekiáll a rend végének és a közepe felé haladva *csirkéket* (vellahegyre való kisebb csomókat) rak, melyek egymáshöz való távolsága annál kisebb, mentől vas-

²³ A kaszáról és kaszálásról bővebben írtam a Néprajzi Értesítő 1926 folyamában.

tágabb a rend. A csirkékből a rend közepe táján *rudast* (kis boglya), az összehordott rudasokból *vontatót* rak és azt *bolondkocsin* (vontatókocsi) huzatja be a tanyaába, ahol boglyába rakják; ha messze van a tanya, kocsin hordják be. Egy kocsin 7—8 rudas van.

Ha szekéren ökörrrel hordják be, úgyszintén ha a városba viszik, a béres a rakott szekér mellett a hátulsó ökörpár nyaka iránt megy jó időben a bal, ú. n. *csásoldal*on. Két kézre fogja az ostor nyelet. Balkézze a csapósíj kezdeténél fogja alul a nyelet, a jobbat annyival feljebb, amennyivel kinyújtott karral eléri, ahogy az öle engedi. A mellette levő ökörnek a külső oldalára üt, a túlfónak a nyéllal szúr oda. Az első pár ökörnek pedig oda-durrant a füléhez olyképp, hogy az említett módon a nyelet fogván, kétszer megcsóválja az ostort, harmadszorra visszarántja. Sáros időben a csapósíjait a nyélhez fogja oda. A csásókörtől nem szabad elmennie a béresnek. Ha meg akar állani, a hátulsóval fogatja meg az előtte levő ökröket oly módon, hogy a két hátulsó ökör előtt át dugja az ostor nyelet, mire az megveti a lábát.

A lucerna lekaszalása után, május utolján, amikor araszos nagyságú a kukorica és a gaz közül kitarkálják, elérkezik a kukorica *első kapálása*. Két-három hét múlva van a *második kapálás*. Ilyenkor van a *ritkítés*, vagyis amelyik fészekből 2—3 szál kelt ki, a kettőből vagy háromból egyet hagynak, a többit kihúzzák. Az a jobb ritkítés azonban, amit első kapáláskor végeznek, mert a ritkébb kukorica jobban fejlődik. A második kapálás után 2—3 hétre van a *töltögetés*. Később Péter-Pál körül, aratás közben, mikor már nő a kukoricaszára, van a *fattyazás*. Ugyanazon a tövön nőtt oldalhajtásokat (fattyú), melyek csövet nem hoznak, kiszedik. Takarmánynak használják.

A kapálást is kisbéres korában tanulja meg a ezegény ember. Kukoricarakásnál szokik a kapa kezeléséhez, amikor a fészket vágja. A kapálásnál az a cél, hogy megtisztítsa a veteményt a föld édes gyermekétől, a gyomtól, gatzól. Nagy kezűgyesség kell hozzá, hogy bárhova vágjon is a kapával, a káros gyomot váya ki, a veteményt meg ne sértse, ki ne vágja. Ahol sok föld van, onnan elveszi és odaejti, ahol kevés van, hogy arányosan álljon. Az ügyes kisbéres után egy szál gaz se marad, sőt el is egyengeti a kukorica tövével, hogy az esőt befogadja a föld. Az ügyetlen vagy lusta kisbéres csak a föld színén vagdossa ki a gatz, azt is imitt-amott, elhagyogat, sőt ráveti a port, hogy a gaz ne lássék: *zöldre feketít*. Az első és második kapálás arravaló, hogy a föld felületét megmozgassák a kukoricatöve körül és a gyomokat kiirtsák. A töltögetés pedig abból áll, hogy három-négy kapavágással a tő mellé körül földet húzzon föl, hogy eső után ne száradjon ki a tő hamar és a szára szélviharban el ne hajoljon, ki ne törjön.

A kapálás nehéz munka, a kaszálást kivéve nincs hozzá fogható, nem is végzi azt szívesen talán senki se. A közmondás is azt tartja: könnyebb hazudni, mint kapálni. Hajolva kell végezni, amiben megfájdul az ember dereka. Nem lehet sietni a kapálással, mert hamar kiáll az ember, kitikkad. A kapás esze a kapán és a növényen van, nehogy rossz helyre vágjon. Esőre is gondol, hogy hiába kapál-e? Ha ketten-hárman kapálnak, elbeszélgetnek a világ folyásáról, kisebb-nagyobb bajaikról. A kisbéressel a kukoricán kívül krumplit, paszulyt, tököt, dinnyét is kapáltatnak.

Mire elvégzik a kapálást, az árpa *őszül*, készülődnek az aratáshoz.

Legjobban szereti a kisbéres a jószágot őrizni, mivel az a dolog könnyebb vége. Szükségből hárul rá ez a kötelesség, ha a csordás vagy a kanász beteg. Tavasszal a gyepen legeltet. Aratásig van baj a legeltetéssel, mert a jószág mindig a búzába, árpába igyekszik. Eppen ezért a vetés széléhez áll a kisbéres és onnan durrogatja vissza. De sokszor nem bír vele, mert a megvadult jószág megy tüskön, bokron. A kutya utána. A béres is szalad, majd kiveti a nyelvét, míg kizavarja belőle. Ilyenkor a búzát jól letapossák, amiért ki is kap.

Reggel, míg a ló eszik, vakarja; általában bent a jószág körül foglalatostkodik a kanással együtt. A lovat csak ott szereti, ahol őt is kedvelik. Jó helyen a lovak olyan gömbölyűek a keze alatt, mint az alma. Ha csak sorát ejtheti, a ló hátán terem. Van egy kedvenc lova, amelyiket jól tart, hogy ne legyen girhes, ne törje fel a s . . . t. Ha nem bánnak jól a lóval, többféle baja lehet: ha melege van és megitatja a béres, *kehes* lesz és elvetél; ha mohón eszik, felfúvódik; ha nagy terhet huzatnak vele, megrokkann, *pohos*, csomós lesz a lába; a serény ló megvakul. Januártól ápriliséig ellik a ló, ez idő alatt a kisbéres azt figyel, mikor nyugtalan a ló és szól a gazdának. A *poklát* kiviszi a trágyacsomóba és ellássa. Ellés után kilenc napra hágtatják. A kisbéres húzza, vonja a kancát a csödörhöz. Néha megrúgja a kisbérest a ló, hogy beteg lesz bele; van rá eset, hogy kiszakad a haskérge, nyomorék lesz.

Bármennyire szereti is a lovat a kisbéres, mikor már magánál érzi a t . . . t, többre becsüli a lányt. Van olyan kanos gyerek, aki 14—15 éves korában már kínozza a libapásztort. Ezért fel is mondanak neki, kivált ha »alákapott a gazdasszony«.

A gazdasszony is sokszor foglalkoztatja a kisbérest. Némi-lyik nem is tud élni a kisbéres nélkül. Minden kicsiségért bekiáltja a gyepről, mert senki sem tudja kedvére bekötni a meszelőt, úgy beékelni a szénvonót, mint az a nagy *lobödör* kisbéres, a Palkó. Gyere be te! Palkó! a fene húzzon ki — kiáltja neki, kivált akkor, ha maga van a tanyában. Gondja van rá, hogy maga

legyen minél sűrűbben. Mikor négyszemközt van Palkóval, más hangon folytatja a beszédet. Hallod-e Palikám! Nézd mán, tésztás a kezem, gyere kösd mög itt hátul a kötőmet, ennek is most köllött elődzani. Palkó szó nélkül megteszi. Na, Palikám, most mán ékeld be jól a szénvonót, aztán kimöhecc. Majd sütök én neköd *vesét*.²⁴ Van olyan gazdasszony, aki még az elótét is a kisbéressel téteti fel.

De olyan »szelíd természetű, jó gazdasszonyok« is találtak, akik nem egy jóformája kisbérestől vették el a *fejevizét*.

A rossz, mérges természetű gazdasszony főztéből, süttéből sem jót, sem eleget nem eszik a cseléd. A vesét is csak hírből ismeri.

Az *erkölcsös* (szigorú) és a nyelves gazdasszony sokat kiabál a kisbéresre. Az ilyennek bajos kedvére tenni, mindig keres és talál kifogásolnivalót, csak a nagyon szorgalmas béres nem kap ki tőle szóval.

A jó gazdasszony ügyel arra, hogy a kisbéres jóllakjon, rendszeren tisztálkodjon, nem szidja, hanem oktatja a cselédet, hogy máskor ezt vagy azt csinálja. A pernyét ha kiviszi, locsolja le mindig, nehogy a szél elhordja a parazsat, ha fűteni visz be szalmát, ne szórja el, a konyhában seperje mindig össze stb.

Tavasszal reggel szalonnát, túró, zöld hagymát eszik, délből hagymalevest, avas káposztát egy kis avas hússal, este hagymát, szalonnát, kenyeret.

Aludni az istállóban szokott, a szénatartóban vagy a vackon, némely helyen az istálló előtt.

Nyáron az aratáshoz előkeresi és rendbehozza a bolondkocsit, rudasfát, vendégoldalt, favellát, kaszát. Hajnalban kötelet ereszt az öregbéressel szénából, *csatákból*, *sásból*, amit előtte való este felé meglocsolnak vízzel, aztán száraz gazzal letakarnak, hogy *átszívalkodjék* és nedves legyen reggelre, ne törjön, könnyen leheszen eresztetni.²⁵ Aratáskor csak az öregebb kisbéres kaszál, arat. Ha már kevés van a felfogott búzatáblából, az odamenekült fürjeket kizavarják, azok a rend alá bújnak, ahol a részes és kisbéres igyekeznek megfogni, *csula* kalapjukkal leborítani. A megfogott

²⁴ Kiss Lajos: A kenyérsütés Hódmezővásárhelyen. Néprajzi Értesítő. 1908.

²⁵ A kötéleresztés úgy történik, hogy a gazda, az öregbéres, vagy részes, szóval az öregebb áll a sáshoz, szénához, szalmához, csatákhoz, melyből eresztik a kötelet és engedi, eligazítja a növénysszalakat aszerint, amint a kötéleresztő kallantyúját forgató fiatalabb gyorsabban vagy lassabban halad. Az eresztett kötelet az öregebb, tehát a mester szedi a karjára és akasztja ki az eresztő kampójából.

fürjeket eleresztik vagy kalickába teszik. Májustól szeptember utoljáig *ver* (pitypalattyol) a fürj. Majd *csirkézik* a kisbéres, vagyis a lekaszált búzát a részes után kis, ú. n. *csirkézővalával* olyan kisebb csomókba, *csirkékbe* gyűjti, amit aztán a részes vellára ezúr és a vontatóhoz visz, abból rakja meg. A kisbéres a vontatórakás idője alatt gereblyel, az így összehúzott gabona és gaz kerül a vontatóra reggel.

A kisbéres második, harmadik évében tanul vontatót rakni. A feneket úgy veti meg, hogy egyik csirkét felemeli kalászáat felfele tartva, a másikat vellán odaviszi és fejével felfele összeálítja a két csirkét, melyek szára a földön van. Most tovább körberakja, mindig úgy, hogy kalással befele és felfele legyen. Így nem ázik meg és a *vontató rudat* is könnyebb aládugni. A vontató feneke két méter átmérőjű, magassága két és félméter. Reggeli harmattal az elmaradt és összegereblyélt gazzal behegyezik, ha kevés harmat van, akkor még este körülhúzzák, megsimogatják favellával. Azután lekötik a vontatót két eresztett kötéllel ellenkező irányban. A favella ágával a tövét körül beverik.

Az 50—60-as években vontatóhőgyözéskor a béressel tapostatták a boglyát, de felhagytak vele, mert rájöttek, hogy így könnyebben beázik. Ha a béres a boglya tetején el talált szundi-tani, az öregbéres vagy a gazda a vellával beleszúrt a vontatóba és megemelte, mire lebillent, leesett a kisbéres.

Aratás után ezelőtt Anna napján (júl. 26.) kendert *nyűtt* a kisbéres. Ma már nem igen termelik.

Szűrű csináláshoz a kisbéres készíti elő a hordókat, meg a *szűrűnyesőt*. Ő hordja a vizet a kútról hordóban kocsin és öntözi a megnyesett szűrűhelyet.

Nyomatatáskor már hajnalhasadtával kint van a bolondkocsival a vontatók közt, melyből két részes feltesz egyet a kocsi-ra, a kisbéres pedig huzatja befele a szűrű szélére, früstökre egész napi nyomtatnivalót behúzat. Ha van jó hátszló, azon jön-megy ki és be. Fölöstök után beáll az ágyasba lóhajtónak. Csak ha szükségére megy, akkor veszi át tőle valaki a lóhajtást. Délben etetés, itatás. Az öregebb kisbéres segédkezik a nyomtatásnál, fordít, szalmáz, szalmát hord, kazalrakásnál *állásnak* használják, vagyis, a lajtorján áll, onnan veszi az alant levőtől a vellájára a szalmát és nyújtja fel a kazalrakónak. Késő estefelé, púkor az utolsó ágyas kiment, kicsapja a nyomtató lovakat a tarlóra legelni, segít a szűrűn levő gabonát a garmadához tolni, szemhúzásnál vezeti a lovat vagy az ökröt, a polyvát összatarakítja, a szűrűt felsepri. Szórásnál a kisbéres az *aljhajtó*, ami könnyű munka, de nem kellemes. Ha sok búzát húz el, a fenekére vernek a szórólappáttal. Csak e poros munkák elvégzése után mosdik meg a kútnál til-tul a nagyjából. Azután vacsorázik. Alig várja,

hogy lefekhessen, pedig még rendbe kell hozni a jószágot, etet, abrakol, itat, takarmányt hord be, a nyári jászol körül a ganét elhordja, ami éjfélig is eltart néha. Csak ha mindezeket elvégezi, fekhetik le. Fekvőhelyét nem válogatja, csak elveti magát friss szalmában és már alszik is. Esős időben az istálló előtt alszik.

Szombat délután és vasárnap, mikor a részések hazamennek, *szűrűpásztor* szokott lenni, vigyáz a garmadára, hogy a jószág szét ne dőljön. Éjszaka is ott hál a szűrűszélen a szalmában.

A nyomtatás ezelőtt július derekától aug. 20-ig, István király napjáig tartott, sőt később is. Nyomtatás után, kukoricatörés előtt dudvázik, széjjel terít, esetleg leszántja, ha az időből kifutja.

Aratáskor régen éjszaka a jószágot kellett legeltetni. Megverték, ha elaludt. A gazdasszonynak panaszkodott, aki így oktatta: itatáskor a serény lószájából kijövő vizet fogd fel a kezeddal, mosd meg vele a szemed és igyál is belőle, majd meglásd nem alszol el többet, koránkelő leszel. Tanácsát hűségesen megfogadta a kisbéres.

Ha szükségből legeltetni kellett és legeltetés közben kint érte az eső és a vihar, az eszes, ügyes béresgyerek feltalálta magát: ingét, gatyáját levetette, hancsikra tette és kalapjával leborította: nem ázott meg a fehérműje.

A béres talpán olyan volt a bőr, mint a krokodilé, a tüsök se szúrta meg. Még a sündisznót is széttaposta.

Nyári szórakozása abból állott ezelőtt, hogy este legeltetés-kor gegőzött a kiskanásszal, vagy füttyörészett, dalolgatott. Némi-lyik a *dorombot* ügyesen kezelte. Legtöbb az esthajnali csöndben furulyázott. A *vizidudát* is este fűtta. Maga csinálta: a fűzfát vagy bodzafát kettéhasította, a belét bicskával ki vájta, azután gúzzsal összekötötte és az itatóvályúba tette dagadni. Katonai jelekhez hasonló motívumokat fűtt rajta. Hangja mérföldekre elhallatszott.

Nyáron reggel tejet, szalonnát, túró, meggyet eszik; délb- ben: galuska-, nyújtott tészta-, tarhonya-, paszulylevest, krumpli-paprikást, dinnyét, kótyot; vacsorára is főznek krumplilevest, kemény tarhonyát. Szombaton lepényt. Vasárnap apró jószágot, disznóhúst, bodagot, fonatost. Az eresz alatt eszik asztalszékről a többi cselédekkel.

Az őszi munka az ugarolás, mely eltart szeptember végéig, kukoricatörésig. Ekkor tanulja meg a kisbéres a szántást. Közben másféle munkát is kell teljesítenie, mint pl. répa- és krumpliszedés, paszulyfejtés, mákbugázás, ezelőtt még a kenderáztatás, kendertörés.

Szent Mihály hetében kezdődik a kukoricatörés és fosztás a család, cselédség és a szomszédok közös munkájával. A vásár-

helyi ember a kukoricacsövet csuhéjostól töri le a száráról kint a földön és bent a tanyában, vagy ha hazaviszi a városba, otthon a háznál külön fosztja le róla a csuhéjt. A szárról letördelt csöveket 6—7 méter távolságra a kezdő sortól csomóba hányják. Ha a csomók szaporodnak, három sor kukoricaszár levágásával utat vágnak, ezen megy végig a kocsi, melyre felhányják a csomókat és beviszik a tanya udvarára, vagy a tanyakörüli gyöpre; szokták még szalmakazal közelébe és istálló háta mögé is hordani. Az összehordott kukoricacsomót körülülük olymódon, hogy egyik oldalához és a két végéhez ülnek és a megfosztott csöveket áthajigálják a csomón. Az aljkukoricát, a *csepleszt* (gyenge, félig fejlődött), féregrágtá darabokat, meg a kicsit kasba vagy külön csomóba rakják. A csuhéjt hegyes fatörrel hasítják ki, mely madzagon van a jobbkez csuklójára hurkolva, vagy pedig a szíjból való *kengyel* tartja a mutatóujjon és ha kihatítja a csuhéjt a cső felett, kézzel lehúzza a csőről a tövéig, majd tövestől letöri a kukoricáról.

Mikor hozzáfognak a kukoricatöréshez, már akkor hírül adják a szomszédoknak, ismerősöknek, hogy jöjjenek a fosztókába. Két-három kilométer távolságra is elmentek s a gazda elengedte a bérest, maga maradt otthon tanyapásztornak, biztosabb volt, mint a cseléd. A béres vágyott a fosztókába a mulatásért, vígasságért, hancúrozásért és szívesen megtett félóra járást is az új esztendei bálban megismert lányért, a szemefényéért. A kukoricatörés nem mindenütt egyidőben van, aki később szánt, később töri, azután egyiknek kevesebb van, másiknak több s így segítségére lehetnek egymásnak.

Ha valaki ráér, napközben is fosztja a kukoricát, esténként azonban, ha a jószág körül elvégződnek, előbb vacsoráinak, azután hozzáülnek és fejtik. Még nincs egész setét, mikor szállingóznak a szomszédok s ha nincs senki a csomónál, a tanyába mennek, köszönés után érdeklődnek: mire végzik? Aztán kimennek a csomóhoz és hozzálátnak a f osztáshoz. Akik setét essél jönnek, egyenesen a csomóhoz tartanak. Az öregeknek gyalogszékét hoznak, a többi, ahogy tud, úgy csinál magának ülést: csuhéból vagy pedig fejtetlen kukoricából és arra ül; van, aki nem bajlódik az üléskészítéssel, hanem ráül a fahajú tökre. A gazda örül, ha mentül többen jönnek, mert a f osztást annál hamarabb, időjavával elvégzik. Ha a kukorica esőt kap, megpenészedik, megfűlik és nem eszi meg a jószág. Volt, aki előre számított a fosztókára, mert ezelőtt ez volt egyetlen alkalom a tanyán, ahol híreket lehetett hallani. Városon is csak a boltos olvasott ujságot. És itt a fiatalok is kibeszélhették magukat egymással. A cselédok azért is mentek a fosztókába, hogy jóllakjanak főtt kukoricás és kőttespogácsával is kínálták a fosztókat, de ha kedves

vendég ment, fánkot és bort is adtak, néha korai szőlővel, lágy kenyérrrel kedveskedtek.

A fosztók kezdetben napi eseményekről, egymás dolgairól, a várható termés eredményeiről, minőségéről, a jószágokról beszélgetnek, de csakhamar a fiatalok vidámsága, tréfálgodása lesz az uralkodó egész este. A jókedv, elevenség dalolásra hangolja a fiatalokat. Egymás mellé ülnek, akik dalolni szeretnek. A fosztóka a népdal igazi terjesztője. A gazda is bíztatja őket, mert nóta mellett jobban halad a munka. Az erős hangú nótázása a jelenlevők tetszését váltja ki, mivel kihallatszik a többi közül. Eleinte az új nóta a kapós, mindig az tudja, aki lakodalomban volt, attól tanulja el a többi. Aztán sorra kerülnek a régi nóták és hogy kinek, melyik a nótája. A holdvilágos, csillagos égbolt alatt eldalolgtatják a szebbnél-szebb szerelmes nótákat, a hallgatókat vidámakkal élénkítve. Észre se veszik, hogy elmúlt éjfél. Felejthetetlen emléket hagy nemcsak a fiatalok lelkében a fosztóka, hanem az öregekében is, emlékeik felidézésével. Ha kevés a fiatal-ság és nem dalolnak, az öregek közül valaki régi történeteket beszél, hogy az ő idejében mi volt, hogy volt; katonai históriák, rablások, betyártörténetek elmondásával, újításával telik el az idő. 9—10 óra fele kínálják ennivalóval a fosztókat.

Aki fosztás közben szép, nagy, egészséges csövet talált, megkérdezi, hagynak-e *felkötni való kukoricát* s ha a gazda úgy nyilatkozik, hogy hagyni kell, az ilyen szép csöveket külön csomóba rakják. Ezekről nem szedik le a csuhéját, csak ha sok van rajta, egy-két szálat. Másnap világossal átnézi a gazda, egészséges-e mind és párosával az egyforma nagyokat összeköti csuhéjánál. Majd felrakja az eresz alá, padlásra rúdra, kötélre száradni. Vetni, főzni, pattogatni, málélisztet öröltetni a felkötött kukoricából szoktak.

Aki piros csövet lel, hangosan kiált s örömmel mutatja, mire a többiek rámondják: na, te férhön mégy, vagy: na, te mögházasodol! De mindig kerül olyan tréfás ember, aki a piros csőre olyat tud mondani, hogy nagyot nevetnek; a szemérmesebbek le is intik: mindig olyanon jár a kend esze! A piros kukoricát régebben a ház végén kidugták, arról tudták meg, hogy ott eladó lány van.

Úgy bíztatják egymást a fosztók, hogy aki három piros csőt lel, annak szabad hancúrozni, de hamarabb nem. Fosztóka végén azonban játszani kezdenek, elmaradhatatlan mulatsága a kanásznak és a kisbéresnek, hogy egyik a másikat meggyomrozza, gyűri a csuhéjban. De a legény tréfából a lányt is szokta meghencsergetni, mire a többi lány segítségére siet. A kezdők hancúrozása átragad a többire is, tetejébe kerül valamennyi legény, mert hát *kicsi rakás nagyot kíván!* Úgy összegabalyodnak, hogy az alól

levők alig tudnak kikecmeregni a csuhéjból. Néha rívás lesz a vége.

Megtörténik az is, hogy egyik-másik csintalan legény keze tilos helyre téved, amikor a lány a kezére üt olyanformán, hogy sz . . . s is bekapja. Akad olyan leány is, aki nem üt a legény kezére.

A fosztóka addig tart, míg meg nem fosztják a kukoricát: 2—3 este. Akinek több termett, annál 1—2 hétig is tart a fosztóka. Esténként 8 órától 11—12 óráig szokott tartani. Akkor hazamennek.

A megfosztott kukoricát a padlásra hordják, elterítik. Sűrűn fordítják, hogy meg ne penészedjen. A 80-as években jött használatba a *kukoricagóré*, mely azelőtt csak az uraságnál volt. A górének keskenynek kell lenni, hogy a szél könnyen átjárja, különben a kukorica megfűlik benne. Az oldala léccel van beszögezve, a lécek egymástól olyan távolságra vannak, hogy a veréb be ne bújhasson. A góréban a nyers kukorica is megszárad, megérik.

Ősszel a kukoricatarlón legelteti a lovakat a béres.

Kukoricatörés után következik az őszi szántás, vetés, boronálás, mely eltart egész november közepéig, néha karácsonyig is. Nemcsak hajtja a lovat, de szánt is, ha nincs elég ember, őszi-vásár hetében (okt. 10—15) van a búzavetés, boronálás. Ha jó ősz van, októberben sár jut kaszál a kisbéres a fel nem ugarolt búzatarlón és a réten. Hosszú ősszel tetejét dugdosnak, ott segédkezik, hordja a gatz. Őszi tapasztáskor a sarat csinálja és talyicskán tolja az épülethez.

A kisbéresrel ősszel veteményföldet ásatnak, hogy azt is tanulja meg. Gyakorlott ember mutogatja, hogy kezelje az ásót, hogy nyomja a földbe, miként emelje ki és fordítsa meg, mert ami alul volt, annak felül kell kerülni. Szóval is mondja: egyenesen tartsd az ásó nyelét, keskeny ét fogj az ásóval és hantosan fektesd a felásott területre, amikor az ásó élével két-három fele szeld el apróra. A szép ásás olyan, mint a tarhonya és egyenes, mintha fel volna gereblyélve. Ahol partos a föld, onnan a rögöt elveszi és odahajítja, ahol mélyedés van. Arra törekszik, hogy a víz ne folyjon el róla, hanem ott igya be a föld az esőt, ahova leesik. A csúnya ásás hepehupás, darabos, buckás, gidres-gödrös. Veteménynek egy ásónyomra kell ásni, ültetvénynek (bokros növény; ribizli, büszke) kettőre, szőlőnek három ásónyom mélyen fordítanak. Az ásással sietni nem szabad, mert elfogy az erő hamar, hanem higgadtan, nyugodtan, egyforma tempóban kell végezni. Mesterember szokott sietni az ásással, de nincs is abban köszönet.

A béres ősszel reggelre szalonnát, tejet, túrót eszik kenyérral. Régen a kenyér olyan volt, amilyen az esztendő. Szűk esztendő-

ben konkolyos, vadborsós lisztből olyan fekete kenyér sült, mint a föld és olyan keserű volt, mint az epe. Délben: leves; késő ősszel: hajában főtt krumpli. Este: kenyér, túró, hagyma, tők. Szombat este: lepény. Vasárnap délre csirkét vágtak g levest, paprikás csirkét, sült tésztát ettek (tyúkláb, csöröge, fánk). Ha nem voltak kint a tanyán, akkor szombaton olyan ételt készítettek, amit vasárnap csak melegíteni kellett. Néhol a vasárnap sem különbözött a hétköznaptól étkezés dolgában, másutt meg mindenből adtak a cselédnek, amit maguknak készítettek. Régen a kanász, kisbéres és öregbéres egy kenyéren volt a gazdával, egy asztalnál ettek a kanász kivételével, ki külön küsszékre ült le távolabb az asztaltól és kézből adtak neki. A nagy-étű kisbérest nem fogadták meg a következő esztendőben.

Télen hajnali négy órakor kel a kisbéres, dudvázik, a jószágot takarítja, etet, itat, ahogy az öregbéres parancsolja és irányítja, hogy idejére minden el legyen végezve. Ha hamarabb kell rendben lenni a szokottnál, az öregbéres is többet csinál, csakhogy meglegyen. Ha a jószágot száraz takarmánnyal ellátta, általában a jószág körüli munkát elvégezte, dudvát hord ki a földre az öregbéressel. Ha nem dudváznak, *nyűgpecket*, *palákat*, *borjúkötélpecket* farag fűzfából és kallantyút csinál. 1862-ig nádat vágott és hordott haza a rétről, eladásra is. A Tiszán fűzfát vág harmadából, negyedéből. Este bent a házban kallantyuul.

A kisbéres az öregbéresnek az inasa, az tanítja jóra, rosszra. Pipára is az öreg kaptatja rá télen, mikor fázik a kisbéres keze, hogy szorítsa a pipa makkját. Ha jó ember az öregbéres, citerázni is megtanítja, ha rossz, mindent vele végeztet, csekélységért is megveri, hogy ökölrel törüli a szemét.

Télen kétszer esznek, délelött kilenc óra tájban és délután négy óra fele. Délelött: egy tányér tej, kenyér, szalonna, kocsonya. Disznóölés után: kevés hurka. Délután: krumpli-, tarhonya-, hurkaleves, suhantottleves, kása, paszuly, tők, málé, keménytarhonya. Szombaton: lepény. Vasárnap és ünnepkor: húsleves, paprikáshús, szárma, szombatról maradt lepény, kalács.

Télen az idő beszorítja az embert a tanyába, nyiratkozni is ráérnek. Régen a fiatalok ingnyakig érő, vágott haját viseltek, az öregek vállig érőt. Az öregbéres vagy a felesége nyírja meg a bérest. Előveszi a birkanyíró ollót, a fejére borít egy szakajtókosarat vagy porcióstálat és kereken körülnyírja a kosár vagy tál után, hogy ne menjen *bócérosan* haza, ha kitelik az esztendő. Lópatkó után is nyírtak, a béres nyakához illesztették a kerekességét és körülvágták a haját. Kopaszra nyáron se nyírták, mert a *bőgőlégy* kicsipte a fejbőrt. A haját féreg ellen avas hájjal, zsír-

ral kenték, mint a csizmát; a zsíros hajtól a kalap is megszírozódott, nem ázott át és sokáig eltartott. A hajkenőzsír különös edényben volt. Megtörtént, hogy a gazda kicserélte az edényt hasonlóval, de abban sülttök volt. A sötétben nem vette észre, a kisbéres és sülttökkel kente be a haját. Szegény feje kínlódhatott, míg le tudta tisztítani. A tanyabelieknek sokat emlegetett nagy mulatsága volt ez.

Télen több a ráérés mindenféle beszédre, játékra, szórakozásra. Mikor ólmos eső esett, megfagyott a túzok szárnya és nem tudott repülni, a béres bunkós bottal, karikásostorral bezavarta a tanyába, vagy leütötte. Lóháton is fogdosták. Főve, sülve ették.

Cinkézni is szokott. Hideg időben a cinke berepül a nyitott ajtón az istállóba, keresi a meleget. A béres kalappal fogja meg és odaadja a macskának, vagy elereszti.

Verebézni is szokott rostával. Nappal kinézi, hogy a kazal melyik részén szoktak tanyázni a verebek; a rostát vas véli ára szúrja, aztán odanyomja a megfigyelt helyre, körülötte megütögeti a kazlat, mire a verebek följednek és a rostába szorulnak, honnan a kanással kiszedik a közös multság eredményét. Paprikást készítenek belőle, vagy odaadják a macskának. Úgy is szórakoztak, hogy a macska farkára kötötték. A kutyák elkezdtek a macskát kergetni, az felszaladt a padlásra, vagy a kútágásra, a kutyák ott agyarkodtak alatta.

Póktekerés: A gerendába felkötnek két kötelet két láb (62 cm.) távolságra, alsó végére 150 m. kerek fát kötnek, mely nagyobb, mint a két kötél távolság. A béres beleül és bukfcencet vet, amikor a kötél a fára rátekerődik. Ezt addig ismétli, míg egész a gerendáig ér. Az ügyes béres az utolsó fordulatot nem teszi meg, mert nem tudja a lábát visszadugni, csak ha segítenek neki a társai.

Esténkint, ha a gazda nincs kint és a közeli tanyákban is maguk vannak a cselédek, eljárnak szomszédolni. Egynek azonban otthon kell maradni, amit felváltva vállalnak. A kisbéres meg a kanász komáznak, meg a szolgálóval kacsalódnak. Az öregbéres mesél, vagy kalendáriumot olvas, a többiek azalatt tökmagot rágnak. Találós kérdéseket adnak fel, pl. Az én gazdám volt egy suta kossa, de a múltkor egy éjszaka ellopták. Kerestük mindenfele. Nagynehezen két hét múlva meg is találtuk, de akkorára szarva lett. Hát, kinyőtt a szarva a suta kosnak? — kérdezik nagy érdeklődéssel. Nem nyött a — válaszol a kérdezett. Hát, hogy lőtt szarva? Hogy? Hát, mögötték, oszt úgy.

Az én gazdám meg — kezdi a másik — egyik előhasi birkája két bányt ellőtt: egy fehéret, mög egy feketét. Találjátok ki, melyik gyött elől? A fekete — feleli az egyik. A kérdést feladó rázza a fejét, hogy nem. Akkor a fehér - felelik többen. Az se, ellen-

kezik a szóvivő. Hát melyik? — faggatják. Mire mosolyogva felel az illető: mind a kettő hátul gyűtt.

Jót mulatnak az efféléken. Később *tamburál* valaki; aki tud, dalol, néha táncol is. Mikor a mécs pislákolni kezd, a szomszédolók elmennek, a tanyabeliek lefeküsznek.

Ha vacsora után nincs kallantyulnivaló, miután megbeszéli a gazdával a másnapi teendőket, aludni küldi a cselédeket.

A kisbéres télen kankóba vagy subába burkolódzva alszik az istállóban a szénatartóban, jászol végében, vagy a vackon, ha van. Ezelőtt, mikor még padlásolatlan istállók voltak, a kisbéres este tüzet rakott az istálló közepén, ahol kis gödör volt téglával kirakva. A tűz világánál vakarták a lovat, hányták a ganét, melegedtek. A tűzgyújtás úgy történt, hogy kicsiholt, a tüzes taplót szalmacsóvába tette, forgatta, lángralobbant. Letette a téglázott helyre, rozsét rá, erre ganét. Lefekvéskor a parazsat kétfelé toltta és közepére tette a vizes gyékényből font tukarcsot, az ú. n. *kanász f . . . t*, ráhúzta a parazsat és összenyomta. Reggelre a gyékény parázssá vált. Ezzel csináltak megint tüzet.

A kisbéresnek jó gazdánál öröm az élete, jól táplálkozik, jó helyen hál, túlzott dologgal nem erőltetik meg, nem szidják, nem pocskolják. Az ilyen gazda ajándékot is vesz jó cselédjének a vásárban, rendesen bocskort.

Rossz gazdánál fekete, konkolyos kenyeret vetnek neki, kicsike szalonnát, nagy vöröshagymát. A gazda mondja is: kis falat szalonnát, hékás, nagy falat könyeret! Kevés és rossz enivalón sok dolgot végez. Az ilyen helyen elnyúvik a gyerek, kivált ha a gazda erősebb kanászgyereket fogad béresnek való munkára. Nem törődnek vele, mosdik-e, törülközik-e? Haja bozontos, sörkés, tetves. Keze, lába, retkes, a szája kipállik, arca a füléig macatos, orra taknyos, vakaródzik, tele balhával, a teste csupa seb. Míg a jó helyen szántás alkalmával csak lóhajtó, rossz helyen rászorítják mindjárt az első évben, hogy maga szántson. Még a szénatartóban se engedi hálni a gazda, mert, mint mondja, összezelepszik a széna, amit a jószág nem eszik.

Sokszor megesett, kivált ha a jószágot oktanul ütötte, hogy kikapott, amiért aztán elszökött. A gazda jelentette a *perzekutornak*, vagy a zsandároknak, akik visszahajtották. A szökevénynek a ló előtt kellett menni.

A lusta bérest ütlegelik. Ha látják, hogy nem ér se szép szó, se ütleg, fölpakolják a cókókját és útnak eresztik. Bért nem adnak neki. Otthon azt mondja: »elkűttek«. Hogy miért, azt elhallgatja. Perlekedés a vége, a rendőrséget járják. Az élősödő, rossz cselédet, aki hanyagolja a dolgot, hajtani kell, mint a rossz lovat.

A béres csak lakodalom vagy haláleset alkalmával mehet haza, amikor elkéri apja, vagy anyja. Máskor az esetben, ha búzát vagy kukoricát szállítanak be a városba.

Esztendő vége felé, ha azt akarják, hogy megmaradjon a béres, jól tartják görhémáléval, régen csíramáléval, ihatik a savóból. Kalácsot, lepényt kap és főtt szemes kukoricát csemegének. Tök-magot süthet tepsiben. »Az anyád hasában se vót jobb dolgod« — mondja a gazda és mindjárt kérdezi is: lösz é kedved mögmaradni? »Nem bánom, ha kigyelmetök mög tartanak« — feleli a béres. Ott marad másik esztendőben is. De ha nem szeretik a dolgát, ha nem serény, akkor esztendő végén még szűkebb kosztra fogják. Ha dolga során mindent mondani kell neki, olyanokat is vágnak a fejéhez: »csak mán vinné a fene azt a lusta fajtádat«. Örülnek, ha tisztul tőle a tanya. A gazda azonban levonja az ilyennek a béréből, ami kárt tett egész évben. Egy 1864 évi feljegyzés szerint: *felhércet* eltörte 1 frt., vasvellát elvesztette 1 frt. 40 kr., nyaklót és ostort elvesztette 40 kr., fél ráfót elvesztett 1 frt., a szomszéd árpáját rábecsülték 8 frt. 15 kr., egy vas kerékszeget elvesztett 10 krajcár. Egy másik feljegyzésben ez olvasható: a legjobb kaszát eltörte készakarattól, aug. 3-tól szept.-ig beteg volt otthon, szept. 30-án mulasztott újból. Szent Mihály havában újra alkudtunk, mert háromszor otthagyt, de mivel nem volt, hol húzza meg magát, életbérért elengedte, mivel felényi ember sincs, mint ahogy a bért elkérte.

Ha megmarad helyén a kisbéres, akkor Szilveszter napján megnyírja a gazda. *Kantaderékban* vizet melegítenek, megtisztálkodik tetőtől talpig. Ezelőtt avas hájjal kente a haját és csizmáját is. Összekészíti a gúnyáját, csak könnyebbjét, a neheze ott marad, minnek cipelje. A gazdasszony egy zacskóba lisztet, tarhonyát, tojást küld az anyjának, hogy süssön, főzzön a fiának.

Aki nem marad meg a helyén, esztendő utolsó napján vállára veti a szűrt vagy subát, esetleg mind a kettőt, a sapka fölé föl-vágja a kalapot s nyomul haza gyalogszettel a tanyáról. Otthon pálinkával kínálják. Majd rendbehozza magát és apjával elmennek együtt a korcsmába béresfogadásra, hol az apja elállítja, elszegőd-teti. Ahogy emberkedik, úgy szaporodik évenként a bére is. Meg-egyezés után iszik, mulat. Esztendő s bú, bánatot hasít le a szí-véről a korcsmabeli bor. Pár napig tart a gyöngyélet, mely idő alatt eszik, iszik, alszik, atyafit látogat. Aztán kezdődik újra az élet terhes munkája.

A kisbéresség 4—5 évig tart, míg ki nem írják katonának. a bent marad, október elsején berukkol; ha nem viszik el katoná-nak, lesz belőle kocsisbéres, vagy pedig tovább béreskedik.

b) *öregbéres.*

A béreseknek azt a csoportját, akik már nős emberek és a gazdaság vezetését vállalják: *öregbéreseknek* nevezzük. Az öregbéres a gazda helyettese. Tehát 100 holdas, nagy gazdahelyen van, meg urizáló kisebb gazdáknál. Úgy is mondják: *béresgazda*. Mikor a béreslegényt a katonaságtól hazaeresztették, újra régi helyére állt be s rá két esztendőre — sokszor hamarabb is — ha az öregbéres lefeleségesedett, újévkor ő került a helyébe. Van nőtlen öregbéres is, ennek életideje 25—30 év között van, de legkésőbb 30 esztendő korában megnősül és mint feleség, családos ember szolgál 70 éves koráig is. A szolgálot, vagy a szülők által ajánlott lányt veszi el.

Az öregbérest Szilveszterkor a korcsmában fogadják meg. A kommencióst Szt. Mihálytól fogadják, akkor zárul a gazdasági év.

Aki nem először áll el, tehát a feleséges kommenciósna, nem is kell várni az esztendő utolsó napját. Elmegy a híre a tizedik tanyába is, hogy milyen rend van a Lázárék tanyáján, mert Böröcki az öregbéres. Idejében elvégzi a szántást, vetést, a jószág szép, jó erőben van. A cselédek dolgoznak, mint a hangya. Böröckivel hát beszélni kell. El kell csalni. Sorát is ejti a gazda, még pedig úgy, hogy amikor Böröcki maga van a tanyában, valami ürügy alatt beállít. Például bikaborjút jött nézni, vagy volna-e koca malac maglónak való? Azután szóba ereszkedik Böröckivel, hogy mi bért kap? Van-e sok dolga? Megmarad-e? Addig-addig kérdezi, míg tudtára adja, hogy neki is kéne egy jó öregbéres. Megmondja azt a szándékát is, hogy hajlandó volna nagyobb bért is adni, csak jó, megbízható ember volna. Ezek után megkérdezi: nem gyünne kend el hozzám? Majd mögbeszélöm az anyjkkal — mondja az öregbéres. Megbeszélük: csak jobb a több. Megalkudnak. De az utolsó hónapig titok. Ha kérdezi a gazda, maradnak-e, kitérő választ kap, melyről már tudja, hogy elcsalták az öregbéresét. Megindul hát ő is jó öregbéres után érdeklődni.

Az öregbéres bére 1872-ben, mivel kanásznak való fia van: 12 köből búza, hat köből árpa, egy hold *zöldvetés*,²⁹ két hold kukorica, 400 négyszögöl veteményföld, egy kocatartás szaporulattal, egy tehéntartás, aprójószág feles, amennyit nevel, két pár csizma, egyik fejelés, két pár bocskor, egy pár cipő, 80 frt. ruházatra. A jószága azt eszi, amit a gazdái, a többivel együtt legel.

1880-ban: 12 köből búza, nyolc köből árpa, 1% hold kukorica, 300

²⁶ Zöldvetés: Tavasszal, májusban azt mondja a gazda: na, János, gyere, oszt mérjük ki a béröd, hun akarod kihatítani? Az öregbéres kiszemelte már, hogy hol bokrosabb a búza, odavezeti a gazdát és a zöld búzában láncsal vagy klopterrel kimérik az 1100 négyszögöl (kishold) zöldvetést, önnek a búzának csak a magja a béresé, a szalmája, polyvája gazdái.

négyszögöl veteményföld, egy kocartás szaporulattal, egy tehéntartás, 12 tyúktartás, hat maglúd, négy pulyka, 12 ruca a gazda eleségén, két csizma, az asszonynak egy pár bakancs. Ha kanász vagy kisbéres fia is esetleg vele egy gazdánál szolgál, annak a bére is hozzájön.

1883 évben: 60 fit., nyolc köből búza, két köből árpa, egy hold zöldvetés, egy hold feles kukorica, egy kocartás, egy tehén fejese, feles apró-ióság, két pár csizma, egyik fejelő, egy pár bakancs.

1930-ban kanász fiával együtt kapott: 18—20 köből búza, 10 köből árpa, 1 — 1 1/2 hold zöldvetés szemtermése, a polyva a földé, két hold kukoricaszemtermése, 300—400 négyszögöl veteményföld, egy kocartás szaporulattal, nagy gazdahelyen egy tehéntartás is, aprójószágból, valamint a tojásból is az ötödiket kapja, két pár csizma, vagy egy pár csizma és egy pár bakancs, 100—150 pengő ruházatra.

A fizetést régen aszerint kapta, tud-e takaros szénaboglyát, vagy kazalt rakni.

A konvenció öregbéres szent Mihálytól szent Mihályig van. Három személyre évente kap kilenc köből búzát, 50 kiló szalonnát és 10—15 kiló darabos sót, havonként egy kiló kását, egy kiló paszulyt.

Egy másik öregbéres kommenciója: öt köből mosott búza, 40 kiló szalonna, 10 kiló kása, hat liter paszuly, 12 kiló só, ezenkívül az asszony kap két konyhakötőt, egy fejkendőt.

Szent Mihály napján (szept. 29) van a hurcolkodás a gazda kocsiján. Rendes körülmények között egy kocsi is sok, de azért kettőt küld, mert így *gazdásos*, jó módú. Ez a magyarázata annak a szólásnak: na, gazduram, möggyüttünk, mind a két kocsival.

Jobb gazdánál *béresház* volt külön, a gazdáétól pár lépésre a régi világban is, ma is így van. Egy szoba, pitar, kamrából állott» Másutt a családdal van, de a feleséges külön szobában. Ahol több béres van, pl. nagy gazdáknál, uradalmaknál, az öregbéres lakása különb a többinél. Míg a többi béresek közös pitarban főznek, neki külön jár egy pitar házzal (szoba) kamrával. A hízója együtt van a gazdáéval, a többi cselédé külön ólban.

Ha kint J akik a gazda a tanyán, az irányítja a munkát, tőle kérdezi meg minden este 8—9 óra között: mi a teendő, megbeszéli, mit, hogy és mikor kell elvégezni s aszerint intézkedik, ahogy a gazda rendelkezik. Ha nem lakik kint a gazda, az öregbéres felelős mindenért. A gazdán kívül senki sem parancsol neki, ellenben neki mindenki engedelmeskedni tartozik, kisbéres, csordás, kanász, még a szolgáló is, ha nénémasszony nincs kint a tanyán. Nemcsak parancsol, de maga is dolgozik, mutatja a példát. Ahol több béres van a keze alatt, kitapasztalja munkaképességöket, ki mire alkalmas, úgy osztja be őket. Az öregbéres kel fel először, ő fekszik le utoljára. Az öregbéres olyan a gazdálkodásban, mint az őrmester katonáéknál: mindenütt ott van s ahova csak bekukkan, már látja a hibát, semmi sem kerüli el a figyelmét. Csak úgy hull belőle a parancs, ő mozgatja az egész szerkezetet. Utánané, idejében eszik, iszik-e a jószág, alj van-e, mi van elhajítva, a szerszám hol szakadt el, hogy áll a trágya környéke, hát a szénáé, tiszta-e a

gyöp, milyen állapotban van a kerék, van-e hiány a bolondkocsi és a hozzátartozó szerszámnál, hogy végzik a szántást, szalma-rakást? Legtöbb gondja van arra, hogy a szénát jól összeszedjék. Ha észreveszi, hogy a kanászok játszanak, rájuk kiabál. Nyakon is üti a mulasztásért, miért szórta el a szalmát, miért nem vitt a lónak árpszalmát, kaspolyvát, mikor hallja, hogy nyerít? Miért nem tisztítja ki már a ló száját? Az öregbéres hangját hallani kell! A kaszálók, kapálok azon veszik észre, hogy nyomukban van és mondja ám vékonyát-vastagát, hát ez is munka? Vagy kell, vagy nem, de *ortájozik*, hogy a gazda a tanyában is hallja, milyen érélyes.

Az öregbéres az ökrökkel bánik, egész télen azok gondozása, a jószágra való felügyelet a napi munkája. Ha azt elvégezték, *kallantýúlnak*. Mikor azonban az idő ereszt kifele, abban hagyják a kallantýulást, úgy mondják: »*fakad a bodza, бүdös a rokka*«. Tavasszal a fanyesés, kiásás, ültetés mellett a szántás komoly munka, amit az öregbéres végez. Vígan, dalolva szánt. Irigyelik jókedvet a szomszédok, mellyel hajtogatja azt a szép fehér 6 tinót, baloldalon kísérvé a jószágokat.

A felszántott földet beveti. Minden terményt az öregbéres vet el. A vetést 20—25 éves korában tanulja el. Vetni meglelt ember szokott. Nem mindenki ért hozzá, jól vetni pedig kevés ember tud. Fiatalember, még a legügyesebb is, akkor vet, mikor katonaságtól hazajön, akkor is a szükség szorítja rá. Próbáltatják vele, aki kap rajta, egy *élőt* bevet. Szokták úgyis, hogy három fogás földre hárman mennek vetni, elől az öreg gazda, a következő fogásban a tanyásbéres, a harmadikban a béres, a legfiatalabb. Egyik a másikatól látja, mekkorát lép, hogy lép, mekkora földet terít be, hogy szórja, milyen sűrűn esik a mag. A nem magaszótte, *zsidózsákba* egy véka meszes búzát tesz. A zsák egyik csücskét összeköti a másikkal a zsák madzagával és a nyakába veszi, fele súlya hátul van, fele a balkarján, jobbkarja szabadon mozog. Balkarjával fele részét elválasztja, hátraveti, másik fele elől marad. Balkezével összefogja a zsák száját, hogy csak félig van nyitva, jobbal megmarkolja a vetnivalót. A magházon egyenesen megy végig, két oldalra teríti. Nem sietve, rendes nagyokat lép és minden lépésre egy marokkal vet, az *előke* felét pörgeti be. Ha sűrűn akar vetni, aprókat lép, ha ritkán, úgy hosszabbakat. Ha ballábbal lép, balra vet, ha jobbal, úgy arra az oldalra. Karját jól kiereszti, jobbról-balra félkaréjba lendíti, lendítéskor markát kinyitja, ujjait szétveszi, a magot kiereszti, hogy az ujjak közt egyenletesen, szítálva szóródjon, miközben kezefejét megfordítja, hogy arányosan peregjen bele a magházbá. Ha összeszorítja a markát, csomósán esik le a szem. Az ilyen vetés, ha kikel, egy csomó bokréta, egy csomó parlag váltakoznak. Végzészkor, ha keskeny föld marad, egy öl-

dalra vetnek, két lépésre egy marékkal. Búzából 70—80 kiló, árpából 60—70 kiló megy egy holdba. Az árpát erősebben kell vágni, sapni. A vető ember ezzel a fohászzkodással kezdi meg munkáját: én Istenöm, segíts mög! Vetés közben azt kívánja, csak addig ne essen, míg elszórja. Befejezéskor: adjon Isten jó kis esőt, hogy kikeljen, megerősödjék. Azt is mondja, ha az Isten megáldaná, hogy legalább tízszer ennyi tudna róla teremni.

Nagypénteken van a malac, bárány, néha a kakas *herülése*. Szégyen az öregbéresre, ha nem tud herülni. Csikó, bika herülését, mivel az nagyobb szakavatottságot igényel, a herülő végzi.

Május közepén, vagy utolján van a kukorica *első kapálása*, ha nincs kiadva. Az öregbéres kapál elől, felügyel a többire. Két hét múlva, június elején vagy közepén a *második kapálás*; a *harmadik kapálás* Péter-Pál tájékán van. Sietni kell vele, aratásra be kell fejezni.

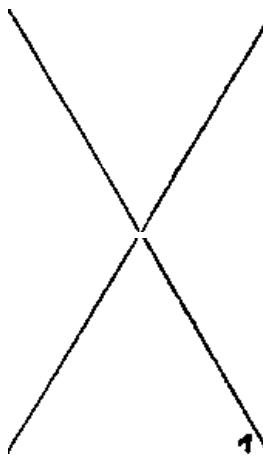
Aratás előtt van még a szénavágás és betakarítás, boglyába, kazalba rakása. Az öregbéres a kazalmester. Mint említettem, ez előtt a fizetést is attól kapta, tud-e takaros boglyát és kazlat rakni. A lucernát rendekbe vágják, ha megszárad, *rudasba* rakják. 8 rudas: egy vontató, ami egy kocsival van.

A boglyarakás így történik: az öregbéres a boglya fenekét megveti, a rudas számához képest kisebb vagy nagyobb feneket raknak. Egy ember az *adogató*, a másik a *rakó*. A legkisebb fenék átmérője 2 m. Búzaszalmát tesznek a földre jó vastagon, hogy a széna a földtől el ne romoljon. A szénát körbe rakja a fenékbe, arra vigyázz, hogy a közepe tele legyen, az eső bele ne essen. Ha a fenék meg van rakva, felfele haladva folytonosan bővül a közepéig. A rakó ügyel rá, hogy kerek és gömbölyű legyen a boglya. Közepétől szép hegyesre szűkül össze; végül a gereblyélést rakja fel, melylyel *behögyöli*. Hajnalban, vagy napközben eső után szoktak högyölni. Azzal tartják, hogy este, harmattal jó szénát rakni, mert akkor nem csúszik meg és jobban megnyomakodik. Hegyébe *papot* tesz, mely eresztett kötélből van, felül van a bunkós feje, amit azért tesz, hogy a víz ne menjen a széna közé, hanem lefolyjék róla. Meghúzogatják, ameddig kézzel érik és aztán meggereblyélik. Utoljára eresztett kötéllel lekötik. A kötéel vége a boglya közepéig ér, olyan magasan mindenesetre, hogy a jószág el ne érje, ahol egy csóvára tekerve beledugják a szálal szénába. Takaros boglyát művészet rakni. Újabban dróttal kötik le, melynek végén fél téglá van. Egy boglyába 2—3 kocsi széna megy bele. A boglya 3—5 méter magas. Az öregbéres tiszte szép, karcsú, simára megrakni a boglyát, arra való felelősséggel, hogy nem borítja fel a legelső nyári vagy őszi szél.

Ha távol van a széna a tanyától, kocsin hordják be. Hozzákezdéskor a kocsit úgy állítják a vontató mellé, hogy a rúdja tel-

jesen egyenességbe legyen a koccsival, a rakó ugyanis eszerint igazodik, hogy félre ne rakodjon. Azután két oldalt a löcsön kívül *rudasfát*, *vendégoldalt* kötnek kötél, instrángdarab, nyűgfélével, saroglyalánccal, majd a hátulsó saroglyát megereszti. Egy ember a kocsin van, másik a vontatón s onnan adogatja villával a szénát. Ami kor derékmagasságú lesz a vontató, a földre mellé áll és onnan adogatja a koccsira. Felrakják gázolva a koccsiderekat elől a *felhércig*, a vendégoldal közét telenyomkodják kézzel. A koccsinlevő rakó négyágú vas villával, az adogató favillával dolgozik. A kocsi négy sarkára *gyüreseket* tesz, ha nagy terhet akar rakni, kiereszti a gyürest, vagyis a vendégoldalon kijebb teszi egy sukka a *melyéket*. Kocsi hosszában egy-egy vella szénával lefoghatja előbb elől, aztán hátul. Mikor a négy sarkon a gyürés megvan, a közepét beágyazza, megtapossa, utána ismét a szélét gyúri, amit addig folytat, míg 4—5 egyforma széles gyürest föl nem rak. Az ötödik gyürés után telerakja a kocsi közepét és aki alul van, vagyis az adogató megvizsgálja, nincs-e félrerakva. Ha nincs félre, azt úgy mondják, hogy *fölfele* van. Legtöbb esetben egyik vagy másik oldalon több van, terhesebb, mert meggázolja. Van eset, hogy elől jobbra, hátul balra van rakva, ez esetben keresztkötést használnak, iksbe kötik le. Ha teljesen egyenlően rakja, akkor hosszában és keresztben köti.

Ha félrerakta, az esetben arról az oldalról az oldal végére köti a kötelet és először keresztben a hátulsó nagysaroglyába

húzza, aztán átköti a kocsi farát, a másik nagy saroglyába. Innét ismét keresztben előre a kis saroglya fájába húzza bele, majd az elejét köti le, behúzza a *zápba* (kocsioldalrács) és a kocsi derekáig jön a kötéllel az oldalon alulról, itt újra behúzza a zápba és keresztülveti a koccsin. Ezután meghúzzák a kötelet előlről kezdve a leírt sor szerint, úgy, hogy aki a koccsin van az fölfele húzza a kötelet, a földön levő pedig lefele húzza. Ha van ember, akkor alulról kettő húzza a kötelet, hogy jó erősen meghúzza. Útközben ne legyen baj vele. A kötél végét behúzza a zápba és megköti. Ha *féloldalas* a rakodás, baj származhatik belőle,

mert ha *féloldalgós úton* halad, lefordul a széna a koccsiról. A kazalrakás úgy történik, hogy az öregbéres kilépi a kazal

fenekét, milyen hosszú, milyen széles legyen. A kazal négy sarkára letesz egy marék szénát, ahol a négy sarkot fegyűri. Egy gyűrész: egy jó vella széna. A gyűrésznek való szálasabb, szívósabb szénát a földön húzza a sarokra, hol felemeli egyik végét, hogy a közepén meggyűródjön, rálép egyik lábával, megnyomja és lefoglalja két vella szénával, hossza és szélessége felől, a harmadikat a közepére rányomja. A sarokhoz igazodva rakja az oldalát. A kazal derekát, közepét rakja utoljára. Ha megvetette a fenekét, felfele haladva folytonosan bővül a kazal a közepéig, attól kezdve pedig szűkül. A kazalrakók fönt nem látják, jól dolgoznak-e, az öregbéres, a *kazalmester* dirigálja alulról: »ereszd kijebb, az oldalát beljebb! « Ha *félre rakják*, a gazda bosszankodva így szól: »ne csak azt az embört ögye mög a fene, aki fönt van a kazalon, hanem azt is, aki lent van!« A kazalrakó így felel rá: úgy, úgy gazdauram, (t. i. a gazda is lent van a földön). Végül jön a tetejézés, a befejezés. Elésre jön össze a kazal; egy sort végigrak, rátapos, hogyha eső van, a víz bele ne hatoljon, hanem levetődjön róla. Majd eresztett sáskötéllal lekötik, hogy a vihar meg ne bontsa. A megrakott kazlat villával, gereblyével körülhúzgálják, ami lekívánkozik róla. A tövét kézzel húzgálják, hogy nyílegyenes legyen. Utoljára, amikor lekötik, két végére a *papot* felteszik. A szénakazlat a végén kezdik megvágni szénavágóval, felülről lefele; régen horoggal húzták. Az a jeles ember, aki különb végű kazlat tud csavarintani. Raknak: sima-, boglya-, szív- és szarvasvégű kazlat.

Kora tavasszal szokta a csikókat, tinókat betanítani, *igába betörni* az öregbéres, ősszel is szokták, csak nyáron nem, mert akkor legyes a jószág.

A csikót úgy törik igába, hogy befogják öreg lóval szánkóba, mivel ezt nehezebb húzni. A jó gusztusú csikó mindjárt *felveszi a hámot*, húz vele rögtön, míg a kötözködő ugrándozik, nincs a szűgy e hozzászokva a hárhoz, a húzáshoz. 3—4 nap is beletelik, mire felveszi. Némelyik annyira hányja, veti magát, hogy összeszakítja a szerszámot, összetöri a rudat. Először lassan, lépésbe hajtják, aztán ügetve, míg tajték nem csorog róla. Ha már a szánkót viszi, akkor befogják kocsiba.

A tinót négy kitanult ökör közé fogják be középre hatodiknak. Ahol nincs, ott jó erős, nyugodt lovat fognak elébe, az vezeti a borozdán végig. A szántáson törik be. Hosszabb ideig van befogva középre, egy hét múlva teszik első párnak. A tinó nem akarja magától beledugni a fejét a járomba. Ezt sokszor megismétlik. *Körbe Galamb!* — kiált rá az öregbéres és fejbevágja, amiért nem mozdul, végre azután megéri és neve kiáltására beledugja a já-járomba a nyakát félkörbe hajlítva. Aztán végigver rajta az ostorral, míg megindul. Először mindig visszafele megy, de aztán megtörik az ostor alatt.

Nyáron 2 óraker már talpon van az öregbéres. Aratnak. Ő ugyan soha nem arat, legfeljebb kiveszi a kaszát annak a kezéből, aki nem jól kaszál és megmutatja, hogy kell. Neki kell kimutatni azt is, hol kezdjék vágni a búzát; a partoson, ahol szépen sárgul. Behordáskor vontatott ezelőtt egész nap, 40 vontatót is, ma hordja befele a kévét. Gereblyéléskor megszunnyad sokszor! Nyomtatáskor részest helyettesít, ott dolgozik velük. Delelni egy óra hosszáig lehet, melyben az ebédelés ideje is bent van. Esős időben *napolnak*, nem lehet nyomtatni, de ez ritkán van, mert a kommcio jár, dolgot kell adni a részeseeknek, ha mást nem lehet, kukoricát fattyaznak. Ha megáll az eső, a vontatókat széttergetni, szárítani, az istállóban jászolt, hírlást igazítani, padlást tapasztani, górért tisztítani.

Nyomtatás idején vacsora után az öregbéres éjszakára kászólódott a jószág mellé, subáját vállára hajította. Ilyenkor legeltették a tarlón az öregbéres meg a kisbéres az egész nap nyomtató lovakat. Lopva a más területét is legeltették, amikor a csöngőt bedugták, hogy ne csöngjön. Állva aludtak, botra támaszkodva, egymást felváltva. Ha észrevette a gazda, hogy álmos természetű a béres, megleste és a jószágot *megijesztette* vagyis izzadt lábbelidarabot petróleummal belocsolt, meggyújtotta, szélfelül állt vele, a szagától úgy széjjelszaladt a jószág, hogy a másik határban szedték össze. Voltak olyan éjjel kuttogó gazdák, akikről sohse lehetett tudni, merről, mikor jönnek a tanyába; azt vigyázták, talpon találják-e a bérest. Előfordult az is, hogy a gőgös, büszke, nagy erejű gazda egy szóeresztésből olyan haragra gerjedt, hogy megverte az öregbérest. De az is megesett, hogy a gazda is kikapott, két vége lévén a botnak. Ha megtörtént, hogy *fekvésbe érte* a gazda: otthagya szolgálatát. Olyan tanyában, ahol őtet, mint öregbérest egyszer is másnak kellett felkölteni, tovább becsülettel nem maradhatott.

Nyomtatás után a kisbéressel tapaszt, épületet javít.

A gazda tavasztól őszig legtöbb helyen kint lakik a tanyán. Az öregbéres feleségére, ha szemrevaló, nemcsak az öreggazda kap rá, hanem a fiatal gazda is belekóstol, amiből aztán hármass baj is kerekedik, ha kitudódik. Ilyenkor, ha a veszedelem elejét akarja venni a gazda, vagy a bugyelárist, vagy a hombárt nyitja ki, ami igencsak elsimítja a bajt.

Ősszel, nyomtatás után ezelőtt hetekig hordták a búzát a pusztai birtokról a belső tanyára éjjel-nappal. Az első csás ökor járomszögét fogva ballagva hunyt egy kicsit, a többiek a szekéren a zsákok tetején aludtak. A legtöbb öregbéres *híres szemű* volt. Úgy is történt, hogy este rakodtak, fölkelőbe megjöttek. Rakodás alatt, hogy el ne aludjon, a felfordított félvékásra ült, mely inogott.

Szeptember derekával, októberrel kezdődik a kukoricatörés. Felvigyáz a harmadosokra és a részöket szállíttatja, a tököket, szárat betakaríttatja, a csuhé ját lapos kazalba rakatja.

Ősszel, vásár előtt (okt. 10) két héttel és vásár után két héttel, van a kukoricaföld szántása. Mélyen kell szántani és arra ügyelni, hogy az eke a kukoricató sora mellett menjen és épségben forgassa ki a csutkatövet. Vizes földben keskenyebbet, kisebbet, por hány ós földben nagyobbat fogat az ekével. Arra kell vigyázni, hogy tiszta felmetszésű legyen a csoroszlya által hasított föld, ne hepehupás. Az eke munkáját, hogy tökéletes-e a szántás, az utolsó borozda mutatja meg, mivel az nyitott. Itt látszik meg a borozda tiszta levágása annak oldalán és fenekén; meg az egyenessége, megfelelő szélessége és mélysége.

Naponként 3—4 órákor kel, etet, itat, aztán befogat a szántáshoz. Szánt mag alá. Aztán vet. Reggeltől estig boronáltat vasboronával, tüskeboronával. Néha elnyúlik ez a munka karácsonyig.

Télen a beszorult jószág ellátására ügyel. Éjfél tájon enni ad a lovaknak, utána itat maga vagy a kisbéres által. 3—4 órákor felkelti az összes cselédséget és az etetést, itatást, trágyázást végezteti. Ellésnél, fiadzásnál ott van, hogy el ne pusztuljon a jószág; ha burokban jön, *szétsípi*; ha erősen ellik, húzza lefelé az anyja hasa alja fele, hogy kiforduljon belőle a fiatal jószág. Disznófiadzásnál arra vigyáz, hogy a koca agyon ne nyomja, meg ne egye a kis malacokat. Fejesre felügyel, hogy tisztán történjen, kifejjék jól, borjas tehénnél maradjon egy csöcs fejten; dudvázat, kihordatja, szétterítetteti, sőt maga is csinálja. Gyenge télen, ha lehet, ugarolt át, földet ásat. Rossz időben, ha nem lehet mást csinálni, 5 órákor reggel bemennek a házba szöszt tipni, kallantyúlni, zsáknak valót fonnni keres rokkán (80-as évek) délután 2 óráig. Ekkor a lónak enni ad, aztán ízikelnek. Ha ezzel készen vannak, minden jószágot megetet: ökröt, tehenet, juhot, disznót, tyúkot. Ezután 4— $\frac{1}{2}$ 5 órákor van a vacsora. Utána ismét szösztípés, kallantyulás, fonás bent a házban lefekvésig. Lefekvés előtt itat. Sok helyen 10—11 órákor fekszenek, de hajnali 2—3 órákor már felkelnek.

Az öregbéres a tanya előtt feküdt az odavitt kasszalmán, vagy pedig az istálló ereszete alatt padkán, az úgynevezett *didergőn* aludt, a padka alatt a kutya.

Vacsora után megkérdezi: idekint lesz-e holnap gazduram? Ha nem, mit csináljunk. Ha nem lakik kint a tanyán a gazda, hetenkint egyszer vagy kétszer kimegy és kiadja a parancsot; fiatal gazda lóháton megy ki, vagy az öregbéres kutyagol.

Az öregbéres főtápláléka: suhantott leves, krumpli, *lótospörém*,²⁷ tarhonya, paszuly, a levesbe kis hús-, kolbászdarabok. Tej, tejfel, túró; nyáron sajt. Vacsorára: szalonna, hagyma, kenyér. Szombaton lepény, télen tök sült. Ha bent a városban lakik a gazda, ötvékás zsákban ott van a tarhonya, azt főznek egész hónapon át, meg répát, körösztsonttal, lapockával. A bográcsot sohase mossák el, mégis fényes, csak kitörlik ruhával.

Az öregbéres téli munkája: szánkó, járom, faeke, talyiga javítás, csinálás, továbbá *nyűgpecsek*, *pányvakaró*, gereblye, fakilincs faragás, mindezeket végezi ugyan tavasszal és ősszel is, ha ideje engedi.

Télen, ha beszorított az idő, a gazda és az öregbéres kötelet eresztettek, 8—10 öles, kocsikötő kötelet, istrángot, kötőfékszárat, borjúkötelet, nyűgöt is (csak a kelé vizit félkézkallantúval is). Négy szálból készítik a kötelet, a szálakat *bolha* tartotta szét, hogy össze ne macskásodjék, hanem egyenletesen tartsa. A négy szálát a kisbéres derekára szedték fel, a másik végén az öregbéres tekerte a kötélerezető vaskapcsaiba akasztott szálakat és kiabált a kisbéresre, hogy ne engedje, hanem mentül jobban kifeszítse. Ha puha volt a szál, meg is verte a kisbérest.

Az öregbéresnek, mint említettem, mindenütt ott kell lenni, ahol dolog van, felügyelni, hogy jól menjen és haladjon a munka, ne *lazuskálják* el a drága időt a cselédek. Ha kijön a gazda, rendben találjon mindent, mert ő a felelős, ha hiba van, még azért is, ha keménymag nagyságúra megszorul a búza, akkor is ő szorul. Ha a gazda kedvében akar jární, szántást, ugarolást, vetést idejében elvégezteti, megelőzi a szomszédokat. Kevés takarmánnyal szép jószágot tart. A dudvázást intézi, hogy a föld javuljon. A szénát mindig eső előtt takarítja be, hogy télen is zöld legyen. A kazlak, boglyák takarosán összerakva, környéke ne legyen *varjúdurta fészek*.

A serény béresnek olyan a tanyája tájéka, vetése, jószága, hogy öröm nézni. Az istállóban szép vastagon aljazva, járda föl-söpörve, a rácsban takarmány, szénatartóban széna. A jószág fényes, tiszta. A gané kihordva. Az istálló fala meszelve. A szerszám megkenve, csattjai ragyognak.

A lusta béres tanyatájéka pocsék, felveri a gané. A szerszám rongyos, piszkos. A jószág girhes, sovány, *dögös*. A vetést felveri az *acat*, *koshomlok*, vadzab, vadrepce, *lúdzab*, *ördögbockor*. A kukoricavetés girbe-gurba, mint az ökörhugyozás. A veteményföldet nem lehet megismerni, mi van benne, gaz-e vagy dinnye? A gazda ügyessége is hozzájár a béres hanyagságához, mert annak a sarká-

²⁷ Lásd Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi ember eledelei. Ethnographia. Népelet. 1925 7 — 12. füzet.

ban kell lenni. Ellenőrzés nélkül ahogy megindul hétfőn reggel, úgy megy a dolog szombat este is.

Jó gazdánál megöregszik, rossz gazdánál soká jön el egy év vége is, amit nehezen vár. Nagy okának kell lenni mégis, hogy ki ne húzza az esztendőt, mert különben a fizetésnél ő húzza a rövidebbet.

A fiatalabb gazda az öregbérest megbecsülte, József bácsinak szólította, a béresné Juci néznek, kiket az, öreg cseléd lettére is tegezett. Városra csak akkor jött be az öregbéres, ha a gazda hazarendelte, vagy hivatalos dolga akadt, vagy pedig ha parancsot nem kapott még valamely igen fontos munkát megkezdésére.

Szórakozása nem igen van, mert elfárad, örül ha lefekhetik. Télen adódik csak, mikor az eke kifagy a földből, örszétbetkor megkezdődik a névnapozás, Katalin, András, Borbála, Miklós, Tamás, István, János stb. és tart disznótorig, mely rendesen karácsony hetében van. Disznótorba minden szomszédba átmennek, öhozzájuk is a szomszédok. A gazda disznaja ölesénél az öregbéres a *főböllér*, akár kint a tanyán, akár bent a városban történik.

Aztán ősszel lakodalom is sikerül valamelyik atyafi vagy szomszéd legénynél, lánynál. Ilyenkor kitisztálkodnak, sipkát, csizmát, kulacsot, keszkenőt, subát, bekecset készítenek. A gazdától kér egy készséget. Befogja a két legjobb lovat. Jó ülést készít szénából, rá a subát. Gangosan mennek a lakodalomba. Minden kutya az ő kocsija tengelyét nyalogatja, mert hájjal van megkenve. A menyasszonyos háznál még kendőt is kap a ló füléhez. Kimulatja magát kedvére. Aztán pár hétig arról megy a beszéd, milyen volt a lakodalom? Melyik legény, melyik lányhoz pászolt? Azonban addig, míg lakoznak, a helyettes béres nem vigyázott eléggé a jószágra, egyik tehénnek megrugatta a tőgyét, a csikó meg neki szaladt az akoloszlopnak és kiütötte az egyik szemét. Van a gazdától ne mulass: »ha lakodalmazni akar kend, ne álljon el öregbérősnék!«

— Ehun van ẽ: mög van a kár. Nem is lóhet nekõm elmozdulni, mán látom, mer ha kihúzom a lábom, nincs itt rõnd sõm-mibe se.

De azért minden jóra fordul. Addig gyógyítja a tehenet, főzött árpát kötvén a tőgyéhez pokrócba, míg helyrejön; a csikó szemébe pedig tört fehér cukrot fű nádcsövön. Így aztán mire a *kállató* következik, elfelejti a gazda a történeteket és csak elmennek egy kis bút felejteni.

Az öregbéres, ha kiöregszik, hazakerül a városra. Ha van elállítanivaló fia vagy leánya, elállítja. Eljár napszámba könnyű munkára, az asszony is bejárós valahova. Nyáron veteményt kapálgat, télen *suhát* vág, venyigét aprít. Végre csószkódest

vállal szőlőben, nyomáson, már ahogy sikerül; vagy dinnyecsősz lesz. Ez az utolsó állomás.

Van még egy másik öregbéres típus: az elpusztult, tönkrement gazda. Nem igen fogadják be sehol, mert azzal tartják, hogyha nem tudott a magáéban gazdálkodni, hogy tudna a máséban. Igazuk is van, meg nincs is azoknak, akik így gondolkoznak. Mert mint ahogy jó csősz csak börtönviselt emberekből kerül, azonképpen jó öregbéres is ezekből az elpusztult gazdákból, mert ez ismeri minden csínját-bínját, hogy kell a cseléddel kibánni. Az ilyenek tudják már, hogyha nem működnek jól, mehetnek koldulni. Ma, háború után, igen sok elpusztult gazda elmenne öregbéresnek szívesen, de nincs hova.

Ezelőtt nem így volt. Valamelyik mulató cimborája, atyafija csak bevállalta a tanyába s ha a próbaidő alatt bevált, ott szolgált élete fogytáig is. A legtöbb nem is válogatta a helyét, örült, hogy meghúzódhatott valahol. Azonban volt olyan eset is, még pedig a gazda sógora volt a szereplője, hogy öt esztendei hűséges szolgálat után, mikor nyomtatás idején hazaküldtek három kocsi búzával, árpával, az újvárosi *Hajda* korcsma előtt megállott és beereszkedett egy pohár borra. Harmadnap került ki a tanyába gyalog. Eladta a búzát, árpát, kocsit, lovat és az árát elmuzsikáltatta. Mikor felelősségre vont a sógora, annyit mondott: »Tudhattad, hogy neköm nem szabad a város szagát szagolni még cigány, mög bor van benne.«

A KOCSISBÉRES.

Kétféle kocsisbéres volt. És pedig nagy parasztgazdaságokban, ahol a gazda az év nagyobb részét kint töltötte, a másik városi helyeken, amikor, bár kisebb birtokkal rendelkező tulajdonos, a városban lakott. Az előbbi esetben azért volt szükség, mert a kocsisbéres a kocsi elején hegyesebben, bögyösebben ült, takarosabban hajtotta a lovat, mint a kizárólag béreskedéssel foglalkozó s a tulajdonos adott rá valamit, hogy aki a lovát hajtja szemrevalóbb gyerek legyen. A kocsisbéres munkába való igénybevétele szinte mindennapos dolog volt; a földesúr, vagy földbirtokos, vagy a családja akkor fogatott be és járt be a városba, amikor erre kedvük támadt. Hasonlóképpen a városban lakó, sokszor nagyobb iskolai műveltséggel rendelkező (ügyvéd, orvos, stb.) tulajdonos és családja szintén akkor fogattak be és hajtottak ki a tanyára, amikor kedvük támadt erre. Itt a dolog természeténél fogva is takarosabb tartású és hajtani ügyesebben tudó ember

lehetett csak kocsis. Az alábbiakban felsorolt felszerelések a két különböző helyen általánosságban egyezők, eltér annyiban, hogy a városbeli lassanként urasodik, míg a kint való kevésbé.

A kocsisbéres a kisbéresből lesz. A tanyáról hozzák a városba. Egy kis bér javítást adnak neki s ezért szívesen jön be. De azért is szeret a városban lenni, mert többet lát, hall, tanul, mint kint a tanyán, más a táplálkozása is, na meg aztán lány is inkább akad. A kocsisbéres rendesen telitestű, zsurmó kis ember, de akad köztük szép, szálás is. A kis zsurmó kitartóbb a munkában, mint a nagy magas. A parasztember szavajárása szerint *a kis embör kitapossa a nagynak a bélit*, ami azt jelenti, hogy legyőzi a dologban. A legtöbb paraszti munka hajladozással, görnyedezéssel jár, amit a kicsi könnyen végez, nem kell neki nagyot hajolni, a nagy embernek megfájul bele a dereka.

Szilveszter este fogadják legtöbbször, vagy az új esz tend ő első napjain. Sok esetben megmarad a régi helyén, vagy már évközben eláll. A gazda felkérdezi, kinél szolgált, mi volt a dolga, hány darab jószág volt, mennyi földet munkáltak, hány cseléd volt? Ugyanezek iránt érdeklődik a kocsisbéres is. Mikor így elmondták a föltételeket, a gazda kérdezi:

— Mit kérsz?

— Ötven forintot, tizenkét köből életet, egy félesztendő malacot, egy öltözet vattás ujjast, kalapot, téli sipkát, kék kötöt, egy pár csizmát, vastag felső gatyát, szűrkanokót, tizenhat véka csöves kukoricát, tizenkét csomó dohányt, ételmet, két darab szappant és egy kocsi szalmát.

— Sokallom — mondja a gazda elgondolkozva.

— Én is a dolgot — felel vissza a kocsis.

Végre megegyeznek, kölcsönösen engedvén mindkettő kimondott szavából. A gazda azzal ereszti el: hónapután délebedre itt lögyél, oszt addig jól kitáncold magad, mer itt nem igön lösz rá alkalom esztendeig.

A kapott szabadságidő alatt kimulatja magát kedvére, nappal elmegy atayafiakat, ismerősöket látogatni, komázni, addig otthon megjavítják a ruháját, csizmáját megreperáltatják.

1890-ben a kocsisbéres bére a következő volt: 30 frt., 10 köből élet, ebből hat búza, négy árpa, két pár csizma, egyik fejelés, egy tavaszi (májusi) malac, egy kocsi szalma, vagy ízikcsutka, két kg. szappan, egy hold feles kukorica bemagolva és ételme.

1920-ban: 60 korona, hat mázsa búza, két mázsa árpa, hat mázsa csöves kukorica, egy háromhónapos malac, egy kocsi szalma, két kg. szappan, egy pár új csizma, egy pár papucs, egy öltözet nyári bársonyruha, egy új télikabát. 2-3 hetenként vasárnapi szabadidő.

1930-ban: 80 pengő, 10 mázsa búza, négy mázsa árpa, két öltözet rua, téli és nyári, egy pár csizma, két kg. szappan, egy öthónapos süldő, 10 véka csöveskukorica.

A különböző időbeli bérek közt a mai napig nem igen van különbség, legfeljebb az, hogy csizma helyett bakancsot kap, alsó- és felsőruha helyett téli és nyári öltözetet.

Hónapszámra csak pénzben fogadják, de ez igen ritka eset.

A kocsisbéres felszerelése és ruházata a következő darabokból áll: suba, kankó, hétköznapló és ünneplő ujjas, csíkos ing, szöttes gatyá, csizma, dupla kapca, papucs, tarisznya, pokróc, szórkesztyű, fehér báránybőr sipka, ez volt a kocsisbéres ismertetőjele régen, kalap, fésű, tükör, pipa, masinatartó, régen tűzszerszám, acél, kova, tapló volt. Mindezeket a mondott napon délre elviszi a gazda házához, helyre megy. Ma már minden felnőtt cselédnek van zsebórája láncsal, ezelőtt hírből ismerték.

A kocsisbéres nevezésben benne van mi a foglalkozása: kocsis is, béres is. Mégis inkább béresmunkát végez. Kocsisbérest olyan gazda fogad, akinek 30 hold földje van, ezelőtt 50—60 holdas gazda tartott csak. A kocsisbéres a városban lakik ugyan, de úgy a tanyai, mint a városi háznál előforduló munkát végzi. A gazda a tanyán tart tanyásbérest, kinek a kocsisbéres segít koratavasztól késő őszig. Már a tavaszi szántásba kimegy a keze alatt levő 2 vagy 4 lóval, melyek a jó gondozástól egész meghíztak. A ganétaposás és a tapasztás is az ő kötelessége. Hol haza dirigálja a gazda, hol kiküldi a tanyára. Kint és bent egyaránt gondját kell viselni a jószágnak. Szénakaszáláskor, szárításkor, kukoricakapáláskor egy ember-számot képvisel a kocsisbéres. Aratáskor is segíteni kell minden munkában. Nemcsak kaszál, hanem nyomtatáskor a szűrűben *fordít*, szóráskor *fölöz*, ha jó szóró keze van, vagyis ha meg tudja teríteni a feldobott búzát, akkor ő a *lapátos*, a *szóró*. Hordáskor az ő kocsiját rakják meg először búzászsákkal és gangosan megy elől, utána a béresek kocsija. Ilyenkor a gazda mindig kint van. Aztán a kukoricatörés, hordás, fosztás mérés, morzsolás, minden munkában részt vesz a kocsisbéres, ősszel még tűzrevalót, aljnakvalót, szalmát, szénát, csutkát haza köll hordani, idő és út javával. Csak mikor ezt mind elvégezte, akkor vonul be a városba téli szállásra. De télen sem pihen, mert az egész télen összegyűlt istállótrágyát kell neki kihordani a tanyára, amikor az út fölfagy, vagy mikor szánút sikerül.

A kocsisbéressel igyekeznek a tanyában levők jóbarátságban lenni. A gazda ugyanis néha elbeszélget vele az úton, mikor mennek kifelé, vagy jönnek haza és kikérdezi, hogy mit látott, jól dolgoznak-e, nem vett-e észre lopást vagy efféléket, nem lopják-e el az abrakot a lótól, tehéntől? Ilyen esetben aztán, ha rossz viszonyban vannak, a kocsisbéres olyat is mond a gazdának, ami nem igaz. De az igazságot is fölfújja olyan nagyra, mint egy nagy hólyag. Ha jóbarátságban vannak, akkor földicséri a tanyásékat. Gazdájától függ, belelát-e, hogy egy követ fűjnek. Azért a tanyásné igen

csak megkínálja, ha kimennek. Lepény, bodag, málé, fonatos, perec, egy tányér tej, nyáron dinnye, kóty, uborka, stb. mindenkor adó-a kocsisbéresnek. Vagy ha éppen mos, azt mondja neki »Vesd le az ingod, egy léből kiöblintöm a többivel«. Ilyesmikkel kedveskedik neki.

Bent a városban a háznál hétköznapi dologban ingderékban van a kocsisbéres, ing fölött mándli, lábán csizmanadrág és papucs, kikkötő előtte. Ha nincs befogás, vasárnap is így van öltözve. Keze alatt van 2 — 4 ló, 1 — 2 tehén, 5 — 6 disznó, melyek rendbentartása az ő kötelessége. Mosáskor a mosóvizet neki kell hordani hordóban.

Mikor megvirrad, a lovat csutakolja, eteti, itatja, szerszámait rendbehozza, kipucolja, a hízókat megeteti, aztán befog és kiviszi a gazdát a tanyára, hol a lovak kifogása, ellátása után segít a tanyásbéresnek.

Otthon túlságosan nem terhelik dologgal, mert akkor a lovakon visszafelé áll a szőr, már pedig a gazdának a ló az első, hogy ne kiabálja le a gazdát. Jóformán az emberségére van bízva, mit csináljon: amit jószántából dolgozik. Természetesen ez csak megértő, jó gazdánál van így. De ha a gazda minden másféle dolgot el akar végeztetni, akkor még a szolgáló dolgát is neki kell végezni, egész a csizmatisztításig. Az ilyen helyen reggel még alig virrad, már ordítózik rá a gazda: Nem szakadt ki még az oldalbordád a fekvéstől! Hasadra süt mán a nap! Fölfordulhatnak a süldők túlled, ötesd mán ükét! Oszt csutakold a lovakat! Attál-é mán abrakot!? Csupa rozsdá a zablád, nem sül ki a szömöd! Subickold mán ki a csizmám, oszt vigyél be szalmát fűteni! Söpörd föl az udvart. Hozzál a pallásról ocsút a csirkének! Locsold föl a ház elejét! Mosd mög a kezed, oszt fejd mög a teheneket, ha flöstökölni akarsz! — Azt se tudja szegényfeje, mihez kapjon. Mikor mindezt elvégezte, akkor ki a tanyára, ott elől kezdődik a parancs míg csak haza nem jönnek.

A kocsisbéresnek kedves szerszáma a lóhajtó ostor, amit boltban vagy szíjgyártónál a gazda vesz neki. A jó ostor hosszú, sugárnyelű, melynek fogó vége megfelelő vastag, a hegye vékony. Az ostor szíja is sugarán vékonyodó. A jó nyélbe acél van húzva, hogy hajlós legyen, de ütés vagy suttyantás alkalmával el ne törjön. A szíjon a nyakló alatt 3 — 4 csomó van, néha bojt is, hogy sujtosabb legyen. Ha pedig az ostor vége kopik, rövidül, ilyenkor egy csomót kiold.

Étkezése attól függ, hogy hányadán van a szolgálóval. Ha jobban van vele, akkor még a gazdánál is hamarabb megkóstolja a pecsenyét. Rossz helyen reggel suhantott levest, fekete kenyérral, tarhonyalevest, kenyeret, kását, este egy darab avas szeszik kenyérral. A konyhán eszik, nem az istállóban.

A kocsisbéresre az anyja mos vagy a testvérnénje; ha nincs senkije, az ánya vagy mosóasszony a bérébe kapott két darab szappanért meg egy köből búzáért. Az elszakadt, elnyűtt fehérneműt meg is foltozza.

Az istállóban alszik, hol négy oszlopon álló deszka fekvőhely, vacok van részére, újabban ágy, azon szalma vagy kitömött szalmazsák és szalmapárna letakarva lópokróccal. A városi istálló padlásolt lévén, télen nem fázik meg a kocsisbéres, mivel a jószág befűjja.

A jó kocsisbéres az istállót rendben tartja. A lovak közti választófa, a *strájfa* meg a *rugófa* szalmakötéssel be van tekerve, a szerszám szépen ragyog, az ostor megkenve. Az aljazás szép egyenlő; ha ganél a ló, alátartja a lapátot, hogy tiszta maradjon az alj. Villa, lapát, söprű, balta, vakaró, vödör, fejő, fejőszék állandó, rendes helyén van, csak érte kell nyúlni, a falon kis tükör, méceses, lámpás. A gúnyája is rendben ott lóg az istállóban, vagy a vacokon hever. A csizma felakasztva a tarisznya mellett. A vacok pokróccal letakarva, a féaljon a suba.

Olyan kocsisbéres talán nincs is, aki ne szeretné a lovat. Hét lakat alól is ellopja neki az abrakot. Az abrak, zab, kukorica ugyanis féltős, drága portéka, azért csak két marék egy abrak. Ennyitől azonban nem nagyon ugrándozik a ló. Azért a lószertő kocsis megszerzi neki ahol és ahogy csak lehet. Keféli, fényesíti szőrét, befonja sörényét, farkát. Ha a patkó kicsit kopott vagy mozog, már viszi vasalni, hogy ne csússzon a ló. Szemét, száját, fülét, csökét ki és megmossa. Kíméli, nem üti. A ló is megszereti a kocsist, röhög, ha szavát hallja. Páráskor viszi a lovakat a csődörhöz, a teheneket a bikához és ott vigyáz rájuk, mintha sajátja volna, hogy üres ne maradjon. Elléskor ott kuporog a ló faránál éjszakánként, csakhogy hiba ne legyen. Még az aprójószággra is kiterjed a figyelme, pedig ez már a szolgáló kötelessége. De nagy hidegben körülrakja a tyúkólat trágyával, hogy jobban tojjanak a tyúkok. Még a házörző kutyára is vigyáz, hogy ne éhezzen, ne szomjazzon. Szereti is a kutya, mert a kocsis, mikor már fogja a lovat a kocsiba, ott ténfereg körülötte és dörgölődik hozzá, amivel elköszönését akarja kifejezni.

A rossz, lusta kocsisbéres egész nap duruzsol, verekszik, ha mással nem teheti, akkor a jószággal. Üti, veri, a ló nem tud a kedvére se állani, se feküdni. Akkor eteti, mikor szomjas, akkor itatja, ha éhes. A kocsin hajtás közben is elszundít, a ló megrebben, elszalad, mert a kocsis alszik, nem figyel. Máskor meg összetöreti a kocsit ügyetlensége miatt, vagy a lovat teszi tönkre. Meghajtja, izzadt állapotában megitatja, amikor aztán kehes lesz. Nemcsak a gúnyája cafatos, rongyos, piszkos, de maga is mindig *mórcsos*. A csizmája megköszönne, ha megmutatná neki a kefét meg a

kenőt. Felhányja, hogy nem szegődött szolgálónak, *peszrának*, *udvarosnak*. A szolgálóval állandóan hadilábon áll. Azon igyekszik, hogy a szolgáló végezze az ő dolgát is. A gazdasszony végre is megunja hanyagságát, azt mondja a gazdának: ezt a zimankós kölköt kívül tödd a kiskapun, mert ha tovább itt tartod, én mondom, hogy kívül tágas. A gazda kimegy a ház elé, bekiáltja: Gyere be Jóska! Jóska bemegy. Hát nem idevaló vagy! — mondja a gazda parancsolóan. Szödd össze a portékád, ehun a járandóságod, oszt mán is tisztulj a háztul! Így múlik ki mindenünnen. Ha valahol olcsó pénzen megfogadják is, halálkín az élete, örökösen kergetik, zavarják, mint a rossz kutyát. Hamar kitelik az idő, sehol se kell. Végteére felköti magát.

Megtörténik az is, hogy a kocsisbéres otthagyja helyét, mert másutt jobb bért kínálnak neki. Egy szép napon fel is köszön, azaz bejelenti, hogy nem marad. Nem is marasztalja a gazda, mert tudja, hogy olyan emberre nem lehet a drága két jószágot bízni, akinek egyik lába kint van.

Az életrevaló kocsisbéres jókedvvel végzi a dolgát, a lópuclás nem is esne jól nóta nélkül. Tamburája minden jóra való kocsisnak van, avval szórakozik üres óráiban, főleg vasárnap délután. Vasárnap ebéd után megtisztálkodik. Ilyenkor összejönnek a cimborák, tamburálnak, dalolnak, néha kártyáznak. A vasárnapi szórakozásnál is jobban örül annak, ha disznótör, névnap van a háznál, vagy ha lakodalomba viszi gazdáját, valamint akkor is, ha szomszéd, koma, atyafi hasonló alkalomra elkéri a kocsit. E multságokból kiveszi a részét, kap bort, kalácsot, szivart.

A jó, takaros kocsisbéresért a lányok is bolondulnak. Lány nélkül el se képzelhető kocsisbéres. Ilyenféle szórakozása csak jó helyen van. Érdeklődésének tárgya ki lenne más, mint a pirosképű szolgáló. Már az első nap összebarátkoznak. Ha megtetszenek egymásnak, szerelem fejlődik köztük. Barátkozásuk rendszerint házassággal fejeződik be. Éjszaka kiszökik a szolgáló a kocsishoz az istállóba, ahol aztán úgy elfelejtkeznek magukról, hogy csak akkor veszik észre magukat, mikor a gazda az istállóajtóban *ortájozik*. Ilyenkor néha egy kis üteg is kijár, de eltűrik a hasznáért. Néha a vasárnap esti bálba is elkéredzkednek. Ha reggel pontosan, idejében otthon vannak, hogy semmiben sincs fennakadás, máskor is elengedi a gazda. Ha a szolgáló nincs kint a tanyán, a kocsisnak sincs türelme, hazafelé igyekszik. Észreveszik ezt a tanyaiak is, értésére adják ilyenformán: neköd mán mögént toronyiránt a szömöd! Ha a szolgáló helyet változtat, elmegy utána. Vásárkor mennek a komédiába, vásárfiát vesz neki a legény: mézeszivet. Újesztendőkor a béresbálon kitáncolják magukat esztendőre, aztán megegyeznek, hogy mire kiforr a bor, újesztendő után megesküdnének. Ha megházasodik a kocsisbéres,

akkor már kevés neki a bér, hát elmegy máshová parádéskocsisnak, vagy tanyára béresnek; sok napszamos lesz, vagy kubikosságra adja magát.

A kocsisbéresség addig tart, míg a kocsis meg nem házasodik, ami, ha előbb nem, 30 éves korban bekövetkezik.

AZ IGÁSKOCSIS.

Nagyobb gazdánál, nagy és kis uraságnál van. Egy urasági majorban ezelőtt 8—12 igáskocsis volt, mióta azonban elparcellázták az uradalmi birtokokat, az igáskocsisok száma is megfogyatkozott. Csak nagyon jó erőben lévő, szálas, vállas, nehéz terhet, hideget, meleget bíró emberekből lett. Az igáskocsis feleséges ember, 30—40 éves életidejű. A tanyán lakik, vagy a majorban.

Gazdasági évre fogadják, vagyis Szent Mihálytól (szept. 29.) Szent Mihályig. A fogadás már előbb történik jelentkezés folytán. Hallomásból tudja meg, hol van szükség igáskocsisra. Elmegy a gazdához és tudomására adja, hogy ő beáll igáskocsisnak. A gazda végigmustrálja és ha azt nézi ki belőle, hogy malomkövet is tudna hajítani, megkérdi tőle, mit kér? Hát én se kérök többet, mint az eddigi kocsisnak volt, feleli. Egyik is enged, másik is ígér, végre megegyeznek.

Egy urasági igáskocsisnak 1860-ban a következő bére volt: 80 írt., 14 köből búza, négy köből árpa, két hold kukorica, egy pár ünneplő-, egy pár igáscsizma, egy *mákos szűr*, egy anyakocatartás szaporulattal, egy tehénhasználat, fél hold veteményföld, tűzrevaló, fél akó bor, hat tyúktartás.

1930-ban: 60 pengő, 12 mázsa búza, három mázsa árpa, egy hold kukorica, 40 kg. szalonna, 20 kg. só, egy pár csizma, 100 négyszögöl veteményföld, egy fiasdisznó szaporulata és tartása, egy liter tej naponként. Tehéntartás is volt, de 1920-ban eltörölték.

Ruházata: nyáron erős vászonruha, ingujj, lajbi, kendervászon kötő, papucs vagy bocskor; télen: suba, szűr, sipka, csizma. Minden más felszerelés a gazdáé, még az ostor is.

Uradalmakban a béresgazda, tanyán az öregbéres igazgatja az igáskocsist, a kapott parancs szerint. Legtöbbet hurcolkodik. A termést beszállítja, a magot ki. A cselédségnek az élelmét viszi őröltetni. A piacra eladó terményt visz. A városból fát, téglát, meszet és más építkezési anyagot. Akármit is szállít, mindent emelgetni kell föl a kocsira, vagy arról leszedni egyenkint, ide-oda húzni, vonni. Részt vesz ezenkívül a rakodásban, cséplésnél, gabonaszállításnál. Sokszor a vetést is rábízzák, mit régen kézzel, most géppel végez. A lovakat igásostorral hajtja, mely vastagabb nyélre hurkolt csomózott ostor, vastagabb szíjból, *érvágónak* hívják, mert ha végigvág vele a lovon, porzik a szőre, kicsattan az ér.

Akkor teszi ezt, mikor hibát csinál a ló, hogy máskor eszébe jusson.

Jó helyen belátással vannak iránta, tudják, hogy az igáskocsis megdolgozik a fizetéséért, nem zúrik-zavarják nap-nap után, hanem egy-két nap pihenőt engednek. Ezelőtt ugyanis, amíg rossz utak voltak és búzát kellett szállítani, 2—3 nap is tartott egy kerülő.

Rossz helyen se éjjele, se nappala, kihajtják belőle a párát, mentül jobban kihasználják, még mosogat is. Minden munkájában hibát találnak. Béréből levonják, ha valamit eltör.

Az igáskocsisok erős, egészséges, edzett emberek, mégis a sok, nagy munka erőt vesz rajtuk, meggörnyedt emberek lesznek belőlük. A nehéz tárgyak emelgetésében sérvet kapnak. Kifázik a csontjuk, csúzosok lesznek. Nagy hidegben leszállnak a kocsiról, órák hosszat kocognak a terhes kocsi mellett, hogy felmelegedjenek, még az élelmet is az úton menés közben fogyasztják el, vagy a teher tetején rázatva magukat, a bicskához is majd odafagy a kezök.

A lusta igáskocsis még a rakodással is késik, hogy hátul mehessen, ő legyen az utolsó. Lovai már eligazodnak az előtte baktató kocsi után. Felül a kocsira, hátraveti magát a zsákokon, vagy azon, amit visz; még az evést is elszundikálja. Ilyenkor aztán kár is esik, mert vagy nem tér ki a ló és összeakad a másik kocsival, vagy beveri az előtte haladó kocsi saroglyáját. Akkor dörgöli a csipát a szemiből, mikor már a többiek *racsároznak* rá.

Az igáskocsis az istállóban alszik, szalmapárna, suba, lópokróc az ágyneműje. Annak a jószágnek a gondviselését is ő látja el, amivel dolgozik.

Az igáskocsis a maga kosztján van. A felesége főztjét eszi odahaza, útban száraz eleséget: kenyeret, szalonnát, vöröshagymával, tavasszal zöld fokhagymával, néha túrót vizs magával.

A helyét nem igen változtatja, csak ha kiöregszik belőle, öt, legfeljebb tíz évig bírja ezt a terhes munkát. A béréből nem igen tud szerezni, kivált ha gyereke van. Ritka az, aki egy kis házat, vagy 1—2 hold földet vehet öregségére. A föld nagy segítségével, ássa, vési, felszántatja. Legtöbb azonban napszámos lesz, minden munkára elmegy, amire hívják, kőművesekhez, földet ás, kapál, fát vág, stb.

Bent a városban is van igáskocsis a malomban, fagyárnál, téglagyárnál, szállítónál. Ezeket is esztendőre, vagy hónapszámra fogadják. A hurcolkodáson kívül a lovait gondozza, szénát hoz. A városban lakik bérelt házban a családjával. Haza akkor mehet, ha lovait helyben hagyta, reggeli 4 óráig van otthon. Ha a gazda kosztján van, úgy estére felesége főztjét eszi, de legtöbbet a maga

kenyerén dolgozik. Felesége mosni jár, kofálkodik, vagy bejáró-asszony.

Juhász János igáskocsis, Gullay Mihály szállítónál 1883-ban kapott havonként 22 frt., később 25 frt. bért. Három esztendeig volt szolgálatban, két lovat hajtott és gondozott. Ma 74 éves; háza és 5 hold földje van. Felesége ma is csirkekofa. Iparkodásuk', takarékoságuk mellett, hogy valamicskét tudtak szerezni, onnan van, mert gyerekekkel nem áldotta meg az Isten őket.

Ma fejlettebb kereskedelmi, gyári, gőzmalmi üzemekben vannak még igáskocsisok, kiknek száma: 5—6.

A PARADÉSKOCISIS.

Prádéskocsisnak mondják. Mikor a kocsisbéres megnősül, parádéskocsis lesz, de azért ritkán nőtlen is van. Nagy dolog volt ez a régi világban. Csak nagy urak, nagy gazdák és kocsinjáró orvosdoktorok tartottak. Kocsis sok volt és van, de a jó kocsis ritka, mint a fehér holló. Mert a jó lóhajtás különleges tudomány. A jó kocsis kezében a jó két ló úgy megy, mint a *zsinór*. Nem *bidereg* a ló után a kocsi. Nem kell remegni a kocsin ülőknek akármilyen *zákányos úton*, hogy fölfordul, félrebillen a kocsi. Nem szabad a jó kocsis kezében a lónak *hazudni*. (Ha nem egyformán feszül az istráng, akkor hazudik). Az ostort ritkán veszi ki az ostortartóból, de ha kiveszi és a hasa alá ereszt olyképpen, hogy a vékonyát éri és az ostor vége a csöke hegyét csapja meg: nem felejtí el a ló hetekig. És mikor a kocsis az ostor után nyúl, már fülel a ló és mintha *bőgőlégy* volna az orrában, úgy remeg.

Már kocsisbéres korában ki kell mutatni a foga fehérét, vagyis be kell bizonyítani, hogy tud a lóval bánni és úgy tud hajtani, hogy nem lesz hiba. A parádéskocsis kezébe van letéve a gazda és családja élete, testi épsége, részben a tekintélye. Jó szeme, jó füle, jó idegzete legyen, a karjában erő duzzadjon, mert a kocsiba befogott *szájas ló* (keményszájú) az ő két karján röpi a fogatot. Parádéskocsisnak olyan embert fogadnak, akit már ösmernek, hogy megbízható. Legjobb bizonyítvány, ha nagy gazdánál, vagy uraságnál szolgált 2—3 esztendeig egyhuzamban, akkor az új gazda is nyugodtan bizza rá az életét.

Nem elég azonban a valódi parádéskocsisnál, hogy biztoskezü legyen, mutatósnak is kell lenni. Nem is fogadnak meg holmi *szájabákó*, *bűrbajuszú* embert, hanem jóképű, szép nagy bajuszú, ügyeset, tisztát, aki simára borotvált arccal, szépen kipödrött bajusszal, zsinóros dalmányban, télen cifra, kivarrott *szürkankóban*, fején kerek, tollas és hátul lecsüngő szalagos kalappal, lábán parádés rámáscsizmával, kezén keztyűvel üljön a bakra és úgy

üljön ott, hogy a dereka olyan egyenesen álljon, mint a szobor, se előre, se hátra ne hajoljon. Bizony volt eset arra is, hogy a parádéskocsisba belehabarodott a kisasszony, sőt a nemzetösszony is, ami a kocsis családi életében sok zűrzavart okozott. Arra is volt példa, hogy mikor a gazda elhalt, a parádéskocsis foglalta el a helyét.

A parádéskocsis, mint említettem, többnyire feleséges, katona-viselt kiszolgált huszárból vagy tisztiszolgából került ki. A városban lakik, bérelt házban, közel a gazdájához, vagy adnak neki lakást, amiért a felesége segít mosni, vasalni, tarhonyát csinálni, vagy meszel, ludat tép stb. Tanyán, uradalmakban 1—2 van csak.

Új esztendőkor fogadják a parádéskocsist egész évre a gazda házáznál, odamennek a jelentkezők. A fogadás úgy történik, hogy bemennek az istállóba fölnézni a lovakat, kocsiszínben a kocsikat, szerszámot. A gazda megmondja, hogyan szereti, mit kíván, mikor milyen ruhát vegyen fel stb. Aztán kerül sor a bér kérdésre. Ha feleséges, akkor egész más bére van, mintha nőtlen és *bentkosztos*. A gazda nem alkudik le a kívánt bérből, tudja, hogy olcsó húsnak híg a leve; jó bér: jó kocsis. A bérlevelet írásba foglalják és évközben erre vezetik rá, mit vett ki.

A feleséges kocsis bére 1882-ben: 100 frt., 20 mázsa élet, két hold kukorica, egy kövér disznó, egy tábla szappan, fél hold veteményföld, egy rend parádésruha, egy rend igásruha, egy cifraszűr használata, négy rőf kapca, egy pár csizma, egy véka szemespaszuly, két véka köles.

1885 évben: 120 frt., 10 köből búza, négy köből árpa, nyolc köből morzsolt kukorica, egy pár parádéscsizma, egy öltözet csíkos vászonruha, két kötő, egy pár papucs, a parádésruha és szűr használata (ezek a gazdáé), 12 rőf vászon, 30 liter tarhonya, 30 liter paszuly, egy esztendősz hozónak való magló, 400 négyszögöl veteményföld, 12 pakli dohány, egy kis tábla szappan.

A nőtlen kocsis bére 1880 évben: 60 frt., 12 köből élet, fele búza, fele árpa, egy hold kukorica, három drb. szappan, egy kocsi szalma, egy pár csizma, két pár alsóruha, egy nyári vászonruha, egy választott malac.

A nőtlen kocsis bentkosztos volt, a feleséges konvenciós. Konvencióba kapott: 30—40 kg. szalonnát, 10—12 liter tarhonyát, évnegyedenként bizonyos mennyiségű lisztet, naponként a gyerekek számára képest kialakított liter tejet, hetenként 10—15 darab tojást.

1890 évben: 50 frt., 10 köből élet, ebből hat köből búza, négy köből árpa, egy pár csizma, egy tavaszi malac, kocsi szalma, két kiló szappan, egy öltöny posztó-, egy öltöny mosóruha, kalap, téli, bárányszőrűbéléses bunda. A posztóruhát, kalapot, bundát csak használatra kapja. Bent kosztol. Ha konvenciós, a bérén kívül kap: 12 mázsa búzát, 40 kg. szalonnát, 20 kg. sőt és két mázsa burgonyát. Esetleg egy tehenet adnak neki fejőre.

A parádéskocsisnak más kötelessége nem volt, mint 2—4 parádéslovat gondozni, eteni, itatni, pucolni és amikor a parancsot kapta a befogásra, akkor percek alatt elő kellett állani a fogatnak. A szerszámnak ragyogni kellett, a kocsinak olyannak, mintha most került volna ki a fényezőmester keze alól. A gazda végigvizitálta

a zablától kezdve a ló körméig, szerszámot, lovat egyaránt és ha valahol egy kis rozsdát vagy piszkot talált, ha a ló körme nem volt megszírozva:²⁸ leszidta.

A piszkos munkát az *udvaros* végezte, aki a jobbkeze volt. Az ilyen udvaros csak nappal van a háznál, este megy, hajnalban jön. Segít ki- és befogni, pucolni, kocsit mosni, azonkívül ellátja a disznókat, etet, vizet visz nekik, aklot tisztít stb.

A jó parádéskocsis a családhoz tartozott. Nem eresztették el, míg ki nem öregedett, ameddig karja bírta a keményszájú lovak gyeplűjét tartani és tüdeje a *lőport*. A gazdát, ha úr volt, *tekintetős úrnak*, ha nemes volt, *nemzetős úrnak* tisztelte; az asszonyt *tekintetős asszonynak*, *nemzetős asszonynak*. Paraszt helyen kor szerint szólította: *Jani gazda*, *János gazda*, az asszonyt *Lidike*, *Lidike nénémnek*. Ha az öregek ott laktak a háznál: *bátyámuram*, *nénémasszony* titulálta, hátuk mögött: *öreggazda*, *gazdasszony*.

A jó kocsissághoz sok évi gyakorlat kell és nagy lószerelet. Lónyelven kell tudni beszélni. A jó kocsis kiismeri a lovat: szereti-e a hosszú utat, hogy szeret menni, keményszájú-e, hall-hallgat-e a szóra, szíveli-e az ostort, csiklandós-e, félős, ijedős-e? Irigy-e? Mert ilyen is van, amelyik nem tudja szíveim, hogy egy jászolnál másik ló is ropogtatja a zabot. Továbbá: csáról vagy hajszról szeret-e járni, jó lépése, nagy trappja van-e, legyes-e, csapkod-e a farkával, nem kapja-e farka alá a gyeplút? A jó kocsis nyomorult, beteges korában is megállja a helyét egész ember módjára. Éppen úgy megpucolja szerszámait, lovait, mint fiatal korában. Pucolás után végigsimít rajtuk kezével. Beszél a lovaihoz és szentül meg van győződve afelől, hogy azok megértik az ő szavát.

A lóhajtás tudománya érzés dolga, ami veleszületik az emberrel. A jó kocsis ha felül a bakra, felhúzza a lovak fejét, *szárba-kapja* őket. Csekként a szájával és végigereszt az ostorral a lovak hasa alatt. A ló rögtön megérzi, milyen ember kezében van a gyeplű. A jó kocsis a kezével kommandírozza a lovat gyeplűjénél fogva s a ló megérti annak mozgását. A rossz kocsis közéereszti a gyeplút a lovaknak, bűnnek eresztett fejjel bandukolnak a kezében, mint a csacsi. Az igazi kocsis öröme az, ha jó lova, szép szerszáma és jó kocsija van.

A parádéskocsis az istállóban hál a lova faránál az ágyon; ha elmegy haza, az udvaros áll a helyén. Családjá körébe ritkán juthat, mert a lovakat nem lehet otthagyni. Inkább az asszony szokta látogatni, amikor tisztát visz neki. Benéz hozzá piaci napokon, ebédet, vacsorát visz neki, este néha otffelejti magát,

²⁸ Ha sebesen megy a ló, a körme színe felreped s ha elhanyagolják, a ló megsántul, azért kell zsírozni.

hajnalban ereszti ki a kocsis. Ha kint hál, este 10 órától reggel 3 óráig van a családjánál. Nőtlen kocsis egész évben nem mehet haza, csak ha az udvaros helyettesíti.

Hétköznap nyáron vászonruha van rajta, az istállóban mindig papucsban, kék kötő előtte, mándli az ing fölött.

Vasárnap feszes, magyar nadrágot vesz fel és átalvetős, zsinóros kabátot, fényes csizmát húz a lábára, fekete selyem nyakravalót teker nyakára, mándliján az ezüst óralánc elmaradhatatlan, mándlizsebben az órával.

Vasárnap van legjobban elfoglalva, délelőtt ló- és szerszám-pucolás, délután rendszeren parádéskocsizás. Annak örül, ha kölcsönbe megy, vagy vendéget visz, mert a borraivaló legtöbbször többre megy, mint egy napi bére. Ha van rá idő, nem kell befogni és közelében van másik parádéskocsis, felkeresik egymást, körül nézik a lovakat és elbeszélgetnek róla.

Öregségére napszámos lesz a parádéskocsis. Ha a gazda elhal és nem marad gazdasszony vagy fiatal gazda, máshol néz helyet. Ha nem kap megfelelőt, egy darabig *lecengöl*: cél és dolog nélkül ögyeleg. Uri élethez van szokva, gyalog nem járt, nehéz munkát nem csinált: savanyú neki a dolog. Vége is a szükség ráfanyalítja. Öreg udvaros lesz.

A jóraivaló, takarékos parádéskocsis hosszabb (8—10 évi) szolgálat után gyűjtöget annyit, hogy vagy egy házacsját, vagy pár hold földet szerez, de az ilyennek ügyes, dolgos feleségének kell lenni, aki egy kicsit kofálkodik is, gyümölcszel, zöldséggel, vagy csirkével kereskedik. Van rá eset, hogy férj és feleség kenyérsütögetéssel foglalkoznak, egyik süti, másik hordja háton a megrendelőknek. Olyan is van, aki lovat, kocsit szerez és kofákat húr colász, vagy bérkocsis lesz.

A BÉRKOCISIS.

Parádéskocsisból, kereskedőből, lókupecből, fuvarosból és tönkrement gazdákból lettek a bérkocsisok; az olyan ember fia is bérkocsis lett, akinek az apja még házzal, nyomási földdel bíró volt; utóbb rendőrökből, tűzoltókból is kerültek ki. Feleséges emberek csaknem kivétel nélkül. Valamennyit a könnyebb megélhetés vitte rá erre a pályára, kenyérkeresetre, ha már valamennyit összekuporgatott.

Hódmezővásárhelyen a bérkocsisság az 1860-as években kezdődött; mikor még vonat sem járt, addig csak a városi előfogat vplt. Sokáig csak 4—5 volt: Deák Gábor, Herczeg Miska, öreg Herczeg, öreg Gallyas, Wolf bácsi, akik hatóságilag igazolt *fiákerosok* voltak. A viteldijat is a hatóság határozta meg. Ezek a régi bér-

kocsisok, amíg vasutak nem voltak (1868 előtt), vidékre, a közeli szomszéd városokba vitték az utasokat.

Felszerelések: kocsi, ló, lószerszám, ostor, kocsipokrócok.

A kocsi hallatára ne gondoljunk a mostam gumikerekű, fényes, lakkos külsejű, puhára párnázott ülésű, elegáns bérkocsira, mert a kinézése egy kicsit különbözött a mostanitól. A jó alföldi eső és sár, elsősorban pedig a nap megviselte a színét, kipárnázott része is napsütötte, repedezett volt, a repedésekbe az eső beleverte a port, nem törülgették, nem is kengették, mint a mostanit. De azért nagy szó volt az még a 80-as években is. Külön élvezet volt abban ülni, mert ruganyos volt, nem rázott és kényelmesebb volt, mint a parasztkocsi, míg nem terjedt el a féderes ülés használata. Sok öreg vágyakozott arra, hogy addig nem hal meg, míg fiákeron nem ül, hát felment a piacra gyalog, beleült a fiákerbe és haza vitette magát 20 krajcárért. Nagy esemény volt, sokáig beszéltek róla. Pedig abban valamennyien megállapodtak, hogy parasztember nem pászol a hintóba, mert mind a s ... e legszélén ül benne. Régen azzal tartották, hogy komoly ember nem ül fiákerbe.

Lovát, mely kenyérkeresője, szerette mindenkor, gondozta, kedvezett neki, kivált ha keresett. A Deák Gábor szürke lovai közismertek voltak, 1892-ben bekövetkezett haláláig. Volt olyan fiákeros is, aki valóságos lónyúzó volt. Könnyű, futós, ügetésre alkalmas ló, jó erős vén dög a bérkocsisló.

Szerszáma: régen vezetékes, sallangos magyarhám, még a kantár is sallangos, később kulcsos hámkápa, majd francia hajtószár.

Ostora: hosszú, drótbélű nyélen suttyantós, sallangos ostor.

A pokróc: csíkos, színes, gyapjú, többnyire kékszínű.

Ruházata téli időben bőrbéléses kabát, fején sipka, kezén egyujjú keztyű; más évszakokban az időjárás szerint öltözködött, de mindig rendes ruhában, szépen járt. Esős időben szűrt vett magára.

A viteldíj régen attól függött, milyen volt az út. Összel, nagy sárban magasabb árért vitte az utast Szegedébe. Ugyanez az út télen, jó szánútban 20 frt. Mikor a vasút elkészült, nyáron a poros útban 1 frt.-ért vitte ki az utast az állomásra. Utóbb óraszámra fizetik 3 koronájával.

A városházával szemközti Fekete Sas előtt volt a várakozó helyük, állomásuk, ott tartózkodtak egész nap, jó időben, rossz időben. Ott tisztították a kocsit és lovat. Régen csak otthon mosta a kútnál, ma vízvezeték van a standon. Ha rendbehozta mind a kettőt, a bakon, vagy bent a kocsiban pipált, szundit ott, míg a lovak az abrakos tarisznyából ettek. Ha felébredt, megitta az artézi kútról hozott vízzel, minden két órában, télen háromszor egy nap.

A fiákeros csak személyszállítást bonyolít le, személyi podgyással. A vonaton érkezőket vitte a lakásukra, a vigéceket a szállodába, szanaszéjjel a városba a boltosokhoz. Esküvőkor a lakodalmi, halálóráskor a temetési menetben résztvevőket vitte. Éjszaka a becsípett, mulató embereket hordozta korcsmákba, bordélyházakba; házimulatságok, névnap, disznótor stb. alkalmával, ha cigányzenét áhítottak, vitte a banda tagjait a tethelyre. Később, mikor már vasútvonalak kötötték össze Vásárhelyt a szomszédos városokkal (Szeged, Szentés, Makó, Orosháza), a vonatról lekésett utasokat szállította mulaszthatatlan dolguk elvégzésére. Régen belátás szerint jelentek meg éjjel és hajnalban a vasúti állomáson, később hatóságilag kötelezték rá őket. Az állomásukon felváltva voltak, egyik éjjel, másik nappal.

Felesége, családja otthon a háziteendőt végzi.

Manapság, ha messziről intünk a fiákerosnak, 3—4 is jön felénk és ajánlkozik, sőt inteni se kell, megismerik azok az embert, milyen szándékkal van. Ezelőtt csak 20—25 évvel is olyan utcába, amely nem volt kikövezve, tehát sáros, vagy nagyon kátyús, göröngyös volt, nem is vitte el az utast. Nagyobb városi utasok, vigécek igénybe akarván venni a fiákért, szokás szerint távolabbról integettek a fiákerosnak, ki ha észrevette is, úgy tett, mintha nem látná. Közelebb haladva, szóval is hiába hívták: ült nyugodtan a bakon, füle botját se mozdította. Csak mikor már egész a kocsi mellett állt a pasas és megkérdezte: bácsi, nem vinne el a kaszárnyához, akkor reagált annyira, hogy előbb ránézett az illetőre, aztán egy lusta mozdulat közben megrázta a fejét. Ami azt jelentette, hogy nem. Az utas előtt érthetetlen volt az ilyen viselkedés, hát megkérdezte: miért? Ekkor nyitotta ki a száját és mondta nagy personátusan: nem sározom össze a kocsit. A nagy sártól féltette kocsiját, lovát egyaránt.

A fiákerosok utakat ismerő, megbízható, szavatartó emberek, a könnyelmű élet dacára is, mulasztásuk miatt nem késett el az utas a vonatról, kiszabott dolgától. Hogy az utakat mennyire ismerték mindig, arra nézve fültanu voltam magam is az 1900-as évek elején, amikor egy a város végére teendő útra elinduláskor így figyelmeztette kocsisomat a másik: vigyázz, ott a Maczelka-ház iránt egy kő van, neki ne hajts. Tudták, hogy az utcák melyik része milyen vágásos, gödrös, hogy kell hajtani, hogy elkerüljék a zökkenőket, vagy melyik utca annyira sáros, amelyikbe nem tanácsos behajtani. Régebben tehát nem vágta bele magát a fiákerba az utas, hogy parancsszóra vitesse magát a kívánt helyre, mint ma, hanem előbb megkérdezte: ugyan jó embör, elvinne-e ide, meg ide?

Így volt ezelőtt, mégis többet keresett, mint most. Előbb

a lova lett girhesebb mert porciószámra vett szénával, abrakkal tartotta, amit hozomra kapott, aztán a szerszám rosszbodott, a két lóból egy lett, végre teljesen elszegényedett. Ma igen keserves állapotban vannak a bérkocsisok, úgyszólván csak a lakodalmakra, temetésekre és a vasútra számíthatnak. Az autó lerontotta a kereset őket, apródonkint kiszorítja őket. Pár évtizeddel ezelőtt még 30—40 volt, ma csak 15.

A bérkocsis iszos, szeretőtartó, a legtöbbnek van *balkezes asszonya*. A foglalkozása hozza magával. Gyakran éjszakázik. Mulatóhelyek, vendéglő, korcsma előtt vigyázza, várja a vendéget egész éjjel, tekintet nélkül az időre. Az ilyen helyen nemcsak a vendég küld ki liter borokat neki, de a korcsmárosné is, hogy odavigye máskor is a vendéget, mert sokszor együtt iszik a pasasérral. Olyan mulató ember is van, aki behívja a bérkocsist, hogy ne legyen magában. Ilyenkor megfordulnak lányos helyeken. Mire meg virrad és hazavergődik, elmegy a napi kereset, mert *belelöpött a veszőtt kutya nyálába*. Legjobb pasasér a berúgott pénzes kupec. Eszik, iszik vele. Ha a kupec leül kártyázni, behívják a bérkocsist harmadiknak, néha elnyeri a pénzüket. A könnyűvérű fehér-cselédekkel jó barát. Elviszi őket egy-egy útra ingyér, azok a szőrtarisznyával fizetnek. Néha a fiákeros is mulat, mint ahogy látja a korcsmázóktól. A legtöbb úgy tudja magát forgatni, hogy felesége nem tudja meg, legfeljebb sejti férje viselt dolgait.

A bérkocsisság addig tart, míg ki nem öregszik, vagy meg nem hal. Ha előbb felhagy vele, alkalmi könnyebb munkát vállal, odahaza tesz, vesz, vagy lóval kupeckodik. Utóbbi időben a tönkrementek hagytak fel ez iparral, kik a szeretetházba kerültek, vagy családjuk tartja el.

Ezzel a foglalkozással szerezni nem tudott egy fiákeros sem, csak szükös megélhetést nyújtott. Ezelőtt jobban keresett, mint ma.

Télen míg számít volt, cifra szánon járt, a lovak nyakában csörgő csörgött.

A MALMOSKOCISIS.

A szegény ember ezelőtt háton vitte, vagy talyicskán tolta őrnivaló búzáját a malomba, csak a kispasza vitte kocsin. A gőzmalmok tulajdonosai 1885-től tartottak kocsist arra a célra, hogy a magánfelektől az őrlésre szánt búzát, árpát összeszedje és megőrlés után visszazállítsa a felek lakására az örleményt. Ez a *malmoskocsis*. Régen *csavarosnak* hívták, később *csöngőskocsisnak* is mondták. Életidejükre 26—50 évesek, feleséges emberekből van, kik markos, jó derekú, erős emberek, kiknek a terménnyel teli zsákokat kell emelni, vinni. A tulajdonos fogadja fel újévkor,

szükség esetén máskor is. Rendszerint hónapszámot kapott és természetben lisztet, korpát, darát. 25—28 forintot és minden zsáktól 2 krajcár percentet, hogy azon legyen, mentül több zsák terményt vigyen a malomba; 50 zsáktól már 1 forint a percent, ami magában is szép kereset, többre ment a percent sokszor, mint az egész fizetése. Volt, aki éves kocsisként szerződött el a malomhoz és éveig volt egyhuzamban alkalmazásban, mivel idők folytán nagy ismeretségre tett szert s ez a malomra előnyös volt. A malmoskocsis tulajdonképpen igáskocsis volt, mert nem parádéslovakat hajtott, viszont a bére más volt, mint az igáskocsisé, mert pénzen kívül élelmet is adott a malom liszt és egyéb formában, úgyszintén jószágtakarmányt is; azonkívül a csúvározás mellett, ha a malomnak szén vagy fa érkezett, azt is szállította, vagy pedig lisztet a vasúti állomásra. Annyiban hasonlított az igáskocsishoz, hogy mind a kettőnek gondjaira volt bízva egy pár ló, de egyik a gazdaságban végzett különböző teendőket, a másik a városban szedte össze az őrnivalót és végzett szállítást vasútra. Az ő kötelessége még a kocsi, szekér javíttatása. A malmoskocsis minden második este hazajár; 8 órától hajnali 4 óráig tart a kimaradása.

Havi fizetése 40—50 pengő, 30 kiló kenyérliszt, kedvező áron kap korpát, ocsút és annyit, amennyi 2 darab sertés és 10 darab apró jószág tartására szükséges.

Hajnali 4 órakor kel fel, ellátja a rábizott lovak körüli dolgát, majd az előző napi őrlésre a malombavitt őrleményt, lisztet, darát, stb. kocsira rakja, abban a sorrendben, ahogy megy a városban, felül a közelbenlakók, alul a távolabb esők zsákjai vannak. Ezután befog és 7 órakor elindul a városba visszavinni a lisztet, darát. Közben megtelik a kocsija őrnivaló gabonával, amit kivisz a malomba s délután újra járja a várost az előbb elmondott célból.

Reggelit vagy kiindulás előtt eszik, vagy a kocsin szalonnázik városjárás közben. Délre főtt ételt visz a felesége a malomhoz. Ha nem megy haza hálni, este is helyébe viszik a vacsorát, mely a újramegmelegített déli maradékból vagy száraz eleségből áll.

Amint említettem, reggel 7 órakor indul el őrnivalóért. Egyik lova nyakán csengő van. Messze hallik a csengése. »*Gyűn a csöngős kocsi!*« — kiáltja el magát a gyerek. »Hívd be fiam!« — teledi az anyja. A gyerek kimegy a kapuba és amikor iránta megy a malmoskoesi, int a kezével, megállítja és behívja a kocsist. Az őrnivaló sokszor előre ki van készítve az eresz alá; ahol nem bírnak vele, mert csak az asszony van otthon, ott a kamrából viszi ki a zsák búzát a kocsis. Mielőtt kivinné, ujjni széles cédulára ráírja plajbásszal az őrlető nevét, utca és házszámot és azt, hogy fele kell választani az őrleményt. Ha háromfele veszik, úgy

első lisztet, kenyérlisztet és korpát örletnek, ha négyfele, akkor még dercét is csinálnak. Ezt a cédulát ráköti a búzászsák madzagára és az átvételről külön cédulát is hagy az örletőnél. Az egyes örlemények részére adnak még a kocsisnak 2—3 zsákot külön a korpának, dercének, *fehérlisztnek*; a kenyérliszt a búzászsákba kerül. Szokták úgy is, hogy alul öntik a korpát, elkötik madzaggal és a zsák felső részébe öntik a kenyérlisztet. Az első lisztnek tisztább zsákot, fehér tarisznyát adnak. Ezekután a búzászsákot vállra veszi és kiviszi a kocsira. A kocsi oldalán jelzőtábla volt a malomtulajdonos nevével.

Nagy malomnak 2—3 csöngőkocsija is volt.

A malomban a molnár megmérte, milyen súlyú a zsák búza, ráírta a cédulára, elkönyvelte és ahogy sor került rá, megörölték a cédula felírása szerint. A malomban régen így számolták el az örleményt: koptatás 1, szítálás, pórias 1, vám 10, korpa 18, gyúrási liszt 18, kenyérliszt 52 kiló, összesen 100 kiló. Most: vám 10, koptatás 2, 0-ás liszt 17, kenyérliszt 51, korpa 20 kiló, összesen t 100 kiló. Egy véka (30 liter) mennyiségű örlésből *köpőcével* vették ki a vámot, mely 2 literes volt.

Ezelőtt öröltek: gyúrási-, barnagyúrási-, kenyér-, fehérkenyérlisztet, vörösdercét és korpát. Ma: grízt csinálnak a malmok 5—6 járlaton át, amit a szita szortíroz és a grízeket örlik lisztté.

A malmoskocsisnak csak a vasárnapja volt szabad, de akkor is el kellett látni a lovak körüli dolgát. Néha vasárnap délelőtt vitte az urakat. Szalmáért, szénáért kiment a tanyára, a trágyát kivitte vasárnap.

Ha panasz volt rá: elküldték. Ilyen ritkán került, mert a malmoskocsisok feltétlen jóra való, megbízható emberek voltak. Józan életűek. Mikor hazavitte a lisztet és kapott egy pohár pálinkát, megitta, de ha 10—20 fillért borra valóként, nem itta el, hanem hazavitte a többihez.

A malmoskocsiság erős, de jó foglalkozás volt. Nemcsak élt belőle tisztességesen, de szerezni is tudott egy kis házakskát vagy egy nyomási földet (3 kis hold). Öregségére nem szorult senkire, a maga emberségéből is megélt, kivált ha felesége kofálkodott.

Azt mondják, hogy 10 esztendőnél tovább nem bírja ezt a munkát a legtöbb ember, de azért voltak olyan erős fajú emberek, akik 30 esztendeig is bírták. Ha kiöregedett, éjjeliőr lett a malomnál; ebben a minőségben fejezte be az életét, mert megfázott. Aki 10 évi szolgálat után hagyta ott a malmot és munkaképes, részre megy, kukoricaföldet kapál, vagy napszámra jár, míg csak tud.

Ma már nincs malmoskocsis, a világháború kitörésekor, 1914-ben megszűnt.

A MINDENES.

Többféle van, tanyán és városon. 13 éves gyerektől 60—70 éves öreg korig. Itt tulajdonképpen az öreg, magános, vagy özvegy emberekből lett mindenestről kell szólni, azonban megemlítem a többieket is.

Tanyára az olyan idejű gyereket fogadták meg mindenest, aki kanásznak idős, béresnek fiatal (15—16 éves). Mindenest névvel fogadta a gazda, hogy a gyerek ne vegye ledegradálásnak, ha egyszer kanásznak állítják a jószág mellé, máskor meg mint bérest lóhajtónak ültetik a második kocsira, ha több kocsival mennek. Szánt, vet, boronál, s a szükséghez képest végzi a kanász dolgát, meg a béresét is. Különösen kisebb gazdaságban alkalmazták, hogy ne kelljen neki olyan sok bért adni, mint a béresnek. Ezen a néven szülei sem kifogásolhatták, hogy fiukat nemcsak kanásznak használja a gazda, hanem béresnek is. A már előbb említett Székely Péter kiscsajda egykorú feljegyzéseiben is találunk az ilyen mindenestre példát: »1858-ben Hódi Ferenc mindenest bére: 2 köböl élet, egy kocsis tűzrevaló, egy pár csizma, egy kankó, egy malac és 10 forint készpénz.« Az ilyen fiatal mindenest évenként fogadják. Két-három évig ha megmarad, béres vagy kocsisbéres lesz belőle. Aki jól viseli magát, holtig ott marad. Arra is volt eset, hogy úgy megszerették a magát jól forgató mindenest, hogy fiuknak fogadták.

Ma csak mindenest van a tanyán: minden kitelik belőle, mindenfélét végez. Mindig le van kötve. A bére több mint a kanászé: 40—50 forint, 3—4 mázsa gabona, egy malac, egy pár csizma, 2 darab szappan.

1932 év első napjain megkérdeztem egy zsurmó, 27 éves legényt, ki a tarisznyánál tarisznyát nézegetett:

— Elállott-e már?

— El — feleli.

— Mi a bére?

— 60 pengő, 12 mázsa élet, abból 2 árpa, 800 négyszögöl kukoricaföld, egy malac, 5 mázsa fa (ezért mossa ki a mosóné a ruháját) és egy pár bakancs. Ezért a bérért kell neki ellátni 80 hold földet egyedül, csak a gazda segít abban. Se kanász, se béres nincs. Ezenkívül az összes jószágot gondozni. Van: 8 ló, 4 ökör, 6 tehén, 12 koca, 30 birka, meg a csikók és borjúk.

— Szerzett-e már valamit?

— Nem mondom, hogy nem.

- Mégis?
- 6400 pengő betétem van.
- Hogy hívják?
- Márki Albert.

Erre el lehet mondani, *hogy ritka, mint a fehér holló*. Tudni kell, hogy Márki Albert teljesen árva. Hét éves kora óta szolgál. A bérét senkinek se kell odaadni, hát berakja a takarékbába. Most adta el a múlt évi bérét, 12 mázsa búzát. Az árát viszi a többi mellé. Nem pipál, nem iszik. A múlt évben 2 pengő 60 fillért költött és egyetlen egy nap volt a szabadsága. Alkuszik egy házra: addig nem nősül meg, míg háza nincs. Ami meg a legcsudálatosabb: sohase járt iskolába, maga tanult meg írni, olvasni. Vett hegedűt, azon muzsikál. Hermonikája is van. Minden fafaragást, ami a tanyában előadja magát, elvégez. Még a favillát is maga faragja.

Ez is mindenes: béres, kocsis, csordás, kanász, egy személyben.

Bent a városban olyan 60 év körüli embert, aki erősebb munkára nem képes, mindenesnek használják. Régen 5—6 forint volt a bére és teljes ellátás, ma 10—12 pengő és ellátás, azonkívül megkapja a gazda használt ruháját. Dolga: az udvar-, utcaseprés, tehéngondozás, etetés, itatás, fejes, 2—5 darab disznó gondozása, aprójószág ellátása, estefele a tojás összeszedése, szárnyasok etetése, pizskának eltakarítása, lábbeli takarítás, ivóvíz hordás pitarba, boltbamenés, tűzrevaló fűrészelése, feldarabolása, kimegy a tanyára is, lovat hajt, stb.

A városban sokszor megtörténik, hogy kereskedők, iparosok mindenes munkást keresnek alkalmazásra. A szegény ember csak-hogy maga és családja megélhessen, vállalkozik mindenesnek. Végzi az udvaros feladatának legnagyobb részét, ezenkívül ha a szükség úgy kívánja, talyicskán hazatolja a kereskedőnél megrendelt 50—100 kg. aprófát, sőt és más nagyobb megrendeléseket. Gondozza az udvart; tavasszal nyesi a fákat, ha van tói- vagy szőlőföld, ott is foglalkozik. Bejár a konyhába és segít tüzetgyújtani, ivóvizet visz be, kihordja a mosogató vizet, kiviszi a hamut. Végez küldöncszolgálatot, egyszóval mindazt, ami a háznál előfordul. Ha beteg van a háznál, segít megfordítani. A boltban őrli a mákot, különösen ünnep előtt. Nehéz zsákdarabokból van előtte a kötő, hogy ruhája ne piszkolódjék. A mindeneset hónapszámra fogadták fél rendszeren és bentkosztolt. A bolti mindenesek erős, egészséges emberek, családjuk van, az üzlettől külön háztartást tartanak.

AZ UDVAROS.

Mikor a napszámos ember megöregszik, özvegy lesz, nincs segítője, támogató családjá, elmegy udvarosnak olyan úri- vagy gazdahelyre, ahol csupán az udvart kell tisztán tartania és legfeljebb tehenet, meg télére néhány disznót kell gondozni. Természetesen mást is csinál csupa unalomból is: reggel a kaput kinyitja, a tehenet kiereszti, utcai gyalogjárdát, udvart felsepri, felocsolja, vizet hord, a dudvát is kiviszi az istállóból, kertben kapál, tehenet fej, este lefekvéskor a kaput bezárja. Ezért kosztol, ruhát kap és naponkint 25—30 fillért. Egész évre is fogadják 5—6—7 frt.-ért és élelemért. Az istállóban alszik. Kék kötő van előtte, vagy zsákból készült melles kötő. Küldözgetik is postára, boltba, ismerős helyre. A gazdasszony bizalmasa, levelet, üzenetet visz, hoz. Ezért a fáradozásáért italt kap.

Van, aki étiért is elmegy udvarosnak. Van olyan hely is, ahol a koszt, kvártélyon kívül adnak neki egy ócska ruhát, nyútt csizmát, rossz kalapot, foltos gatyát. Ha meg a hízó jól hizott a keze alatt, egy pár pengőt is kap disznóöléskor.

Szórakozása: örökösen pipál, meg kiül vagy kiáll a kiskapuba, várja a csordáról a fejs teheneket. Üres óráiban a zsebóra láncát pucolja. És ha ismerőssel találkozik, mikor az utcán megy, elbeszélget.

Étkezése: a gazda asztaláról kikerült maradék.

Az udvarosság állandó foglalkozás, évekig ott van egy helyen, kivált ha az asszonynak megbízottja, mivel az dirigál. Van olyan, aki pénzt gyűjt s eldugva tartja az istállóban. Még a gazda is tőle kér, a kölcsönpénzt aztán kamatostól adja vissza. A jó helyen megbecsülik, holtig ott tartják.

Olyan helyre is udvarost fogadtak csupán nyárára, ahol az Öreggazda és a gazdasszony marad otthon a városban, vagy ahonnan az unokák iskolába járnak, míg a fiatalok a tanyán laknak, így aztán kellett, hogy az öregek részére valaki vizet hordjon s a nehezebb munkát a ház és jószág körül elvégezze.

Az udvaros legtöbbször magános ember, ritkán feleséges. Ha nős, egy kamrácskát kap, ahol alszanak. Felesége mosni jár, vagy kofálkodik. Ritka az, hogy süt, mos a gazdának. A feleséges udvaros legtöbbször nem is lakik ott. Az ilyen 16 pengőt kap havonta, enni nem.

Ha felmondanak neki és nem tud más helyet kapni, kéregető lesz, vagy a szeretetházba kerül.

A HÁZŐRZŐ.

A napszámos szegény ember ha kiöregszik a nehezebb munkából és napszámra se alkalmas, nyáron, aratás idején, 2—4 (május—augusztus) hónapra elmegy *házőrzőnek*, *házpásztornak*. Élete párjával őrzi a házat míg bírja magát valamennyire, hogy ne szoruljon egészen a gyerekeire. Azért vannak a háznál, mert a gazda kint van a tanyán, legyen valaki ott, ne lopjanak s ha keresnék a gazdát, meg tudják mondani, hol van, mikor jön haza és az üzenetet is átadják a gazdának. Udvar takarítanak, utcát söprenek, más dolguk nincs. Ahol van kutya, enni adnak neki. Az asszony varr, főz, az ember az udvarban tib-láb, motyog egész nap. Ha unják magukat, kiülnek a kapuba. Mikor a gazda hazajön a tanyáról, vagy kimegy, a kaput kinyitják vagy becsukják.

Szolgálatukért az egész időre kapnak egy mázsa búzát. Ha jószívű a gazdasszony, hoz nekik a tanyáról tejet, túrót, tejfölt, lepényt, kalácsot, galambfit, meggyet, szilvát, almát, dinnyét, kótyot.

Van eset, hogy az öreg házpásztorra rábízzák az apró jószágot, sőt a disznókat is. Eleséget hagynak, hogy etessék. De igencsak megdézsmálják. A gazda tudja jól, de nem szól, kicsire nem néz, mert a házkörnyékét tisztán tartják és a kutyákat is etetni kell valamivel. Mikor aratás után kitelik az idő, akkor még meg is toldják fizetésüket egy kis tarhonyával, avas szalonnával, no meg egy kis ócska ruha is kerül. Azután is bejár egyik vagy másik vasárnaponkint a portára, nem kell-e valami segítség, ide-odamenés stb.

A KISTANYÁS.

Némelyik gazdának több helyen is van tanyája. A nagytanyában van a jószág, a berendezés, felszerelés, ott lakik maga vagy a tanyás, az öregbéres és a többi cselédek. A legkisebb földdel való ú. n. kistanyában nem tart jószágot, hanem azt a legközelebbi tanyából műveli olyképpen, hogy az *erőt*: az igát, mikor szükséges, odairányítja. Hogy ne álljon üresen a kistanya, nehogy valaki felgyújtsa, *tanyást ereszt* a gazda s ez a kistanyás, aki bért nem fizet, de maga se kap semmit; jószágot nem gondoz, dolgozni se jár a be gazdához. Ezért *ingyenes tanyásnak* is hívják. A kistanyásnak meg van engedve, hogy a tanya körüli gyepen 3—4 tyúkot és egy kakast tarthat, melynek szaporulatát is felnevelheti. Egy kocát is tarthat, de csak pányván, hogy kárt ne tegyen a vetésben. A tanyás azonban sajnálta a kocát mindig

pányván tartani, eleség is több kellett így, azért eleresztette, de ilyenkor a tanya vagy istálló végénél lesbenállott, nem jön-e a gazda a nagytanyából s ha észrevette jövetelét, kocogott a disznót megkötni. Ezért a leselkedésért, kukucskálásért *kukucska-tanyásnak* is nevezték.

Van aztán olyan kistanyás, akinek meg van engedve valamennyi aprójószág tartás és nevelés, de a szaporulatnak egy bizonyos részét, felét vagy harmadát átadja a gazdának.

Van eset, hogy szabad a kistanyásnak tarlóra költetni csirkét, és a gazdának nem kell részesedést adni belőle.

Néha a gazda odaadta jószágát részben gondozásra a kistanyásnak és ezért bért adott neki. Gyakran kikötik, hogy a tanyás felesége járjon be a nagytanyára sütni, mosni, amiért ruhaneműt vagy nagykendőt kap.

Van olyan kistanyás is, aki félévre leköti magát a gazdának, vagyis október 1-től május 1-ig tartozik dolgozni, mindenféle munkát teljesíteni, amiért fél vagy egy hold zöld vetés, vagy kész gabona járandósága van.

Van, aki ezenkívül egy hold kukoricaföldet is kap és szabad egy kocát tartani két téli fiával és a tarlón járattani. A tavaszi szaporulat ott maradhat őszig. Megegyezés szerint változik a bér, de feles aprójószágot minden esetben kell tartani. *Féléves tanyásnak* is mondják.

A kistanyás olyan családos emberből van, aki már béreskedett, kocsiskodott, gulyás is volt, de megunta. Megpróbálja ezt is, hátha sikerülne valamit szerezni. Életidejére nézve 30—70 éves. Rendesen van pár családja is, akik más gazdánál szolgálnak. Kistanyása van 10—20—50 holdas gazdának. Egy évre eresztik a tanyába, de néha 10—15 évig is ott van.

A fogadás úgy történik, hogy aratás után (aug. vége) fölmege a gazda a piacra, ott a köpködő emberek között szétnéz. Ismerős mindig akad.

— Mi járatban van, Imre gazda? — szólítja meg egyik.

— Magam sem tudom . . . Nem tudnál egy jóra való ingyenestanyásnak valót?

— Hová?

— A kis tanyába.

— Tudnék én, — mondja a kérdezett rövid gondolkodás után.

— Na!

— Itt volnék én is, ha . . .

— Elgyünnél? Hát jó. Gyere be a házhon, majd mögbeszéljük.

Beállítanak feleségestől. Megalkudnak a következőkben: tartozik a tanyát tapasztani, saját pénzén vett mésszel és saját

meszelőjével meszelni ősszel és tavasszal. Ezenkívül tartozik beszolgáltatni a dézsmát: 200 darab tojást (egy tyúktól 10 tojás jár, de van olyan fősvény gazda, aki a kakas után is követel), 10—15 pár csirkét, galambfiat (a galamb a gazdáé, oda van szoktatva). Ha a gazda kimegy a tanyára, tartozik a lovat kifogni, etetni, itatni, ha elmegy a tanyából, befogni. Ha a tanyás nincs otthon, a felesége köteles mindezt végezni. Ezért kapja a lakást családja részére, ólat a malacoknak, ólpadlást a tyúkoknak. Egész esztendőben eljárhat dolgozni, ahova akar.

Szent Mihály napján (szept. 29.) kocsit küld a gazda a tanyás hummijáért. Felpakolják az ágyat, fakanapét, sublótot, aszalt, székot, tulipános ládát, bölcst, sütőteknyőt, szakajtókosarakat, tetejébe jön az ágynemű lepedőbe bekötve, ágytakaróba. A hátulsó tengőre van kötve a bogrács, bogrács füléhez a kutya.

Mire kiérnek, már ott van az elmenő tanyásért a másik gazda kocsija. Egyik ki, másik be. Odasomfordál a jövevény a régi tanyáshoz. Milyen vót a hely? — kérdezi bizalmasan. Kurta a felelet: majd mögtudja. Jót nem mondhat, rosszat ha szólna, azt hinné az új tanyás, ráakar ijeszteni, hát inkább nem szól, csak sokatmondóan hunyorít.

Tavaszig nincs baj. Tavasszal jön kifelé a gazda váratlanul. Persze, a malac az árpában, a liba a búzában, ott van a tyúk is csirkéstől. Már a bejárón meglátja a gazda a hibát. Ahogy a kocsi-zörgést meghallja az asszony, szalad kifele. Tereli, szidja az állatokot: fene a lábába, az imént még itt szödögetött, mán mög hun őszi a fene! Leszáll a gazda a kocsiról.

— Hát így nem lösz jó, ha kárt tötetsz! Így nem gyűvünk jóra! Értöd-é?!

— Értöm — mondja az asszony belevörösödve, szégyenkezve.

Más alkalomkor csak éppen így találja, pedig már kihányta a fejét az árpa, búza. A kocsiról leszállva egyenesen a búzába megy, megállapítani a kárt. Káromkodik, az anyátok erre, arra istenivel. Szidja, lek . . . zza. Elkezd az asszony nyelvelni: Mi a fenét tanal azon a kopár gyöpön, mibül adjam be a dézsmát! Az a pár szöm, amit lékapkod, nem töszi tönkre! Szó szót vált ki. A vége az, hogy kiadja nekik az utat a gazda. Az asszony szemére is téríti: mögmondta a vót tanyása, hogy majd mögtuggya, mijén gazda — hát most mán tudom.

A kistanyás eljár dolgozni a környékbe. Szénát kaszál, kukoricát kapál harmadából. Eláll részesnek. Ahol építkeznek, vályogot ver, az építkezésnél segít napszamba, tetejét ver és minden olyan munkát végez, ami előadja magát. Hónaposnak is beszegődik közeli tanyába, távollétében felesége helyettesíti. Az asszony piacot, darab szappant, kis tarhonyát, pár csirkét, tojást ad el, abból pénzel, abból ruházkodik.

A jó gazdánál elég jó sora van, ha ő is alkalmasítja magát. Tisztán tartja a tanyát, ahol foszladozik, tapasztja, meszeli. A vetésre vigyáz, hogy a szomszédok a jószággal ne járassák, a mesgyét el ne szántsák. A gazda, ezt látva, juttat neki is valamit, pl. harmados kukoricát, esetleg egy darab (egy hold) veteményföldet, ahol az asszony elbabrálhat. A jó gazda, ha ilyen jó tanyása van, nem szól, ha néha észreveszi, hogy megdézsmálta a görében a kukoricát.

A kistanyásság nem élethosszig tart, csak átmeneti állomás a szegény ember életében, bár van arra is példa, hogy 8—10 évig is el van egy tanyában. Megesik az is, hogy az esztendő sem húzza ki, mert összevesznek.

A legtöbb kistanyás télen dohánycsempész, mert a tanyán van alkalmas dughely.

A kistanyásságból igaz úton szerezni nem lehet, csak élni, mert házbért nem kell fizetni.

A TANYÁSBÉRES.

A kocsibéres ha megházasodik, tanyásbéres lesz. Régen 50—60 holdas gazdánál volt tanyásbéres, ma 20—30 holdasnál is van. Mindig a nagytanyán lakik, ahol a jószág van. Sokszor csak a tanyásbéres lakik kint a tanyán, általában a gazda nyáron tartózkodik kint, télen a városban lakik. A tanyásbéres az egész gazdaság dolgát, baját viszi a vállán. Röviden *tanyásnak* is mondják. Kisebb helyeken a béresgazda szerepét is viszi. Bére attól függ, van-e olyan családja és hány, amelyik dologra való. Megtörténik ugyanis, hogy nemcsak a maga munkaerejét köti le, hanem alkuba teszi azt is, hogy felesége a gazdasszonynak szolgálói teendőket végez, arra alkalmas fia pedig a kanász dolgát látja el. Van úgy is, hogy fogad idegen kanászt.

A tanyásbérest esztendőre fogadják, de gazdasági évre, amikor az új szántás, vetés kezdődik: Szent Mihálytól Szent Mihailig (szept. 29.) tart az esztendő.

A fogadás nem a korcsmában történik. Mögneszölik — mert híre megy — hogy itt és itt tanyás kell. Vasárnaponként aztán van jelentkező a háznál a városban. A gazda kikérdezi tövéről-hegyére: Hun szógáltál? Mióta? Miért mégy el? Mi volt a béröd? Ki a feleségöd? Hány családod van? Bántál-é ökorrel? Vetöttél-é már? Mi jószágod van? Hány tyúk, ruca, liba, pulyka? Van-e maglódisznód? Szerszámromlást a majszterhön köll-é vinni? Ami azt jelenti, meg tudja-e varrni a hámot, gyeplút, rá tudja-e húzni a láfot a bolondkocsi küllős kerekére? Ha vállal mindent, akkor elkezdődik az alku. Megegyezés esetén megírják a *bér-*

levelet. Azelőtt nem igen volt írás, csak a gazda jegyezte föl, hogy eltérés ne legyen. A 80-as évektől csinálnak írást.

Én, Kerekes Balázs, a mai szent napon megfogadtam Tunyogi Ferencet bérestanyásnak. A bére szt. Mihálytól szt. Mihályig 35 köböl búza, 15 köböl árpa, két hold kukorica, 400 négyszögöl veteményföld, 200 pengőforint, két hízó, két pár csizma, egy pár bakancs, egy tehén haszna, egy magló szaporulata. Az aprójszág feles. Ezért szolgál feleségestől, Jóska és Ferkó fiaival. Ami dolog csak előadódik, elvégzi.

Kelt Szent István napján, augusztus 20-án, 1876.

Kerekes Balázs.
Tunyogi Ferenc

— Tudsz-e írást?

— Nem.

— Na, akkor áthívom Füles Márton szomszédot, hogy olvassa föl.

Felolvasás után a keze keresztvonását ráteszi Tunyogi Ferenc a neve után. Mielőtt elmegy, a gazda felkérdi:

— Hát akkor rábízzhatunk?

— Rá, egész bátran!

Van, aki betartja, van, aki nem. Mert néhány nap múlva beállít Tunyogihoz Kati nem.

— Hallom, hogy elálltál Kerekesékhez.

— El.

— Na, nem tótesz te ott egy hónapot se! Hász az a kákán is csomót talál. Nem állja a cseléd. Az idén is kéccör hurcolkodtak. A felesége, Sulyok Juci, mög még kutyább! Félti az az embört. Ha a tanyán van, még éccaka is möglepi. Csúnya, veszekődős család.

Bogarat tesz a Tunyogi fülébe, ki elkezd tudakozódni. Egyik ezt, másik azt mondja. Más gazdához ajánlkozik. Addig azonban a piszkos vizet nem önti ki, míg tiszta nincs. El is áll, még hozzá több bérért.

Ezután beállít Kerekeshez a bérlevéllel. »Csak azér gyüttem, hogy nézzön időnapelőtt más cselédet. A feleségüm — fülenti — beteg, a fiam máshova állott, én mög hazagyüvök a városra lakni. Mit csináljak a beteg asszonnyal?«

Eltépi az írást.

Ha nincs családja, vagy csak pici, akkor a bére: 12 köböl élet, másfél hold kukoricaföld, egy kocatartás szaporulattal, pár csizma, az asszonnyak egy télkendő, 12 darab tyúktartás, 50 négyszögöl veteményföld, tűzrevaló és 60 forint pénz.

1915 évben Dénesi János tanyásbéres bére: 50 korona készpénz, hat köböl búza, egy pár új csizma, 10 kg. szalonna és 10 kg. só. Ezenkívül szabad tűzrevaló biztosítatik részére, úgy azonban, hogy a tanyára semmit sem hoz, sem onnan el nem vihet. Ha a disznó, mely a gazdáé, megfiadzik, a negyedik malac a tanyásé, ha fejőstehén, vagy juh lesz, a tejtermény felehaszna az övé. A tanyásbéres tarthat a saját eleségén egy disznót a szaporulat javai. Tartozik a gazdának 200 darab tojást adni, felét tavasszal,

felét ősszel. Ha a tanyásbéres aprójószágot nevel, feles a gazdával. Ezért kap két véka kukoricát és egy mázsa ocsút. Tartozik a tanyaföldön levő szőlőföldet munkálni, kapálni, hernyózni, permetezni. Kötelessége az épületek belső és külső tisztántartása. A külső meszeléshez a gazda adja a meszet. Általában a tanyásbéres köteles minden munkát a legjobb tudása és a gazda utasítása szerint idejében végezni, az épületekre, takarmányra és a jószágra a gazda gondosságával vigyázni.

Szent Mihály előtt, meg után egy-egy napon át karavánok népesítik be az országot, egy-egy útba ejtven a várost is. Hurcolkodnak a tanyások. Szegényes, kopott bútorok terhe alatt nyögnek a kocsik, megrakva a lehetőség határáig; legfőleg asztalok, székek, s itt-ott egy tulipános hátú pad, lábai égfelé meredve. Az egyszerű faliórát óvatos aggodalommal »anyjuk« viszi, a gyerek meg cipeli a *puntust* (pondus: súly) megbízatása fontosságától eltelten. A kocsi után »apjuk« hajtja a malacot, közbe-közbe sűrűn segítségül híván a különböző szenteket.

A tanyás, mint említettem, a gazdaság minden dolgát intézi, ha nincs kint a gazda a tanyán: őszi szántás-vetés, jószágellátás, tanyarendbentartás, ha romlik, reperálja, tapasztja, a tetejét megbajdorgatja, dudvázás, tavaszi szántás-vetés, kaszálás, aratás, nyomtatás, cséplés, kukoricatörés.

Az asszony mindenben segít az urának, ha nincs más segítség pl. lovat ki- és befogni, szénát fordítani, zsákot telemerni, szántáskor sokszor lóhajtó, búzát mos, rostál, kukoricát kapál, zsákot foltoz. Azonkívül aprójószág költetés, felnevelés, sütés-főzés, meszelés. Az aprójószág feles volt a gazda eleségén.

A gazdasszonynak is dolgozik úgy a tanyán, mint bent a városban, mos, meszel, tarhonyát csinál, süt, mákot tisztít, paszulyt fejt, káposztát szel, apró jószágot etet, hagymát főlfűz, paprikát tör, fon.

A tanyás télen ciroksöprűt köt, meg nyírfasöprűt havat seperi, este kukoricát morzsol kisszéken és ha kender van, kallantyl.

A tanyásbéres a *kisházban* lakik, hacsak egy szoba van és néha kint hál a gazda, úgy egy szobában alszanak a gazdával.

A tanyásbéres csak a megengedett jószágértékből pénz, vagyis a malacból és tyúkból, ami nem számít jószágnak; jószága nincs. A ludakat háromszor megtépi, tollat eladja, a ludat télire megtörni. Csirkét, tyúkot, tojást, kappant ad el. A malacból egyet meghízlat, a többit eladja.

A tanyásbéresnek nem sok szórakozása van, mindössze a dalolás és pipálás. Ami van, az téli időre esik, mikor az idő beszorítja. Két-három tanyabeli népség (tanyások) Összejön, bort visznek kulacsban és peracet ropogtatnak. De úgy is van, hogy főtt kukoricát esznek, meg máját. Jókedv, tréfa járja. Majd előveszik a tamburát és hangjainál táncolnak. Később bicskázák

azt a nagyon jó jeruzsálemi sült tököt (Cucurbita moschata Duch).

A tanyásbéresség 30 éves kornál kezdődik, sokszor késő öregségig eltart, míg csak győzi erővel a munkát. Van azonban rá eset, hogy 40—50 éves korban megrokkán, a nagy erős emberből kis, hajlott hátú lesz, meggörnyed, dologképtelenné válik, amikor hazahurcolkodik a városba, ahol a város szélén egy kisebb ház alsó lakásában húzza meg magát és eljárogat napszámba. A felesége pedig mosni, tarhonyát csinálni, szappant főzni, meszolni, halottas házhoz virrasztani, lakodalomba mosogatni, ünnepek előtt kalács- és perecsütéshez segíteni jár, ahova hívják. Piaci napokon a piacot bú várói ja s tudakolja az árakat s ha megfelelő, akkor viszi eladni, ami neki van eladni való.

Van olyan is, aki minden esztendőben más-más gazdánál szolgál. Sőt olyan is találtak, aki félesztendőt se tölt egy helyen. Az ok többféle lehet; vagy őbenne van a hiba, vagy a feleségében, egyszer a gazdában, máskor a gazdasszonyban. Van rá eset, hogy a tanyásbéresné szép fiatal, piros, egészséges asszony, a gazda felesége pedig beteges, heptikás. Ilyen esetben beüt a baj, mert a gazda mindig kint lebzsel a tanyán. Azt meg nem szereti, ha a béres a tanyában van. Azért hát olyan parancsot ad neki, hogy menjen a malomba, vagy a rétre szénáért, vagy a városba passzust váltani stb. A tanyás tudja, hogy ez miről való: fölmondja a szolgálatot. A gazda szégyenli az esetet és úgy kerekíti ki a dolgot, hogy az a látszat legyen a gazdasszony és a szomszédok előtt, mintha ő zavarná el a tanyást. Ráfogja, hogy lopott, hogy lusta, mindig csavarog (pedig ő csavarogtatta). Összevesznek. Időnap előtt kihordatja pereputtyostól az útszélre, míg másik helye nincs. Ekkor szaladgál az asszony is, az ember is, míg akad gazda, aki befogadja a tanyába és aki kocsit küld a cókómókért.

A másik eset az, — mert ilyen is van — mikor a tanyás úgy számít, hogy a *szögénynek túrni köll!* Elnézi az ügyet: úgy veszi hasznát. Ilyen esetben lehet egy kicsit szerezni, mert kicsire nem néz se ő, se a gazda. A tanyás elcsíp az abrakból, tojásból; pár malaccal többet fiadzik a kocája, elcsíp a tejből, túróból, pár zsák kukorica jön a góréból stb. Mivel a gazda *leveles* (hibás, vétkes), hát szemet huny. Sok eset van olyan, hogy a gazda pusztul, a tanyáson meg simul a szőr.

Az is megtörtént már nem egyszer, hogy mikor hurcolkodásra került a sor, azt mondja a tanyásné az urának: Kend möhet, én maradok! Ott is maradt vagy négy esztendeig, de a gazda megunta: kiadta az utat az asszonynak. Másikat hozott. Pereskedtek. A tanyásné — ahogy szokták mondani — megnyerte a port, de a keresetet nem, mert akkorára elment a gazdának mindene.

A lusta tanyás nagyon rövid ideig tanyáskodhat. Mint a tűz, úgy fut a híre, hogy kerüli a dolgot. Egy-két esztendő és nem kap helyet, mert fölkérdszik a gazdát, hogy milyen ember a tanyása. Az ilyen lusta hazakerül a városra és köpköd a piacon. Nyáron eláll napszámosnak, átaljásnak.

A tanyásbéres a jó gazdánál f ír ól f ír a ottragad. Ha a gazda halt el, az özvegnél, vagy a fiánál ottmaradt. Ha a tanyás halt el, pótolja a fia az anyjával együtt.

A takarékos tanyásbéres jószágból össze tudott kapargatni egy kis házravalót (egy fél portás ház 300 forint), ahol özvegségére meghúzódhatott. A másik meg egy pár hold földet vesz, azon összebangasztérol egy kis tanyát és feles földet fog. Nem egy példa volt már rá, hogy tanyásbéresből földesgazda lett, adta-vette a jószágot.

A FELESTANYÁS.

Megelőzött szegény ember, jóllehet vagyona nincs. Kint lakik a tanyán, ellentétben a *kisfelessel*, aki egész életén át városon lakik és akiről később fogok szólani. Feleséges, családós ember, idejére nézve 30 éven felül van. Bérességből, kocsisságból annyit összekuporgat, vagy pedig ha jussol, beszerez egy pár lovat, meg kocsit. *Lovastanyásnak* is mondják. Feléből szántja, a maga igájával műveli a gazda földjét és maga lakja a tanyát, az istállót, a gazdának semmiféle jószága sincs a felestanyás kezén. Felestanyás csak kis úrhatnám parasztnál, kislelőnél van, vagy pedig olyan gazdánál, akinek nagyobb birtoka van távol és a kis birtokra felestanyást ereszt.

Aki olyan földet bír, ahol nincs tanya, s így nem lakhatik ott, egyszerűen csak *felesnek* mondják.

Felesföldet olyan ember szokott fogni, akinek lova, kocsija, szerszáma, eke, borona, henger stb., mindene van, ami földműveléshez szükséges. Ha két lova van, akkor 15—20 hold felesföldet fog, melyből ősszel felszánt 10—12 holdat, a többbit tavasszal kukorica és árpa alá. Akinek nincs családja, olyan fia, aki segít neki, akit minden dologra felhasznál, annak egy nagyocská gyereket kell fogadni lóhajtónak nyomtatásra. Aki 30—40 holdon feleskedik, az 2—3 részest fogad maga mellé, aratásra és nyomtatásra. Ma már gép végzi a szántást, aratást és cséplést is.

Régen csak sima feleség volt, a gazda adta a vetőmagot, később a feles adta, még később *potomot* (robot) is kellett adni; vagyis ha 10 holdat fogott fel, az után egy holdat kellett a gazdának művelni, melynek a termése, szalmája is a gazdáé volt. Ezenkívül még 2 kocsi fuvar is járt a felestől a gazdának.

Az utóbbi évtizedben jött szokásba, hogy nemcsak a termett

mag felét kellett a gazdának adni, hanem amit csak nevel, aprójószágot, annak a felét is, azonkívül 200—300 darab tojást kerek számban.

Szent Mihálytól Szent Mihályig tart a haszonbérleti év.

A gazda és tanyás írást nem csinálnak, csak szóbeli egyességben állapotnak meg, mert ha szavának nem ura az ember, az írás se ér semmit. A szóbeli egyesség a következőkép alakul:

— Mennyi az a föld? — kérdi az ajánlkozó a gazdától.

— Huszonkét hold.

— Hát én elmunkálom — vállalja a felesnek való.

— Jó. Hát ami most kukoricaföld, kilenc hold, azt bevetőd búzával, mög három hold vetemény vót, azt is. így aztán vetsz az idén tizenkét hold búzát. Marad tíz hold. Ebből két holdat felszántsz veteménynek, hat holdat kukoricának, két holdat árpának. Ez után jár egy hold búza potom (régen robot), amit takarás előtt ott mérünk ki, ahol én választom (természetesen a legjobb helyen választja a gazda). Ennek szöme, szalmája, polyvéja az enyim. Tartozol mindön holdba három vékát elvetni jó meszelt búzából. A tanyát tapasztani, meszelni, a kutat egyszer kitisztítani, négy kocsí takarmányt hazahozni. Az aprójószág felét, mikor a gazdasszony elfelezi, a tojással hazahozni. A dudvát a földre kihordani, ahová parancsolom, ott szétteríteni. Tavaszi vásárban, József napkor, vöszök tíz birkát, annak gondját viselni. Ha szemetes a búza, réstát tartozol állítani. Ha a szél megbörhöli a szalma-kazalt, mögigazítani. A tanya tetejét mögdugdოსni. Ha acatos a búza, kiacatolni. A kukorica közé sűrűn tököt, paszulyt vetni, napraforgóval beszegni.

Ha elszánt-vet a felestanyás, egész télen csak a jószágra van gondja. Nem is vágyakozik sehova. Enni-, innivalója van, más meg nem kell, azaz hát a pipa. Névnap, disznótor, lakodalom kerül. Tavaszra egész meghízik. Reménykedik: bízik a jó termésben, reméli, hogy a lova szép csikót ellik, a tehene nagy bornyút, a disznaja tíz malacot, amelyiket két mázsásra meghízlal, kukorica lesz *mínusz* (helyi táj szó, a nagyon sokat jelenti).

A felestanyás vagy vesz pár hold földet magának, vagy elpusztul.

A felestanyáság a haszonbérletnek egy módja jogszerint, mert a haszonbér: a fele termény. A világháború kitörése, tehát 1914 óta van *harmados tanyás* is. Ez is úgy a tanyán lakik, mint a feles, de a gazda igáján műveli a földet és a gazda vetőmagját veti bele, minden más munkáról a harmados gondoskodik. A világháború után, 1918 óta, amikor a viszonyok rosszabbodtak, a harmadosok helyett *negyedes tanyások* is lettek, akik nem a harmadrészt, hanem a negyedrészt kapják ugyanazért a munkáért, amit a harmados tanyás végez.

A KISFELES.

Nem tévesztendő Össze a felestanyással, aki a tanyán lakik és megelőzött szegény ember. A kisfeles a városban lakik, csak a munkaidő alatt van kint a felfogott földecskén, ahol tanya nincs is. Kis földekre szabály szerint nem szabad tanyát építeni. A feles földet azért fogja, hogy takarmánya legyen a lovának. *Kétlovas szövényembörnek* is hívják. Ez a kétlovas szegényebb, mint akinek nincs lova, mert nemcsak magának, hanem a lónak is élelem keil, amit nyáron sokféle munkával kapargat össze.

Van neki a város végén egy kis háza, melyben családjával lakik. Az udvaron istálló, abban két kis gebe. Van még egy csutkatetejű félszer, az alatt egy rossz kocsi, eke, borona. Ez a vagyon. Ezt szereztek 20 esztendei szolgálattal.

Pénze nincs. A templom előtt hallgatja a publikációt, otthon vasárnap olvassa az újságot, hogy itt, meg itt egy nyomásiföldnek a gazdája felest keres. Elmegy hozzá. Megegyeznek. Aztán azt keresi, hol van részből szénakaszáló? Fölfogja azt is. Aztán kimegy a téglagyárba, fagyárba, magtárba fuvart fogni. Ezért *fuvárosnak* is hívják, helyi kiejtés szerint *juharos*, jóllehet a kisfeles nem rendszeresen fuvarozik. A kisfeles főfoglalkozása a f élenség, a föld művelése. Kora tavasztól késő őszig kint foglalataskodik azon a kis földecskén, amit felfogott, hogy esztendeig való kenyerét beteremje. Nyáron elvégzi a felesföld munkáját, learat, elnyomtat, szalmát, polyvát hazatakarítja úgy az ő, mint a gazda részét. Aztán letöri a kukoricát. Csak ha elszánt, vagy ha kifagy az eke a földből, akkor kerül végleg haza. Ezek után lehet csak szó fuvarozásról. Tavasztól nyárig, aratásig, akkor vállal fuvarozást, ha ráér. Arra törekszik, hogy el ne szalassza a legkisebb alkalmat se a fuvar felvállalására. A kocsi ha pihen, igen csak a kovácsnál van pántolni. Ha nincs fuvar, a lovak körül foglalataskodik, szecs-kázik, kicsi szénát, sok szalmával; vagy barkácsol, kerítést reperál, tetejét duggat. Legnagyobb csapás ránézve a szűk esztendő, mert akkor parázspénzen kell venni a piacon a kukoricát, vagy magtárban, mert romlik a ló. A magtár azért előnyösebb ránézve, mert hitelbe is adnak, egyiket fizeti, másikat viszi.

Az asszonyoknak van pár rucája, tyúkja, malaca, azokat gondozza, ajnározza, nevelgeti.

Van aztán olyan kisfeles is, akinek már van annyi pénze, hogy kiárendál pár hold földet. Az ilyennek sincs jobb sorsa, mert ha szűk esztendő jön, oda van a pénz.

A FUVAROS.

Mikor a szögény parasztembör megunja a béreskedést, tanyáságot, meg aztán felnőttek a cselédjei is, akik keresetükkel hozzájárultak a megélhetéshez, mert a lány férjhez ment, a gyerek megházasodott, úgy gondolkozik: jobb lősz, ha bemönyünk a városba lakni. Majd lősz valahogy. Megpróbálják, hátha úgy könnyebb. Amit csak lehet, pénzzé tesz és vesz egy kocsit meg egy lovat. Na, most egy kis felesföld kellene, ahol beterem a kenyérnekvaló és a lónak a takarmány. Igen ám, de csak egy ló van. Nem baj, van a sógornak is egy. Összefognak a sógorral és kifognak mutyiba 5 hold felesföldet. Ebből 3 hold búza, 2 hold kukorica. Ekét, boronát, vetőmagot nagy ügyel-bajjal össze verbuválnak. Szántanak, vetnek, elmunkálkodnak.

Ezek után fuvar iránt szándékoznak érdeklődni. Alig hogy szöbáhozák, betoppan a szomszéd cserepes.

— Elvinne-ë az orosházi vásárra?

— El én, hogy a lába se éri a földet.

Megalkudnak. A kocsit áttolják a szomszédba és a cserepes felpakol, mert a szomszéd járatlan a rakodásba, de figyel, hogy kell csinálni. A cserepes már az oldal magaságig rakta a kocsit köcsöggel, kantával, pedig még a fele sincs fönt.

— Hm. Sok lősz-ë, szomszéd!

— Sok a fene, föl húzzuk az oldalkast.

— Az ám, ha vóna.

Dirib-darab deszkákat kerítenek félszerben, ölban, azzal pótolják az oldalkast. Végre fent van minden. Ponyvával beterítik, lekötik.

Hajnalban elindulnak. Az egy rossz lónak nagy a teher, de azért ballagnak. Egyszer lesz állnak kisebb dolgokra. Körülnézik a kocsit is. Hiba van. Az egyik ráf lekívánkozik a kerékről. Nyakon öntik egy vödör vízzel, hogy dagadjon, míg kovácsot találnak, ahol majd meghúzzatják. Most már nem mernek felülni, hanem a kocsi mellett ballagnak a kovácsműhelyig. A műhely előtt megy a ráf húzás, mert a másik vásáros kocsija is így járt. Előkerül a pálinkás butyella, addig szopogatják, amíg a sor rájuk kerül. Végre fönt van a ráf. Fizetni kellene, de nincs pénz. Nagyot néz a kovács.

— Hát, hogy is lőszünk?

— Majd visszafelegyüvet . . .

— Visszafele, arra nem adok sömmit.

Ottmarad a suba zálogban.

Elkészve bár, de mégis beérnek a vásárba, ahol a jó helyet már elfoglalták. Nagy veszekedés után lepakolóznak, aztán hozzá-

fognak kenyerezni. A vevők is szállingóznak, sikerül pár köcsögöt, kantát eladni. Jól esne egy kis itóka. Fogja szomszéd ezt a szilkét, hozzon egy liter jó bort — mondja a cserepes. A korcsmában összetalálkoznak az ismerős fuvarosok, egyik is, másik is hívja, üljön le egy kicsit. Nem lóhet most — szabadkozik — várja a mestőr a bort. Hanem majd visszagyüvök. Úgyis lett: elszaladt a borral, amit közül akaratul leküldték. A mester árulgat pár pengőt, mire a fuvaros elkér belőle egyet, amivel visszamegy a korcsmába. Míg elpanaszolják ügyüket, bajukat, addig a pengő elúszik. Kikérdezik egymástól, mennyi fuvarbért kapnak. A szomszédot kioktatják, melyik vásárra mennyi a fuvar. Lehangelődik, hogy nagyon kis pénzért fogta fel a cserepest. Már a ráfhúzás is ráment a fuvarból, aztán a pengő is, imitt-amott marad. Visszamegy a kocsihoz lovat etetni, itatni. Ebéd után megint megszomjazik, jól esne még egy fél liter bor. Célozgat is a mesternek, hogy hozasson egy kis borocskát, úgyis olcsón fuvarozik. A mester jószívú, nem utálja ő se, de meg kell is egy kis kenő a sok alkudozás után. Estig aztán egyik szilke megy a másik után a korcsmába.

Mire pakolózni kellene, mester is, fuvaros is olyanok, mint a csacsi. De hát csak fel kell rakni az edényt. A mester felmegy a kocsira. Az a szerencse, hogy jó vásár volt, imitt-amott maradt az edényből. Dalol a mester a kocsin, a fuvaros a földön, ahonnan adogatja föl az edényt. Ha nem pászol az edény úgy, mint ahogy a mester szeretné, odaveti, csakúgy roppan. Fele törött, mire felpakol. Ögye fene, ott törik, ahun van, mondja vigyorogva.

Elindulnak hazafelé. Kicsi a teher: gyerünk! Közévnak az egy lónak. Mire kiérnek az országútra, már vége-hossza a vásáros kocsiknak. Kerülgetik egymást, az a virtus, ki ér hamarabb haza. Elérkeznek a kovácsműhelyhez, kiváltják a subát. Na, most aztán gyerünk! Végigvagdos az egy lovon, csakúgy porzik. Amit már a bor cselekszi vele. Mire a kútsai csárdához érnek, ott már a lovat itatni kellene, de az embereket is. A fuvar teljes egészében elmegy.

Végre szerencsésen hazaérnek. Akkorra már valamennyire a borgőz kiszáll a fejből, mert mivel számol be az anyjuknak? Addig könyörög a mesternek, hogy úgyis mennek a jövő héten Szentésre, adjon neki 5 pengőt, így aztán örökre leadósodik és életfogytiglan a cserepesek fuvarosa marad.

Van olyan fuvaros, aki csak a szücsöket hordja vásárról vásárra, a másik csak a csizmadiákat, a harmadik csak a szabókat viszi. Olyan is van, aki dohánycsempészekkel megy.

A legnehezebb fuvar a szálfahordás a Tiszáról a fagyárba. Ezt csak olyan gyakorlott fuvaros vállalja, aki benne nőtt fel. Erő és ügyesség kell hozzá, a Tiszából kihúzni, aztán hévérrel először az első két kerékre, majd a hátulsóra ráemelni (a kereket alátolják a fának). Nyolc-tíz ember kell hozzá, egyik fuvaros segít

a másíknak. Nyáron két fuvert ejt meg, télen csak egyet fordul. Ha hideg van, gyalogol a ló mellett.

A vasút létesítése (1864) előtt a fuvarosság százaknak adott tisztességes megélhetést, most kevés van, lovaikat is alig tudják tengetni.

AZ EGYLOVAS EMBEK.

A legtöbb ilyen van Vásárhelyen. Egy kis gyöngé lóva, kocsija van, meg egy parányi kis földje: $\frac{1}{2}$ —1 hold. A városból műveli, tanya sincs rajta. A nyomási és szőlőföldek közötti apró földeket fogja fel. Takarmányt kap, azért dudvát ad. Félportás házban (100—150 négyszögöl) lakik, ami 500 forint volt háború előtt, régen 200 forintért is lehetett venni. 1848 után 5—6 házat is vettek a szegény emberek, mert hallották, hogy földosztás lesz, amit házhely után osztanak ki. Akkor sokan jobb helyzetbe kerültek. Csak az egészportások kaptak.

Az ilyen egylovas ember összeáll a szomszédjával, kinek szintén egy lóva van és közösen végzik a földmunkát.

Tavasszal szántanak, kukoricát ekekapálnak nyárig.

Nyáron aratnak és nyomtatnak, először a saját termésüket, majd a kisföldű emberekét, kik ezekkel nyomtattatják ki termésüket alku szerint. Éjjel-nappal csinálják. Sok baj van ezekkel az apró földek termésével, mert mindegyiket külön kell nyomtatni. ősssel ismét szántanak pénzért.

Télen nincs földmunka, ekkor a perzselnivaló disznókat viszi a háztól a perzselőhelyre, néha alig győzi hordani, olyan sokan keresik.

Addig csúszik-mászik, míg egy évrevalót összetakarít. Vergődik a rossz lóval, alig tud utána meglenni.

Addig csak elcsetlik-botlik a földi világon ez az egylovas szegény ember, míg a ló — tőszí. De mivel csak egy rossz, elgyötört párát ajnározott, egyszer csak bement a — nyekket. A lábai elnyűttek, a fogai elkoztak, nem tudja a csutkaszárat rágni, nem fog már rajta az a kis lucernaszéna sem. Végelgyengülésben szenved. Az üres kocsi hámfája is az inát veri. Nem lehet vele tovább pénzt szerezni. El kell adni a lónyúzónak, ma már a lókolbászgyárosnak. Kap érte 10—15 pengőt. Ezért a pénzért nem lehet egy másikat venni. Nagy a gond, a bánat: nincs ló! Minden piacra fölmege, hátha! De hiába, a legsilányabb is 40—50 pengő. Hol van ennyi kincs? Mivel nincs kereset, még az a pár pengő is elkopik, amit a vén Csircsiért kapott, már fele sincs meg. A felesége látja, hogy őszi magát az embőre: sajnálja. Fölajánlja neki: adják el azt a pár párnát, dunnát, majd tölt helyette csirketollat. Jó. Kap az ember rajta, pénzzé teszik a tehetőt, eladják a fejük

alól a vackot. Meg van a ló ára. Sikerítenek egy másik lovat, mert ló nélkül nem élet az élet. Néha ötször-hatszor megcseréli. Adja, veszi, míg megfelelőt tud ragasztani. Mert az ilyen embernek olyan ló kell, amelyik mindenre alkalmas, mint a szalonna: szófogadó, szelíd, engedelmes, amelyik belefekszik a hámba, mikor rászól, hogy na, gyí! Gyerünk most! Mind a kettő! (Pedig csak egy van, de azért mondja mind a kettő, mert úgy gondolja, hogy ezzel elhiteti a lóval, hogy a rúd másik oldalán is húz egy cimborája.)

Ez az egy rossz ló a mindene: a vagyona, az élete, a keresője, a kenyere Vigyáz is rá, mint a szemévilágára. Zsákba töreket, szecskát tömköd, az ülésbe szénát. A tengőre vödört köt, hogy kútnál itathassa. Télen takargatja, rossz pokrócot vet rá, de a subát is ráteríti, ha van. Igencsak föltöri a hám a gerincét, vagy kikezdi a szügyét. Azt orvosolja, kenegeti hájjal, avas szalonnával; míg begyógyul, addig subadarabot varr a hámra, hogy jó puha és meleg legyen a sebre.

Nagyon nehéz élete van az ilyen szegénynek, mert a ló mellett még neki is nagyon sokat kell dolgozni, a kocsit neki kell megrakni, lehányini, ha fát fuvaroz, vagy akármit. Aki fizet, az parancsol, neki csak a parancsot kell teljesíteni. De sokáig ez se tart, mert naponta fogy az erő, már a kofa portékáját se bírja felrakni a kocsira, hogy a piacra fölvigye.

Egy darabig türik, de aztán más fuvaros után néznek. Van elég, fiatalabb, erősebb, így kopik ki mindenből lassanként. El kell adni gyeplyút, hámot, lovat, kocsit. Ez aztán a vég. Ekkorra igencsak be végzi ő maga is ezt a kínos, földi pályafutást.

A KISÁRENDÁS.

A szegény emberek közé tartozik a kisárendás. Azokból a fiatalházas, szorgalmasabb családok emberei közül kerülnek ki, akik nem szeretik, hogy más keze-lába legyenek. Addig dolgoznak, disznóhízlalásból kuporgatnak, esetleg jussolnak szüleik után, míg a maguk gazdái lehetnek. Kiárendálnak egy darab földet és ha kedvez a szerencse, jóra jönnek vele, de ha a sors üldözi, elbukja azt a keservesen gyűjtött kis *vant* is. A legkisebb bérlet 5 holdon kezdődik, ilyen van legtöbb, ezért fizet 100—150 forintot. Van, aki 10—15 holdat is kiárendál. Mégis az 5 holdas van szerencsésebb helyzetben, mivel annyi földből meg lehet élni, de 10—15 holdból "em, mert egymaga nem képes művelni annyit, a jószágtartás is cselédet kíván, arra meg nincs tehetsége, hogy fogadjon. És ha nem terem a föld, el kell adni a kis ingatlanát, hogy kifizethesse az

Régen 1—2—3 holdas árendás is volt s az ilyen a város-

ban lakott, mert kisebb területű földekre szabály szerint nem szabad tanyát építeni. Több részének felszerelése is hiányzott, úgy segített magán, hogy elment napszámba dolgozni olyan helyre' ahol megvolt minden ezerszám, amire földművelő embernek szüksége van s a napszám bérében felszántották földjét, elnyomtatták termését. Egy télen kikereste az árát. Ha rossz volt a termés, akkor se esett kétségbe, kikereste karjával a bért. Mesterember is szokott árendálni pár hold földet; a kisárendások között ő a legnyertesebb, mert a mestersége mellett a földjét is tudja művelni.

A kisárendás 3 évre bérel ki a földet, kocsit, lovat vesz és kiköltözik a tanyára. Kint kell lakni a tanyán, hogy el ne vaduljon a föld és magának kell végezni lehetőleg mindent, meg a családjának, mert a napszámosnak elfizeti, ami hasznot hoz a föld.

Az árendásföld átvétele Szent Mihály napján (szeptember 29) van. Mindjárt hozzáfog a szántáshoz. A felszántott földet beveti. A vetőmagot most először úgy kéri kölcsön mástól az új fejében s ha az Isten jó időt, jó termést ad, könnyen megleti a magáét, kedvezőtlen időjárás és körülmények azonban könnyen a pusztulásba hajthatják. Majd trágyát hord ki és leszántja tavaszi árpa alá, a tarlót is jó időben felugarolja, hogy tavasszal jó készületű földbe vethesse a kukoricát. Áprilisban újra szántja és beveti kukoricával. Közé babot, krumplit, tököt vet. Akik kicsiből akarnak több hasznot húzni, úgy ügyeskednek, hogy egy fészekbe egy krumplit tesznek; a krumpli hoz 4—6 csírá, amiből kettőt-hármat hagynak meg, a többit kitépik, így termelnek nagy krumplit. Későbbi munka: aratás, nyomtatás, kukoricatorés és fosztás.

Az elvetett búza, ha jó eső éri, egy hétre már ütögeti az orrát, kikel. Ha soká pang a földben, varjú, hörcsög, bogár megdézsmálja. Télen a hó alatt megerősödik. Tavasszal, mikor kezd *habot verni* a szél a búzában, előkeresik az acatolót, konkolyozót és kitisztítják a búzát. Az acatolást gyerekek, lányok végzik. A kiszurkált acatot, konkolyt a bütiszél elfonnyasztja. Kedvező esős, napsütéses időben szemlátomást nő, *szárba indul*, májusra kihányja a fejét, május utolján már *hasban van*. Ha túlságos buján nő ki a búza, április derekán, mielőtt még hasba ment volna, legeltetik, leginkább birkával, de lóval, marhával is, sőt kaszálni is szokták, hogy meg ne düljön, le ne feküdjön időnap előtt.

Az ilyen szegény parasztember, mint a kisárendás is, attól a perctől kezdve, hogy elveti a búzát, folyton figyel, csírában van-e, gyökerezik-e, eső után éledt-e, vagy aludt. Megnézi télen is, hogy a hó alatt erősödött-e. Ha nagy hó van rajta, lyukakat ás a hóba, hogy meg ne fulladjon, mert nagy hajtása van a hó alatt. Ha nem esik le a hó idejére, varjújárás van, megpocskolja a vetést, *varjú-*

pásztort is fogad, hogy zavarja és ijesztőt is helyez el. Sok kánya akkor van, ha sok a mezei egér, azért előbb ezeket figyeli, vizsgálja. Később, mikor kihányja a fejét a búza, azt nézi, hány soros, mely időjárás szerint lehet 4—5—6 soros. Örömmel szemléli, ha lehajlik a búza feje, de szomorú, ha felfele áll, mert akkor üres. A ködtől, sok esőtől rozsdát kap, még szerencse, hacsak a levele, de ha a szára is megrozsdál, gyenge lesz a termés. Eső után ugyanis, ha rásüt a nap erősen, megszorul a szem, tiszta vörös lesz a csizmája, ha ilyen rozsdás búzába belemegy. Azt is vizsgálja tavasszal, hogy szipolyos-e (a hesseni légy petéit rárakja), mely ellen úgy védekezik, hogy ostorral vágja, veri le. Péter-Pál napján azt vigyázza, *szór-e* a búza, azaz pattog-e, hull-e, mely jó termést jelent. A jó búza olyan sűrű, bokros, egészséges, erős szalmájú, hogy — helyi kifejezés szerint — *a kocsikereket hozzá lehet támasztani*. Egy anyaszárból jó időben 2—3 szálat is bokrosodik. Azzal tartják, hogy az anyató a gazdának terem, a sarjú pedig a részt adja ki. A sarjú termését *rész búzának* nevezik. A rész-búza legtöbbször el szokott veszni, nem hoz szemet, amit hoz is, olyan silány, hogy elvesz a pelyvában. *Elment a részbúza* — mondják.

A kukoricavetést is éppen úgy vizsgálja, mint a búzavetést. Kikelt-e minden szem, nem fagyott-e el, újra kell e vetni, rágia-e a fereg a tövit, hogy csövedzik, hányja-e már a farkát, selymedzik-e, üszögös-e? Mindebből a termésre következtet.

A kisárendásnak 3—4 óraker kell felkelni a jószághoz és este 9—10 óraker fekszik. Nappal évszak szerint más-más munkával van elfoglalva. Egész éven át a jószággondozás egyik legfontosabb kötelessége, tehénnel, lóval szerencsét próbál. Lova legtöbbször sovány.

Felesége segít majd minden dolgában. Azonkívül apró-jószágot tenyészt, viszi a piacra, valamint a galambfiat, tojást, tejet, tavasszal salátát, ősszel paradicsomot. Ezek árából szerzik be a szükséges apróságokat.

Télen pihen legtöbbit, a jószággondozáson kívül tépi a szöszet, kallantyúl, kötelet eresztet a szomszédokkal.

Városba piaci napokon jön be megtudni mi az ára valaminek, maga is ad, vesz.

Igényéhez képest ruházkodik. Némelyiknek lábbeli is alig van a lábán.

Gyengén táplálkoznak, kenyér, krumpli járja egész évben, nyáron zöldség, télen sülttök: ez adja a változatosságot. Húst hetenként egyszer esznek, máskor hagyma kenyérral, meg birka-tej kenyérral az eledelük. Néha tojás, így él nagyon sok kisárendás még a tízholdasok közül is. Sok bérlő disznót se vág, nem is ruházkodik. Egy kisbérlő panaszkolta: egy hónapja nem öttem olyan ételt, melyiken disznósír vagy szalonna lőtt volna.

Sokat panaszkodnak, különösen evés közben szoktak arról, hogy milyen sok az adó.

Aki jól él, az nem gyarapít. Általában, aki kártyát, asszonyt, bort, pálinkát nagyon szereti, pipa nélkül percig se lehet, az ilyenek nem tudnak mutatni jövedelmet. Akinek nagyon futnak a lovai, aki kapkod ide-oda, az alól elszökik a birtok, illetve bérbefektetett tőke, mihamarabb nyakára hág a hősi vagyonnak. Egyik ismerősöm 7000 forintból bérlősködött öt esztendeig, az alatt elfogyott a pénz, ma városban lakik, napszámra jár, forgatja magát ezzel-azzal. A jó módú szegénnyel a gazdaember nem bír. A szegény addig jó, míg nagyon szegény.

Némelyik árendás mindent megvon magától, összehúzódik, amennyire lehet, mégis addig bérlősködik, míg az összekuporgatott kis költségben tart. Elemi csapások, halál, betegség, jószága eldöglik stb. szerencsétlenné tehetik. Az a szerencsés, aki semmivel megy neki, az nem veszíthet.

De vannak, akik tudnak előbbrehaladni.

Az ötholdas bérlőnek egy lova van, összeáll hát másodmagával és közösen végzik a szántást, vetést, szénakaszálást, takarást, nyomtatást.

Örökös munkájában a kisárendásnak az a szórakozása, hogy összeáll a szomszéddal beszélgetni, mit hallott, mit gondolt, kicserélik véleményeiket egymással. Vasárnap vendégei jönnek, városi atyafi, rokon, akikkel megnézik a vetést, becsülik, melyik milyen, hogy f izét majd az élet. Aztán asztalhoz ülnek és szerény, korai vacsorázás közben elbeszélgetnek életük folyásáról, szomszédokról, rokonságról, napi eseményekről. Télen névnap, disznótor jelentősebb esemény munkás életükben. Ilyenkor kimulatják magukat egész esztendőre. Keserves sorsukat dalolják akkor is:

Kivirágzott a dohány,
A kend lova de sovány.
Széna helyett szalmát eszik,
Eladná kend, de nem veszik.

Előbb nevetik, aztán siratják a nehéz helyzetüket, állapotukat beszélő nótát.

Van olyan kisárendás, aki egyúttal kovács is. Kisbéres korában kovácsműhelybe járt a lovat vasaltatni, nagy kézbéli ügyessége lévén, kedvet kapott rá és ott ragadt néhány évig, mely idő alatt elsajátította a kovácsmesterséget. Először ú. n. *ne kopogi hideg kovács* lett, később *naturális mester* vált belőle a tanyák világában. Az árendás föld művelése mellett a kovácsmesterség is hoz neki egy kis jövedelmet.

Ejjelt, nappalt egygé téve kell dolgoznia feleségével, család-

jával, vaskapocs módra ragaszkodik a földhöz, minden ideje a jószággal van lekötve. Egy év alatt 30 — 40 forintot szerzett, jó termés esetén 100 forintot.

Ha kimegy a hátán az árendásságnak, napszámos lesz, némelyik végrehajtó, csósz, vagy utcaseprő; van, aki szeretetház-, kórháztöltelék lesz.

A KUBIKOS.

Az Alföldön s így Hódmezővásárhelyen is azóta van kubikos, mióta a Tiszaszabályozás (1846) és a vasútvonalak kiépítésének megvalósítása céljából töltéseket emeltek (1840 — 1844 — 1850). A kubikosság az 1860-as években vett nagyobb lendületet, mikor a folyók szabályozása, árterületek csatornázása, a vasútvonalak szaporításával több és több töltésépítéssel foglalkozó földmunkásra lett szükség. Nemcsak a város határában végeztek földmunkát kubikosaink, de a szomszédos megyék és az ország leg-távolabbi részeibe, sőt külföldökre is elszállították őket a töltésépítő vállalkozók. A kubikosság fejlődésével, a szerszámok tökéletesedésével később nagyobb építkezéseknél, megyei és országutak készítésénél, téglagyáraknál is kubikosokat alkalmaztak.

Olyan szegény emberek mentek kubikos munkára, akik nem szerettek gazdánál szolgálni, hanem akkor és úgy dolgoztak, amikor és ahogy akartak, főleg mert többet kereshettek, mint az aratással. A kubikosság nehéz foglalkozás, nagy erőt és kitartást kíván, mégis szívesebben mentek kubikmunkára, mint aratni. A jó kereset csábította mindenkor a szegény embereket, amit itthon nem kaptak meg iparkodásuk mellett sem. Idejökre nézve 20-tól 60 éves korig tudják végezni ezt a nehéz munkát, idősebb ember kevés képes erre a munkára.

Helyben a Tiszára jártak, meg az ármentesítő társulat csatornáinak tisztítására. Szombaton jöttek haza tisztálkodni, vasárnap este *darvadoztak* vissza. Kisebb távolságra gyalog kellett menniök.

Eleinte gyalog mentek az ország különböző részeibe is az országutakon.

Ha a város határán túl mentek, régebben kocsin vitték őket fuvarosok, Pécskára, Zerindre (Arad m.) is így mentek. Távolabb és ahova vasút vezetett a zónarendszer (1889) óta, leginkább vonaton vitette a vállalkozó. Később a vasútvonalak szaporodásával, mint ahogy ma is, csak vasúton mentek. A vasúti költséget előlegül kapták. Társaságban 20 — 25 kubikos ment együtt. A vásárhelyi többnyire maga ment, csak ha tartós munkát vállaltak és nagy családjának nem volt lakása, az esetben vitte feleségét és gyermekeit. Az asszony főzött és mosott más munkásra

is, de a morzsás földet is kihordta a kubik gödörből talyicskával, ami ásó után ott maradt. Rendesen tavasszal mentek el és késő őszt vetette őket haza, otthon csak a telet töltötték. Aratásra azonban hazament nagy része.

A kubikos talyicskában viszi szerszámaint, gúnyáját, élelmét: ásót, lapátot, csákányt, az elmaradhatatlan subát vagy szűrőt, pokrócot, gyékény ponyvát, kékhuzatos párnát, inget, gatyát, kapcát, bocskort és csizmát. Tarisznyában az eleséget: 2—4 kiló szalonát, egy zacskóban tarhonyát, szárított kész tésztát, sőt, paprikát, vöröshagymát, azután kenyeret, amit megbámultak más vidékiek fehérsége, felhasadt, púpos voltáért. Kis faládjában fésű, tükör, tű, olló, cérna, drót, fakanál, evőkanál. Korsó, vagy egy jó literes üveg, bedugva csutkadugóval, mely a nyakára madzaggal van rákötve, amit az úton, ha jó vízre akadtak, megbuggy antanak. A talyicska hátulján van a bogrács.

Az árvíz védelmére szolgáló töltést, valamint a vasúti töltéseket az ármentesítő társulat és az állam csináltatta és csináltatja. Kiadta egy *fővállalkozónak*. A fővállalkozónak ellenőrző mérnökei voltak. *Alvállalkozó* több volt, szerényebb haszonra pályázott, olcsóért elvállalta, mégis sokat nyert; úgy fizette a kubikosokat, hogy nyerjen.

Az alvállalkozó kiadta a *bandagazdának* kerekbe, ez állította be a munkásokat, hajtotta a munkát. A *munkavezető*, ki az alvállalkozó bizalmas embere, *biztosnak* is hívják, felügyel a munkára, hogy mindenki dologban legyen, az ő vállát nyomja minden kellemetlenség, gyűlölet. Köbméterenként 15—20 krajcárt kapott. A munkásoknak ő adja az előleget.

Az alvállalkozónak az *ügynök*, nép nyelvén *embörkeresködő*, *embörkupec* szállította a munkásokat, 30 krajcárt kapott fejenként.

Legutoljára jön, aki a legnehezebb munkát végzi: a *kubikos?* köbméterétől 10—12 krajcárt kapott.

Az is megtörtént, hogy összeállott 15—20 ember és elvállaltak egy szakaszt akkordba. Ekkor nem kellett veszekedni sem az ellenőrző mérnökökkel, hogy nem jól mérnek, sem a munkavezetővel fizetéskor. Széjjelosztották maguk között a kialakított összeget.

Régen sok alvállalkozó volt, sok kézen ment keresztül a vállalat, ezért minden kézen kopott a vállalati összeg. Egyik nyúzta a másikat. Ma már nem lehet visszaélés, mert az állam úgy intézkedett, hogy nem szabad alvállalatba adni a munkát.

Az ügynök eljön helyükbe a kubikosoknak. Tavasszal és ősszel reggeli harangozás (8 óra) előtt gyakran látni a piacon, hogy az ott álldogáló, munkára váró napszámások körülvesznek valakit, aki hangos beszéddel, sűrű taglejtéssel magyaráz a munka-

soknak. Ez a valaki az *embörkeresködő*, aki kubikosok szerződtetése céljából jött. Minden tehetségével igyekszik rábeszélni a kubikosokat a munka elvállalására. Fűt-fát ígér, nagy keresettel biztatja őket, hogy köbméteréért 30 fillért kapnak és fizeti az útiköltséget is, csakhogy elcsalja. Az ilyen beszédre akad jelentkező bőven, kiknek előleget ad azonnal, sőt a vasúti jegyet is megváltja ameddig vasúton lehet menni.

Néha hirtelen kell elmenni. Az asszony mos, vasal, ruhát javít, kenyeret süt, ételt főz. Az ember is készülődik. Közben adja a tanácsokat, hogy amíg oda lesz, hogy és mint legyen, mit csináljon az asszony, mire legyen gondja, mire fordítsa majd a küldendő pénzt. Az asszony is kérleli az urát, ne kártyázza el a keresetét, mert kell a gyerekeknek enni adni. De köll a malacoknak is, miből nevelje fel.

A kubikosok, ha nagyobb csapatban mennek, valamelyik téren gyülekeznek és onnan indulnak el mondott felszerelésükkel. Mikor együtt vannak valamennyien, elkiáltja magát a bandagazda: gyerünk, embörök! Fölkászolódnak, mindegyik a talyicskájához áll, beleköp a tenyeribe, szétdörgöli és a talyicska szarvát megfogva megindulnak a vasúthoz libasorban. Utánuk egész karaván halad hozzátartozóikból, mely főleg feleség és gyerekekből áll.

Régen (1889 előtt), mikor gyalog mentek az ország különböző részeibe, a családtagok elkísérték a város végéig, vagy a körtöltésig, ahol elköszöntek öveiktől. Az emberek lelkükre kötötték az asszonyoknak: vigyázzatok magatokra! Majd hozom a pénzt, mert még búzát is köll vonni, mög malacot, a malacnak kukoricát s többefféle. Az itthon maradtak szerencsét kívántak a kubikosoknak, aztán visszatértek, hátra-hátra nézegetve kenyérkeresőjük után.

Hetekig is gyalogoltak, míg a tethelyre értek. Ahol rájuk esteledett, ott háltak az utak mentén. Egy közülök őr volt, nem aludt, őrizte a többit, meg a szerszámokat, különösen az élelmüket, azt féltették legjobban.

Ha vonaton utaznak, a vasúton együtt töltik az időt családjukkal, míg bevagóníroznak. Teherkocsiba rakják be a szerszámot, aztán maguk is elhelyezkednek. Megkezdődik a szóbeszéd a kísérőkkel, melynek a gőzös fűtülése vet véget. Megindul lassan a vonat. Valamennyien az ajtóhoz törekednek és integetnek az itthon maradtaknak. írjon! — kiáltja egy asszony — mely valamennyinek szól. Szerbusz Vásárhely! — mondja egy kajla bajuszú, mindenki helyett köszönve.

Míg a határból ki nem ér a vonat a kubikosokkal, mindig az új tornyot nézik (az 1794 évben épült legmagasabb templomtornyot hívják így). Mikor eltűnik a torony, előkerül a zsiros,

piszkos kártya és hozzáfognak durákat, máriást játszani, mellett, így töltik az időt, ízig csak meg nem érkeznek arra az állomásra, ahol le kell szállani. Akad köztük olyan is, aki egész keresetét elkártyázza, mire odaérnek.

A vasúttól még néha félnapi járóföld a munkahely. Itt az emberkereskedő átadja őket a »vállalkozó hóhérának«, a munkavezetőnek, aki megolvassa, hogy megvannak-e. A kubikosok nem is látják többet az ügynököt.

Idehaza maga marad az asszony a gyerekekkel. Övé a ház gondja, baja, rajta csüngő gyerekeit ő neveli. A jóra való asszonynak minden gondolata az ura, várja elmenetelétől kezdve, míg csak haza nem jön. Ha csuklik: emlőget apátok — mondja gyerekeinek; ha jó falat van előttük: nem tudom, mit öszik szögény apátok! Lefekvéskor arra hagyja a feje alját, amerre az ura elment. Ha valaki a házhoz megy és megkérdi a kis gyerektől: hun van apád, kicsim? az is azzal válaszol: *a messzi tőtésön*. Mit hoz neköd? — kérdi a vendég. Csizmát! — feleli reménykedve a gyerek, így emlegetik naponként a család fejét s az asszony várja egész nap a postást, hoz-e levelet urától és hogy küld-e pénzt. Ha a levél nem jó hírt hoz, bizakodva hívja haza, hogy kevesebb dologgal is megélnek itthon. Az asszony csirkét, libát nevel, disznót hizlal, hogy mire az ura hazajön, kétmázsás legyen a kedves jószág. Házatájékának minden dolgát úgy igyekszik elvégezni, ne vehesse észre senki, hogy nincs ember a háznál.

Előfordul olyan eset is, mikor az asszony alig várja, hogy férje kitegye a lábát a kapun, mosakodik, csinosítja magát, s megy a kurafiához, egy rossz lecenghez, hívja magához, hogy szabad az út. Eleinte a leceng ott van legtöbbször, ott is hál. Az asszony eteti, itatja. Majd eljárnak a korcsmába, bálba, mulatni, táncolni. Még a párnát is eladja az asszony, csak mulatásra teljék. Egyik levelet a másik után küldi urának, pénzt, pénzt, pénzt kér örökösen, hazudja, hogy ez kell, az kell. Itthon meg rákölti az utolsó fillérig a lecengre. Mikor váratlanul megérkezik az ember, zárt ajtóra talál, úgy kell hazahívni az asszonyt. A lakásban üres minden, összevesznek. Elválnak. Rendesen elzüllik mind a kettő, kivált ha nincs gyerekük.

Nem különb az olyan ember se, akiben nincs meg a jóakarát. Iszik, meg kártyázik, ami kis pénze marad, jófajta asszonyokra költi. Szombaton, fizetéskor nem jár neki jóformán semmi, mert hétköznap annyi adósságot csinál. Szegény felesége itthon éhezik, a gyerekek rongyosak. Hiába ír, vagy irat neki, még csak nem is válaszol rá. Már-már azt hiszi szegény feje, hogy elpusztult élete keserítője, mikor egyszer beállít és ugyancsak nagy hangon mondja a nem jóját, amiért nem várja az asszony paprikás hússal. Üres a kamra, üres a zseb. Egész télen nagy a nyomor.

A helyszínre megérkezett kubikosok letáboroznak és kinézik a *csárdánakvaló* helyet; a kunyhót nevezik így, melyben laknak. Emelkedett, partos helyen készítik. Olyan, mint a putri: földbe ásóit, föléje tetőt csinálnak. A legtöbb kunyhó 4 méter hosszú, 2 méter széles, lábbal összefekve 3—4 ember alszik benne. Rendesen egy gödörbeliek szoktak egy kunyhóban meghúzódni. Készítenek 8 méter hosszút is, 8—10 ember részére, az ilyen nagy-nak mind a két végén van bejáró ajtaja.

Leásnak a földbe egy vagy két sukk (33—66 cm) mélyre, hogy a szél ne érje a benne lévőket. Belől két oldalán padkát hagynak, mely olyan hosszú, hogy lefekve kinyújtózhasson, aki rajta alszik. A bejárainál közepén körüljárható tűzhelyet nagynak földből. A kiásott gödör fölé fűzfaágakból fedélfákat csinálnak, erre borítják rá a gyékényponyvát és rákötik. Ahol giz-gaz van közelben, azzal fedik be, réti helyen náddal, gyékénnyel. Lekötik madzaggal, aztán lecövekelik. A kunyhó végét körül felrakják hanttal, gyeptéglával; feltöltik körül az alját is, hogy az eső bele ne folyjon. A kunyhó végénél kis gödröt szoktak ásni, víznek. Bejáróvégén rendes ajtó van, amit nagy melegben ponyva vagy pokróc helyettesít. Bent a kunyhó hátuljában polcon vagy zsákban az élelem: kenyér, szalonna, tarhonya, tészta, kanál, kés, evőeszközök, továbbá nyársak. A tűzhely fölött gerendára van erősítve a bográcstartó kuka, ráakasztva a bogrács, melyben főzik a kemény tarhonyát; rossz időben itt sűtik esténként a szalonnát. Azért is tüzelnek, hogy a szúnyogot, legyet kifüstöljék. Majd kiette a füst a szemüket. Télen is itt vannak és főznek, de melegedés céljából is tüzelnek. Olyan meleg volt némelyik nádkunyhóban, hogy ingben, gatyában ellehettek. Nagy, erős télen azonban bemennek a faluba, hol kvártélyt váltanak. A padkára szalmát hintenek vastagon, arra a kankó, pokróc, párna és azon alszanak subában.

A kunyhóba csak aludni járnak a főzésen kívül. Nappal felé se néznek, még ha rossz idő van is, inkább a barakba mennek. Csak az asszony, meg a kis gyermek tartózkodnak ott. Az is előfordul, hogy kunyhóban születik meg a gyerek is.

Folyók mentén valóságos békabarlang a kubikosok kunyhója, melyben mindig található egy-két nagy zöld béka a gyerekek nagy ijedelmére.

Kívül, a kunyhó végénél van a szerszám és talyicska, ez utóbbi öszelakatolva.

A kubikosnak kenyérkereső társa a talyicska. Az alföldi kubikos talyicska Szegeden készült, vidékek szerint csináltak kisebbet, nagyobbat. A kisebb a *szegedi*, a nagyobb a *szentesi*

talyicska, az előbbi festetlen, az utóbbi festett, azonkívül *vasalt* is, ami azt jelenti, hogy a talyicska oldalának és hátuljának élére felül abroncez van szegezve. Az 1875 évben Vásárhelyre került szentesi származású Trencsényi Lajos *vásárhelyi kubikos talyicskákat* készített, melynek oldala, illetve nyele s így a fenéke is 8 cm-rel hosszabb a szentesinél is, inerte a vásárhelyi kubikos azt szerette, mentül több föld fér bele. De mivel az ilyen nagy talyicska nem adta ki pontosan a köbmétert többszöri fordulóra, ezért ma már kiment a használatból. A nagy talyicskából 10 forduló egy köbméter, a kicsiből 15. Trencsényi óta 4—5 talyicskakészítő volt Vásárhelyen.

A kubikos talyicska nyárfából készül, mely nem repedezik meg; azokat a görcsöket hagyják benne, amelyek előreláthatólag nem eshetnek ki belőle. Minél görcsösebb, annál tartósabb. Ritkán bükkfából is csinálják. Fenéke fenyőfából való. A kerek is nyárfa, az agya szil, mely szívósan tartja a küllőt, az éjszakai harmaton megdagad.

A talyicska *oldala és szarva* egy darabból készül, hossza 105—115 cm., kerékfelőli szélessége 32 cm. Az *eleje* 60 cm. magas, *hátulja* 36—37 cm. egymással szemben vályúalakú düléssel, melynek szöge a rendelő kívánsága szerint változik. Ahol az oldal az elő- és hátsólapal találkozik, oldalszögek (nyárfaékek) tartják össze az oldalon kívül. A fenék hossza: 15—20 cm., szélessége 38 cm. A szentesi talyicska mindig szegeit fenékű, a szegeidét faheveder tartja, úgy hogy játékának kell lenni. A *kerék* 5 cm. széles és vastag, mert a keskenyebb levág a földbe; alakja szabályos kerek, különben *sántít*; a talpára a *ráfot* a kubikos húzza rá hidegen és rászögezi. A kerék agya esztergált, át van fúrva derékszögben s a bele járó négy *küllő*, ami tölgy- és bükkfából való, két darabból van, az egyik széles.²⁹ A kerékagy végén van az *agykarika*, az agy végéből áll ki a kerék *csapja* vagy *vastengelye*, mely a *talyicska-fej* lyukában forog. A tengely közepén áll a kerék, mert a kerék egyensúlyától függ a talyicska használhatósága.

A tengely mindkét végét alól és felül *bőr* védi, mely az oldalra van szegezve; a felső megóvja az agy tengely csapját a por hullásától, az alsó pedig azért van, hogy a kenőcs ki ne potyogjon.

A kerékátmérő 16 bécsi zoll (42 cm.), a *lábak* magassága ennek fele. A lábak sróffal vannak az oldalhoz erősítve. A gazdasági talyicskának nincsen lába.

A talyicska egyik oldalán szokott lenni a *kenőcstartó*; az elejére bőrdarab van szegezve, melléje dugják a fából vagy vasból való *sártisztítót*. Hátral a végdeszka közepén a kerék felett *húzó-*

²⁹ Vásárhelyen ma ötküllős kereket csinál Hajdu Károly, ki a küllők helyeit kivési és nem gyöngíti az agyat az átfúrással, így erősebb a kerék.

karika van erősítve, hogy ki ne essen, sasszeggel kétfelé hajlítva; újabban csavarosán.

A szentesi talyicska súlya 18—20 kg., a szegedié 13—15 kg.

Ára a háború előtt 3 korona volt, háború kitörésekor 6 korona, háború után 350—360.000 korona volt. Ma: 20 pengő.

A kubikos talyicska 10—12 évig eltart, de ha sár- vagy vályoghordásra használják állandóan, 2—3 évig. Leghamarabb az oldal kerékfelőli része kopik el, aztán a fenéke. Ha romlik, vaspántokkal erősíti a kubikos, addig javítgatja, míg használható. A rossz talyicska tyúkólba kerül a sarokba, szalmát tesznek bele, abban tolnak a tyúkok. Ha már nem használható a talyicska: feltüzelik, használható részeiből szerszámmenyet faragnak vonókéssel.

Vásárláskor a vevő felemeli szarvánál fogva és tolja előre álltőhelyében, ilyenkor azt figyelni, jó-e a súly elosztása, egyenesen megy-e, melyik oldalra *játszik* a kerék, sántít-e? Aztán visszahúzza annyira, hogy meggyőződjön, belefér-e a szarva közé? Ha megfelelő tágas hely van a szarva közt, megfordul háttal a talyicskának, hogy visszafelé húzza, amikor azt vizsgálja, milyen kéz-váltás esik rajta, vagyis egyforma fogás van-e mindkét szarván, mert ami tehertoláskor a jobbkezben volt, most kiürítés után a balba kerül. Azután madzaggal méri átlóban egyforma-e, megfelelő-e a megszokott nagyságnak? Majd szarvára állítja és kerekét meglóditja, azt vigyázva, *hajít-e* forgás közben, vagy egyenletesen forog. Kétszer-háromszor is elmegy, míg sok alkudozás után megveszi. A talyicska szarvát otthon igazítja a kezéhez.

A kubikos bőrből való *hám* segítségével emeli és tolja a talyicskát két karon. Nyaklószijból és csikóbőrből is van hám, de köteles csinálta szélesebb hevederből is. A hám két vége fel van hajtva, benne kemény *facsulók*, rövid, ujjnyi vastag fadarab, rendesen orgonafa, közepén, az átlukasztott bőrön, sodrott fonalú vastag madzag ráhurkolva, ezt akasztja a szarvára, ezzel emel. A hám a vállon keresztül szorosan áll, elől a mellen két *terhellő* van keresztben átkötve, hogy ne csúszkáljon. A kajsza talyicska a hámot jobbra vagy balra húzza le.

A kubikos szerszámai között az *ásó* a főszerszám. A kubikos ásó hegyes, az éle se túlvékony, se vastag, hogy könnyen csusszanjon a rugón a földbe. Nyele egyenes akácfa, kézhez illő; a nyélen balfelől van a *rúgó*: derékszög alakú vas, rövidebb vízszintes szára karikában végződik, amit a nyélre húznak, függőleges szára alul bevágott, hogy az ásó felső részére rámenjen. A rúgó azért szükséges, hogy mélyebben nyomhassa az ásót a földbe és így mentül több földet vehessenek ki vele. A rúgó a lábhoz van alkalmazva. A kubikos azt vigyázza ásó vásárlásnál, hogy az *orumja* erős legyen nyakban. Hangját is megvizsgálja, az acél ásó *sír*, a vas *puffog*.

Az a jó ásó, amelyik jó járású és könnyű. A kopott ásó nem jó. Az ásó élet reszelővel teszük élessé, régen kikalapálták.

Kubikolás alkalmával az ásóról lehullott darabos földet kezdetben falapáttal hányták a talyicskára, amivel nemcsak szaporítlan volt a dolog, hanem nehéz is. A *vaslapát* mai széles, erős alakját a kubikosok munkája hozta létre. 1860-ban is volt vaslapát, de keskeny, hosszú, gyenge, olyan, mint amivel a szenet lapátolják. Mikor vaslapátot vesznek, azt figyelik, van-e repedés a nyakánál, az ilyent nem veszik meg. A széleset választják, amivel sokat lehet felvenni. Nyele fűz- és bodzafából szokott lenni, de akácból is van. A nyélnek a köpűn túl kell érni, hogy tartson a nyakán feszítésnél. A jó nyélnek egy kis hajlása szokott lenni, az ilyen nem fordul el könnyen. A vaslapátot is reszelővel élesítik ma, mint az ásót, de régen kikalapálták.

A kubikos *csákánynak* elég nagyoknak kell lenni. Vételnél azt nézik, acélozva van-e? Ezt a pengéséről tudják meg. A kubikos rákötő madzagra a csákányt, bicskája vasával ütögeti s amelyik tompán szól, félreteszi, mert nem jó, amelyik élesen szól, szépen cseng, az a megfelelő. A megvett csákányt kováccsal élezteti meg. Vastag, erős nyelet csinál bele köris- vagy akácából, melynek 4 sukk (1*30 m.) hosszúnak kell lenni. Két *körömvassal* a nyelet *beköti* és a csákány alatt két sróffal a nyélhez erősíti a körömvast. A csákány sok esetben a vállalaté.

A kubikosok napföljöttekkel kelnek, amikor pálinkát isznak butyellából. Mosakodás, fürdés csak nyáron van, őszi felé már csak szájból mosdanak, ingujjba törülköznek. Hozzáfognak a munkához. Csákánnyal a kimért terület fölsejét elszedik, aztán ásóval ássák és rakják talyicskára. Amit pedig ásóval nem tudnak felvenni, lapáttal hányják talyicskába, sík helyen hátul van a teher, partos helyen elől. Puha talajon, valamint a kubikgödörből *járódeszkán* tolják föl a megrakott talyicskát, úgyszintén a készülő töltésen is. Ha a kubikgödör mélyül és a járódeszka meredek, felemelik, hogy könnyebb legyen feltolni a talyicskát. A meredek kapaszkodónál segít felhúzni a talyicskát a nagyocska gyerek, vagy az asszony. Az ilyen segítőnek, akit *csikónak* neveznek, hám van a nyakában, a hám végén fűzfából *kuka* vagy vaskampó van, azt beleakasztja a talyicska hátulján levő karikába és úgy annál fogva húzza meghajolva, erőlködve; a kubikos pedig görnyedve tolja megfeszített izmokkal, csakúgy dagadnak az erek a nyakán, homlokán, csurog az izzadság a testén. E nehéz munka közben még vetélkednek, virtuskodnak, ingerkednek is. Megrakja némelyik, kivált *szöszélyös* állapotában, a talyicskát annyira, hogy józanul meg se tudja mozdítani. Ha a másik rászól, hogy mit csinál kend, hisz mögyszakad, még neki áll feljebb: ülj a tetejibe, még tégöd is föltollak innen a gödörből! Fogadnak. A figyelmeztető

felül a talyicska tetejére, a sértett fél tolja egy darabig, aztán lezökkenti: a koma majd kettéharapja a nyelvét, akkorát zökken a rakott talyicska. Akad olyan erős ember is, mint utóbbi időben Marton János, termeire is hatalmas, nagy ember, aki a 80—100 kilós vizes földdel megrakott talyicskát kerekénél és egyik szarvánál fogva felemeli és felviszi a töltés tetejére. Nem gondolnak arra, hogy ^a kubikos a keskeny pallón rosszul léphet, megszedülhet és minden pillanatban az életével játszik. Mindez nagy nevetés közt történik. Azon is versenyeznek, hogy melyik csapat tudja hamarabb kihordani a kubikot.

Olyanok iparkodnak együtt dolgozni, akik egymást hajtják, hogy mentül hamarabb kihordják a kubikot. 2—3—5—6—8 munkás vállal egy gödröt. Az egy helyen dolgozók közül a legtapasztaltabb, vagy aki iránt bizalommal vannak, az a *gödörgazda*.

Reggel 7—8 óra tájban esznek, rendszerint szalonnát, amit nyárson meg is szoktak sütni. Reggeli után folytatják a nehéz munkát.

Délre is szoktak sült szalonnát enni, de inkább főznek tarhonyát, krumplit. Ebéd után egy órát pihennek, aztán látnak a dologhoz.

Olyan hőség még nem volt, hogy ne dolgoztak volna amiatt. Nagy melegben az inget levetették, gatyaszárat felkötötték. Egy kis szél mindig lengedezett a szabadban. A hőség ellen úgy védekeztek, hogy nyakukat vizes kendővel bekötötték, ha száradt, újra bemártották vízbe. A féregtől (légy, muslinca, szúnyog) azonban nem lehetett óvakodni, különösen vizenyős, mocsaras helyen, nem győzték kapkodással, hessegetéssel elűzni, azért mindig pipáltak, hogy elfüstöljék. Az is előfordult, hogy az izzadtság, por miatt ujjnyi vastag volt a retek minden testrészén, sőt le is tetvesedtek, akárcsak a baka a világháborúban. A kubikosoknak nem volt újság a front, a lövészárók, mert egész életüket a földbe ázott mély gödrökben, kubikokban, meg a földkunyhókban töltötték békében is.

Naplementekor vacsoráznak főtt ételt, vagy sült szalonnát kenyérrrel. Szolgafán, bográcsban főzik a tarhonyát, mely ha röviden mondja, hogy *pfu, pfu, pfu*: nagyon kéri a zsírt. Vessél a szájába, — mondja a mellette főző kubikostársa, — hogy ne kuncogjon! Tanácsát meg is fogadja a figyelmeztetett és hideg helyen tartott, rendszerint kútban összefagyott ezép piros, paprikás zsírt karikára vágja bele az ételbe. Na ládd, — mondja az illető — köszöni már, mert mindjárt hosszan mondja: *pfu, pfú, pfu!* Ha Még a szalonnából nem csöpög a zsír, szidja a disznót, mert makkon hizlalták. Olyan nagy darabot szúr a szalonnából a nyársra, hogy az is megelégteli, mondván: ha ezt mögözeöm, elgyühetsz velem

Vacsora után lepihennek.

A kubikgödörbe oszlopot, *földbabát* hagynak a kubikosok mérés céljából. A mérnök a babát méri, amilyen magas a baba, olyan mélységű kubikot számít. A kubikosok úgy segítettek magukon, hogy a figurát, a babát nagyobbították magasságban. Lemetszették a tetejét a gyepel, a gyökerek alatt és alá raktak egy pár sukk ugyanolyan színű földet egy fölöslegesen meghagyott babából, amit zsákba kötve szoktak vinni, hogy széjjel ne menjen, aztán ráfurkózzák és visszateszik rá a lemetszett gyepes földet. Oldalát megnyesik az eredeti babáéval egyenlő felületűre: emberfia nem tudja kinézni, hogy toldva van. Emelik a baba magasságát, különösen agyagos talajnál úgy is, hogy lapáttal ütögetik a baba oldalát, miáltal a baba keskenyebb, de magasabb lesz. A kubikgödör szélét is szokták emelni, különösen ahol feltűnően lapos, nemcsak a közepén levő két babát. Aki a mérőlécet tartja, azt is megteszi, hogy lábával gödrot váj a földbe nagy hirtelen, amit a távol álló mérnök nem vehet észre.

Mindez azért történik, mert mérésnél, helytelen számítás miatt, sokszor megkárosították a kubikosokat, visszaéltek gyámoltalanságukkal, tudatlanságukkal.

A munkavezető is közrejátszik a mérnök becsapásában, mikor bizalmasan, de nagy szigorúsággal adja tudokra a munkásoknak, hogy 5—6 babát enged emelni, de többet nem. Mindig van olyan a kubikosok között, aki a munkavezetővel érti egymást, ez így adja társai tudomására a munkavezető jóindulatát: »szereti ám a biztos a csirkét!« Viszik is neki ajándékba a jószívű munkások. Mondják, hogy bármennyire összejátszanak munkavezető és munkás, a mérnök is tudja, hogy csálnak, hát ő is téveszt a számítással. Azaz, hogy csak tévesztene, de nem lehet, mert a kubikosok nagy része olyan jó számoló, hogyha ránéz a gödörre, egy perc alatt megmondja, hány köbméter és mi jár érte. Ha tehát a mérnök plajbásza nem jól fogott, körülfogták a gödörben: innen ugyan nem megy ki élve! Akkor jött a zsandár és rendet csinált, ami csak mérgesítette a viszonyt mindkét fél között. Hogy mindkét részről történtek visszaélések, annak több szomorú példáját ismerjük. Csak a Deutsch Lajos esetét említem. A szabályozási munkák legnagyobb része a Deutsch testvérek szegedi vállalkozóé volt. A Bégánál történt, hogy a kubikosok összekülönöztek a mérnökkel. Éppen ott volt a vállalkozó cég egyik tagja, Deutsch Lajos is, azt hívták igazgatóvőnek, aki a mérnöknek adott igazat. Erre a munkások felkapták az ásót és kettévágták a vállalkozó fejét. Deutsch Lajos ott maradt a gödörben. Ki volt a főcinkos a sok közül, zaklatás dacára se tudódott ki soha. Máskor megverték a mérnököt, felügyelőt. Néha egész lázadás tört ki, amit a zsandároknak kellett elfojtani.

Az is előfordult, hogy szombaton, a fizetés napján kilesték a pénzhozót és kirabolták.

Később a mérnök nem a kiásott gödröt mérte, hanem a kész töltést. A kubikosok ekkor a töltésen segítettek: karókkal kicövekeltek, hogy mutasson. Csak mikor megüledett a töltés, akkor jöttek rá a huncutságra.

Minden kubikmunkánál van egy deszkaépítmény: *a barak*. *Kantinnak* is mondják. Mindazt árulnak benne, amire a munkásoknak szükségök van. Enni-, innivaló: kenyér, szalonna, liszt, zsír, krumpli, kása, bor, sör, pálinka, azonkívül cérna, tű, gomb és másféle apróság, sőt bársony nadrág, a kubikosok jellegzetes téli ruházata, továbbá mellény, kabát, szalmakalap, csizma, bocskor is. Mindezt drágán kell megvenni, mert ha már bocskort lát a barakos, két árát kívánja a portékának. Ide vándorol a kubikosok minden keresete.

Szombaton van a fizetés, ha elmarad is a mérés, amit kéthetenként szoktak végrehajtani. Három forint előleget ad a vállalkozó. Hetenkint 12 frt.-ot keresett a kubikos, 2 forintból élt, maradt 10 forintja, ami havonként 40 forint. Öt hónapban annyit keresett, mint más parasztember egész évben. Rossz munkánál felényit keres.

Régebben a vállalkozó szükségpénzt, úgynevezett *jancsibankót* (papirospénz, ráírva 10, 20, 50 krajcár, 1 forint) adott. Mellyel a barakban vásárolhatott egész héten, szombaton fizetéskor a barakos kapta a fizetést, az előleget, a kubikos csak a még járandó összeget. 1895 június óta a kereskedelmi miniszter beszüntette a *jancsibankót*.

Vasárnap szerzik be a faluban az egész hétre való eleséget. Vasárnap délre paprikáshúst főznek, rendesen birkahúst, mivel az olcsóbb. Sokszor hal is sikerül. Délután mulatnak, bort isznak, dalolnak, a magukkal hozott furulya, tambura hangjai mellett, az odacsődült falusiak nagy bámulatára. Van nagy forgalom a kantinban, ahol szívesen látják a kubikosokat. A bor hatása alatt ilyenkor dicsekednek el, hogy csalták meg a mérnököt. A kantinos bíztatja őket az ivásra: Igyék kend, János bácsi, kend kereste! De a nagy szívesség nem sokáig tart, ha észreveszi, hogy elfogyott a pénz, elküldi: Mönjék kend mán haza, olyan büdös avval a pipával, aludja ki magát.

Az italozás még a kisebb baj volna, ha a kubikosok ördöge, a kártya nem lenne olyan csábító hatással rájuk. Tiltva van a kártyázás, mégis — talán éppen a tilalom miatt — csinálják egész nap, ha nyer, örömeiben, ha veszít, bánatában iszik. A rossz társaság még a jó embert is elhúzza. A kártyázás rendesen veszekedéssel fejeződik be.

Hétfőn délelőtt nem dolgoznak, mert a részegség, a mámor

újra ivásra ösztökéli őket. Az irodára járnak előleget kérni, veszedkenni a »tisztá fizetésért«.

Sokan télire 13 ott maradtak, 2—3—4 csoportban, esőben, hóban és nagy hidegben nem dolgoztak. Máskor mindig. Annyi havat hánytak el csak, amennyi a kubikgödör területe. Alkalmatlan időben szerszámot reperálnak, tűzre való szedegetnek.

A kubikosok sok csalódásnak vannak kitéve. Megkezdődik az már akkor, mikor a helyszínre érnek. Az ügynök azt mondta, hogy sík, lapos területen kubikolnak és dombos helyet találtak. Fogadásakor azt lelkölte, hogy a készítendő töltés csak két méter magas, hova könnyűszerrel feltolható a talyicska, a tetthelyen látták, hogy hat méter is megvan, olyan magasra pedig nem tolhatják fel a földet a kialakított összegért. Állítva állította, hogy csupa sárgaagyagot kell kubikolni, amit játszva áshatnak és olyan kavicsos talajt találtak, amit csákánnyal is nehéz volt felszedni. Az ígért fizetésből fele se lett, mikor fizetésre került a sor. Annyi pénzt se kaptak, hogy el tudjanak utazni. Ha lázadtak: jött a zsandár. Kevés munka végződött zsandár nélkül. Úgy szökdöstek haza, ki hogy tudott. Ilyen csalódások, igazságtalanságok hajtották a szegény kubikos embert a szocialisták közé. Így lett szocialista a kubikos Szántó Kovács János is, az ismert szocialista vezér. (L. ifj. Nagy Sándor: A szocializmus keletkezése Hódmezővásárhelyen, 1924).

Egy ízben vasút építéshez vittek kubikosokat, volt vagy 30 vásárhelyi köztük. Három napig utaztak vasúton Moldváig. Mikor odaértek: nem volt semmi a vasútépítésből. Egy olaj hívta őket, álljanak be hozzá béresnek szántani, meg cukorrépat szedni kosztért. A koszt mamaliga volt. Sürgönyöztek a város hatóságához, az hozatta haza a szerencsétleneket. Attól fogva a városnál írták a szerződést.

Máskor meg a vállalkozó szökött el. A kapott jancsibankóért nem adtak semmit a barakban. Az volt a szerencse, hogy Gyula határában voltak, onnan gyalog jöttek haza.

Az is vállalkozó volt, aki Tóth Lajosékat becsapta. Saját szájából hallottam:

»Több annak mán 30 esztendejinél (1900 előtt volt), jó kis nyarunk vót, szépen haladtunk a télnek. Két südő az ólban, kukorica a palláson, zsákban a könyérnekvaló. Egy októberi nap — úgy az elejin vót — beállít hozzám egy takaros embör. Aszondja, hogy ú zentai vállalkozó, kéne 60 talyicskás, mög 60 kordés Pancsovára a vasút építészön.

— Mit fizet? — kérdöm.

Mögajálta a jó fizetést.

— Meddig tart a munka? — tudakolom tovább.

— Egész tavaszig.

Én, apám, sógorom, a nászúnk, egy unokabátyám, mög ezeknek az összes retye-rutyája összeálltunk, szóval: ki volt az egész egy családból. Mind kubikos. Eladtuk a malacot, búzát, kukoricát: vót péz. Montunk. Odaértünk. Nem vót sömmi baj. Úgy vót mindön, ahogy fölmondta: vasúti tötés, jó munka. Első hétön fizetött. Második hétön fizetött. Harmadik hétön hozta a pézt gálántul, fizetni akart. Aszongya: Nézzék embörök, én azt javallom, minek dugdossák ide-oda azt a kis kerestetöt, látom, hogy nincsenek rá-szorulva, akinek nem köll könyérre, milyen jó lösz, ha egy summában fizetöm, mikor vége lösz a munkának. Azonfölül interest is adok, száz pöngöre öt pöngöt. De aki nem akarja, szójjon, nem muszáj. Én a javukat akarom, mer látom, hogy jó munkások. Nálam eldolgozhatnak, még élnek, ha ennek vége lösz, másik tíz gyün utána.

Jól van na, mondjuk egy kis gondolkozás után.

Adott egy kis könyvet, beleírva a heti kerestetöt. Másik hétön szintén. Harmadik hétön csakúgy, mint a negyedikön. Még a per-centöt is hozzáírta. Ez így tartott, még a malac árát mög nem öttük. Úgy hétderékon mögént gyön.

— Hogy vannak?

— Vagyunk. De uram, most mán elfogyott a péz. Szombaton fizessön ki.

— Lehet! — mondja erősen.

Elgyütt a szombat, várjuk. Nem gyün. Nízünk egymásra. Hm. Csóváljuk a fejünket. De nem szól sönki, csak várjuk.

Aszondom éccör: mi lösz most?

Aszongya Surinya sógor, akit mindön hétön fizetött, mer neki nem vót hozzá bizodalma: na ezt ugyan ítélet napig is várhattya-tok!

Fölugráltunk, oszt fölkaptuk a gatyaazárat, befelé Pancsovára, ahol kvártélyozott. Ott se tudtak mást, csak hogy nincs. Nincs, oszt nincs. Lámpással se leltük mög. Kisült osztán, hogy ú föl-vötte mindég a péznt, de minket nem fizetött.

Elmöntünk Zentára, ki gyalog, ki gőzösön, mán akinek vót mit eladni, szerszámot, gúnyát, mit. Zentán hírét se hallották: nem odavaló.

Gyászruhába értünk haza.

Úgy három esztendő múlva, azt hozta hírül egy szögvári em-hogy kubikosokat vitt egy zentai.

— Hogy nízött ki?

— Így, mög így.

Csupa az.

Bemöntünk a kapitányságra. Mondjuk, hogy áll a bál.

Mögtalálták valahun Erdélybe.

Hivat a kapitány úr. Hát ott van a mi embörünk mögvasalva.

Neki akartunk mönni, de nem engedték. Hej, ha engedték vóna!

Fene tuggya hányszor köllött Szögedébe ögyelögni. Csakhogy elég az hozzá, elítélték vagy másfél esztendőre.

De a mi pénzünk fuccs lött! Mögcsináltuk a töltést malac, búza, kukorica árán.«

* * *

Szlavóniából meg a kubikosok szöktek meg, mert kemény volt a talaj, mint a szikla. Még az útiköltséget se tudták ledolgozni. Elbódorogtak a Drávaig, honnan hazazsupolták őket. Sokszor annyira belebuktak, hogy a más pénzén jöttek haza. A kemény földből két ember nem tudott annyit kivágni csákánnyal, hogy egy el ne győzné hordani.

Nincsen olyan sora másnak,
Mint a kubikos munkásnak.
Se országa, se hazája,
Mégis piros az orcája.

Ezt mondja a kubikos nóta, azonban ha végig kísérjük a kubikos élete folyását, arra az eredményre jövünk, hogy bizony elég hányt-vetett élete van. A kubikosság egyike a legnehezebb testi munkának. Hidegben, melegben, sokszor rossz időben, reggeltől estig ásni, a súlyos terhet talyicskázni: erő kell ehhez. Ezt pedig — szerintök — csak az ital adja. Ritka az a kubikos, aki hétköznap pálinkát, vasárnap bort ne inna. Az örökös tarhonya, krumpli, hagyma és tésztaleves, ami kis erőt ad is, a szeszes ital, meg az erős munka gyorsan felemészti, a naponkénti szalonna,, meg a vasárnapi húsétel tartja bennük a lelket. Néha aztán annyira elkeserednek, hogy nyakára hágnak a heti keresetnek a barakban.

Egészség dolgában nagy segítség a kubikosnak a szabad levegő, mégis az erős munka, kivált gyenge táplálkozás mellett, hamar megöregíti őket. Kapaszkodónál kiszakad a haskergük. Leginkább intégulást kapnak a nagy teher tolastól. Egy talyicska föld súlya 60—80—100 kiló, amit 5—6 méter magasra fel kell tolni. Nem csoda, ha meggörcsösödik az inuk. A nyirkos föld-kunyhóban kösz vény t, csúzt, rheumát szereznek. Iszákos emberek között tüdőbajos is kerül. Mocsaras helyen harmadnapos hideg-lelést kapnak, tele lesznek nyavalyával.

A kubikosok általában nem takarékosak, ahogy keresnek,-

úgy költenek.³⁰ Azzal tartják, hogy a nehéz munka megkívánja néha a léhaságot. Italnál, mulatásnál nagyobb veszedelem, valóságos ragályos betegség a kártya. A kártyán csúszik el a kereset. De aki nyer, az se fordítja hasznára, könnyen jött pénz, könnyen megy tovább.

Nem minden kubikos ilyen azért. Jó számítású, szigorú elvű ember, kivágódik a rossz társaságból, nincs rá hatással azok szenvedélye, az otthonmaradtakra, családjá boldogulására gondol munkájában, pihenésében egyaránt. Az ilyen jóra való ember jól táplálkozik és annak »piros az orcája«, keresetét nem kártyázza el, hanem hazaküldi postán, levélben, vagy megbízható emberrel. Jellemző, hogy az efféle szorgalmas, rendes embert a többiek egymás közt lenézik.

Veszekedés akkor van a kubikosok között, ha az egy csoportban dolgozók egyike vagy másika lusta. Míg az egyik három talyicskát megpakol, addig a másik egy talyicskát dögönyöz; pof ékel, lopja az időt. Ilyenkor a serény munkás kitör: az anyád erre-arra, én dogozók, oszt te oszol! Így nem gyövünk jóra! Itt ne kiméld az erőt, hanem otthon a meleg helyön. A másik se hagyja magát s annyira összeszólalkoznak, hogy a lustát másik partiba osztják be.

A kubikos egymástól nem lop, sőt közakarattal vigyáz egymás holmijára. De ha a közelben tanya, szőlő, gyümölcs, kukorica van, jaj annak! Mindennek lába kel, ha száz zsandár vigyázna is rá. Mire a munka befejeződik, a kubikos kunyhó úgy ki van stafirozva lopott holmikkal, rá se ösmerni. Szinte fáj nekik ott hagyni.

Az asszony ha vele van az urával a kubikon, mos, főz, ruhát foltoz, takarít. Hosszantartó munkához szokott az asszony elmenni. Úgy mondják, hogy 100 kubikos között 8—10 asszonynak mindig van dolga; más munkásokra is mosnak. Ha ráérnek, befogják őket talyicskahúzáshoz is csikónak.

Az 1860—70-es években még sokat kerestek. 20—25 esztendeig tartott a kedvező helyzet, de már az 1900-as években rosszabbodott. 1886-tól az árvízveszély is kisebbedett és a falusi nép is eltanulta a földmunkát. Később már ha hazajöttek s vettek egy-két gúnyát, odavolt a kereset.

Az 1860—70-es években Vásárhelyen 2000 kubikos lehetett, az öregek bemondása szerint. Ma már kevesen vannak. Munka nincs. Kubikos csak alapozáshoz, fundamentum ásáshoz kell. De az építkezés is kevés. Az új országház alapjának kiásásában (1896) sok vásárhelyi kubikos vett részt.

³⁰ Kubikosból sohse láttam jó gazdát,
Mind megissza az utolsó garasát! (Népdal.)

Töltésépítéskor a kubikcs munkásokon kívül *kordésokat* is alkalmaztak, vagy is olyan embereket, akik egy ló húzta kordokban szállították nagyobb távolságokra a földet. Eleinte csak olaszok voltak a kordésok, akiket *digóknak*³¹ hívták, de később a magyarok is eltanulták. A kordés a lovát jól tartja, az a vagyona. Némelyik kordésnak 25 — 30 kordéja is volt, jó erős lovakkal. A lovak arra vannak betanítva, hogyha először elvezetik oda, ahova a földet kell hordani, másodszer már magától megy oda. A tölteni való földet nagyobb távolságra csakis csupa kordésokkal hordatták, haladásabb volt a munka így.

A *baráber*, az olasz digók egy fajtája: a kordés digók kocsisai. De ha kordé nem volt, akkor a talyicskások közé keverődtek. Mindenre alkalmasok, ami a kubikmunkához tartozik: ásás, rakodás, lapátolás, mérés, stb. Csak tolni nem szeretik a talyicskát. Csavargó vándorok, de ujjukon aranygyűrű van. Ahol csak megszagolják a kubikmunkát, ott teremnek. Napszámba dolgoznak. Nem azt nézik mit fizetnek, csak munka legyen. Szerszámuk sincs, a vállalkozó adja.

A kubikos mesterség apáról fiúra szállott.

A kubikosságból csak megélni lehetett annak, akinek előbb való volt a kártya, meg az ital, de aki megbecsülte keresetét, házat, sőt egy kis földcskét is vehetett.

Úgy mondják, hogy az alföldi kubikosok között a vásárhelyiek voltak a legkitartóbb erők. Bámulatos az a munkateljesítmény, amit véghez vittek, különösen árvíz idején, amikor a dolog vastagja rájuk hárult, a melljük beosztott kirendelt munkakerő csak a létszámot szaporította. Jókai Mór méltán írhatta róluk: »Minden munkás előtt tisztelettel hajtom meg fejem, de a tisztamenti kubikosok előtt levett kalappal haladok végig, mert azok az Isten munkásai.«³²

A hódmezővásárhelyi kubikusokat hogy hova vitték kubikmonkára, pontosan nem sikerült összegyűjteni, csak a következőket jegyeztem fel:

Anyás, Algyő, Almádi, Arad, Bácska, Boglár, Budapest, Csáková (Temes m.) Csúcsa (Kolozs m.) Erdélyi havasok, Érsekújvár (Nyitra megye), Gáva (Szabolcs m.), (Gyorgyova, Gyula (Békés m.), Jolsva (Gömör m.), Kisjenő (Arad m.), Kistelek (Komárom), Kubin (Temes m.), Mártély, Medve (Győr m.), Magyarittele (Torontál m.), Mezőkövesd (Borsod m.), Mindszent, Mosón, Moldova (Krassószörény m.), Nagyzerind (Arad m.), Pellec, Pócska, Pancsova, Porgány, Pozsony, Rudna (Torontál in.), Szatmár, Titel, Tokaj, Trencsén, Zknyon (Szerem m.), városokba és községekbe. Dolgoztak a Duna, Tisza, Maros, Szamos, Béga, Körös, Temes, Nyitra, Vág és Rába folyók szabályozása, illetve védőtöltés készítésénél. Külföldre: Romániába, Szerbiába, Csehországba, Macedóniába, Szlavóniába és Galíciába vitték.

³¹ Valószínűleg az olasz *diga*: töltés, gát szótól kapták nevüket.

³² Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben II. kötet, 56. lap.

A NAPSZÁMOS.

A kisbéres, ha bent maradt sorozáskor és elvitték katonának, három esztendeig szolgálta a császárt. Ez a három esztendő volt életének leggondtalanabb szakasza. A paraszti, erős, nehéz munkához képest a katonai foglalkozás játék, valóságos úri élet volt. Húst evett mindennap, ami a szegény ember életében nagy szó. Kihízott. Gondjai nem voltak se élelem, se ruházat tekintetében. Rendhez szoktatták, szépen, tisztán járt. A szégyenlőst, vagy éppen a buszmát bátorrá, okossá tették, a szó szoros értelmében kinevelték, »pofázták«. Bárkinek a szeme közé nézett bátran és hangosan, értelmesen szólt hozzá. Az iskolázatlanl megtanították írni, olvasni. Gondolni lehet, mit érezhetett az a béres, aki az öreg A betűt se ismerte és egy esztendő múlva levélben érintette szüleit. Sarzsi lett belőle, aki parancsol. Még a bakancsát is más subickolta ki, sok esetben még a nadrágját is úgy húzták rá. De aki közlegényként töltötte ki a katonaidőt, hordozván a hátán három évig a borjút, azt is kivették a lépésből, felnyitották a szemét. A katonaviselt embert a civil életben is többrenézték, mert *más annak még a lépése is.*

A jó gondolkozású fiatal ember, ha kiszolgálta a három kis esztendőt és hazaeresztették, itthon dolga után látott, folytatta ott, ahol elhagyta. Béres lett ismét. Huszonnégy éves korában megnősült, családot alapított. Ha kintmaradt a tanyán, mely több jövedelemmel kecsegtetett, öregbéres, tanyásbéres, ingyenes tanyás, felestanyás lett belőle, öt hat évig eltanyáskodott s mikor egy kis házat tudott szerezni, hazajött a városra a családjával, ahol napszámból éltek. Úgy gondolkozott, inkább a maga szegénye lesz, mint szolgál.

Akiknek szülei nem élték el keresetüket, hanem félrerakták, azok könnyebben kezdtek az élethez, de akik nem törődtek gyerekeik jövőjével, vagy nagyszámú családjuk eltartása felemésztette az idősebb családtagok keresetét, azok a semmiből kezdtek. Már a lakodalom is adóssággal kezdődött, amit a lakodalmon menyasszonytánca járás alkalmával összehányt néhány forinttal kezdtek törleszteni, pedig azt a kis menyecskének bölcsőre, bölcsőmadzagra szokták ajándékozni. A gazda állította ki a lakodalmat, vágót, kenyeret, bort, lisztet adván erre a célra, amit az atyafiak is megtoldtak tehetségük szerint. Némelyik házasulandó legény olyan szegény, hogy mikor megesküdték, csak egy rossz subája volt, abban háltak az istállóban, vagy a pitarban a földrehintett szalmán és a küszöb volt a févalj. Ha telt is ágyra, a párnában gyékénypáklya volt toll helyett. Nem mindenki volt olyan szerencsés, hogy kapott a lánnyal egy kis *vant*: fél nyomási földet,

egy darab szőlőt» stb. Sokan nem is keresték a vagyont, többre becsülték a jó egészséget, a dolgos, munkás kezét. Azzal a remény-séggel indultak el az életbe: majd megsegít az Isten! Az ilyenek-nek, akár kimentek tanyásnak, akár nem, sokat kellett dolgoz-niok, míg a személyenkint egy évre szükséges 3 mázsa búzát megkeresték és vágyaik, álmaik célját elérhették: egy kis nád-födélű házat szerezhettek. A disznót évenként eladták, az asszony sodrott gyapjából nyakbavaló *moha kendőt* kötött, mely nélkül ezelőtt télen nem járt se szegény, se gazdag. Kis ládába rakták a pénzt, míg annyira szaporodott, hogy adósságot törleszthették, majd házat vehettek.

Ha városon maradnak, más házánál laknak lakóképpen. Bérbevesz az ember ú. n. *kisházat* (udvari alsó lakást), melyért egy évre 20—30 forintot fizet. Ezelőtt a munkájáért lakott. Felesége meszelt, mosott, söprött, ő maga havat hányt, járdát tisztított, küldözték őket ide-oda. Némelyik családtalan, különösen akinek felesége szobalány, szakácsné volt, ő meg parádés-kocsis és megszokták az úri kosztot, úri helyen húzódik meg, takarításért kap lakást. De ezek legtöbbször visszaélnék a hely-zettel, az ember nem dolgozik, csak csavarog.

A napszámos két keze munkájával keresi kenyerét, napról-napra. *Célszerű szögény embörnek* mondja magát, mert mindenre vállalkozik és mindenre alkalmas. A napszámos helyzete a leg-bizonytalanabb, jó, ha egy évben 200 napot dolgozhat. Hódmező-vásárhelyen napszámos van legtöbb. A statisztika szerint 1890-ben 15.243. A város közig, bizottságának 1895 évi jelentésében azt olvassuk, hogy a lakosság egy harmad része, csaknem 25.000 ember teljesen kézi munka után él. E nagy összegben azonban a gyermekek és a nem keresők száma is benne van; hozzávetőleg 5000 családot lehet számítani. Sokan, a különösen értelmes, meg-bízhatók, a napszám bizonytalansága miatt a kevesebb, de bizto-sabb és állandó fizetéses állásba törekednek, így az egyházhoz, városhoz, takarékpénztárakhoz, különböző testületekhez és inté-zetekhez iparkodnak bejutni.

A jóra való szegény ember, aki nem néz az orrahegyéig, ha megnősül, azután is bejár gazdájához, ahol eddig szolgált, hol mindig akad dolog; vizet hord mosni, lovakat vakar, itat, ganét tisztít stb., amiért aztán enni kap, evés előtt egy kis pálin-kát is.

Tavasszal, mikor alacsony a napszám, eljár földet ásni, szőlő-munkát igyekszik fogni, ahol nyitás, metszés, továbbá gyümölcs-fák tisztítása, nyesése, össze darabolása ad több napi dolgot; a város kertjébe ültetni. Kukoricaültetés, majd később május—júniusban, annak kétszeri kapálása szintén tavaszi munka. Gazda-helyen csöves kukoricát fejt, morzsol. Májusban fűvet vág és

takarít be. Állandóbb munkát kap fagyárban, malomban, téglagyárban, ármentesítő társulatnál. Az ügyes barkácsoló ember ács és kőműveshez megy 1 frt. napszám mellett a maga kenyereén, önállóan is 1,50—2 frt. napszámért. Zsindely tetejű házat fed, kerítést csinál, kéményt rak. Tapaszt, vályogot ver, téglát rak, fát hasigat, ölfát vág. Kutat ás a tanyán. Kubikra megy. A legtöbb szegény ember nagyétű, oda tehát szívesen megy, ahol kosztot is kap. Amilyen a koszt, olyan a munka. Sok helyen azonban rossz ételeket készítenek. Általában a maga kosztján van, kenyeret, szalonnát, hagymát eszik, néha szalonna nélkül. Ha közel van a munka, vagy pedig a városban, az esetben az asszony visz meleg ételt, mert a tarisznyából való táplálkozást megunja. A fizetést naponként kapja, mivel kell kenyérre, mert a szegény embernek *mihelyt van, mindjárt nincs*, hamar felélik, de ha egész hétre van fogadva, szombaton este fizetik. Ezelőtt a gazda egy tál levest, meg egy darab húst adott a napszamosának, ma azonban sehol se adnak, vagy nagyon ritka esetben.

Nyáron keresi be az élélmét, ekkor van a legfőbb munka-alkalom, a napszám is magasabb, mint tavasszal. Aratórészesnek áll el. Ahol jól bántak vele béres korában, oda bejárt azután is, mikor megnősült, ott szokott részes lenni. Úgy volt az általában, hogy minden rendes aratónak megvolt évtizedeken keresztül a rendes gazdája. Évenként újra alkudtak június végén a búza állása, minősége szerint. Ha jól mutat az élet, nyolcadán, de ha gyengébb a termés, hetedén fogta fel, amiért el is nyomtatott. Ha fekete, rozsdás, szorult a szem, az esetben kerek alkura fogják föl; ezeket *átaljasoknak* hívják.

A részeseket a piacon fogadják, ahol csomóban, egy tömegben állanak a kaszálni tudó parasztemberek. Nagyobb gazdaságokban, ahol több részesre van szükség, bandába állanak, fejük a legtöbbet tudó, legmegbízhatóbb *elsőrészes*, akit a cséplőgép elterjedése óta *bandagazdának* hívnak, ő szedi össze az ismert embereket, akik megbízzák az alkuval, ő felel a bandáért, ő csinálja a szerződést, ő részel, vagyis méri ki a szűrűn a részt, A bandának annyi tagja van, amennyi a termés mennyiségéhez szükséges. Egy kis kaszára 8—12 hold jut. Minden kaszáshoz kell egy *marokverő*, aki a levágott búzát kérébe köti. Marokverő 1876 óta van, amióta cséplőgép, azelőtt is volt részes után fehércseléd, vagy nagyocska gyerek, erős lányok is az aratás tartamára, de azt *csirkézőnek* hívták, aki vellahegyre való apró csomókba hányta *kis*, ú. n. *csirkéző favillával* a renden lévő búzát, amiből a vontatót rakták.

Májusban, mikor kihányja a fejét a búza, megjelenik a gazda házánál a részesek feje.

— Azért gyűttem, — kezdi — hogy köllünk-é az idén?

— Hogyne köllenétök, — feleli a gazda — ha ad az Isten egy kis termést.

— Elég jól mutat. Ténnap kint voltam, körülnéztem.

— Na, mit néztél ki belőle?

— Hát, ha valami nem éri, tetejézi a tavalyit.

— Hm. Elég jól biztatsz, de én Tamás vagyok benne, mert sok a szőke fej (futrinkás).

— Nem tősz az sömmit. Elég jó sűrű, oszt bokros, csak még egy-két jó eső kék neki.

— Na, majd lősz az is, hisz tavaly is vót. Hát oszt hányadán *töszitok össze?*

— Csakúgy, mint tavaly: kilencedén.

— Sokat kértök. Samu szomszéd tizedén szerződött lé.

— Ha az üvé jobb, több, mög szöbb.

— Egy csipettel se áll elébb az enyémnél.

— Láttá az írást?

— Nem. De csak nem hazudik a pénzire!

— Hazudik bíz az. Mert én még nem hallottam tizedén az idén sönkinél.

— Na, ha nem hallottad, hát — jól van: mögadam én a tavalyit. Nem szeretöm változtatni. Tik mán ismeritök a szokást.

A kommenció is csakúgy mint tavaly. — Tudni kell, hogy ezelőtt 40 esztendővel még bentkosztos volt a részes. A gazdasszony főzött nekik. Eléjük tettek asztalszékre egy elsőtál levest, azután a kormos bográcsot és abból ettek valamennyien. A cséplőgép elterjedése óta (1876), *kommenciót* kapnak. Minden ember kap egy hétre a marokverőjével együtt egy véka búzát lisztül, egy kiló szalonnát, egy kiló sót, egy liter tarhonyát, öt liter krumplit, egész aratásra 1 liter paszulyt, 1 liter kását. Az eleség miatt kellemetlenség szokott lenni, mert a szűkmarkú gazda — kivált nagy helyeken — jó szalonnát mutat, de avas, szőr-férgeset ad. Régen is volt kommenció abban az esetben, ha a gazdasszony beteg volt, vagy a nőcseléd nem tudta ellátni kenyérsütéssel a részesekeket. Hetenként kaptak: fél véka búza, 1 kiló szalonna, $\frac{1}{4}$ kiló só, paszuly és krumpli szemre, hetenként és fejenként $\frac{1}{2}$ liter pálinka. Minden két hétre fél véka búza gyúráslisztnek. Egy kis kocsi tűzrevaló kenyérsütéshez végezetig.

Megcsinálják a szerződést, de ekkor harmadmagával megy a bandagazda. Régen csak szóbeli egyezés volt, kivált, ahol ismerték egymást, írást akkor csináltak, ha új gazda új bandát fogadott. Később írásba foglalták az egyezséget, mert hát *szegődött bér, osztott konc.*

Pár évtized előtt a részes legalább 6 hétig aratott (június 30-tól augusztus 10-ig), ugyanannyi ideig (szeptember 20) nyom-

tatott, tehát arató és nyomtató részes volt. Péter Pálkor fogott a takaráshoz és végezetig, kazalbekötésig dolgozott. Ma 3 — 4 hétig tart az aratás, cséplés. Sőt a gazda kiköti, hogy bizonyos idő alatt ke kell fejezni az aratást, különben napszámot hozat a terhőkre. A cséplőgépet ugyanis a mondott időre szerződtette.

Napszámában is arattak abban az esetben, ha szorítja a búza. egy véka búzáért naponta hajnali 2 órától esteli 10 óráig dolgoztak. Az ételt is a gazda adta. A fizetést cséplés után kapta.

Ma legtöbb az aratórészes, nyomtatni már kevesen szoktak. Az aratórészes 11 — 12-én áll el, amiért learat, behord és asztagba rak.

Az aratásnál kapott lábra a *robot* a cséplőgép használata óta, mely abból áll, hogy aratás elvégzése után szénavágást, kukorikapálást, dudvahordást, kazalrakást is kell végezni a részeseknek. Erre rendszeren az esős időt használják, amikor nem lehet a búzát vágni.

Az 1890-es években a szocializmus terjedésével a gazdák szempontjából a munkások túlzott követelésekkel léptek fel. Azt hirdették, hogy Péter Pál napjánál előbb nem kötik meg a szerződést, míg a termés állását nem tudják. Azzal áltatták magukat és elvtársaikat is, hogyha kimaradnak az aratásból, ad kenyeret a város, ha az nem, akkor az állam. Pedig a kormány az 1898: II. te. által biztosította az aratómunkásokat a munkaadók kihasználása ellenében. Az idevaló gazdák úgy segítettek magukon, hogy más vidékről hoztak idegen aratókat, olcsóbb, kevesebb igényű, uradalmi embereket, kiknek a helybeliek fölött meg volt az az előnyük, hogy jobban értettek a kévzéshez, mivel vidékükön a gépek elterjedése előtt is kévébe kötötték és keresztbe rakták a learatott gabonát. Sándorfalva, Algyő, Mindszent, Leié községekből és a felvidékről jöttek. A Vásárhelyi Napló 1898 júl. 3. sz. szerint ebben az évben 1200 — 1400 ember maradt ki az aratási munkálatból.

Említettem előbb az *átaljásokat*, kik napszámomunkát végeznek az aratásnál, de nem naponkint kapják a fizetésüket, hanem kerek alkuba vállalják föl az aratást.

Nőtlen ember is elmegy át aljásnak, de többnyire olyan feleséges ember vállal átaljás munkát, aki nem nagyon kapkod a munka után, meg a lusta tanyásbéres menekül ide, aki kimarad mindenkől. Hanyag gazdának van átaljás munkása; ha szorítja a kapca, hát fogad egy rossz átaljást. Vannak azonban sokan a rendes emberek között is, akik csakis átaljásnak mennek, mert ha megszorul a búza, akkor is megkapják a kialkudott mennyiséget, míg a részesek ilyen esetben megcsalódnak. A gazda is jobban jön mert az átaljás igyekszik mentől hamarabb elvégezni a munkát, rá ne fizessen, míg a napszámnál azon van, mentül tovább

tartson. Az átaljásság ma már kiveszőfélben van, mindent gép csinál.

Kisgazdánál, nyomási földeken szokott át alj ás lenni. Mindig a piacon fogadják föl. A bére attól függ, mennyi a letakarítanivaló. A kisgazda, kinek hat hold búzája és négy hold árpája van aratnivaló, átaljást vesz maga mellé és ketten letakarítanak. Az átaljás kap kereken öt mázsa búzát, három mázsa árpát és élelmet. 1867-ben az átaljásnak aratásra kazalkötésig ez volt a fizetése: 7 köből búza, 3 köből árpa, egy kocsi szalma. Ha a maga kosztján van, úgy minden hétre egy kiló szalonnát, egy véka búzát, egy kiló sót, két liter tarhonyát. Ezért köteles learatni a búzát, árpát, szerűt csinálni, vontatni, nyomtatni, fordítani, polyvát húzni, garmadát rakni, szórni, fölözni, rostálni, kazalt rakni.

A rossz gazda úgy fogadja, hogy együtt dolgoznak ketten, azonban rátolja a rudat, vagyis lazsukál és mindig az át aljásnak kell húzni a kaszát. Úgy megdolgoztatja, hogy kilóg a nyelve. Az első napokban csak segít, míg egy csomó nincs learatva. Mikor már 20—30 vontató van és panaszkodik az átaljás, azt mondja neki: »hát, ha nem szeretöd a dolgot, möhetsz!« Könnyen beszél a gazda, mert a bér csak aratás végeztével fizetendő, s ha elmegy az átaljás, nem kap semmit.

Ha maga kosztján van, főz magának bográcsban tarhonya-levest, kemény tarhonyát, krumplilevest, krumplipaprikást. Száraz elesége: kenyér, szalonna, hagyma.

A lusta átaljás mindenünnen kifarol. Néha két-három helyen is megfordul egy nyáron és semmit se visz haza.

Eljön Péter Pál. A részesek a gazda házához elviszik bátyú-jókat, szerszámaikat. Ott van a gyülekező. Minden részes a feleségével vagy egy marokverő lánnyal jön. A munkásokat vivő kocsin a löcsön kívül vendégoldal van mindkét oldalon, melyre a lábukat teszik, ők maguk az oldalon keresztbe tett fán, deszkán ülnek, a kocsiderékban szalma s ezen az eleség foglalja el a helyet. Egyik felől a fehér cselédek, másik felől az emberek. A férfiak ingben, gatyában, a lányok tarka kendőben, ruhában, kötővel. Külön igáskocsira fölpackolják kaszákat, villákat, főzőszerszámokat, szűr, suba és más ruhaneműeket; kis ládákat, melyek legtöbbje már katonáékat is kiszolgált. Nem marad el a kis mosóteknő se, melyből mosdanak. Sok helyen előre kiviszik szerszámaikat és batyú-jókat. Megindulnak. A kocsinülők hangos köszönése, a fiatalok élénk zaja közt fordul ki a kocsi az udvarból, utánuk a szerszámos kocsi. Egyikőjük dalolásra unszolja a társait: most danoljunk, még nem izzadunk! Rákezdik és mondják szüntelen egyiket a

másik után, míg csak ki nem érnek. Az úton ilyen részestvivő kocsiikkal találkoznak. Dalol az egész határ az aranyárga búzaföldek között.

Odakint az öregbéres számbaveszi az *erőt*. Megolvassa őket, megvannak-e? nem veszett-e el valaki közülük az úton? Megvan egy szálig, hagyja helyben. Csapatostól mennek a kúthoz, kitikkadtak a nagy melegben: *fölisznak*. Aztán csoda jókedv kerekedik. Játszanak a legények a lányokkal. Pezseg a vér, még ki vannak pihenve. Aztán külön élvezet a gyönyörű búza, mely biztatólag fodorítja magát a lengő szélben. Nem maradtok éhön a télön! — mondja egyik idősebb részes.

A részesek tanyája, tartózkodóhelye az üresen álló góré és a polyvásszín szokott lenni. Ide hordják be a cececulájokat. Esős időben itt hálnak.

— Ki lősz a szakács? — kiáltja el magát a bandagazda.

— Vera nem, — vágják rá kórusban. — Tavaly is ű vót.

— Bevált? — évődik a gazda.

— Be ám, csak lögyön miből — mondja Vera néni.

— Jó gazdánál vertük lé a sátorkarót, nem köll tartani, hogy lősz-é miből — nyugtatja meg a társaságot a bandagazda. Na, mi lögyön a vacsora?

— Keménytarhonya!

A kútgödör mellett, hogy ne kelljen messze menni a vízért és főleg, hogy a tűzzel kárt ne csináljanak, felállítják a háromlábú szolgafát, rákötik a bográcsot csatlólánccal. A fiatalja elnyargal ízíkcsutkáért, egy-kettőre lobog a láng a bogrács alatt. Bealkonyodott. Még hallik a nóta erről is, arról is a tanyák világában. Kíérkeztek az aratók. Mire lebukik a nap a sárga búzatablák fölött, akkorára megfő a keménytarhonya. Leteszik a földre. Kis, gyalogszékeken körülülük. Heten is esznek egy bográcsból. Mindegyiknek a kezében karéj kenyér, *beirdolva* falatokra bicskával, kanál; régen kenyér helyettesítette a kanalat. A bogrács oldalánál — hol hidegebb — a tarhonya széléből kanalaznak mindig, melyhez egy falat kenyeret harapnak. Addig szedegetik, míg a bogrács fekeke nem fenylik.

Vacsora után pipálnak, játszanak, míg a bandagazda azt nem mondja: Haza másé! Tudjátok mi vár hónap! Mire aztán aludni tér az egész társaság.

Korán kelnek. *Látomtul látómig* dolgoznak, ami hajnali 2 órától este 11 óráig tart. A takaróval felszerelt kaszát még otthon kikalapálják, megfenik; később este, vagy hajnalban történik a kalapálás. Dereukra felkötik a *tokmányt*, melyben víz van, abban a *kaszakő*. Az elsőrészes, a legjobb kaszás áll a búzatablához először, ő vezeti az egészet. Utána a többi is sort fog, új rendet kezd. A gyengébbeket közrefogják, hogy el ne maradozzanak. A felszerelt

és kielégített kaszának a *nagy kaccsát* a jobb, a *kis kaccsot* a balkézrel megfogván, a gaz mellé lép olyformán, hogy a kasza sarka kijárjon a gaz sarkáig. Első suhintásra kicsit ad neki, azután ereszti ki a karját rendesen. A rendet akkor húzza ki jól, amikor szélesen kaszál: a kis kaccsal a s lyukát veri. A többiek arra ügyelnek, hogy az elsőrészesével egyszerre menjen a kaszacsapás, amit arról tudnak meg, hogy az előttük valónak hallják a suhintását, a magukét nem. A vásárhelyi határban 10—14 részes kaszál egyszerre fehér ingben, gatyában. Suhog a kasza egy ütemes félkörívben.

Aratás közben a búzáról beszélnek a részesek, lesz-e valamikor annyi nekik, hogy más vágja a kaszát búzájukba, mint most ők a máséba.

— Hej, de szép tábla búza! Mikor lösz nekünk ekkora!

— Jó volna a fele is!

— Köll a fenének. Ha mán kíván az embör, kívánjon legalább akkorát, mint ez.

— No, no! Nem lóhet tudni sömmit.

— Az igaz, de sose láttam, hogy ilyen szörű embör úgy mög-tollasodjon. Hanem azt igön, hogy akinek ilyen tábla búzája vót, a sömmibe ért.

— Na, oszt mit csinálnál vele, ha a nyakadba varrnak?

— Mit csinálnék? Röndölnék egy hordó bort.

— Nem is vóna rossz, hékás, ebbe a veszött melegbe. De ha nem gyün a bor, add errébb azt a csobolyót.

Nagyot húznak a vízből, megtörlik a bajuszukat, aztán tovább megy a kaszálás — másnak.

Ha kévéznek, nem rendre kaszálnak, hanem *rávágnak*, vagyis a levágott búza az életre dől. Ahol 12 részes van, két bandára osztlik, 6 ember van egy bandában. A takarók után mennek a *marokverők*, akik *kévékbe* szedik és rend után kötik a levágott búzát, amit aztán *keresztbe raknak*. Ahol három mar ok verő van, ott kettő *teríti a kötelet* és kévébe szedi, egy pedig állandóan köti, ahol hat van, ott kettő köt, a többi terít és kévébe szed. A marokverés női munka, de gyerek is végzi. Eleinte kis, vágott élű, de nem éles sarlóval szedték a markot, amit áfából való *kuka* váltott fel, melynek *csákóra áll a szára*. Mikor még nyomtattak, *csirkézőnek* hívták a részesek után menő fehércselédet, vagy gyereket, aki a renden fekvő búzát vellahegyrevaló apró csomókba, *csirkékbe* hányta, amiből aztán a *vontatót* rakták. Egy jó velláraláló csirkét felszúr a vellára, amit 3 m. átmérőjű körben tesz le a fenékbe, hogy a kalász egyféle álljon, így rakja rá a többit kisebb körbe, míg csúciban végződik. Két részes rakja kétfelől, úgy haladnak össze. Ami elmarad, gereblyével gyűjti össze. A magassága 2 m, de aztán megüledszik. Este rakják, mikor felhagynak a munkával, napköz-

ben csak akkor, ha ijesztgetés az idő. Akkor sietnek összenyomni, renden ne érje a zivatar. A vonatokat északnyugatnak kötik le eresztett kötéllel az ilyen irányú uralkodó szél ellen.

A vontatókat rendszeren hajnalban *sajtkeréken* járó vontató- vagy *bolondkocsin* huzatják be a tanya közelében levő szűrűre. Ez úgy történik, hogy a vontató alatt két *rudasját* átdugnak, majd az egyik részes háttal fordulva a vonatonak lehajol és megragadja két kézzel a rudasfa végét, felemeli annyira, hogy a másik kezével alátámasztja az *inast*. Mikor a rudasfák végeit előbb egyik, majd másik oldalon feltámasztották, a *nagy rudat* dugják alá úgy, hogy a rudasfák keresztben vannak rajta. Ezután a bolondkocsi *elején* levő simólyre, gerendára, (vánkos) felakasztják a rajtalevő láncnál fogva a nagy rúd vastag végét, aztán hátul kerülnek és felteszik a *hátulsó tengőre* a rúd vékony végét és beakasztják a láncot a rúd *sassába*. A két inast kiveszik a rudasfák alól, aztán a túlsó oldalra kerülnek, hol ugyanezt csinálják meg, mely után elindul a jószág befele. Este bevontatják a másnapra valót. Ha sokáig kint van a vontató, tele van mezei egérrel, pocokkal, gőzűvel a vonatáskor ott leselkedő kutyák, macskák nagy örömére.

Régen s ... én huzatták be a vontatót ökörrrel, ha közel volt a szűrűhöz, közepébe jó vastag rudat vertek furkóval a vontató alá, *vontatólánccal* körülkanyarították, a lánc egyik vége, horga a tézsla perecében volt, a másik végét is odaakasztották, úgy huzatták rúdon csúszva, melyre valaki hátul ráállott.

A bolondkocsi kerekei egyformák, eketalyiga-kereket szorultságból használtak. Van olyan bolondkocsi is, melynek első tengelyét a kocsi első része képezi, az ilyenbe a lovat szabályszerűen be lehet fogni. Akkor használják ezt, ha messziről vontatnak.

Az elmaradt kalászokat szegény, elesett asszonyok, öreg emberek szedegették fel. Nyakukba vettek egy zsákot, abba morzsolták, dörgölték a szemet. Közel a városhoz, nyomás szélén, ahol tanya se volt, nem igen háborították őket.

A nyomtatás 6—10 m. átmérőjű köralakú *szűrűn* történik. Ha kocsival nyomtatnak, amit a 90-es évek óta vettek szokásba, nagyobb szűrűt csinálnak. A tanya közelében a gyepen készítik a szűrűt aratás után, igen csak minden évben ugyanott. Ha fölveri is a gaz, a kerülete meglátszik, kevés nyesés kell hozzá. A kiválasztott helyet *szűrűnyesővel* megnyesik és meglocsolják, ha eső főncs. Hordóval viszik a vizet a kútról és régen fejővel, később szítás locsolóval egyenletesen megparáholják, rendszeren éjjel; törekkel meghintik és kocsival, lóval addig járatják, míg acélkemény lesz. Akkor beszőrják szálás szalmával használatig, hogy ne repedjen mert a repedés nyeli a búzaszemet.

Szántóföldön is készítenek szűrűt, ahol gyöp nincsen, ahol

kunyhót csavarintanak szalmából, abban van élelem, ruházat. Az ilyen szűrű készítése körülményesebb, esőt kell várni hozzá. Ha jól megázott, simára nyestek, furkózták, azután polyvával behintve járatták, míg fényes nem lett, mint a tükör. Ha jó esőt kapott, sokkal jobb lett, mint a gyepen készült.

Ahol csépelnek, takarás után a kereszteteket kocsiira, szekérre rakva behordják pár száz lépésre a tanyától, rendszeren a gyep tisztására és hosszúnyelű favillával asztagba rakják, mely kazalalakú. A gazda vagy az öregbéres lépi ki az asztagfenekeket. Ha kicsi lesz az asztag, az egész fenekét megveti, ha nagy, először az egyik végét rakja meg, aztán a derekát, és a másik végével fejezi be. A kezdő végét úgy rakja meg, hogy letesz egy kévét a közepére, erre fekteti sorra kifele haladva a végefele, míg ki nem ér a szélére, Ekkor mellé fordul oldalt és ugyanarra hagyja a kéve fejét. Erre a sorra fekteti tovább, míg ki nem ér a szélére. A kéve feje mindég befele van. így rakják 3 méter magasra az asztag derekáig, ekkor megfordítja a fejet kifele és egész bekötésig úgy rakja, hogy az eső bele ne folyjon. E mellé a félköralakú vég mellé rak 4 méter hosszú derekat az asztag szélességében, amit befejez egészen. Ha van kéve, mellé rak ismét 4 méter hosszút, utoljára félkörrel fejezi be, mely éppen úgy történik, mint a kezdő vége. Minden ölbe 100 keresztet lehet számítani. A legfelső kévét leköti az alatta levővel, úgy hogy a felsőből egy marékkal az alattalevő kéve kötelibe behúzza egyszer-kétszer. Az asztag 3 öl magas. Az aljától a derekáig bővül, aztán mindig karcsúbb és lejtős, hogy a vizet levesse.

Mikor feltakarnak, árpa, búza köröszttbe, vontatóba van rakva, akkor pár napi pihenő szokott lenni. Régen, sok helyen ma is, aratás végeztével, nyomtatás előtt, *takarórétest*, *kalácsot* sütött a gazdasszony és megvendégelte az aratókat. A pihenés alatt játék, hancurozás, nóta járja. Mindig akad, aki tud tamburálni. Ha nincs tambura, akkor se akadnak fel, valaki egy bontófésű elébe papírt tesz, azt lazán hagyva, hogy rezeghet, könnyedén a szájához nyomja és dalolja szöveg nélkül a nótát. A bőgőt a nyújtófa helyettesíti, amit egy másik ember az asztalratett balkéz mutatóujjához dörögöl, hogy brugó hangjával a taktust megadja és fenntartsa. Evés után rázendít a zene, a fiatalja meg az eresz alatt elkezd járni a csárdást mezitláb. Az öregebbje nézi, nézi, egyszer csak megszólal Gyurka bácsi: Nem tudtok tik táncolni! A mártogatóst (a csárdás egy neme) járjátok el! Mutassa mög, hogy köll, — kérlelik a fiatalok. Nekidurálja magát az öreg, előkapja Vera nénit, a szakácsnét, mire a tamburás belevág a húrokba, veri a nótát, a többi meg dalolja. A két öreg meg járja, mártogatja, merigeti, úgy belemelegednek, hogy alig tudják abbahagyni. Liheg, szuszog az öreg, csurog róla a víz. Jól esett-e Gyurka bácsi? — incselkednek vele.

Mint kaptás lónak a futtatás. Csak a mejje kívánja mán az ilyen öregnek a táncot.

A nyomtatás a következőkép megy végbe. *Beágyaznak* vagyis a 3_5 vontatót gyűrűalakban rakják a kerek szérúre. Nem összevissza, hanem ahogy a vontató már meg van rakva kalással befelé, úgy szedik le vellával, mely szépen elválik, mint a rétestészta; az ágyasba egy irányban szélnek ágyaznak, szalmázni, szél alá szalmáznak. Ha kocsival nyomtatnak, úgy ágyaznak, hogy a kalász kifelé esik.

Magas ágyas volt régen, a ló hasig járt benne először. Rávezetik a lovakat és *megjاراتják* előszörre, járatás után *megfordítják* a letaposott búzát. Háromszor ismétlik ezt meg, illetve háromszor fordítják, kétszer *karimázzák*. Ha száraz a gaz, elég kétszer fordítani, nedves időben négyszer is kell. Minden fordítás után *kirázták* a magot a szalma közül. A karimázás úgy történik, hogy a szűrű közepe táján 2—3 ember a széle felé hajtja a kinyomtatott szalmát, úgy hogy a szélen egy nagy félhold, kifli keletkezik. A polyva, búza, kalászfajak visszamaradnak az ágyason. Ezt újra *megjاراتják*, aztán *kirázzák* és ismét a széle fele hajtják a nagy polyvát, míg csak szem van közte. Ezt *törekelésnek* hívják. Törekelés előtt felszurkálják vellával a szem, polyva, kalászfajét, hogy az alsó réteg felül kerüljön a ló lába alá, hogy ami szem még a tokiászban van, azt *elütteti, kiveri*. Mikor már nem látni kalászt, csak szemet, töreket, polyvát, akkor villával kirázza a szemet, a töreket, polyvát a széle felé hajtja. A szalmahordók elhordják a szalmát, töreket, más, más csomóba. A szemet nem húzzák le, hanem ráágyaznak.

Nagygazda 12—16 lóval is nyomtatott, amit egy *karika* lónak (fogat) mondanak; ksigazda annyival, amennyi van; szegény ember kettővel, még szegényebb egy lóval, kocsival tőretí. A kocsival nyomtatás az 1890-es években jött divatba. A szűrű közepén levő lóhajtónak (14 éves gyerek, sok lovat férfi hajt) rossz sora van. Nyakig állva a gazban, állandóan cseréli a hajtókötelet a háta megett. Melege van, mert a karikaló nem ereszti ki a meleget a körből, növeli azt még a lovak szuszogása is. Az ostort is fogni kell és állandóan biztatni szóval, ostorral a lovakat. Megkönnyebbül, mikor fordítanak és levezeti a lovakat a szűrűről, hogy egy kis levegő megfújja.

Ha jó idő van, törik a gaz, ömlik a búza, szinte pirosán pörög a ló lába alatt, a fordítás nem ad sok dolgot, jó kedvük van a nyomtatóknak. A lóhajtó biztatja a lovakat: »Hajrá! Ne, te! Daruderesdongó, Pulikutyamorgó, Telihasnemkorgó!« A részesek vellára támaszkodva a karima szélénél komáznak. Igen csak a feljebb való esztendők nyomtatásáról megy a szóbeszéd, hogy fizetett ekkor, meg ekkor. Mikor lett vége 60-ban a nyomtatásnak?

(Sok eső járt akkor.) Hogy nyomtatták ki Szilágyi Palkó zseb-órájának a bélit, mikor a mándlizsebből kipottyant az ágyasba stb. A lóhajtó, mikor látja, hogy a paripaló kocogás közben leereszti a *hőrojét*, a kanca meg feltartja a farkát és szét-szétveti a lábát, akkor hó, hó kiabálással lassítja, levezeti az ágyasról, hogy oda ne hujyozzon, mert eláztatná az ágyast és nem törne a gaz.

A dinnyeérés ezelőtt összeért a nyomtatással. A dinnye laszan érik. Eltart 3—4 hétig is. A nyomtatóknak ez volt a hűsítőjük. Belehajtották a kútba és onnan húzták föl, vödörrel azt a nagyon jó, hideg, pirosbélű dinnyét. Ma már, mire a dinnye érik, valahol Amerikában sütnék az új búzalisztből kalácsot.

Egész nap az eget kémlelik valamennyien, hogy jön-e fölleg, mely a kukoricára égetően kellene, de a nyomtatásra méreg. Na, csak addig ne essön, még kimén ez az ágyas — kívánják. De a fölleg csak közeledik. Lázáréknál már a fák iránt megereszkedett a firhang. A lovak érzik az esőt: izzadnak, mintha a Tiszát úsztak volna, olyan vizesek. De azért, hadd menjen, hátha elkerül. Szél kerekedik, ptreek alatt fejük felett lebeg a felleg, nagycespekkel rákezdí. Ide mind! Egy-kettőre ráhányják az ágyasra a karimát, az van kéznél leghamarabb. A lóhajtó kocog a lovakkal a nyári jászolhoz, egy meleg eső annyi nekik, mint egy jó abrak. Mire behányják nagyjából a szűrűt szalmával, nekiindul, mintha öntenek. Szárnyék alá húzódik mindenki, onnan nézik az időt. Durrog, csattog, zöng, villámlik, szakad az eső. Ne, kukoiica, ne! Ez köll neköd! Hej, de áhította mán a lucerna is! De nem áhította a szűrű, hé! Ilyen nagy borzas medvét még nem fogtunk az idén, fene bele. Nem tudom, mikor szárítjuk fel a bőrét! Tudni kell, hogyha az ágyas beázik, úgy mondják: *mögfoztuk a medvét*.

Egy nap 3—4 ágyáe megy ki.

A szérűn maradt szemet a törekelő gereblye fokánál, vagy erre a célra készített tolszerszámmal tolják a szűrű közelében levő garmadához, vagy ha vastag a búza, *szemhúzódeshkával* huzat jak össze, mely elé egy lovat fognak be. A részes rááll a deszka szélére, testsúlyával lenyomja, hogy ne menjen el a szem felett, hanem súrolja a földet és ne maradjon el a búza. Nagygazdánál sok vontató kinyomtatott szeme összekerül, 4—5 öltre is elnyúlik. Kocsival nyomtatásnál a szűrű közepébe tolják a szemet.

A szűrűről lekerült szalmát kisebb helyen két rudasfán hordják a részesek a készülő szalmakazalhoz. Ahol ökör van, s ... · n elhuzatják; de lóval is szokták.

Az első részes, aki a *kazalmester*, vagy az öregbéres rakja a kazlat. Először kilépi a szélességet, azután a hosszúságot a gazda által kijelölt helyen. Az előbbi négy lépés ezokott lenni kis helyen,

nagy helyen nagyobb, az utóbbi attól függ, hányan aratnak. Ha hárman aratnak, akkor 16 vontató szalmája számítódik egy ölbe, ha öten, úgy 18 vontatóé, ha hatan, úgy 20 vontatóé. Minden emberre 6 vontatót számítanak egy ölbe, de húsz vontatónál többet nem számítanak. Azután annyi vontatót huzat össze, a kijelölt hely közepére egymás mellé a kazalmester, amilyen hosszú lesz a kazal. Később kétoldalt a kazal mellé huzatja. A húzatás úgy történik, hogy a szűrű szélén kis vontatókba összerakott, kinyomtatott szalma alá egy rudasfát aládugnak, befognak két ökröt vagy lovat, a tézsla végére láncot vagy kötelet kötnek, azzal körülfogják a vontatót és a végét a tézsla perecébe húzzák bele, egyszer körültekeri a szalmát és fogja tovább a húzó lánc végét; majd az ökröket biztatja a húzásra, valaki rááll a rudasfára, vagy nyomja lefele. Mikor a kazal helyéhez érnek, a lánc vagy kötél végét elereszti s az ökrök a rudasfával együtt kihúzzák a szalmából.

Az odahúzott csomókból megvetik az alapot. Először is a belső sarkokat vetik meg, vagyis a két sarkára *gyűrést* csavar a kazalrakó és lefogatja másik vella szalmával végről is, oldalról is és a kazal hosszában így hajtja végig az egész oldalt. Aztán a külső sarkokat és oldalt veti meg. Az első gyűrés után az odahúzatott sorcsomókat eligazítja. A kazalnak mindig púposán áll a közepe, hogyha eső éri, a vizet levesse, így folytatódik a kazalrakás, vagyis a sarkokra gyűrést tesz s úgy rakja tovább a derekát. A kazal oldala térdmagasságig (3 sukk) egyenes, attól kezdve folyósán kifele jön, szélesedik, míg a kazal felét meg nem rakják, aztán összehalad. A gyűrések függőlegesen haladnak fölfele, amíg derékmagasságot el nem éri. Ekkor megnyomódik. Azután egy-egy kicsit beljebb húzza annyira, hogy végül a két sarki gyűrés összeér; ekkor egyet gyűr a közepébe, mellyel megkezdődik a *tetejezés*. Így áll 1—2 hétig, addig nyomul; nyomtatás után, rabkor újból raknak a tetejébe amennyit kíván, betetejezik, hogy élesen álljon a gerince.

Mikor embermagasságot elér a kazal, létrát támasztanak az oldalához; ezen áll egy ember, az *állós*, olyan magasságban, hogy könnyen elvehesse vollájával a földönállótól a szalmát, amit a kazalra fel tud adni. Ha olyan magasra rakják, hogy az állós nem éri el a kazal tetejét, egy másik állós is megy a létrára az első fölé és az alsótól átveszi a szalmát a saját vellájára s úgy adja tovább.

Lent a földről dirigálja egy ember, hogy kijebb vagy beljebb tegye a fent levő a gyűrést. Ha nem jól rakják a kazlat, a gazda mindjárt észreveszi s így szól: »aki alul van, mind a két szemét kell ütni, aki fent van, annak az egyiket.«

Végezetül *lekötik*, de előbb *föltöszik a böcsületöt*. Vagyis mikor

a tetejezt elvégezték, egy félöles hosszú, botvastagságú karóra emberfej nagyságú babát, szalmacsomót csavarnak, vagy eresztett kötélből rátekerik és rákötik madzaggal a karóra, amit aztán belevernek a kazal legvégébe a gerincen és erre tekerik rá a házikészítésű kenderkötelet, mely a gyűrés két sarkán vagy élén jön le, hogy a szél fel ne nyomja. Ezt a babát *papnak* mondják, (föltöltték már a szomszédban is a papot). A kötél végét, mely lejön egész mellig érő magasságban, beledugják a szalmába. A paptól kezdve egy-egy kis lépés távolságra vontatóról került kötelet tesznek mindkét oldalára s a végét beledugják a szalmakazal oldalába. A két végén az első kötél, vagy újabban vastag drót végére téglát kötnek, hogy lehúzza a szalmát s a szél ki ne kezdhesse a tetejét.

A kazalt nyári naplementnek hagyják véggel, ebből az irányból jön az erős szélvihar és így kisebbet fog belőle, mintha az oldalát éri; néhol a tanya fekvése is irányozza.

Hegyezés, tetejezés előtt hosszúnyelű gereblyével a könnyen hulló részt letakarítják, sokszor körüljárják, ahol szükséges,, kihúzzák, beverik, takarosítják.

Szombaton délután alkonyat fele a részesek vacsora helyett uzsonnát kapnak, aztán hazamennek kocsin tisztálkodni. Vasárnap esthajnalig vannak otthon, addig a kisbéres a szűrűpásztor, vigyázz a szűrűre és garmadára, hogy a jószág rá ne menjen.

Igencsak minden részes bandában van egy valaki, akire rákapnak. A gazda se kivétel. Egész idő alatt azt kunérozzák. E nyelvelések azonban nem bántóak. Szombaton, mikor készülődnek haza, éppen a kocsira lép fel egyik öreg, rákiált a kocsin levők közül valaki:

— Hát kend mér gyün haza?

— Amiért te. Ha tisztába tősz az asszony, mögfelelök én magamért.

Nagy nevetés támad erre, amit nem felejtenek el hétfőig se, mert mikor kijönnek körülkapják az öreget.

— Hogy néztek ki köntek egymás mellett? — Incselkedik egyik részes.

— Mint a légy a téfölbbe, vágja rá a másik.

— Nem voltak ük egymás mellett . . .

— Hát? — kíváncsiskodnak valamennyien.

— Egymás tétéjibe.

— Né ögye a fene kentöket — háritaná el magáról a csipkelődést. — Örültem, hogy lerakodhattam pihenni, nemhogy . . .

— Na, fene, várhatta akkor Juci a vasárnapot.

Mikor még bentkosztos volt a részes, olyan helyre igyekezett elszegődni, ahol nemcsak kiadják a megfelelő mennyiségű *enni*-valót, hanem ahol jóízű ételeket is főznek. A fősvény, szűkmarkú

helyen a karácsonyra vágott *disznó* köleskásás hurkájából aratáskor, kapáláskor is ettek a részesek. Úgy tartották el addig, hogy egyhetes korában megsütötték és a zsírban állott aratásig. Sok helyen 2—3 hetes penészes kenyeret ettek. Ha panaszkodtak, az volt a felelt, hogyha lágy kenyeret kapnának, abból annyit ennének, hogy megfájdulna a hasuk. A panaszkodással nemhogy szánalmat keltettek volna, hanem még csúfot csinált belőlük a gazda: »mögengedöm, hogy mindönnap ódalast öhették« (oldalt fekve) — mondta egyiknek is, másiknak is. Bizony akadt olyan gazda, aki majd lerágta a szegény csontjáról a húst, cigánykodni kellett a kijáró élelemért. De az ilyennél sokkal rosszabb volt az olyan gazda, aki csak hitegette, biztatgatta a béreseket, részeseiket a hűvésszel. Hétfőn azt mondta: hisz tegnap vasárnap volt, jóllaktatok hússal; kedden így tért ki: mama minék, hónap úgy is száraztészta, meg dörölye készül; szerdán így szólt: még el se emésztöttétök a száraztészta; csütörtökön így kétszínűsködött: mama sömmei esetre se, de hónap — majd möglássuk; pénteken azt mondta: hónap úgy is lepénysütés, készítsétök a horpaszt; szombaton: mama lepénnyel tömitök mög a hasatokat; vasárnap pedig: mindönki azt öhetik otthon, amit akar.

Az is igaz, hogy a gazdának is volt baja a túlkövetelő szegény emberekkel, akik azt gondolták, hogy hizlaldában vannak, pedig köztudomás szerint otthon a betevőjük se volt. Az ilyenek munka közben elővették az első részest, hogy szóljon érdekükben. Volt olyan részes, aki mikor lófogú borsót főztek, a kanál hátuljával akarta enni, mondván: »ragadj borsó a kanálhoz, úgy veszlek a számhoz«. Mivel a borsó nem ragadt a kanálhoz, a részes nem evett egy fél kanállal se.

A *könyér kunyhót* (sok kenyeret evő) sehol se szerették.

A garmadába összetolt szemet *felszórják*, rendesen hajnalban, mert ekkor szokott a legjobb szél fúni. Régi tapasztalás szerint, *ha a hajnalt meg fújja a szél, akkor egész nap szóró-idő van*. Ha jó szél fú, egész nap szórnak. A szóráshoz három ember szükséges ú. m. a *szóró* vagy *lapátos*, a *fölöző* és *aljhajtó*. Ritka a jó szórókezü ember, aki mindkét kezére tud szórni, és aki jól tudja kiválasztani a *févaljt* (ahol a tisztabúza végződik) s jól terít. A garmadából egy vagy két lapáttal felhajít a lapátos annak megállapítása céljából, merről fú a szél, merre csapja ki a polyvát? Vár egy kicsit. Ismét feldob egy lapáttal, hogy nem fordul-e a szél? Ekkor szél fölül nekifordul a garmadának és ha erősen fú a szél, egész, apáttal, ha pedig kis, fujdogáló szél van, fél lapáttal hajít fel olyan se magasra, se alacsonyra — ahogy szokták mondani. A tiszta, nehéz, súlyos mag (első búza) lehull szépen egy rakásra, a könnyebbet (második búza) már közelebb viszi a szóró emberhez, mely ahol végződik, ott van a *févalj*, ide cöveket szúr le

vagy a vasvillát. Ezen túl hull le az ocsú, azután a polyva. A szín-polyva után hull a *lángpolyva* vagy *lángó* (levéltöredék). A fölöző a szél irányában áll, ahol a tiszta búza leesik és a búzával együtt lehulló kevés töreket, polyvát, lóganét, giz-gaszt, a hosszúnyelű nyírfa söprűvel a felszórt búza tetejéről a févaljba söpri. Ha a szóró nem jól hajítja fel a búzát, a fölöző így inti: a kalapom szélére pörögjön a búza. A fölözővel szemben áll az aljhajtó, aki sűrűfogú gereblyével kaparja le az ocsút, polyvát. Mivel a szél minden törmelékét ráfú, a fején levő zsákkal védi magát attól, hogy a nyakába ne hulljon a toklász, mely kikezdi a bőrét. Van, aki nem fél tőle, nem használ zsákot. A tiszta búzát mégegyszer felszelelik. A jó szóró és fölöző második szórása után olyan tiszta búza kerül ki, mintha megrostálták volna.

Estefelé, vagy amikor elvégzik a szórást, elválasztják a búzát a polyvától és a polyvának az ocsú felőli részét mégegyszer felszórják, hogy ne maradjon benne szem.

Szórórosta az uraságnál 1878-ban jött használatba Vásárhelyen, a népnél az 1880-as évek végén. Cséplőgép 1876 óta van, mely járgányos volt. Az első gőzcséplő 1880-ban került a határba, Vajhátra, hova ezernyi ember ment ki nézni. *Búgattyúnak* hívták, mert búgott. Szidták a munkások, megérezték, hogy vesztőkre lesz. Az első Kornick-féle aratógép 1898-ban, az első traktor 1913-ban került területünkre.

A tiszta búzát felmérik. Két részes lapátolja a vékába (30 liter) csurdulásig, a gazda pedig *lecsapja*, vagyis a vékás színén végighúzza a *csapófát*. Feljegyezz, ró, minden egyes vékát. A telt vékát belefördítják a háromvékás nagyságú zsákba, amit szájánál legyűrve tart egyik részes. Ha a vékást lapáttal megütögetik, több megy bele, mivel a szemek lerázódnak. Azért, ha a részes oldalba üti a vékást, mikor a *rész búzát* mérik, a gazda haragosan rákiált: né ütögesd! Mégis valahogy, véletlenségből készakarva csak hozzákoccan a lapát a vékáshoz.

A bekötött teli zsákokat a szűrű szélén egymás mellé állítják, vagy ha nincs hely keresztberakják egymás tetejébe négyesével. Mellé áll a kocsi, melynek derekát, mielőtt a felrakáshoz hozzáfognának, csatlólánccal átsatolják, hogy ne táguljon. Egy ember fent van a kocsin, kettő pedig karon hányja fel neki. Úgy helyezi el a zsákokat, hogy a nagy súly a tengőre essék, a kocsi derekára kevesebb. Jó útban 10—12 köblöt is felraknak (fuvaros rak 20—25 mázsát) és akkor, ha jó állapotban van a kocsi. De ha a kereke *töri a mogyorót* (röcsög, ropog, rozoga), akkor 8—10 mázsa is sok, mert le találja tenni az úton. A megrakott kocsit leszalmázzák szükség esetén, ahol nincs ponyva, ha eső éri az úton, védje a zsákot. Esetleg egy rossz ponyvát terítenek rá.

A gazda búzáját, ha nincs sok zsákja, úgy szállítják, hogy

ponyvát terítenek a kocsiba és abba öntik a búzát. Vigyáznak, kopy a garoglyánál a ponyva ki ne szakadjon, mert akkor *elcsurog*. Otthon kosárral, félvékával merik s úgy öntik a hombárba, padlásra, magtárba, kinek milyen helye van.

A kocsik megrakva, útrakészen elindulnak. Az első természetesen a gazda kasos kocsija két parádéslóval, amit könnyen raknak meg, azért is, hogy a gazdának jó ülése legyen. A gazda megy elöl büszkén, pipálva, utána a többi iga. Aki látja irigykedve mondja: »mén mán a Kóti ereje, viszik az életöt«.

Otthon lerakodnak, vagyis a kocsiról behordják a padlásra, *életös házba*, azután visszamennek a tanyára kazalt tetejezni, mely 1 — 2 hét óta mostanáig nyomódott. Hajnalban igyekeznek elvégezni. Ha szeles idő van és a gazda nem engedi a tetejezést addig, míg kedvező idő nincs, a munka befejezéséig ő látja el étellemmel a részeseket.

Ha minden tennivalót elvégeztek, a kazlat bekötötték, a polyvát behordták a polyvásszinbe, vagy pedig kazalba rakták, betetejézték és lekötötték sűrűn, körül felgereblyélték, akkor a gazda hazaszállítja részeseinek a részbúzát és részszalmát. Ha bízik a részeseiben, kazalbekötés előtt is hazaviteti.

Huncut gazda a részesek szalmáját, amit úgy mondanak, hogy *részszalma*, az első ágyasból adja ki. Ahány részes van, annyi reggelen az első ágyas szalmája mindig a részeseké, mert ezt nem törik össze annyira, mint a többit, lévén a szár reggel szívósabb, mint később: szálas, nagynak látszik.

Mihelyt megkezdik a nyomtatást, minden szombaton visz haza hol egyik, hol másik részes egy zsák búzát vagy árpát családnak, jószágnak, mert a tavalyi kereset elfogyott. Sok esetben pénzen vett kenyéren tartják ki magukat újig. Egy kocsira ma már két részes is fölfér.

Mikor a részesek terményét viszik haza, felrakják a kocsira a kaszákat a részesek, marokverők poggyásza is föl van téve. Így megy ki a kocsi a tanyából, csak alóhajtó kocsis ül rajta, a részesegek gyalog kísérik a bejáró végéig, ott ülnek fel egyenként útközben.

Május utolján, első kapálástól törésig, van a kukoricaföld megmunkálása. Ahol 5—6 béres van, azokkal kapáltatják, ahol nincs, ott az aratók végzik robotba, a cséplőgép használata óta legtöbbször esős időben fattyaznak, mikor nem lehet a búzát vágni. Régen csak feles kukoricaföld volt, mely után robotot fellelt adni, pénzt, tyúkot, tojást, seprűt. Három hold kukoricaföld után holdanként 2 napot szolgáltak; sokszor napszámot adott, máskor ledolgoztak 6 napot. 1880-as években kezdődött^a harmados kukoricaföld. A harmados kukoricaföldnél a gazda szánt és bemagolja a földet; a harmados pedig kétszer megkapálja,

letöri, szárát levágja, összehordja. A szárból részt nem kap a harmados, minden hold után 2 napot robotol kukoricatörésnél, fűkaszálnál. Az is harmados, ahol a gazda veti be a földet kukoricával, a harmados pedig a kukorica harmadáért köteles két részét a padlásra hordani és a szárát a tanyába vinni. A 80-as években jött használatba az ekeka, mely után töltögetni nem kellett, csak igazítani. A szocialista zendülés tárgyalásakor 1895-ben Tóth Péter 24 éves szocialista vallja, hogy az ekeka kiszorítja a szegényt a harmados részes kukoricából. Harmados kukoricát nagy protekcióval kap a szegény ember abban az esetben, ha kipróbált, biztos, jó munkás, ha nem hagyja ott. Mert sok esetben nem jól kel ki, ritka, a fagy magcsapja, bogár kidúrja. Mikor aztán kimegy megnézni és látja, hogy hiába fog kapálni felé se néz többet, inkább pipál otthon.

A napszámos nyár utolján vályogot vet, tapaszt, kertnek, gyümölcsösnek való földet fordít.

Ősszel magasabb a napszám, mint tavasszal. Kezdődik a kukoricatörés. A legújabban termelt korai kukoricát már augusztus 20-tól törik, azelőtt szeptember 1-től október 1-ig törték a kukoricát. Törés idején dolgozik a legtöbb ember, öreg és fiatal egyaránt. Ha saját kenyerén van, kenyeret, szalonnát visz ki, főzni is maga főz.

Harmadosok a tanyán tartoznak megfosztani a letört kukoricát, a csuhét kazalba rakni, a termést elharmadolni. A f osztás este holdvilágnál történik. A fosztók: a harmados, felesége, fia, napszámos. Beleülnek a selymes csuhéba és nótába kezdenek azért is, hogy az álom el ne nyomja, mert kicsit alszik éjjel. A kedv attól függ, milyen a termés. Ha jól fizetett és nagy, piros, egészséges csövek jönnek elő a csuhéból, a gazda biztatja a fosztókat: danoljátok, fő a vacsora. Vacsora alatt kukorica lappang, amit nagy üstben főznek. Ezzel kínálják meg a fosztókat. Ha unják a nótázást, az öregje mesélni kezd, azt hallgatják, míg el nem álmosodnak. Éjfél felé jár az idő és ott a csuhéba elalszanak. Később egy-egy visongás zavarja meg az alvók csöndjét, valamelyik legény *cinöli* (szóval bosszantja) a lányt. Aki 3 cső piros kukoricát lel, az lefeküdhét. A piros csövekről nem fosztják le a csuhéjt, hanem összekötik párosával. A ház végén kidugják, ahol eladó lány van.

Ha nincs elég erő kukoricát letörni, a gazda odaadja *résziből* 150 kilóért törnek le egy holdat, aki felvállalja, foszt, szárát vág, csutkát kérébe köt, kúpba rak.

A harmadolás úgy történik, hogy a megfosztott kukoricát három csomóba rakja a harmados. Az elsőt, vagy az utolsót lapos helyre rakja, hogy mentül kevesebbnek lássék, annak aljára a nagyobb csöveket teszi, fölül a tetejére az apróbb, hitványakat. A másik két csomó emelkedettebb helyre kerül, melyben alul vannak a kisebb, dirib-darab csövek, fölül azonban mutatós, szép csövek sárgálnak. A gazda, ha nem ismeri a harmados fortélyát, a két nagyobb, mutatós csomót választja, mire a harmados szerényen megjegyzi: »jó lösz neköm ez a kisebb is«. De ha tisztában van a gazda a harmados eszejárásával és a lapon levő, kisebbnek látszó csomót választja egyik résznek, szó nélkül, lekonyult orral nyugszik bele a harmados. A gazda részét a harmados raktározza be. A harmados részét a gazda szállítja haza, rendelkezésére bocsátván a kocsit, meg a lovat.

Őszi napszámomunka a takarmányrépaszedés, tisztítás, veremelés is. Vásárhely határában azonban nincs nagyobb termelés répából.

Október végén szüretelni megy a napszámos szőlőtelepekre. Sokszor kocsival viszik a szüretelőket. 50 krajcár és egy garaboly szőlő a fizetés, melyért szed, hord és tapos. Szüret után szedik ültetéshez a vessző javát.

Eljár káposztát gyalulni, taposni. Ha alkalom adódik, kubikra megy október-november hónapokban. Ilyenkor már alig akad munka.

Télen alacsony a napszám, szűnik a munka, inkább az asszony tartja el az urát, aki jön-megy, kornyadoz, vagy pihen otthon. Hellyel-hellyel fát vág, dudváz, 30 krajcár napszám mellett. Nagy télben havat hány vasúton, utakon, városban. A réten nádat vág, meg gyékényt. A Tiszaszélen fűzfát botol, mely résziből megy, feles, harmados; kévébe köti; mindenki úgy szállítja haza, ahogy tudja. Rőzsét vág feléből. Eljár gazdákhöz, úriházakhoz hívásra disznót ölni. Az egyháznál a párbért ledolgozza napszámba: temetőtisztítás, gallyazás, favágás. A jó gazdánál a jó cselédet már karácsonyra hazaeresztik, napszámos helyettesíti újévig, kinek fizetése egy hétre egy koci szalma, meg amit szán: véka búza, darab szalonna, pár darab dinkatök, máléliszt. Újév előtt jó időben vetemény földfordít ás, rostálás, kukoricamorzsolás, dudvázás. Újesztendőkor, míg a cseléd nem áll helyre, napszámot fogadnak. Újév után tavaszig elvéve akad munka, ritkán sikerül egy-két napszám. Maga se tudja miből él. Felmegy a piacra, ha van a zacskóban dohányja, ad a cimborának egy pipával, ha nincs, a cimborá ad neki s füstölnek, köpködnek, hasítják a törvényt.

Kérdezik egymást, hol, mit hallott, hol volna egy kis kerestet. Déli harangszóra hazamegy, egy kis suhantott leves kerül az asztalra. után szomszédol, vagy benéz a bognár-, kovácsműhelybe

beszélgetni. Naplementkor hazamegy kenyerezni. Alkonyatkor lefekszik.

A napszamosok között vannak olyan iparkodó, 20—40 éves emberek, akik nem ülnek be a kuckóba, mikor a kenyérnekvalót bekeresték, vagyis nem elégszenek meg a nyári keresettel, hanem elállnak őszre is, télre is hónapszámra, hogy ne egyék otthon a készet. Az ilyeneket *hónaposnak* hívják. Őszi szántásra és téli dudvázásra fogadják. Nagy gazdánál, ha sok a jószág és kevés a cseléd, nem lehet a cselédeket elszakítani a jószágtól, fogadnak hát egy hónapost a piacon, vagy pedig a napszamos ajánlkozik a gazda házánál. Ha hirtelen kell, kiadja a gazda az öregbéresnek, hogy fogadjon hónapost, aki átúzen az ingyenes tanyához, s megkérdezteti, hogy elállna-e? A hónapos fizetése összesen 20 forint, vagy pedig két köből búza; télen a fele. A gazda jobban szeret terményt adni, mint pénzt. A hónapos a maga kosztján dolgozik. Van olyan hely, ahol csak egy hónapig tudnak neki dolgot adni, máshol kihúz három hónapot is.

Az esztendő 365 napja közül legfeljebb 200 nap az, amelyben a napszamos munkát kap, amelyet másnak a dolga elvégzésére fordít, a többit a saját házanépének, háztartásának többféle apróbb-nagyobb hiányai, bajai helyrehozására használ fel.

Tavasszal még alig akad munka, madarat fog léppel, pár filérért eladja. Van olyan nagyon szegény, aki kora tavasszal csicsókán él. Ha neki nem terem, felszedi ott, ahol az udvaron nagyon elszaporodik. Régen, a vizek levezetése előtt (1879—80) a határban vízenyeges helyen el volt terjedve a csicsóka, úton-útfélen volt. Szedték a szegények és árulták a piacon, de ették is, gyerek és felnőtt egyaránt. A malac nőtt is, hizott is tőle. Áprilisban fát nyes, dinnyét, paszulyt rak a dinnyeföldön, tapasztóföldet visz a vályogvető gödrökből, hogy őszre kiszáradjon, flasztert igazít, előtét csinál, kerítést javít, seprút köt. Nagyobb jelentősége van a malacvételnak,³³ ólat, aklot reparál, vályút csinál, igazít. Nagypénteken a malacokat kiherüli vagy herülteti. Májusban kaszát vesz.

Nyáron keveset van otthon, élelmét keresi, arat, nyomtat. Szombaton hozzák haza, megtisztálkodik. Eszik. Vasárnap dél előtt pihen, vagy a disznó orrába drótot húz, fogát elszedi, ólat reperál, veteményföldet kapál.

Ősszel a kukoricatörés meg a szüret ideje alatt nincs otthon.

³³ Lásd Kiss Lajos: A szegény ember malaca Népünk és Nyelvünk 1930. évfolyamában.

Ha odahaza van, tapaszt, fát nyes, gallyat aprít, ha kevés a szalmája, a piacon vesz. Fűzfát botol a Tiszaszélen, honnan estéinkint lapát nyélnekvalót és piszkafát hoz haza. Van, aki paprikát árul. Mikor bejön az esős őszi idő és nem talál munkát, bemegegy Szege-débe paprikáért és hordja eleinte isméi ösökhöz, majd házal is vele, csakhogy keressen pár krajcárt, így ajánlja: paprikát vegyenek! Nagyon jó *csörmő paprikám* van. A csörmőpaprika különböző minőségeknek az aprajából, hulladékából készül. Se nem erős, se nem gyenge.

Télen otthon van leginkább, mert kevés vagy éppenséggel nincs munkaalkalom. Tűzrevalót visz be, söprűt köt, csizmát fol-doz, talpal, papucsot csinál csizmafejből, légyecapót csizmaszárá-ból, juhszorból fonalat kallantyúl és abból négyujjú kesztyűt köt. Disznónak enni ad, kukoricát őrltet a malomban. Sütnivaló tököt darabol, máléöntéshez jó vizet hoz valamelyik jelesebb kútból, keresztfát, kovászolókanalat, gyalog széket, szénvonót, piszkafát csinál. Legnagyobb esemény télen a disznótor, névnap, néha adó-dik lakodalom, kállató, amikor azután elmámoreznak. Elhányja, elsöpri a havat a ház előtt az utcán, bent az udvarban a szalmához, ólhoz, árnyékszékhez, kúthoz. Ha ólmos eső van, pernyét hint a jár-dára. Este kukoricát irdol és kézzel morzsolja, vagy pedig gyalog-szék végébe vert vason. A gyerekek a kukoricacsutkából ólat raknak páronként keresztbe téve egymásra, a csutka hegye benne a disznó. Babot válogat, tollat foszt. A tambura is előkerül, dalolnak vele. Máskor zsoltárokat énekelnek. Ha ludat tömnek, talyicskán tolja a piacra. Ha ölfát vesz, fűrészeli, felvágja. Napközben unalmában eljár az olvasókördbe újságot olvasni, szót hallgatni. Képvise-lő-választáskor szavazatot hord, korteskedik. Nyári munka után jár. Otthon pipál, a szomszédok Összejönnek beszélgetni. Sokszor azzal is eltelik az idő, hogy az iskolás gyereket számoltatják kretával az asztalon.

Nem hagyható említés nélkül a napszámos felesége, aki ugyancsak kiveszi részét a mindennapi ke nyer keresésben. A leg-több nagycsaládú, örökké teherben van, *Ha az ura hozzávágja a sip-káját, már teherbe esik.*

Tavasszal, ha nincs kotlója, kotlót keres, csirkét, libát, rucát keltet,³⁴ malacot étet. Kenyeret süt piacra, házakhoz; mos, vasal. Régen tarhonyát csinált. Kapáláskor egy embert helyettesít. Ün-nepre kimeszeli a házat.

Nyáron maga van a háznál, gyermeknevelés, jószággondozás foglalja el, de aratáskor marokverő, a gyűjtésnél is részt vesz. Dinnyeföldet kapál.

³⁴Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi ember aprójószágáa Népelet-Ethnographia 1926. évf.

Ősszel tarhonyát, tésztát készít télire, téli ruhát foltoz, fehérneműt varr, mohakendőt köt, újabban neccel.

Télen fűt, kenyeret süt, kukoricát főz, tököt süt a piacra meg málét. Ludat, rucát töm, koppaszt, a tyúk öregjét eladja' piacol. Varr, köt. Gyerekágyas asszonynak enni visz. Disznótorkor van sok dolga. Később tollat foszt.

Jó időben, kivált nyáron, hétköznap délután, a hűvös oldalon kiül a kiskapuba kis székre 3—4 szomszédasszony társaságában, fehérneműt varr, vagy javít jóízű beszélgetés közben, amikor az egész utcai népet megrostálják. Ha napközben nincsen érkezése, akkor estenden eltett dolog után ül ki trécselni. A gyerekek az utca porában játszadoznak nagy zsvivajjal.

Hétköznap a napszámos napfeljöttkor kel fel, öltözködés, mosdás szájból, kis tekenyőből. Télen tűzrevalót visz be. Azután végzi napi munkáját, vagy amire az asszony kéri, boltba ecetért megy. Szombat este lábmosság, borotválkozás, ami, ha maga borotválkozik, rendszeren vasárnap reggelre marad. Sáros időben este megtisztítja a csizmát a sártól, patkára teszi száradni, reggel sárkefével tisztítja előbb, majd szalonna felsővel, faggyúval vagy zsírral megkeni, keze melegével bedörzsöli. Vasárnap és jó időben kisubickolja fényesre. Lefekvés előtt az utcai kiskaput bezárja, a faliórát felhúzza, aztán fekszik le egy fohászkodás közben: én Istenöm, légy segítségül neköm! Ez az imája.

Hetipiaci napon, de máskor is, ha nincs dolga, felmegy a piac-
térre, hátha megszólítja valaki munkára.

Vasárnap reggel elmegy a templomba, onnan kijövet meghallgatja a publikációt, azután délig, harangozásig elbeszélget a piactéren összegyűlt munkásokkal. Vasárnap délutánonként kiül a kapuba a járókelőket bámulni, beszélgetni a szomszédokkal pipatisztítás és pipálás közben. Ilyenkor és nagy ünnepek délutánjain szokott atyafilátogatóba menni.

Csak a kötelező, ú. n. nagy ünnepeket üli meg, akkor nem dolgozik, kisebb ünnepeken azonban dolgozik, mivel az csak olyan *nadrágfoldozó ünnep*, amikor tényleg az asszony nadrágot faldoz, gatyát, inget javít.

A szegény napszámosember főtápláléka a kenyér. Ezt eszik legtöbbször, ezért dolgozik egész életén keresztül. Ebből kell legtöbb. Egy évben három köből búza kell fejenként, a 12 éves gyerek már egy emberszámot jelent. Napjában háromszor esznek, télen azonban kétszer, délelőtt 10 és délután 4 óra tájon. Főttet csak délben fogyasztanak, de ha napszámból este hazajár, úgy vacsorára készül főtt étel. *Reggelire*: kenyeret, szalonnát, vöröshagymát, fokhagymát esznek, nyáron dinnyét, télen túrót, sülttököt,

málét. *Ebédnél* a leves a fő, van is sokféle: hagyma-, tarhonya- (mosáskor), kenyér-, paszuly-, borsó-, répa-, sárgarépa-, krumpli-leves; tésztafélék: csipödött-, galuska-, (diónyi gömbölyű tészta), lótospörém-, laska-, táskaleves; disznótor után orrja-, szive-nyelve-leves. Hetenként kétszer-háromszor sült hús. Keménytarhonya, kukoricakása, tört paszuly-, tört borsófőzelék. Kenyér-sütéskor rongyos kapca.³⁵ Szerdán és szombaton: száraztészta, túrós- és lekvárosderelye, szárazcsipödött szokott lenni. Nyáron: dinnye. *Vacsora*: szalonna, kenyér vöröshagymával, fokhagymával, nyáron zöldpaprikával. Dinnye. Télen: sülttök, málé, télitúró; disznótor után: hurka, kolbász, pecsenye, oldalas. Némelyik háznál úgy eltartogatják az oldalast, kolbászt, hogy nyáron is van belőle. *Vasárnap*: hús, időszak szerint borjú-, bárány-, juh-, marha- és disznóhús. Levest főznek belőle. Mégis többnyire paprikáshúst, amit nagyon szeretnek. Sokszor leves nincs is. *Ünnepre*: tyúkhúsleves csigatésztával, szárma, paprikáshús. Húsvétra maradni kell sonkának. Szeplőskalács, rétes, túró-, mák-, dió-, lekvártöltelékkel. Húshagyókor töltött tyúkot, fánkot süt az asszony. Ha nagy általánosságban így is van ez, korántsem táplálkozik minden napszámos és családja naponként és hetenként az elsorolt ételekkel, hanem csak egyikével vagy másikkal. Bizony nagyon sokan csak *síván kenyeret* (csupa kenyeret) esznek, csak délre van főtt étel. A szalonnára csak ránéznek és sülttökön húzzák ki az egész telet. Nagy csapás, ha ezek mellett az asszony még rossz kenyeret süt. Nem is olyan régen a legtöbb helyen reggeli és vacsora kenyér, hagyma, meg avas szalonnából állott, a kenyér árpás és kukoricás volt; délre kukoricakása, köleskása, céklarépa, sárgarépa, paszuly. Télen korpacibere.³⁶ Leggyakoribb étel: a tarhonya, azért mondják a szántóvető embert *tarhonyhasú parasztnak*, főzik is levesnek, pirítva, keményen, krumplival, kolbásszal. Ezelőtt ritkán ettek kétfélét, csak egyféle volt az ebéd. A levesből kétszer is szedtek a tányér karimájáig szedve. A mai

³⁶ Lásd Kiss Lajos: A hódmezővásárhelyi ember eledelei Népélet-Ethnographia 1923/24.

³⁶ A *korpacibere* így készül: Egy fazékba egy liter búzakupát tesznek, annak is a *pillangóját*, amiből a kenyérellesztőt készítik. Vizet öntenek rá, hogy följérje a lé, csicsogjon. A korpa közepére, illetve az edény fenekére tesznek a kenyértésztából fél ökölnyi (inkább kisebb) darabot, hogy ne lásson ki a korpa közül. Langyos helyen (kuckó, kemencepárkány, ablak) 3 nap alatt megsavanyodik. Ekkor kézzel vagy kanállal összetörik, kavarják és annyi vizet öntenek rá, amilyen savanyúra szeretik. Aztán átszűrjük szitán. Az átszűrt léből tetszés szerint tesznek lábasba vagy fazékba főni, s mikor forr, köleskását vetnek bele. De kása nélkül is eszik. Jobbmódu helyen tesznek bele tojást, amit előbb összekavarnak, vajjal. Készlett vékony rántással berántják. Kenyeret is lehet alászelni. Ebédre levesnek eszik. Téli eledel, fősvény helyen bojtos eleség.

öregék fiatal éveikben csak az éltesebbek ültek evésnél, a cselédség közül egyedül a feleséges öregbérés, a családfőnek még a menyasszony lánya is állva evett.

A legszegényebb étel: a *kenyérleves*: felforrat vízbe, melybe sót is tettek, száraz kenyeret aprítottak. A másik szegény étel a *falatos kenyér*, mely így készül: bográcsba zsírt tesznek, abba vizet öntenek és sót vetnek s mikor forr, falatokra darabolt kenyeret, előbb a hajasát, aztán a bélesét. Puhára fő, de nem lesz ragadós. Bicskahegyre, villára szűrve fogyasztják. Az ilyen szegény helyen a pite is vízzel készül tej helyett, azért hívják *vízpitének*. Az irodalomban annyiszor emlegetett lebbencslevest a vásárhelyi nép nem éli, nem is ismeri ezen a néven, *tördelt tézta* a helyi neve, úgy tartják, hogy *lusta asszony főzje*.³⁷

A napszámos szabad levegőn dolgozván, jó étvágyal fogyasztja el egyszerű eledelét, táplálkozás folytán nem is esik betegségbe, hacsak felesége hibájából nem, mert akad olyan asszony is, kinek főztjét sokszor »ostyába kell bevenni«, annyira nem megfelelő. Egyedüli betegség a »csömör«, mely az étel rosszaságától, vagy az elfogyasztott enivaló nagy mennyiségétől származik. A szegénység legelterjedtebb betegsége bent a városban a *heptika*. Megesik ugyan, hogy nyáron a nagy melegben hideg vizet iszik, tüdőgyulladást kap, amikor *kenyérfürdővel* kúrálja magát, sokszor azonban áldozata lesz a hideg ivóvíznek. Akit nem ver le a lábáról mindjárt az így szerzett betegség, nyáron, kánikulában *ganéjürdővel* gyógyítja magát.³⁸ Sok napszámos munkaközben ért szerencsétlenségéből lesz beteg, nyomorék, vagy áldozata foglalkozásának. Ló meg-rúgja, kocsiról leesik, kasza elvágja a lábát, malom összetöri, úr-haragja (villámütés) éri, vagy pedig ha nagyot emel, kiszakad a haskérge, megcsavarodik a dereka rossz mozgás következtében. A réti vizek levezetése és az artézi kutak készítése (1880) előtt a hideglelés volt a gyakori betegség.

A gyenge táplálkozás és az erős testi munka azonban idő előtt megőrli. A csekély ételtől lesoványodik, lötyög a bőr a karján. Télen szálfát fuvaroz a Tiszáról, meghül, köhög. Fokhagymás pálinkával orvosolja magát, melytől még rosszabbra fordul az egészsége. Lábai dagadoznak. A szomszédok azt mondják: vízi-betegség. A dereka hasogat, húgyos agyaggal rakják. Nem ér semmit: meghal. Rendesen az ember pusztul el hamarabb. Maga marad az asszony, akit a családok hajszoznak. El kell adni mindent, hogy jussolhassanak, mindegyik kap pár forintot. Az özvegy-

³⁷ Lásd Kiss Lajos: A vásárhelyi ember eledeljei. Ethnographia Népelet 1923/24 évf. 169-175 l.

³⁸ Lásd Néprajzi Értesítő 1928 évf.-ban Kiss Lajos: Dudvafürdő. Kenyérfürdő. Füstfürdő.

nek nincs hol meghúzódnia. Hol itt, hol ott lakik, míg ő is az ura után megy.

A napszámos élete addig, míg fiatal házas, felhőtlen. A jövőbe vetett hittel indulnak el az életbe. Megértő hitestársak egymás iránti szeretete feledteti velük apróbb bajaikat. Mikor az ételt viszi neki az asszony, örül látásán, badar járásán. Nagy reményekkel várják szerelmök gyümölcsét, kinek világrajötte újabb boldogságot jelent. A szegény ember azt tartja, hogy *egy szem búzáért nem oldják ki a zsák száját*. Ahogy szaporodik a gyerek, nő a gond is, *súg a párna*, a családfő nem alszik olyan nyugodtan. A gyerekes szegény még lakást is nehezebben kap, mint akinek nincs családja. Az éhes száj szaporodásával az annyit emlegetett nóta minden szava beválik:

Azt gondolod rózsám, hogy mindig így lesz!
Majd ha a kuckóban kilenc gyerek lesz,
Vastag lesz a gatyá, kenyér kell a kasba;
Kenyeret apa!

Örökösen dolgozik, fáradtan tér haza. A házastársak egyhangú életében nagy események: a gyerekszületés, keresztelés, mikor eljár a gyerek és amikor beszélni kezd. Hát mikor az iskolába feladják és az első vizsga! Legmélyebb nyomot hagy lelkükben, ha a gyereket el kell állítani cselédnek.

Minden igyekezetük arra irányul, hogy gyűjtsenek, spóroljanak annyit, amennyiből egy kis házat tudnak szerezni. Egy félportás házat régen 200—300 forintért lehetett venni, később 500 forint volt. Ez a verejtékük ára.

Mikor az ötvenen túl van az ember, billen a mérték. Ilyenkor már eszükbe jut, hány kúsót fogyasztottak el. Arra kéri a jó Istent, addig éltesse, hogy gyermekeiket szárnyukra ereszthessék, unokáikat megláthassák.

Ha elhal a feleség, újra megnősül, kivált ha neveletlen árvák maradnak, aztán meg azzal tartják, hogy *élőnek élő, holtak, holt a fele*. Özvegyiségben abban az esetben marad a férfi, ha olyan felnőtt, családos gyerekei vannak, kiknél meghúzhatja magát, ahol mosnak rá. De ritka eset, hogy megértsék egymást, mert a *fiatalok lemagasztalják az öreget*. Sokszor annyira tűrhetetlen a helyzete, hogy inkább elmegegyeszenek.

Ha megéri mind a ketten az öregkort, eljárogatnak a templomba reggel és délután, meg esküvőre, temetésre és vasárnaponként várják a látogatóba jövő unokákat. Takarás, nyomtatás idején, mikor a gazda nincs a városban, elmennek házörzőnek, amiért kapnak egy-két köből búzát.

A napszámos ember boldogulása attól függ, milyen asszony

a felesége. Mert ha az ember talyicskával hordja is a pénzt haza, de az asszony se megbecsülni, se beosztani nem tudja, kevés láttatja van ott az egész élet munkásságának. Az olyan háznál pedig, ahol az asszony a *vannak se örül, a nincsenen se búsul*, az ember vállára nehezedik minden teher, neki kell gondoskodni nemcsak a szükséges javak összegyűjtésén, megkeresésén, hanem hova fordításán is. Hát még ahol az asszony semmivel se törődik, a ruhán van minden kedve, ott koldussá lesz az ember.

A legnagyobb egyetértés mellett is előfordul, hogy a házas-társak összekoccannak, hiszen *tányér, kanál összecördülés nélkül nem eshetik meg*, de az nyomot nem hagy életükben, ha hamarabb nem, estére kibékülnek.

Nagy kincs a jó asszony a háznál, az ilyen nótáskedvű, ég a keze alatt a munka s amit az ura megkeres, megbecsüli, nem prédálja el. De aki *padlásra jár nevetni* és annyira élheterlen, hogy *egy kanál lekvár egy hétig se olvad el a szájában*, az olyannak élete nem ér egy hajítófát, ha az ember agyondolgozza is magát.

Arra is van példa, hogy az ember nem állja meg a helyét, az *ilyen nem embőr, csak bőr*. Ritkán tartós az ilyen házasság, de ha együtt vénülnek is meg, nem élet az ilyen, csak kínlódás, döngönyözik a világot.

A lusta alig tud az ágyból kikászolódni.

Bármilyen sok gonddal, bajjal él is a szegény ember, mégis boldog, elégedett, mert megáll a maga lábán. Ha egészsége jó és felesége dolgos: vigyázz arra a kis *vanra*, nem herdálja el. Ha kis szakadás van ingen, gatyán, mindjárt foltozza, gombokat felvarrja. Meglátszik az emberen, milyen az asszony, mert mindig tiszta alsó, felső ruhája. Kenyeret olyat süt, mint a manna, majd elrepül. A gyerekeit is tiszteletre neveli, kik vasárnap jönnek látogatóba. Azok is tiszták, dolgosak: élhetnek. Egy ökölnyi malacból az igazi asszony mázsás disznót nevel lélottyön. Leölik, tort csapnak. Van zsiradék egész esztendőre, húsa is eltart nyár közepéig. Aprójószágból pénzél, annak jövedelméből újítja a régi, keshedt gúnyát.

A rossz asszonyt az ura mutatja, aki purungya, piszkos, zsíros. A csizmáján ott van a tavalyi eső, sár nyoma. Nyaka retkes. A tarisznya rongyos, a nadrágból kint lóg a teste, haja kócos. Az ilyennek munkát se igen adnak, ha van is. A háztájék piszokkal van felfordulva. A nyári légy piszok még a tükrön is úgy áll, mintha piktor csapkodta volna be. A nyújtódeszkára is rá van száradva a tészta, amit gyúrt. Tyúkpiszkos az udvar, pitar a vacokig. A ház földje gidres, gödrös, mintha vakondok dúrta volna fel. A fal meg vedlett, nemhogy mész, de tapasz is alig van rajta. Még a macska is koszos. A sublótfiók egyik kihúzva, másik betolva, szanaszét a padkán szennyes kapcák, Maga az

asszony, bár megette kenyerének javát, kurafias. A trimfli fehér volna a lábán, de nem lehet kinézni a színét. A képe ki van festve pirosítóval. Ilyen volt az anyja is. Két-három ember is kiszolgál ilyen asszony mellett.

A jó ember: dolgos ember, hazahordja keresetét. A rossz elissza, elkártyázza.

A VÁLYOGVETŐ.

Nehéz munkát bíró emberekből lesz a vályog vető, akiknek jó még a dereka. Ezelőtt a falrakónál levő napszámosokból lett, ma is napszámos, részes, kubikosokból van. Idejökre 30—50 év körüliek, de fiatalabbak is csinálják.

A vályogvetés alkalmi munka, főleg tavasszal vetik április, május hónapokban, ha nem esős a tavasz, aztán meg új termés után augusztus, szeptemberben, amikor van törek, polyva. Nyáron eláll részesnek s ha kap, harmados kukoricaföldet is fog.

A lakosság vályogszüksége a város különböző részein közvetlen a város szélén levő úgynevezett *vályogvetőgödörből* kerül ki, mely a város tulajdona. A város kiadja hasznonbérbe ezt a területet, árveréssel. A bérlőnek, vagy *gödörgazdának* van a helyszínen egy megbízott embere, az adja ki az utasítást a vetőknek. A tapasztani való sárgaföldet régen ingyér vihette innen akárki, ma egy pengő egy kocsival, a cserepesek (tálasok) az edénynek való agyagért 30—40 fillért fizetnek, a vályognak való földért 1000 vályogtól 30—50 fillért kell fizetni és minden tizedik vályog a bérlőé. A töltelékföld ma is díjtalan. A partos részért többet fizet a bérlő, mert azt szántja, veti. A bérlő abból is pénzel, hogy a terület gyepes részét, meg ahol már vertek vályogot, kiadja tehén- és libalegelőnek. A gödörök vizén úszkáló kacsáktól is fizetnek.

Nyers földből készül jó vályog, a gödöri föld széjjelmeget.

Este áztatják a sarat a gödörben felgyülemlett esővíz felhasználásával. A porhanyóvá tett földet lelocsolják vederből, míg sárrá nem válik. Száraz időben, ha kevés víz van egy gödörben, 4—5 gödör vizét is összeeresztik. Ha nincs víz, sírkútát ásnak. Ha nem issza el a ráeresztett vizet a föld, leeresztik róla. Ketten csinálják a sarat: egyik a *gázoló*, másik a *polyvahordó*. A szalmát, polyvát, töreket a vettető adja, 1000 darabhoz egy kocsival. Az apró szalma alkalmasabb, mint a hosszú szálú, mert jobban lehet vágni, nem törik. Az árpapolyva nem jó, mert kalásza van.

Először kapával kavarja, készíti a megázott földet, aztán írekkel beszórja és lábbal beletapossa. Régen lóval tapostatták,

vágatták bele, de az nem volt tökéletes. Azután a készítőhely másik oldalára húzza a sarat és miután vizet szór rá lapáttal kétszer megvágja kapával. A vályog *félcsinált* sárból van, neműgy, mint a tapasztósár, mely egészen *elkészített*, amit addig kell taposni míg a láb tisztán nem jön ki belőle. Előre megcsinálnak 1000 vályoghoz való sarat. Ha ketten vannak, kivetik: egyik talyicskázza a sarat, másik veti a vályogot. Ha hárman vannak, egy hordja a sarat, másik veti a vályogot, harmadik csinálja a sarat; napközben egymást cserélik 100 — 150 darab után.

Sima helyen vetik a vályogot, odahordja egyik a sarat talyicskában, melybe vasvillával hányja. Ott van kézalatt dézsában a víz, abban rongy vagy pamacs, mellyel a vetőt körülpacsmagolja minden vályognál, lábaélével levág egy vályogral való sarat, aki érti, éppen akkorára rúgja, meggöngyöli és belecsapja a vetőbe kézzel. A vetőt felhúzza, ott marad a vályog. Hosszú, néha girbe-görbe sorokban itt szárad a sok ezer vályog. Gyepre szeretik vetni, másutt szalmázni kell, mert felszedi a földet és *bocskoros* lesz a vályog.

Két jó vályogvető egy nap 1000 darabot kivet. Újabbán összeállnak hárman, így kiadósabb. Mint említettem, a vályogvetés erős munka, jó derekú emberek kellene hozzá, sokat kell hajlongani. Még versenyezni is szoktak. Van, aki nem egyenesedik fel addig, míg 100 darabot ki nem üt, akkor egyenesen vágja föl magát hirtelen, mert fáj a dereka: na, ki van! — mondja mosolyogva, de káromkodás kíséretében, ami azt jelenti, hogy nem valami kellemes munka ez, bár olyan gyorsan csinálta, hogy a sár hordó talyicskásnak ugyancsak igyekezni kellett a hordással, mire megfordult a teherrel, már feldolgozta a vető. Sok alig tud felállni a hajolva végzett munkából és tiltakozik a folytatása ellen: »én nem ütöm, üsse kend, inkább hordom a sarat!«

A vályog 15 cm. széles, 30 — 32 cm. hosszú, 15 cm. vastag. A téglavályog ennek felevastagságú. A rendes vályogból 1000, a téglavályogból 1400 darabot vet ki két ember. Ma ezrétől 50 kiló búzát, vagy a napi árat, 8 pengőt fizetnek a vetőnek, régebben 3 — 4 ft. volt ezre, meg szalonát (ezrenként egy fontot) és pálinkát, heti 1 liter, adtak. Volt olyan talyicskás, hogyha elfogyott a pálinka, forduláskor legalább megszagolta az üveget, ha már nem ihatott belőle. Egy rendes (8—9 öles) házhoz 10—12.000 darab vályog kell, minden ölhöz 1000 darab.

A kivetett vályogot kedvező időben 2 — 3 nap múlva megfordítja, jó meleg időben amit délelőtt vetett, délután már megfordítja féloldalra, 3 — 4 nap múlva *feltízeli* högyösbe. Azaz 10 darabot háromszög alakba rak.

Tízlés előtt, ha az eső széjjelmossa a vályogot, újra kiveri. Így szárad ki teljesen tízes csomókban s így veszi át a verető gazda

és hazahordatja. A dézsmát, 100 darabot ezertől, a vető adja ki a bérlőnek.

A bérlő előre vett 100—200.000 darabot a *vályogkereskedők* részére, amit a helyszínen *kazalba rakat*. Ott strázsáltatja ősszel is egy kunyhóban, hogyha megy valaki, adhasson el neki. Télére a vályogkazlat betapasztják, vagy leveles csutkaszárral körülrakják, hogy az időjárás ne rongálja. A kazalból deszkán csúsztatják a kocsiba rakodáskor. Egy teher 100 darab. A vályog mai ára: 30 pengő egy ezer.

Otthon a háznál is szoktak vályogot vetni, sokszor az elbontott épület rossz vályogját verik szét és vetik újra.

A vályogvető reggel szalonnát süt nyárson, délben csak kenyeret eszik, mert siet, este főz leginkább tarhonyát, krumplit, húst is. Ha városszáll lakik, a felesége visz főtt ételt.

Öltözete: ing, gatyá, felgyürközve ujjá, szára. Kalap sincs a fején. Csupa sár a ruhája.

A vályogvetés szegény ember foglalkozása, átalgás munka, amit napszámba nem csinálnak. Számukat ma is lehet 100-ra tenni, régen többen voltak. Mondják, hogy valamikor cigányok is vetették a vályogot, de erre a célra nem alkalmasak szorgalom hiányában. A cigány ma csak tapaszt, vályogot nem vet.

Ebből a foglalkozásból szerezni nem lehetett, napi szükségletét tudta csak előteremteni. Arról azonban tudnak, hogy volt olyan gödörgazda, aki elvesztette a vagyonát.

Némelyik egész életén át csinálja, aki meg kiöregszik belőle, napszámra jár.

A TÉGLAVERŐ.

Szeremlei Sámuel, Vásárhely történetírója írja Szőnyi Benjáminról szóló munkájában, hogy 1741-ben, mikor a város a ref, ó templomot erős kőfallal szándékozott körülvenni az ellenséges portyázó csapatok ellen, Gyuláról kellett hozni téglaverőket, minthogy helyben sem ács, sem kőműves, de még téglaverő ember sem találkozott. Szeremlei munkájából tudjuk azt is, hogy az 1792-ben épülő új templom tégláit már helybeli emberek égették.

A legrégebbi téglagyár a *Ref. egyház téglagyára* a Kutasi-út jobboldalán. Keletkezési idejét megállapítani nem lehet. Némelyek szerint egyidős az öreg gimnáziummal (1820—22), mások szerint csak 1860 óta áll fent. Bizonyos, hogy már 1868 előtt égettek benne, de csak tábori kemencében. Az egyház a saját szükségleteire égetett, 4—8 embert foglalkoztatott. 1924 év óta szünetel.

A *Kovács Testvérek téglagyára* 1868-ban keletkezett. Két telepe van: a külső, a régi, a belső az újabb; alagút köti össze.

Az egyik a Kutasi-út jobb-, a másik a baloldalán. 1871-ben lett körkemencéje.

A *Város téglagyára* szintén a Kutasi-úton van, 1879-ben vette át a város saját kezelésébe, de előbb is dolgoztak benne, ha primitív módon is.

A Csomorkányi-út elején van a *Szűcs és Franciszti téglagyára*. Itt már az 1860-as években égettek téglát kis kuktor kemencékben Neumann és Fóliák. Rendes tégláégetőt 1884-ben Franciszti Lajos és Szűcs Mihály építettek, utóbbinak testvére István lépett az örökébe. Ettől vette meg Halmi János a telep felét. Mai neve: *Franciszti és Halmi téglagyár*. Körkemencéje 1894-ben épült.

A *Társasági téglagyár* 1888-ban létesült, egyszerű égető kemencéje volt, gyár jellegét 1892-ben kapta. Körkemencéje 1894-ben lett.

E téglagyárak átlagban 40—50 hold területen vannak, csak a Kovács-féle téglagyárnak van 102 hold földje. Valamennyi gyár a saját földjét dolgozta fel. 2—2 ¹/₂ méter mélyen ássák fel a földet szép rendben simára, melynek fenekére, hogy hamarabb termékenyüljön, a következő partról két ásónyom fekete földet dobnak le és azt begyepesedve kaszálónak, legrosszabb esetben legelőnek használják. Amíg téglagyár nem volt, egyes, nagyobb gazdák, egyházak, testületek, aztán az uraság, a saját területükön verettek cigányokkal téglát és tábori kemenceszerű máglyákba rakva égették ki, ahol rendszerint félíg égték ki vörösre és ha vizet kaptak, hamar elporlódtak.

A téglaverő olyan napszámosból lesz, aki szeret dolgozni, vályogvető, meg téglaverő családok leszármazottaiból, akik rendszeren már gyermekkoruk óta teljesítik ezt a munkát; vagy például béreslegény elvesz feleségül cserépverő lányt, ki az urát is odavonja a téglagyárhoz, később a család minden tagja veri. Téglaverő és téglagyári munkás egy és ugyanaz. Úgy mondják, hogy téglaverő olyan szegény emberből lesz, aki szereti a hasát, mert ez a föld- és sármunka nehéz, zsírozni kell a tarisznyát.

Majd minden téglaverőcsalád kint lakik a gyári munkáslakásokban. A gyárakban ugyanis annyi lakás van, hova 20—40 család elfér. A munkáslakás szoba, konyha, kamrából áll, hozzátartozik sertés- és barimfiól. 2 x 2 m. nagyságú helyiség a szoba. Egy konyhára 2 lakás nyílik. Ezért a lakásért 4 pengőt fizetnek havonkint, de van-olyan gyár is, amelyik elengedi. Mióta téglagyár van, a munkások nyáron mindig bent laktak a telepen, régen az égető kemence körüli szükséglakásokban, kunyhókban, majd 1894 óta állandó lakásban. Itt a rendes épületben egy szoba üresen áll, a nem bentlakó munkások részére, kik délben ott étkeznek és pihennek.

A jelentkező munkásokat éves és félévesnek fogadják, az

többi a városban lakik. Esetről-esetre is fogadják őket, ahogy szükség van rájuk. Tavasszal szerződést írnak Péter-Pálig — eddig tartott az első szezon — aztán újra szerződnek. A kiadó, kocsisok, tehéncsordások azonban évesek.

Egy téglagyárban 100—120 munkás van, nők, férfiak vegyesen. A Kovács Testvérek téglagyárában jelenleg 42 családfő, 32 feleség, 68 gyerek van, összesen 142 lélek lakik télen-nyáron. A városi téglagyárban 50—60 munkás. Régen kevesebben voltak. Vannak a téglagyári munkások között olyan jobbmódúak is, akik a gyár közelében levő utcákban saját házukban laknak és csak nyáron, munkaidő alatt tartózkodnak a telepen nyári kunyhókban, ahol a feleség, vagy családtag által hozott ebédet elfogyasztják és ebéd után alszanak. Az ilyenek télen libát tömnek, napszámra járnak, újabban neccelnek.

Akik állandóan a gyárban laknak, télen a gyár gazdaságában foglalkoznak, mert ők végzik ezt a munkát is, vagy előkészítik a téglához való földet és homokot hordanak.

Fizetésük: 1890-es években 3 firt. volt ezrétől felmáglázva. Később 8 — 9 koronát kaptak. 1927. évtől fizettek a téglá ezrétől 9 pengőt; a cserépé 1 — 2 pengővel olcsóbb. Ma, 1934-ben csak 5 és 4 pengőt kapnak ezrétől, mert a téglá ára 57 pengőről 34-re esett, a cserépé 44-ről 30 pengőre.

A kereset változó, mert nem minden munkás egyformán dolgozik. Napi kereset 5-50 pengőtől 7-50 pengőig váltakozik. Aki *nyárára* ott marad, 50 fillérrel többet kap.

A munka megindulása az időtől függ. Mikor az idő enyhülni kezd, néha már február közepén, kezdetét veszi az előkészítés, földhordás (rámolás). A téglaverés április 15, május 1-én indul meg és tart míg az esős idő be nem áll, tehát szeptember végéig. Októberben már nem szárad a téglá, a nedves téglá pedig, ha télére színbe rakják, *megcérnásodik* és kiégéskor megreped; de ha nem is reped meg, *szuszka* marad, vagyis hangtalan, úgy szól, mint a repedt fazék. Télen csak a kemencemunkások: a be- és kirakók, valamint a tüzelők dolgoznak.

A napi munka áprilisban 6-tól 6-ig tart, májustól 5 órától 7-ig. De ez csak papíron van így, mert a szorgalmas téglaverő *látástól vakulásig* dolgozik. Reggel 5 órakor csengetnek, de a téglaverő már 3 órakor felkel. 7—7,30 óráig früstököl, 12—1 ebédel, este 7-kor megy haza; de van, aki 8,30-kor is veri. A tüzelés pedig éjjel-nappal megszakítás nélkül történik.

Tél utolján bányásszák ki a földet, ami a téglakészítéshez szükséges. Februárban már hordják egylovas lórén, azelőtt egylovas borulókorán, még régebben kubikostalyicskán, egy közös szérúre rakásra a két sor *téglaszárító szín (kuktor)* közé, illetve a végéhez. A téli fagy által már megdolgozott föld keverése előkészítéskor (rámolás), összehordáskor történik akként, hogy egyik a szikesebbet hozza egy bizonyos helyről, a másik a könnyeb-

ben ázó, lágy, *poszás* földet felülről, a harmadik esetleg a fenék-agyagot és összeöntögetik, összekeverik, hogy a sárcsináló már csak kapával húz le belőle magának annyit, amennyire szüksége van. Az összekevert földtömb tövében áztatják a sarat. Ezt a földrakást nemcsak a lóré vassínje veszi körül, hanem vízzel telt csatornák is.

A téglának való földet többnyire előtte való este, de máskor is előbb kapával összevágja, keveri egyenlően a munkás, aztán egy vederből vízzel locsolgatja. Régen ásott kútból hordta a vizet, 1890 óta artézi kútból folyik csatornán, mely körülveszi az összekevert földtömböt, hogy minden kéznél legyen. Aztán belemegy a sárba és lábbal tapossa, majd kapával forgatja, *vágja* meg. Ezután *meghúzza* a sarat, vagyis apró részletekben átszeli, húzza kapával egy másik helyre. A szikes talajú sárhoz kevés lángpolyvát vagy kőport kevernek, másként megrepedezik. Homokot akkor tesznek a sár közé, ha szeles idő miatt nagyon reped a száradó téglá, különben nem szabad homokolni. Az elkészített sarat szalmával befödik és locsolóból locsolják; 12 óra hosszáig *érik a sár*.

A megmunkált sarat talyicskában tolják a téglá verő asztalra, egy öt méter hosszú palincson, melynek vége az asztalhoz van kapcsolva és alátámasztva. Ez az asztal 1'5 méter széles, 2'5 méter hosszú és 70 cm. magas, négy erős lábón nyugszik, a lábak alá szegezett deszka nem engedí, hogy mozogjon és a földre fúródjon. A verés úgy történik, hogy egy ember hordja a sarat, kettő veri a téglát. A verő előbb meghinti homokkal a formát, hogy ne ragadjon, majd két tenyérrel levág az odavitt sárból, amiből galacsint csinál, vagyis megforgatja a homokkal behintett asztalrészten és úgy csapja bele a fenékkal ellátott *formába*, amit nyomban felemel, a fülénél fogva odaüti az asztalhoz, hogy egyenletesen eloszlassa benne a sarat, aztán *csapófával* simára csapja a forma oldalával egyenlően és a formából lefordítja a behomokolt földre, a szérűre. Az egymás mellé hosszú sorokba kiveret téglá nyolc óráig szikkad lassan, ekkor élére állítgatják és így van egy, néha két 24 óráig is az idő kedvező vagy kedvezőtlen voltához képest. Az élére állítgatott téglát fölmáglyázzák, vagyis a szérűről a mellette lévő szárítoszín alá kerül 300—400-as máglyákba rakva, úgyhogy a szél közé járjon. Régen nem voltak szárító színek, hanem a máglyákba rakott nyers téglát égett, ú. n. *köpönyegtéglával* borították be, vagy deszkatetőt tettek rá.

A férfiak csinálják a sarat, hordják az asztalra és *verik* a téglát, mely utóbbit a nők is szokták végezni. Gyors kéz és munka kell hozzá, hogy keresni tudjon a téglaverő. Naponta egy pár ember 700—1000 darabot ver ki. De ha látástól vakulásig mindig csinálják, úgy 1500—2000 drb. is elkészül. Egy héten

három ember 20.000 darabot ver ki, s ezért kap 130 pengőt. A kisméretű téglá ezretől négy pengőt fizetnek ma; a nagyért öt pengőt.

Ha a téglá annyira megszárad, hogy zörög, az *ezrelők* beszállítják a körkemence eresze alá körvasúton, egy ló húz két lórét 500 drb. téglával. Az ezrelők a szükséghez képest 3 — 5-en vannak; ezer darab után fizetik őket. 60 — 70 fillért kapnak.

Az égetőkemencék kisebb-nagyobb eltéréssel majdnem egyformák. Legkönnyebben kezelhető a Hoffmann-féle körkemence. Télen is tüzelnek benne. A Kovács testvérek téglagyárában 1871 évben készült a körkemence.

Régen *tábori-* vagy *mezeikemencében* égették ki a téglát, mely öt méter széles és tetszés szerinti hosszú volt, de három méternél magasabba nem rakták. Öreg téglagyári munkások mondják, hogy 60.000 téglá 14 méter hosszú kazalban volt összerakva. A téglák másfél centiméter távolságra álltak egymástól. A tüzelőlyukak három sukra (93 cm.). Az összerakást, mely igen felelős munka volt, szakértő *téglamester* végezte. A téglákat élével rakta egymásra sok körültekintéssel, hogy össze ne omoljon, se a tűzcsatornák, se a fölötte levő kétméteres rész. Főleg arra ügyelt, hogy egyforma meleget fejtsen ki tüzeléskor. Az összerakott nyers téglát körülvették kiégett téglával, *beköpönyegelték*, lapjára rakva a téglát és betapasztották. Csak a tetejét nem. Hét nap, hét éjjel égett ki a tábori kemencében a téglá. Hogy meddig kell alátüzelni, a tűz színéről tudták meg, mely akkor: *fehériszó*. Ekkor a tüzelőlyukakat betapasztották. Rendes körülmények között nyolc napig hült a téglá, de hidegben 4 napig is. Ha kihült, széjjelbontották, mellyel megszűnt a kemence is. A téglát 250 drb.-ból álló csomókba rakták össze. A kiégett téglá 25 százaléka *másodrendű*: hangja nincs.

A körkemence eresze alá szállított téglát a *behordok* talyicskán tolják az egyes kamrákba, hol a *rakodómester* vezetése mellett két segédrakodó leszedi a talyicskáról és rakja élére állítva egész a plafonig. Ha cserép is jön bele, minden réteg téglá után egy réteg cserép rakódik, míg meg nem telik a kemence. Kiegetésnél nagyobb közöket hagynak a téglák között, mint szárításkor. Az égető kemencének 14 — 16 kamrája van, egybe 15 — 16.000 drb. téglá fér, vagy ennek megfelelő cserép. Öt cserép egyenlő egy téglával.

Mikor a nyers téglával berakott, megtelt kamrát tűz alá akarják engedni, előbb a kamra ajtaját berakják, betapasztják, megmentésen elzárják, aztán alágyujtanak. Ha a kamra tele van, az ajtót berakják, hogy a tüzet odaengedhessék, egyik kamrát a pasiktól körkemencepapírral elválasztják, a papírt sárral bekenik, illetve a berakott téglához ragasztják, hogy a további berakást a füst vagy gáz ne akadályozza. Mikor a tűz odaér a

papírhoz, természetesen elégeti, de akkor már a következő kamra is be van ragasztva. Az alágyujtáshoz sok szalma, rozsé, venyige csutka és hasábfu kell (bűkk). Két *fűtő* tüzel alá. A szenet vascsöveken rakják a kemencébe vezető lyukakon le és körben vagy a tűz előre. Kilenc-tíz napig tüzelnek alá megszakítás nélkül míg a láng fehérszínű lesz.

Mikor a téglák kiég, a berakott és betapaezett falat kibontják, hogy hűljön és kihordásra alkalmas legyen. A hűlés az időtől függ, nyáron 8—10 napig tart, télen 4—5 napig.

A kiégett téglát kihűlés után kiszedik. A *kihordó* szortírozva (I—II-rendű, sima vasas, erősen vasas, páros, stb.) kihordja az udvarra és minden fajtát külön-külön rak 250-es csomókba, mely 25 sor magas, egy sorba 10 darabot rak. Ebből adja ki a kiadó a vásárlóknak az irodában kapott blokk alapján azt, amit megvett. A kihordónak azért rossz, mert bent nagy meleg van, kívül nagy hideg.

A téglák méretei különfélék. A rendes nagyméretű téglák 15 cm. széles, 30 cm. hosszú, 6,5 cm. vastag; a kisméretű téglák 12,5 cm. széles, 25 cm. hosszú, 6 cm. vastag; régen 14 cm. széles, 28 cm. hosszú, 6 cm. vastag volt.

Készítenek: *díszteglát* (géptégla), *hatszeglés flaszter*, *négy-szeglés flaszter*, *hosszabb* (tűzfal-), *kurtább* (kémény-), *párkány* (cifra), *vízcsatorna*, *csatornafölötti nagyteglát*. Nagy- és kisméretű téglák: *görbe vasas*, *egyenest vasas*,³⁹ *fáltégla I.*, *fáltégla II.* vörös, *páros darab*, *páratlan darab*, *ajtódarab*, *penészes* (az alja olyan mint a penész, összeropedezik), *géptégla*, *küttégla* (kerek, íves). Ma már bármilyen alakú téglát csinálnak, csak a formát kell hozzá elkészíttetni. Ezeket *alaktégláknak* nevezik.

A cserépből: *félcserep*, *egész cserep*, *dudacserep* és *léces cserepet*.

A cserép finomabb megmunkálású földből készül, nem szabad benne csomónak lenni. Megvágja széles kapával a földet, vékonyán lelocsolja. Pihen a sár. Át hányja a kapával másik helyre, ha kívántatódik; újra meglocsolja. Végül a kidolgozott földet örlőkádakban löerővel vagy motorral péppé őrölik és így *minden idegen anyagtól mentesen* használják fel. Ezt a már megszikkadt sarat az asztalra hordják. A *cserepverő ráját* vagy *formát*, melynek elől fogója van, egy négyszeglés vasat, rátesznek deszkalapra, homokkal behintik. A cserépverő a sarat a formába teszi, tenyérral lenyomkodja, vízzel bekeni és vassímítóval *lesímítja*

³⁹ 1880-ban Kovács József téglagyáros kiköveztetett a Szegedi utcában 10 négyszögöl hosszú részt vasas téglával élére állítva azzal, hogy 5 év alatt nem kopik 3 cm-t. Ez időtől rakták ki a fő utcákat téglával.

Most ráteszi a *szárítódeszkát* és megfordítja az egészet, hogy az al8ó deszka felül legyen, amit levesz, a rámát is kiemeli és úgy viszi a *szárítópalcra*.

Vödör vízben áll a cserépkészítő mellett a *fülhúzó*, melyet két kézzel fog és egy gömbölyű hurkát húz vele a cserép felső részére, ahová a füle jön a cserépnek és 4—5 cm.-re a hurkát levágja. Ez lesz a füle a cserépnek. A gerincre való *dudacserép* a gömbölyű fán szárad meg. Nyolc napig szárad. Égetésig élével felrakják.

A cserép kemencébe rakásánál kisebb közöket hagynak, mint a téglaberakásnál. S amit az egyik cserép füle kivet, a másikat ellenkezőleg fordítják. A *hódfarkú*, sima cserépből 4 drb. borít be egy négyzetmétert, az új mintájú *lécescserépből* 15 drb.

A téгла- és cserépkészítéshez sok víz kell, amit a gyárak területén fűrt ártézikutak meggyőznek (a Kovács testvéreké percenként 192 litert ad). A föld alatti saját építésű téglából készített csatornán egész a verőhelyre folyik a víz. A cserépverőknél medencében áll a víz, a téglaverőknél nyílt csatornában, melyben az egyes verőhelyeknél egy kis kútszerű mélyedés van, ebből merik vederral a sáráztatáshoz. Régen ásott kutakból (10 is volt egy telepen) vízhúzó emberek végeztek.

Mivel a legtöbb téglaverő kint lakik a gyárban családjával és háztartást vezet, így meleg ételt ehetik amikor csak akar. Nehéz testi munkát csak jó táplálkozás mellett lehet végezni. Húst esznek 3-szor vagy 4-szer egy héten délre. Bort isznak rá. A jó táskalevesből kétszer is szed színültig a tányérra, paprikáskrumpliból szalonnát darabolnak. Vasárnap még jobban étkeznek. Az ilyen nehéz munkát végző és jól élőkre mondják, hogy *hasuk szögénye*, mert minden keresetüket megeszik. Reggeli előtt pálinkát isznak. A reggeli mostanában tej, esetleg kávé, amit *megpatkolnak* egy kis (10 deka) szalonnával. Vacsorára tej, szalonna van, sok helyen leves és deli maradék.

A gyárbanlakók tarthatnak disznót pányván és a kibányászott területen ellegeltethetik.

Az estét otthon tölti családja körében, későn fekszik, korán kel, hogy napfeljöttől naplementig dolgozhasson, szerszámaikat kijavíthassa.

Ruházata: dologban kötény, a cserépverők mellén bőr van, mely védi a ruhát. A nők egy szál ujjatlan ruhát használnak dolog közben.

Szerszámai: talyicska, ásó, széles kapa, lapát; a többi, nevezetesen a simító, fordító, fűlező, asztal, palincs, forma, csapófa a gyár tulajdona.

Hüléstől reumát kapnak s ezáltal dologtalanná válnak. Mentül többet dolgoznak, annál nagyobb fizetést kérnek és keres-

nek, a pénzvágy miatt elnyüvik magukat. Ezelőtt az aláásott föld leszakadt, az alatta dolgozókat elütötte, megnyomorította halálra is sújtotta. Az ipartörvény szerint aláaknázni nem szabad már s mostanában nem is fordul elő ilyen szerencsétlenség.

A téglaverő 20—25 esztendeig egy helyen dolgozik, 60—70 éves munkás nem ritkaság, az igazi téglaverő ott öregszik meg. Ha sok időt tölt el és egyedül áll, ingyen lakást kap, a téglagyárnál fát vág, örli a földet, homokot hord, tüzel, *falaz*, simít. Ha nem sikerül, alkalmi munkát vállal, napszámra jár, vagy megtakarított keresetéből él, míg tart benne. De szerezni kevés tud, csak aki maga is, felesége is szorgalmas; a legtöbb nagy családú és részeges. Ha már munkaképtelen, a családja tartja el, a kis pénzét feléli. Míg a gyárban van: élhet, ha kiteszik onnan: kol-dus lesz, szegényházba kerül.

A FALRAKÓ.

Míg a kőművesipar nem volt kifejlődve, falrakók voltak. Régi foglalkozás lehet, mert az 1700-as évekből való hivatalos írásokban előfordul ilyen előnevű ember több is, mint *Házverő* Tóth János.

Olyan 30—35 éves emberekből lett falrakó, aki napszámos volt huzamosabb ideig kőműveseknél és eltanulta a falrakást. Némelyikkel már béres korában csináltatták, felnőtt korában könnyen belejött látásból is. Kikopott kőművesekből is szokott lenni, akik inaskodtak valameddig, de nem szabadultak fel. Mester nem lehet belőle, hát felvállalt falrakást, ha hívták. Mert a falrakás alkalmi munka, nem mindig adódik. A falrakó munkáját igénybe veszi városon a szegény, a tanyán a földes ember is. Akit ismernek jó munkájáról, megbízhatóságáról, azt hívják és kommandálják ismerős helyre. A falrakó is ajánlkozik, ha megtudja, hogy építkezni akarnak.

Vállalt: tanyaépület, istálló, ól, vályogkerítés, szabad ké-mény felrakását, építését. Némelyik, kivált a barkácsos ember, *fel is fázta* és *tetejezte*. Erre nézve idézem Tóth János egykorú feljegyzését: »1849 május 3-án az tanyaépítésre megfogadtam majiszternek Király Sámuel, az bére 20 frt., úgy, hogy falrakás, tapasztás kívül-belül, kemencecsinálás, tetejverés, egyszóval minden az övé egész készen aggyá számon a kilenc öles örökséget. Június 17-én ismét felfogta az istállót földből verni 8 ölest tetejével együtt felverni 8 frt.-ért. Kapott ezenkívül dohányt, kenyeret, búzát.« Mióta a törvény szigorította a falrakók alkalmazását, 1875 óta, leginkább tanyán dolgoztak, bujkálva csinálták, hol nem látták.

A falrakó *kereken* vállalta az épület falának felrakását 30—40 firt -ért, de ez rizikóval járt, biztosabb volt a *napszámra vállalás*.

Segítséget a gazda adott hozzá. Egy-két-három napszámot.

A falrakót azért pártolták jobban, mint a mestert, mert olcsóbban dolgozott és úgy csinálta, ahogy mondták, hogy dögönyözze az öreg, úgy is jó, míg a mester az előírt szabályokhoz ragaszkodott.

A falrakó ki tudta számítani, mennyi vályog kell a felvállalt épülethez, ölenként 1000 darabot számítva. De régebben, 1700-as évek végén nem is kellett számítani, hanem rakták, amíg vályog volt, ha elfogyott, mentek a nyomásra, rétre és vágták a gyepet vályognak, abból rakták tovább a falat hantokból, göröngyökből. A hantból való házak földjét leásták 50 cm. mélyen, hogy mentül kevesebb hantot használjanak.

Még régebben *csömpölyegből* (törekes föld) rakták a falat. Alkalmas földet hordtak, azt megáztatták, szalmát hordtak rá és lóval bejáratták. Az így elkészült szalmás sarat kihordták és hosszas darabba göngyölgették, hencserítették csömpölyeggé. A csömpölyegeket egymásra rakták, *lapockával* ütögették egyenesre, simára. Az egész épületet felfogták s mire az elejére értek, megszáradt, lehetett újabb sort rárakni. Lassan haladt a csömpölyeg-fal, de erős volt. Mikor ilyen falú tanyát bontottak el, alig tudták széjjelverni, annyira egygyé vált az egymásra rakott csömpölyeg. Egy öl magas volt a csömpölyeg-fal, hogy kellő magas legyen az örökség, egy ásónyomot kihordták az épület földjéből. Az öregek bemondása szerint sok ilyen ház volt: 100 is.

Ha vályogból rakta az épület falát, a vályog körül kifolyt és megszáradt habarcsot az ú. n. *papucsokat* baltával levágta.

Ha nem volt falmunka, napszámos munkát végzett, meg ami adódik, tapasztott, kerítést reparált. Ebből a foglalkozásból meg lehetett élni, de a falrakók között volt olyan, aki pálinkázott, részeges lett. Nem vitte haza a pénzt, hanem elitta. A feleségének kofálkodni kellett, hogy valahogy megéljenek. Ha látja a falrakó, hogy ráfizet a felvállalt munkára, abbahagyja, vagy újra alkudik. A részeges kiszedi a pénzt előre, elissza, újra kér, majd otthagyja a munkát befejezetlenül.

Az ilyen öregségére kegyelemből lakik valahol s ha családja nem tartja el, apródonként eladogatja szerszámait ócsakpiacon s ha elfogy az is, más ház ajtajára kerül, koldul, csósz lesz, végre is a szeretetházba jut a város elesettjei közé.

1900 óta vizsgázott kőműves rakhat csak falat a törvény értelmében, a falrakó azért csak szerencsétlenkedett továbbra is s ha megbüntették, rá se rántott, leülte. Ma azonban a munkaadó gazdát büntetik, miért alkalmaz kontárokat. Ezért aztán a világháború óta (1914) nincs már falrakó.

A falrakó más szegény emberhez hasonlóan reggel szalonnát kenyeret eszik, ha a gazda kosztján van: főtt ételt.

Szerszámai: talyicska, ásó, lapát, csákány, faragóbalta, zollstock.

A KÚTÁSÓ.

A következőkben kizárólag a régi ásott kutakról és azok készítőiről szólok.

Nem volt sok, az egész városban alig 5—6, de nevezetes emberek voltak. Foglalkozásuk előnévül is szolgált. Pl. *Kútásó* Olasz. A kutasok javabeli emberek, 25—40 évesek. Abból lett kútásó, aki napszámos volt mellette. A kútásáshoz még szükséges 2—3 segítség is. A kútásó bár egész éven át folytatja mesteriségét, de ha nincs elfoglalva, nyáron részes és napszámra megy.

Régen sírkútak voltak még a házak udvarán is, melyek nyáron legtöbbször kiszáradtak. Jóvízú kút a tizedik háznál ha volt. 1794-ben leég Kecskemét s a Becsületes Tanács okulva a szomszéd kárán, »a közjóra« és a tűz által okozható károknak megelőzésére nézve rendeli: hogy a Város Cassájából három nagy utcakútak készíttessenek és pedig egyike a Piaczon legyen.« A város ásatott jóvízú kutakat utcák találkozásánál, sok szivattyús kút volt, mint a Hattyas-utcában levő ú. n. *hattyasi kút* is. Az első artézi kutat 1880-ban, a másodikat 1884-ben fúrták; 1904 körül szaporodtak el.

Azzal tartják, hogy ősszel ássák a kutat, pedig a való az, hogy amikor ráérnek, amikor szükség van rá. 4—5 métertől 10—12 méter mélységig ásnak, míg vizet nem kapnak. Kutat 30—40 frt.-ért is ástak, ma anyag nélkül 30 pengőért, anyagostul 80—100 pengőért. Legalább egy öles víz van az új ásatú kútban, vagyis két méter. Segítséget a gazda ad, ha nincs segítség, napszámot is visz magával a kútásó. Az a vélemény, hogy minél partosabb a hely, annál feljebb van a víz, lapos helyen mélyebben, pl. a Tiszához közel kétszer olyan mélyen van a víz, mint a városban.

Régen óriási gödröt csináltak, mikor kutat ástak. Egy hét alatt volt készen. A gazda kosztolta a kútásót és búzában, szalmában is fizette, már ahogy megalkudtak. Amíg karral tudta kihányani a földet, ásóval ásta, lapáttal kihányta. Ha mélyebbre ásott, párkányt hagyott, arra tette a kiásott földet, onnan lapátolta ki a segítség vagy napszámos.

Ha elérte a vizet, *homokszedő kapával* dolgozott tovább, sarat, földet, homokot vett ki vele. A készülő kút fölé háromlábú állványt állítottak fel és két vödörben (60—60 literes) kallanyúval húzták föl a sarat.

A vízben dolgozó kútásó a napszámossal váltják egymást, mert sokára elázik a lábuk.

Amikor már annyira jött a víz, hogy tovább ásni nem lehetett, akkor beletették a *rovást*, mely fából készült csonka gúla alakúra, aminthogy a kút is alul szélesebb volt, mint feljebb. A rovásra kerek karimát csináltak és erre rakták a téglát vagy a deszkát, amivel a kutat kibélelték. Használtak még erre a célra nádat és tölgyfa palincsokat. Az 1880-as évek óta íves téglával rakják ki a kutakat, *küttégla* a neve.

Nem lehet több 50—55 évesnél, amióta általánossá vált, hogy *árkussal* ássák a kutat. Ez az árkus 2—3 sorosan deszkával készített körgyűrű, melyre téglát raknak és amikor rövidnyelű ásóval kiszedi alóla a földet, a folyton szaporodó téгла nyomja lefele. Ez az eljárás drágább, mert több téгла kell hozzá, mint a rovásoshoz, de biztosabb és tartósabb.

Ha a kutat kibélelték, fölé *rovást*, *kávát* csinálnak, a kút közelében ágast ásnak le, abba gémet s arra ostorfát tesznek, a végén kovács csinálta vaskankarékon van a vízmerő vödör. Tanyai kutakba pl. az Olasz baromkútba két vödör járt két ágason.

A kútásónak nem sok szórakozása van, nem lehet sokat beszélni; ha nem ott jár az esze, figyelme amit csinál, könnyen baj származhatik. Magát érzi az ember a kútban. Egyik idősebb kútásó mondta: »ha a kútba belemegyek, csak magamat látom.«

Maga hibáján kívül is érheti a kútásót szerencsétlenség: rászakadhat, beömlhet a kút oldala, elszakadhat a veder füle és leüti a kútban dolgozó vállát.

A kútásót mindig hordták a tanyák közt, míg a műkút nem létesült.

Öreg napjaira házat szerzett, néha földet is. Fia vette át a mesterséget.

Újabban *kútfűrók* vannak, 1894 óta szaporodtak el.

A TETÉJVERŐ.

Ma már keresve is alig találni embert, aki vállalja a nádtetěj, vagy ahogy általában mondják, a *gaztetěj* javítását, pedig csak 30—35 esztendővel ezelőtt is sok olyan ember volt, aki ezzel kereste kenyerét. A babramunkát kedvelő, erős emberekből lett a tetéjverő, a 25—60 év közöttiekből. Általában olyan béresből, napszámosból kerekedett, aki nád közelében nőtt fel.

Beláthatatlan náderdő volt a vásárhelyi nagy rétbén, míg a vizeket le nem vezették (1879—80), egész télen vágták a nádat. Tudjuk régi feljegyzésekből, hogy az 1700-as évek végén és később is a szegény zsellérek földbe vajt putrikban laktak, melyeknek

nádból volt a teteje. A földfeletti házak tetejét is nádból csinál-
ták leginkább; zsindely- vagy cseréptető alig volt. A statisztika
adatai szerint még 1900-ban is 4000 gaztetejű ház volt 85 híján
11.163 ház közül. Ebben a nádkorszakban, ha értett is legtöbb
parasztember a nádtetj csináláshoz, voltak olyanok is, akiknek
állandó foglalkozásuk volt, akik mással nem foglalkoztak. Az
1880-as években a tilalom miatt számuk annyira fogyott és olyan
kapósak lettek a tetéjverők, alig várták, hogy egyiket bevégezze,
már vitték másik fedéséhez. Régen minden gazdaháznak volt
tetéjverője, aki bejáratos volt a család ágazatához. A gazda
eltette a használt gúnyát azzal, hogy majd jó lesz a tetéjverőnek,
akik ilyen ajándékruhákban jártak, mert ehhez a munkához
jobb nem való.

A tetéjverés tavasztól, hideg őszig tartott, néha fagyban is.
Állandóan volt munkája a tetéjverőnek. Nyáron részre is elment.
Télen a nyári keresetből élt.

A fedést vállalta *öl számra* (3 frt. volt öle), azonkívül *kerekbe*
és *napszámba*. Bárhogy vállalta is, a teljes ellátás, étkezés velejárt
a fizetéssel. 1863-ban a szűk esztendőben a családjának is kikötött
egy kenyeret hetenként. Egykorú feljegyzés szerint Beke Lajos
egy 26 öles örökségre kerekben 7 8 frt. -ért és teljes ellátásért vert
tetejét, kikötötte, hogy ahány hétig tart a fedés, annyi kenyér
jár a családjának. Egy rendes nagyságú ház tetejét 30 — 35 frt. -ért
verte fel és az élmezésért. Evés előtt néha pálinkát is kapott.

Egy tetéjre 300 — 400 kéve nád kell, mégpedig olyan, hogy
se túl hosszú, se túl rövid ne legyen, 6 — 7 sukkos (186 — 217 cm.)
a megfelelő. A tetéj rendes vastagsága 1 — 1% sukk (40 — 45 cm.)
Olyan takaros tetejét vertek, mintha egy darabból lett volna
kiperéselve, 100 — 200 évig eltartott, hogyha táplálták, dugdosták.
A jó tetéj sűrű: mint, a sündisznó, szinte agyonnyomással fenye-
gette a házat. A rossz: ritka terítésű, gubbancos, szegese girbe-
görbe, ökörhúgyos. A gaztetej télen a hideget, nyáron a meleget
nem engedi át, szalonna, hús nem avasodik meg alatta, a gabona
is legjobban eláll. Gaztető alatt nem szeret tartózkodni a légy.

Mikor az épület fala fel volt rakva, a ház két végéhez egy-egy
ágasfát állítottak le, melyre a *szelement* tették. A Tiszára mentek
fenyőfáért, a vastagból lett a *mestergerenda*, amit szegletesre farag-
tak; úgy fektették a ház hosszában középen, hogy bevésték a
falba. A vékonyabb fenyőfát kétfelé hasították, kicsit meg-
egyengették, ezt használták *kis-* vagy *folyógerendának*, keresztbe
tévén a falra. A *fedél fák* egyikét behasították, párját megvékonyí-
tották, beletették a meghasítottba, egymásba illesztés után átfűr-
ták és faszeggel összeszegelték. Egy ember előre csinált akác- és
kőrisfából egy véka faszeget. A fedélfa vályújába tették a *gerinc-
lécet*, erre rácsavarták az alsó terítést, egyik szárát, a vékony végét,

a hátulsót előre, az elsőt hátracsavarták, a nád vége leért a fedélfa közepénél lejjebb. A fedélfára 4 sor lécet, az ú. n. *gazlécet* vízszintesen rászegezték faszeggel, 3 sukk (91 cm) távolságra. A fedélfa és gazléc is hengeralakú volt.

Mikor a fedélfa be van lécezve, a ház falához elől két vastag rudat támasztanak, arra keresztben megfelelő magasságban hosszú rudat kötnek az ú. n. *állásfát*, melyen a tetéjverő áll. Ezt az állásfát minden verésnél feljebb kötik, ami belől a padlásról történik. Majd hozzáfognak a gázteték csinálásához. Először a gerincet *leszegik*, vagyis a gerinclécre rácsavarja az alsó terítést. A nád-csomó egyik szárát, a vékony végét, tehát a hátulsót előre, az elsőt hátra csavarja. A szegő nád vége leért a fedélfa derekáig, vagyis addig, hogy az alsó terítés felérjen rá.

Ezután az *alsó terítést* csinálja. Ekkor már két nagy rúdra az épület hosszában a fedélfától lejjebb 10—12 hüvelykkel deszkát állít élébe, amit kötéllel odaköt a fedélfa végéhez és ebbe rakja bele a középvastag szálú nádat, minden sukkra egy kévét, melynek vége jó bőven ráért az előbbire. A kévét kioldja, elteríti, eligazítja egyenletesen, hogy keresztben, kuszálva ne maradjon egy szál se. Ez a *terítés*. Szegény melyen keskeny, gazdagnál sukkos (31 cm.) szélességű deszkát tesznek. A terítést lefogatják ideiglenesen gyékénykötéssel, csuhéj-madzaggal, dróttal. Ezután a nád szélére teszik a deszkát, ebbe gyékényt vagy nádasgyékényt, vagy csak nádat tesznek kévéstől, amit kioldanak, egyenlően el-egyengetik, közüle a csatakat, gázt kivetik. Olyan vastagon raknak rá, mint a deszka szélessége. A tetéjverő a gyékényre deréktájon rátesz egy nehéz, vastag rudat, rendszeren a bolondkocsi (vontatókocsi) rudat és három helyen, a két végén és a közepén régen kenderkötéssel, később lánccal beköti belől a padlásra, a lánccal két végét összeakasztja, beledug egy méteres fát, ráhúzza csavarással a gyékényre és leköti, hogy ne kelljen fogni. Ekkor *veri fel a tetéjverő furkóval* ameddig kívánja és lehet, vagyis 3 sukk (93 cm.) magásra. Ismét megszorítja a nagy rudat a lánccal és méteres fa segítségével a gyékényhez, hogy minél szorosabban legyen odapréselve, így megy ez mind a négy léccig.

Ekkor megkezdik a levarrást gyékény kötéssel. Télen, ahol nem kallantyúltak a béresek, fontak a tetéjhez való gyékény kötelet kézzel 5—6 m. hosszúra. A le varrás úgy történik, hogy a padlásra jövő ember belől a gyékénykötelet megköti a varroléchez, szarufához, a tetején kívül levő ember az 1 m. hosszú hegyes és lyukas fa vagy vas *tetéjvarróút* benyomja a gazléc alatt, mire a belül levő beledugja a kötelet a tű lyukába, amit a külső kihúzza a tűvel, most ő visszadugja a tűt a gyékénnyel a gazléc fölött, amit a belső hús a tűből és amikor a külső a gazléc alatt újra bedugja a tűt, annak lyukába ismét beleteszi a kötelet, hogy a külső megint

kihúzza és a lécz fölött újra beadja. így halad ez tovább a gazléccen. Az öltésnek mindig a felére ölti a következőt, hogy egyik a másikat lefogja. Ha végigvarták az első gazléccet, a gye, kénykötetet *meghúzzák*, amit előlről kezdenek, vagyis mikor a külső ember térdeli a kötelet, a belső húzza befele, azután a külső húzza akitől a belső ismét átveszi, hogy mentül szorosabban lefoghassák a verést. Mikor a lécz végére érnek, a láncsal lecsatolt nagy rudat leveszik. Ismét felállítják élére a következő lécz alá 3 sukk magasra a deszkát, hogy megrakják náddal, gyékénnyel és újra feltegyék középtájon a nagy rudat, rászorítsák, felverjék és levariják. így ismétlődik ez négyszer egymásután a négy gazléccnek megfelelően. Kicsi tét éj 2, közepes 3, rendes nagy tét éj 4 verést kíván.

Végül jön, ötödször, a tét éj beszegése, mint először a kezdetén. A tét éj verő felül a gerincre, hova markonként adják föl neki a vékonyzálú nádat. Két marok nádat összetesz, egyiket rácsavarja az aládugott másikra, hogy fogja egymást. A nád olyan hosszú, hogy a negyedik verés léczéig leér, ameddig felverték a legfelső verést. A szeges alsó végére nádkarcét vagy hasított fát tettek lécznek, amit lekötöttek a fedélfához fűzfavesszővel, gyékénykötéllal a szél ellen. A gerincre végig *tutajnádat* tettek és rákötöttek, később ehelyett *koporsódeszkát* alkalmaztak, ezt is lekötöttek gyékénykötéllal, újabban dróttal. Vagy *gűgyűt* tettek s karóval fogatták le faszeggel.

Utoljára *kaszakéssel* lefaragta, ahol púpos, partosabb volt, vagy a verővel felguzslódott, letisztítja a borzasát szép simára, amit a furkó összevert; nem srégbe, hanem keresztbe vágja a nádat, gyékényt, úgy hogy szép *girízdes* lett. Felül kezdi meg az igazgatást furkóval, úgy halad lefele. Az állást is lassankint leeresztik, majd elszedik.

A gazlécvégeket kifúrják és faszegget: *sörtekarót* dugnak bele, ez tartja meg a *végdeszkát*, hogy ki ne bukjon.

A padlás végét *tutajjal* fűzik be, amit azután megtapasztanak sárral.

Ha a tét éj kigödrösödik, az idő kikezdi, imitt-amott becsurog, a rothadt, korhadt nádat kivesszik s újjal pótolják. Az 1 m. hosszúra eldarabolt nádat beleillesztik a hibás helyre és furkóval felverik, míg a gödröt ki nem tölti. A nád közé gyékényt alkalmaznak. Ez a *duggatás*.

Ha a nádtorsáról a gatz, sárt, csatakat ki nem tisztítják, elrothad és kilyukad a tető, amikor *bangasztérolni* kell. A foltozgatásnak nem hozzáértő által való elvégzése ez. A tető végét minden 3—4-ik évben újraszegték.

1880 óta tiltják a gatzetót. Ma már kevés tét éjverő van. A javítás is csak sutttyomban történik.

A tét éj veréssel szerezni nem lehetett. Akármilyen kapós is

volt egy időben, csak szegény maradt élete fogytáig. Öregségére, mikor már nem tud a tétéjre mászkálni, napszámos lesz és a piacra sátrakat visz. Csetlik-botlik. Némelyik a dinnyecsőszéget is megpróbálja.

A SZŐLŐKAPÁS.

Ezelőtt minden gazdának volt szőlője. Akiknek nagyobb (3—6 hold) szőlőjük is volt, azok többnyire éves kapást tartottak. Van aki kisbéres korában tanulja el a szőlővel való bánást, van aki idősebb korában; a gazda mutatja neki és robotba kapálja kétszer. Az 50 év körüli, jó dolgos emberek lesznek szőlőkapások, akiknek még hajlik a derekuk, mert a szőlőmetszéshez le kell hajolni. Némelyik egész életén keresztül szőlőkapás. Sokszor a *tanyacsősz* volt a kapás, aki $\frac{1}{2}$ —1 hold szőlőt kapált és a dinnyére is ügyelt.

A jó kapásnakvalót örökölte a család és megbecsülte, másokat időről-időre fogadott.

Fizetését alku szerint kapja, holdjától 5—6 véka búzát. Azonkívül azt mondhatjuk: szabad lopás, mert a szőlőt, gyümölcsöt falja, eszi, pénzzel is belőle s ha a gazda nem követeli a pénzt, nem adja oda, ha követeli is, csak a felével számol el. Azonkívül a fák levágott gályát, a venyigéből 5, 8, 10-ik kévét is ő kapja. Ezért a fizetésért nyit, metsz, újít, kétszer kapál, beköti, érés alá kapál, újabban permetez és betakarja a szőlőt; a fákat nyesi, tisztogatja, hernyóz, meszeli, a tövét felássá. A serény, ügyes kapás másnak is kapál, ott is keres 3—4 köböl búzát.

A kapás nagyobb szőlőben ott lakik, az 1890-es években kezdték építeni a kapáslakást, mely egy szoba konyhából áll. Régen kunyhóban lakott, vagy nem is lakott kint. Ha távol volt a szőlő, akkor a csősznél tanyázott. Ahol kapáslakás van, ott malacot is tarthat pányván. Maga lakik kint a szőlőben többnyire, az asszony haza- és kijár.

Tavasszal megy ki a kapás a szőlőbe. Nyitástól, takarásig tart az ideje: Szt. Györgytől (április 24.) Szt. Mihályig (szeptember 29.). Ha korán kiereszt az idő, Szt. György előtt is kimegy, néha ráár márciusban.

Március végén nyesi a fákat, a száraz gallyat levágja ollóval, fűrészsel, a diófát *botolja*, a fa törzsét kaparja a kosztól, meszeli, rügyezéskor, levelezéskor hernyózza és megássá, lazítja a fák töveit.

Az időjárás szerint márciusban vagy áprilisban hozzáfog a nyitáshoz. A letakart vesszőről lehúzza a földet kapával. Vigyáz, hogy a vesszőt meg ne sértse. Azután lehajol és kézzel rántja ki a vesszőt, a földtől megrázza. Ha kiszabadította, körülkanyarítja a töidet kapával simára.

Amelyiken nincsen termés, hogy ne szívja el a tökét, szőlő-

kaccsolóval tisztogatja, sarjúvesszőket lekacsozza, a vastagot lefaragja, a tőkét takarósítja.

Meleg időben nagyon korán kell metszeni, mert a tőke *elhugyozik* s így aztán bor se lesz, mivel a nedvkeringés a termőrugyeket nem tudja kihajtani. Késő metszés: sovány szüret.

Aki egy szemre metsz: vesszőre nevel, két és több szemre termőre nevel; ha *csapra* metszi, a szem alatt metszi el; a nagy csap több bort terem. *Cservesszőhagyás*: a tavalyi meghagyott öles, nagy, vastag vesszőt nevezik cservesszőnek, mely nem sima, hanem cseres, redves, több erő van benne, de a tőkét nem szabad megterhelni, elég 2, vagy 3 szem. Aki nem ért hozzá, ott hagyja meg, ahol nem kellene.

Metsszél bolondul, szüretelsz okosul szokták mondani, mert van, aki a vesszőt összefogja, térdmagasságban elmetszi. Igaz, hogy sokat terem, de kiéli a tőkét mihamarabb.

Ahol hiányzik a tőke, ott újítják, vagyis *bojtják*. Egy jó cservesszőt a hiányzó helyen leföldelnek, a végét felhúzzák s ha legyökeresedik, a jövő esztendőben tavasszal, metszéskor a cservesszőt elvágják. Ősszel, takaráskor is csinálják, mert biztosabb, jobb, leszívósodik.

Tavasszal, ha a gyümölcsfa nagyon kövér, hogy minden erő a levélbe megy, a fák törzsét, ágakat meghasígatják, akkor termést hoz. Ha nem hasígatják meg, akkor is virágzik, de nem terem elrűgia a termést.

Az első és második kapálás (májusban 3—4 heti közzel) arra való, hogy a gyomtól megtisztuljon a szőlő. Első kapáláskor, mikor nem nagyon sóskás a szőlő, kifele kell szedni a földet a tőke tövére, hogy a tőkéből fakadó *sóskát* a föld ne akadályozza növéseben, fejlődésében. Második kapáláskor be kell húzkodni a tőkét, hogy a földben legyen, mert különben nem nő meg.

Ha elvirágzott a szőlő és kihozza a termést, először kacsol, aztán *bekötözi*, vagyis sással és ruhadarabbal a zöld hajtásokat összeköti. A kötözést a gazda cselédeivel közösen végezte.

Harmadszor érés alá kapál, amikor a tövére a földet kicsit kifele húzza, hogy a fűt ne legyen a földben. El is gereblyéli, hogy a lábnyom meglássék, ha valaki dézsmálni akarja.

Negyedszer és ötödször is, ha esős idő jár. Néha célszerű gazosán hagyni a szőlőt őszi érés idejére.

Takaráskor (október vége, november eleje) a vesszőt lehúzza, ráhág csizmával a vessző végére, kétoldalt ráhúzza a földet sírhant alakúra. Ha nem győzte időre elvégezni, fogadott segítséget, napszámba 60—80 krajcárért.

Ha nem jön rá az idő a szőlőre, a gazda a kapást okolja, hogy nem jól kezelte a szőlőt.

Télen napszámosmunkát végez a szőlőkapás.

szőlőkapasságból szerezni nem lehetett, csak a napi szükségletre volt elég a napi kereset.

Ha nem jól kapál, vagy ha előregszik, felmondanak neki; elküldik. Ezelőtt családjához húzódott, most kéregét, vagy a szeretetházban húzza meg magát.

Régen nem voltak sokan, mert a gazda csinálta családjával a szőlőmunkát.

Ma nem fizeti ki magát a kapástartás, feléből adják oda neki.

A SZŐLŐCSŐSZ.

Régen így volt: mikor a szegény ember odaért, hogy nem esik jól a testi munka, megrogyott a láb, meghajlott a hát, fáj a derék, fehér a haj, ritka a fog, minden tag úgy van, hogy van is, nincs is, mint maga az ember, könnyebb munka után néz, de maga se tudja, mihez fogjon. A fiai megfeleségesedtek, leányai férjhez mentek, ki erre, ki arra, mindegyik el van foglalva a maga bajával, valamennyi más keze, lába, nem odamegy, ahova akar. A sok felnvelt családból senkije sincs, csak a két öreg búslakodik, hogy lesz. — Egyszer csak azzal állít haza, hogy elszegődött a Kortyogóba szőlőcsősznek.

A fogadás úgy történt, hogy kipublikálták a templom előtt, publikációs székben: Vasárnap délután N. N. nagygazda házában csőszfogadás lesz. A szőlőtulajdonosok közül összeverődnek a mondott helyen és az ajánlkozók közül a legalkalmasabbat megfogadták. Ezelőtt szóbeli embert szerettek fogadni csősznek, mert azzal tartották, hogy ki van tanulva a lopási praktikában, és meri a lopós embőroket; tolvajtól pedig nehéz lopni. Azt kérdezték tőle: töltött é kend időt? — ami azt jelentette, ült-e Vácón, Illaván, Szamosújváron? Ha azt mondta rá: egy keveset . . . akkor jó volt csősznek.

Később: földművelésre kevésbé alkalmas 50—60 év körüli, csöndesebb emberek lettek szőlőcsőszök; világháború óta 30—40 éves rokkantakból választanak. Ma újságban hirdetik, hogy karácsony másnapján szőlőcsőszöknek valók jelentkezzenek a nagygazda lakásán. A mondott időben és helyen a szőlőtulajdonosok többsége választja, miután megbírálták a jelentkezőket, miért jó vagy miért rossz. Ott hagyja-e az őrzetöt, iszik-e, komázik-e kártyás-e? A megválasztott csősz 1894 előtt feleskették, azóta rendőrségen történik az esketés. Puli kutya meg a nagy bunkós bot hozzátartozik a csőszhöz. A hegygazdától pedig fegyvert, régen puskát, ma pisztolyt kap. Ma réz metáliát visel a mellén, az mutatja, hogy hit alatt szolgál. Újévtől újévig fogadják. Ma már kutyája se igen van, mert eszi a szőlőt.

Bére ezelőtt: a csőszházban lakás, malac- és tyúktartás. A csak pányván lehet kikötvé. A szőlő után való csőszbér és szabad Később: 100 négyszögöl földtől járt neki 10 fillér. Az 1900-as években 300 négyszögöl területről 15—20 krajcár. Ma: 400 négyszögöltől 1 pengő 80 fillér. A város déli részén levő tói szőlőben egy ház utáni szőlőn 10 krajcárt kap, ami 3 út szőlő, 20 négyszögöl. Szüretkor belátás szerint adnak neki szőlőt, gyümölcsöt, bort is. Kap minden gazdától 100 négy. szögöl útín 1 kéve venyigét, továbbá egy-egy kéve tűzrevaló gályát, melyeket összegyűjt kazalszámra s legújabbán egy kéve csutkát, rudas szalmát Tarthat pányván kikötvé malacot, kecskét, birkát. A csirkét szőlőéréskor (aug. 20.) bezárják. Sok helyen nem is szabad tartani. A gyümölcs élvezete tiltva van, de az első éréskor a csősz veszi ki a dézsmavámost, óvatosan okkal, móddal viszi, szállítja. Egy örzető: 80—100 hold, út választja el egyiket a másiktól.

A szőlőcsősz régen bogárhátú kunyhóban lakott, a felesége a városban, 1880-as évek óta családjával kint lakik a szőlőben, hol rendes ház van rendelkezésükre bocsátva, szoba, konyha, kamrából áll, van még sertésöl és kút is. Az utak melletti füvet nem mindig használhatja el jószágaival a csősz, hanem eladják és az aráit csőszház és kút javítására fordítják.

Kocsit nem küldenek érte, úgy hurcolkodik, ahogy tud.

Régi szőlők: 1. *Aranyág* a város északkeleti oldalán a Kistó mellett, 2. *Kortyogó* a vágóhíd közelében, melytől csak az út választja el. 3. *Sarkaly* a város délkeleti részén a Hódtava mellett. 4. *Mámazuq* 16 kth. hold a Szentesi és Mindszenti út között, 5. *Papere* a város nyugati oldalán a töltés választja el attól. 6. *Kenyerékét* északnyugatra esik a Kenyere ere alatt, keleti vége össze ér a Papereivel.

Újabb szőlőhegyek: 1. *Kishomok*, 2. *Bercsényi-telep* a külső és belső szegedi úton jobbra és balra. 3. *Szőlőhalom*. 4. *Kisutcai Nagytó*.

Régi szőlőhegyeken a 80-as évek óta ritkul a szőlő, most már csak gyümölcsfa van bennük, még vetemény, lucerna, sőt árpa és búza terem a tulajdonosoknak. Aranyágban a 70-es években pusztult ki a szőlő. Az egyes szőlőhegyek körül vannak árkolva.

Emlékezés szerint Aranyágban 1 csősz volt, Kortyogóban 2 Sarkalyban 3, a többi szőlőben 4—5 volt egy-egy szőlőhegyen.

Mikor januárban kivergődnek, kihurcolkodnak a szőlőbe, akkor még nincs dolog, tavaszig tanulmányozza, hogy kinek mennyi a földje, hol kezdődik, hol végződik, melyik fa hova tartozik. A fákat ismernie kell, mert a szép egyenes szál fát sokszor kivágják ostornyélnak, bunkósbotnak, pipaszárnak, az arravalót szerszámnyélnak. Sokan ki is ássák tövestül, elültetés végett. Hogy ezt kinyomozhassa, télen is megteszi naponkint kétszer a kerülőjét. Hogy hatol ki tavaszig, csak a jó Isten tudja.

Tavasszal jönnek a gazdák és behajtja a csőszbért. Búza is

jár neki, egy hold után 50 kiló, vagy fél véka. 400 négyszögöl földtől 6 kiló liszt.

A szőlőben nemcsak szőlő van, hanem földieper, büszke, ribizli, gyümölcsfák: cseresznye, meggy, bajnár szilva, barack, potyogó körte, alma, veresszilva, körte, őszibarack, vadalma. A szőlő hártján: saláta, zöldség, krumpli, paszuly, répa.

A szőlők is más fajták voltak régen: *kadarka* fekete, össze ragadt az ember szája, mikor a mustját itta, *foska*, ritka, fehér, apró, édes leveses, *tök szőlő* nagy fekete szemű, *büdöskű szőlő* a mai Izabella neve, *kecskecsöcsű* vagy *juhcsöcsű* hosszúkás alakú, van fehér, piros, fekete színű, *bajnár*, korán érő, apró, fehér, korai szőlő, *szagos szőlő* vagy *borsos*. Az újfajta szőlő 1884 óta van.

A csősz akkor végez szőlőmunkát, kivált nyesést, ha jól megfizetik. A permetezést szokta vállalni, mást nem végez.

Május végén érik a cseresznye. Mikor már pirosodni kezd, a veréb ellepi, *cucorkát* (ijesztőt) kötnek fel a fára. Gyümölcséréskor csak nappal mentek ki a gazdák ellenőrizni a csőzőket, örködik-e? viszi-e?

Kapáláskor és kötözéskor, amikor a termést kihozza a szőlő, cipót kapott a csősz, bár ez nincs a bérében.

Régen kötözéskor a szőlő tetejét elhányták, szőlőtetjánhányóval elcsapkodták, ez volt az összes kezelés. 1878—1884-ben jött a peronoszpora, filoxera, azóta permeteznek. Eleinte kis söprűvel csapkodták rá a gálicoldatot, a 90-es években jött a permetezőgép.

A gyümölcs élvezete meg van engedve saját hasznára, de eladni nem szabad. A gazdák ellenőrizték a pásztor családját és figyelik ma is, viszi-e a gyümölcsöt a piacra.

A szőlőcsősz, mint említettem, naponta legalább kétszer bejárja őrzetőjét. Éjjel is körüljár a csapásokon, úgy örködik, mint nappal, mert gallyat, szőlőkarót, zöldhagymát, elviszik éjjel, a krumplit is kiszedik a földből. Lesbe áll, figyel, mikor a cigányok arra mennek kocsin és fadereket, gallyat akarnak felvetni a kocsira, visszaviteli velük, csakúgy veri a hátukat a lopott fa. A bűnöstől zálogot (kendő, kalap, tarisznya) vesz, eljön vele haza a hegybíróhoz. Van olyan eset, hogyha észreveszi se fogja meg, hogy baj ne legyen. A csősznek túl erősnek, hatalmasnak nem szabad lenni, mert megverik. A fő, hogy tudja kicsoda a tettes. Jelentse a rendőrnek.

Ezelőtt szőlőérésre pásztorokat fogadtak szüretig. Egy csősz keze alatt 3—10 pásztor volt, egy pásztornak 10 holdra kellett vigyázni.⁴⁰ Lőrinc napján (aug. 10.) állottak ki a pásztorok és szept. 20—okt. derekáig, szüretig voltak kint. 70 éves öregek ezek, akik *kerepcével* és karikásostorral jártak, azzal ijeszt-

⁴⁰ Sarkalyban és Szent Királyon 3 csősznek 12 pásztorra volt.

gették, hajtották a seregélyt, mert a seregély ezrével szállt érés* kor a szőlőre, mint a jégverés úgy levágta a szőlőt. A kerepce a hegygazdáé volt, barkácsos ember csinálta. Egyik pásztor a másiknak karikásostorral jelezte, durrantott, hogy gyün a serege s a másik, még ha főzött is, abbahagyta s szaladt a seregélyt elzavarni.⁴¹ Kiabálta:

Haj, serege a Mámába
 Angyomasszony p ba!

A szőlőpásztor parittyát csinált, agyagos sárból galacsinokat kilyukasztotta, megszáritotta a napon, 10—15 darab állandóan volt a zsebében, s azokkal parittyázta le a kártékony madarakat. Csakúgy sívított a lyukas galacsin. Voltak hajigáló dombok (hajító domb 50 cm. — másfél méter magas) A Kortyogóban ma is megvan. A szőlőt ette a veréb, serege, varjú, a béka is kiszítta. Éréskor nagy szarka jár ás szokott lenni.

A szőlőpásztor 100 négyszögöl után egynapi eleséget kapott: kenyér, liszt, szalonna, tarhonya, só.

Lőrinc nap után a rendőrkapitány sorra járta a szőlőket a pásztorok felesketése céljából, a hegygazda megkívánta, hogy szőlőt vigyenek, azzal kedveskedjenek a pásztorok a kapitánynak, amit az elfogadott és a kocsin elvitt. A felesküdt pásztorok első hivatalos ténykedése az eltulajdonítás volt. 1869—72-es években történt ez.

Az 1890-es években múltak el a pásztorok.

Éréskor éjjel talpon kell lenni. A puskából 2—3-szor lő, kivált ha észre vesz valamit.

A csőszöknek volt dudájuk is, tülökből, a gazdáknak is volt, de más hangú. Szőlőérés alatt a gazdák többször kimentek a szőlőbe és dudáltak, melyre a pásztoroknak vissza kellett dudálni, vagy puskából lőni, hogy nem alszanak; ha nem jelzett vissza a csősz, megnézte a hegygazda és megdorgálta, ha elaludt.

Nappal alszik, azalatt a felesége ügyel ki.

A szőlő rendes körülmények közt okt. közepére (okt. 16.) szokott megérni, de csak a partos helyen, lapos, vizes területen egy hónappal később. Ekkor van a szüret, melynek idejét közösen határozzák el a tulajdonosok.

Szüretre meghívják a szomszédot, atyafit, jóbarátot, ismerőst, akik leginkább kocsin dalolva mennek ki. Felteszik az üres hordókat is. Gyalog is mennek garabolyokkal, kassal.

Kint a szőlőben sort fognak, szedik a szőlőt garabolyba,

⁴¹ Ha a vendégnek rossz bort adtak, azt mondták: ennek nem durrogatott a pásztor, vagyis nem tőkén termett.

csöbörben viszik ki a sor végén álló *szüretelőkádba*. Ezelőtt hordóban vitték haza azok, akiknek kevesebb volt és otthon taposták ki.

Szüretkor verik a diót a fáról. A diót szőlővel eszik, óbort musttal vegyítik. Ebédre juhot vágnak, bográcsban főzik paprikásnak, zsíros pogácsa, lepény, rétes szokott lenni, amire tavalyi bort szoktak inni. Ritkán cigányt is fogadnak.

A csősz szüretkor szedi a bérét, amit évközben be nem szedett, mindenütt megjelenik s ha megadták, a névsoros könyvben a tulajdonos neve után karikát tesz. Ilyenkor etetik, itatják, amennyi a bőrébe fér, leitatják avas borral.

Szüret után nincs tennivalója, nincs mit őrizni, novemberben ő megy el a bért szedni azoktól, akik nem fizettek, mert hogy ilyen is akad.

A szőlőbe szoktak kijárni a szerelmesek is, rendszeren a csőszházban van a találka. A magát jól bíró csőszhöz is jártak kedvetölt gazdasszonyok. Mondják, hogy ezelőtt, mikor a csősz még egyedül lakott a bogárhátú kunyhóban, a kanos csőszöknek igen csak akadt balkézről való asszonya. A högygazda azért dudált, hogy vajjon alszik-e a csősz? mert tudta, hogy asszony miatt hanyagol.

Ismeretségben van a dohánycsempészekkel is, akik mikor hozzák a dohányt hajnalban, reggelfele a szőlők közt szoktak járni, hogy ne lássák. Ha rájuk világosodik, beteszik a csőszhöz, ott vannak megbúvóban, míg besötétedik. A fináncok is itt lesik, várják a csempészeket fához bújva, padon ülve, kunyhó mellé húzódva. Sokszor ott találnak rá a csempészek, amikor az »igazak álmát« alusszák. Megtörtént már nem egyszer-kétszer, hogy kikötötték a fához a mélyen alvó fináncot.

A szőlőcsősz addig szolgált, míg a kenyerét meg tudta keresni. Jövedelméből szerezni nem tudott, éppen hogy élt belőle. Ha kitelt az ideje, eltartotta a családját, ha az se tudta, koldult, kéregetett. Később a szeretetházba került.

A NYOMÁSI CSŐSZ.

Hivatalosan *mezőrendőrnek* mondják; metáliát hord; közszolgálatot teljesít. A város határának különböző részein egyaránt alkalmazzák. A művelés alatti területek elnevezése: nyomás, tanya, puszta, rét. A csőszök neve szolgálati helyük nevéhez igazodik, tehát van: nyomási csősz, stb. A következőkben az általános tudnivalókat a nyomási csősz életén és működésén ismertetem és vezetem végig tüzetesen. Említést érdemel, hogy a réten (közigazgatási meghatározással: Gorzsa) különösen a

Kopáncsi síkban egy időben rendkívül sok és kiváló lucernát termeltek, úgyannyira, hogy az ott szolgáló csósz a termelvényről: lucernacsósz titulussal is illették.

A várost hajdan körülvevő legelőket, mely terület baromjárás volt és a lakosság szabadon használta, járta, 1857—58. évben kiosztották, egy-egy házhely után 3 kis holdat adtak a javából, de ahol vizes, szikes volt a legelő, ott 4 kis holdat is adtak. A házhely utáni legelőket hívják *nyomási földeknek*. A 3 kis holdasat 1100 négyszögölével mérték ki, a 4 kis holdasat pedig 1200—1400 négyszögölével is. Mondják, hogy osztáskor a mérnök a vizes helyre nem gázolt bele, hanem a vizén túl mutatott, nem annyira a kezével, mint inkább fejével, amikor szakálla mozgott: addig ni! Nem törődött azzal, ha nagyobbra találta szabni az előírt méretnél. A vizek levezetése (1879—80) előtt a nagy területű nyomáéi földekre mondták: *szakállal mérték ezt a földet is!* A város körül 11 nyomás van: Solti, Paléji, Szegvári, Szentesi, Rárósi, Kútasi, Csomorkányi, Dillinkai, Erzsébeti, Makai, Sarkalyi. Az egyes nyomások az országutaktól kapták a nevüket. A nyomások nem egyformák, a Sarkalyi és Rárósi nagyobbak a többinél. A nyomási földeken nem volt tanya 1920—23-ig; hogy azokon idegen kocsni keresztül-kasul ne járjon, a rajta termelt lucernát, búzát, kukoricát, kazlakat el ne vigyék, egy őrző embert fogadtak, ez a *nyomási csósz*.

A nyomási földek tulajdonosai összeállnak gazdaságba s előbb *öreggazdát* választanak, azután csósz. Az öreggazda tiszteletből viseli tekintéllyel járó hivatalát, akit olyan a közdolgok iránt érdeklődő jártasabb emberből választanak szavazással, aki a gazdaság ügyeit, bajait el tudja intézni, ő gondoskodik a csószválasztásról, felügyel a csószre, a kutakat, vályúkat jó karban tartja, *seregpénzt* szed, 10 krajcárt, lopás esetén kiegyezik az elkövetővel, vagy jelenti a hatóságnak, a kártevőt 10 forintig megbüntetheti.

A csószfogadás az öreggazda házában megy végbe, aki piaci napokon dobszó után, vasárnaponként a templom előtt publikáltatja, hogy karácsony másnapján jelentkezzenek nyomási csósznekvalók. Jelentkeznek is négyen-öten, olyan jó magabírók, 40—45 éves feleséges emberek, 60 évesnél idősebb nem is ajánlja magát, mert sokat kell járni, naponta 20—30 kilométert. Leginkább pásztoremberekből, hétpróbás öregekből, tönkrement gazdákból lesz a nyomási csósz, aki emberismerő, erős, szájalni is jól tud. Azt választják meg, akit többen ajánlanak. Kikérdik, hol szolgált, meddig volt ott, mit dolgozott, mit kér? Megmondják neki, mi lesz a dolga, hogy szembeszállni nem kell, mert fejbeverik, leütik. A hatóságnál megesketik, hogy tisztességesen, hűségesen szolgál, kártól, veszélytől megőrzi a rábizott területet,

hol sárgaréz, számozott *metáliát* kap, mely a nyomási csőszök ismertető jele. Régen gatyában, bocskorban járt, ma nadrágban, csizmában, kezében nagy bunkósbot, fején kalap. 5 korona foglaltot kap. Újévtől újévig választják. Leggyakrabban újra választják, aki volt.

Az apró földű (1—2 hold) gazdák összeállottak százötvenen is, az volt egy őrzető és fogadtak rá egy csősz. Tíz csősz is volt egy nyomáson.

A nyomási csősz őrzetője az országotak között van, egyik több, mint a másik. Az őrzető 80—100—500 hold nagyságú.

Az őrzető közepén, a dülőútfélen van a lakása: szoba, konyhából áll. Ezelőtt kunyhóban lakott tavasztól őszig, ma is van ilyen, abban is telel, nyesedék fával tüzel, egész kerítés van odarakva belőle. Van olyan is, akinek nagyobbacska földje van a kunyhóval, kis kerttel. Ideszokták kilopni a csavargók télen a lopott dolgokat, csempészek a dohányt. Legtöbbnek a város szélén van saját vagy bérelt lakása, családjá ott él, felesége, leánya, fia hordja az ebédet neki. Legújabbban (1920—23), hogy tanyák épültek a nyomáson, a csősz is kint lakik rendes házban. Disznót, pár juhot, 5—6 tyúkot tarthat kerített helyen.

Bére: holdanként 10 kiló búza, 1 rudas szalma és 20—50 fillér. Akinek kukoricája van, 40 kilót csövesen és egy kéve csutkát ad, akinek lucernája van, az is búzát fizet. A csősz búzarészét nyomtatáskor szedi, mikor szórnak, hogy a gazda házához ne kelljen menni. Valamelyik gazda tiszteletből beviszi az összegyűjtött terményt a csősz lakására, úgyis ott megy el a ház előtt. Noha előlegeznek neki búzát, ha meg van szorulva kenyér dolgában. A holdankint fizetett 20—50 fillérből fizetik a kút, rovas, lánc, veder csináltatás és menedékhely (kunyhó, szárnyak) javítást.

Nagy nyomásokon: 7 — 8 mázsa búza, 2 — 3 mázsa, árpa, 4 — 5 mázsa kukorica. 1 — 2 koci szalma és 200 — 300 csutka a kötelezett bér.

Az öreggazda kiviszi a helyszínre a holmiját s átadja neki a csőszkönyvet, melybe dülő szerint vannak beírva a tulajdonosok. Mingyárt kerülni megy, hajtó puli kutyával jár, mert az észreveszi az idegent éjszaka is. Kezében bunkósbot van, vagy — ami tekintélyesebb — a fokos. A nyomási csősznek puskát használni szabad volt mindig, hozzávalójáról az öreggazda gondoskodik. Újabbban puskája csövéből elvágnak, rövidítik, hogy nyulat ne lőhessen vele. Nyúlcsősz is különben a nyomási csősz, a vadásztársaság bízza meg, hogy a nyulakat ne zargassa senki.

A nyomási csősz arra vigyáz, hogy egyik tulajdonos a másikat ne bántsa, idegen ember el ne vigye, ami terem.

Tavasszal a varjút muszáj lövöldözni, mert kivájja a tavaszi búzát, árpát, kukoricát, mikor kel kifelé. Különösen kell vigyázni a lucernára, mert ez a parasztember legféltettebb kincse, lucerna nélkül jó lovat nevelin nem lehet. Ezelőtt a föld nagyon meg-

termette a lucernát, sokszor négy kaszálást megért.⁴² Első kaszálástól (máj. 1.) november 1-ig őrzi a lucernát, ha rendben van, vagy vontatóban egyaránt. Mert lopják zölden, kaszáláskor, kaszálás után, mikor boglyában van. Úgy gondolkoznak, hogy észre se veszi a gazda, ha egyet elvisznek a sok közül. Még le se kaszálták, zsákkal mennek lopni a házinyúltartók meg akinek kecskéje van. Mikor lekaszálják röndön szárad pár napig, aztán megfordítják. Majd kis rudasokba rakják s úgy szárad, azután vontatóba rakják. Három rudasból áll egy vontató, így all egy-két hétig. Innen behordják a városszéli *rakodóba*, hol boglyákba rakják. Ha pedig hazaviszik, otthon a szénapadlásra rakják fel. Legjobbán második kaszáláskor lopják, mely Medárd hetében (június 8—16) történik, ekkor nagyon ügyel a nyomási csósz. Rakodáskor is vigyázni kell. A lókupeczek zölden is lekaszálják a lucernát, elviszik a rendből, ellopják a rudasból, az út mellett vetik fel a kocsiderékba.

A maglucernára még jobban kell vigyázni, ezt egyszer kaszálják. Szárazságban kell vágni, de felgyűjteni esőben vagy harmatban lehet, mert kipereg a mag. Ha nagyon szép, *kukorás* (csöves), akkor jó a termés, sok a mag. A túzokok szeretik, csapatostul mennek a lucernamagra, úgyhogy riogatni kell.

A lucerna néha *paplanos* (arankás) lesz, az ilyen helyre szalmát hord a csósz és kitüzezi a paplant belőle. Aztán felkapálja, eső után befoltozza. Ha nem sikerül a foltozás, összel felszántják búzának a lucernaföldet. Az ilyen búzatáblák elveszik a kilátást, mert nagy lesz a szára, mint a nádé. Csak már a búzát levágnák! — sóhajtozik a csósz.

Őrzi a veteményt: zöldséget, répát, dinnyét.

A búzában is kárt tesznek, levágják zölden takarmánynak, úgyszintén az árpát is. Kocsiravetve viszik el. A dülökön hajkurássza a csósz, míg el tudja fogni, de sokszor hiába szalad utána. Esős időben, ha az út rossz, kátyús, belemennek kocsival és letaposatják a gabonát.

A nyomási csósz mindig *fitet*, sokat leskelődik. Naponta egyszer vagy kétszer bejárja az őrzetőt, szétnéz reggel és este. Különösen a kora hajnalt és késő estét nem szabad megaludni, mert az idegenek ekkor szoktak megfordulni az őrzetőben. A szóbeli emberből lett csósz éjszaka jobban figyelt, nem félt. Ezért volt kapós választáskor.

De a gazdák is figyelik a csószt, jár-e szorgalmasan, megjelenik-e? Mert az ügyes csósz megjelenik mindenütt, ahol a gazda

⁴²A lucernát négyszer kaszálják: 1. május elején, 2. június elején, 3. augusztusban, nyomtatáskor, 4. Szent Mihály napja (szept. 29.) táján, amikor a sarjút kaszálják.

kint van: jó napot, gazduram! Megkérdi: Nincs-e valami baj, halad-e a munka? De azt is, van-e a kulacsban? A gazda friss vizet hozat vele inni. Baj, ha nem látják. »Még mama nem láttam, mi van vele?« — szokta mondani a gazda. A jószemű csósz felismeri ki a rosszsándékú ember és figyel, éjjel meglesi. Mert éjszaka is sétál, ha elálmosodik, lefekszik a vontató tövébe. Messziről megismeri kigazda-e vagy lókupec a kocsijáról, lováról. A cigányt is. Gazdait névről ismeri, mindjárt észreveszi, hogy ki nem odavaló ember. Még a pihenését is búvóhelyen tölti el, lássa, ki és mit csinál. Ha gyanúja van valakire, ott lesi a boglya mellett, ha megfog valakit, zálogot vesz (ruhát, kocsit, lovat), jelenti az öreggazdának, aki kiegyez, vagy a bíróságra megy vele. A csósz is szokta egyenesen bekísérni a rendőrségre a tolvajt

Nyáron szedi össze a 15 krajcárokat. Van, aki helyébe viszi. Ha nem tud írást, a gazdájával karikáztatja meg a nevit. Nyomatáskor kapja a terményt. Hogy el ne szála jtsa, ott van a szűr un, tartja a zsákot, hogy mérjék ki neki. A szalmát is ilyenkor kapja.

Az egy-két holdas kisbirtokosok, kiknek tehenük van, négyen-ötven összeállanak és fogadnak egy pásztorgyereket nyárára a jószág mellé, aki egyik földről a másikra hajtja, ahol jobb mezőt lát, oda. Ezekkel a gyerekekkel van legtöbb baja a csósznek, mert beleereszti a kukoricába, eldörgölteti a vontatót. Sokszor nemcsak tehenet, hanem malacot, libát is kihajtatnak a gyerekekkel a városból.

Felhasználják a csószt rakodáskor, fáradságát dohányraavalóval jutalmazták. Az adakozóbb természetűek adakoznak salátát, répát, gyümölcsöt; kap lepényt, pogácsát, italt, mikor minek van az ideje.

ősszel a kukoricára ügyel, mert a szarvasmarha letöri, megessi. El is lopják. Alig van feleérésében, már nézik, lehet-e főzni? Ha arravaló, megdézsmálják, egy főzet kukoricát elvisznek. A kupecok útfélen loznak a kukoricából, abraknak. Szóbeli emberek abból éltek, hogy lopták a kukoricát, még a dinkatököt is elvitték. Van olyan ember, aki a szomszéd kukoricájába belemegy s a letördelt csöveket áthajigálja a saját földjére, s a magáiban szedi össze. Az ügyes csósz utánanézi, ha nem jelentik is a megdézsmálást, hogy honnan vitte az illető és hamarosan megfogja a szomszédot lopás közben. A kanászgyerek is a szomszédéból süt kukoricát, annyi becsület van benne, hogy a magukéból nem tör.

A jó csósz megszólítja a gazdáját is és elébe áll, ha észreveszi, hogy olyat csinál, amit nem szabad. Pl. ha keresztül megy a más földjén többszöri figyelmeztetés, feljelentés dacára is. Ha tettenéri, összeszedja a gazdát, aki természetesen ellene van. Van olyan gazda, aki a saját magáét törí le, hogy megfizettesse a csósszal a

kárt. Némelyik annyira vigyáz a csőszre, hogy az korántse vigyáz annyira az őrizni valókra, szándékosan tesz olyat, amit ráfog a csőszre. Azt se szeretik, ha csöndes, azt se, ha szigorú, ráfogják, hogy lop, nem kerül. A csősznek gorombáskodni nem szabad (van akivel lehet), hanem jelentse az öreggazdának.

Néha meg is verik a csőszet a birtokosok, kivált a fiatalok, mert a krumplit felszedték. A csempészek is ráijesztenek, hogy megverik, menjen most másfele, míg ők dolgoznak. Inkább behunyja a szemét.

Sok esetben a néppel van baj. Ilyen esetben kapósak a hétpróbás emberek, akiket éppen azért tesznek csősznek, hogy elbánjon az alkalmatlankodókkal. Egyik tilosban járónak a csősz eltörte a vállperecét, amiért hat hetet töltött a börtönben.

Van aztán olyan tág lelkiismeretű csősz is, aki összejátszik a lopókkal és azok is kezére játszanak bizonyos dolgokban.

Kukoricatöréskor a csősznek járó részt maga fosztja meg a csomóból. Ritkán kapja fosztva, amikor zsákba olvassák a holdanként járó 30—40 csövet. Szalma helyett tűzrevalónak csutkatövet vagy ízicsutkát kap.

Majd mindegyik gazda elvárja, hogy rakodáskor segítsen, ha nem segít, a gazda nem szavaz rá legközelebb. Az is baj, ha egyiknek segít, másiknak nem.

Télen is kerül naponként az őrzetőjében, egyik dülön le, a másikon fel. Vigyáz a szalmakazlakra, a törekre, mely szintén kazalban van, a csutkaszárra, amit éjszaka lopnak kocsival, nem dézsmálták-e meg; megvizsgálja a csutkakúpokat, hogy tanyáznak-e benne dohánycsempészek, mert azok a csutkakúpokba szoktak elbújni portékáikkal, ha szorul a kapca, ott nem keresi a finánc, vagy oda rejtik el a dohányt, hogy estére érte menjenek Sáros időben a sár miatt bekerülnek a földekre az útról, az ilyen kihágásokat is ellenőrizni kell. Riogatja a varjúkat, hogy a szalmát ne lepjék meg, a nyulakat, hogy a fákat ne rágják meg. A gazdától 15 krajcárt kap puskaporra, van, aki nem arra költi, hanem elissza.

— Nem lú kend — panaszolja a gazda.

— Lűvök biz én! — erősíti, pedig szájjal csinálja.

A veszettkufyát azonban köteles lelőni.

A nyomási csősz akkor érzi jól magát, ha sok lopás nem történik, rendben van minden. Az őrzető végén össze-összejönnek s botra támaszkodva nagy pipálás közt beszélgetnek, kit fogott meg, mit hallott a gazdától, az életmódról, kipanaszolják magukat, családi bajaik elmondásával.

A városba piaci nap jön be a hétre valót bevásárolni, ott találkozik ismerősökkel, akik kérdezik. Ha valamire szüksége van, a felesége hozza ki, mert a csősz nem igen mehet haza.

Régen még maga volt a kunyhóban, néha főzött keménytarhonyát, paprikáskrumplit, máskor vitt neki a felesége, gyereke.

Aki jól viseli magát, hosszabb ideig ott lehet. A gazdák is azon vannak, hogy mentül tovább legyen, mert úgy ismeri ki a ragadós kezűeket. Addig van, míg ki nem öregszik, míg lassú járású, közellátó, nagyot halló nem lesz.

A nyomási csósznek a megélhetősége megvan s ha az aszszony élelmes és kofálkodik, akkor tud egy kis házat szerezni, különben nem. Sok esetben részegesek, kórházba, szeretetházba kerülnek.

Aki hanyag, lop, azt elküldik. Itthon napszámos lesz. Van, akinek sikerül udvarosnak bejutni öreg napjaira; van aki dinyneccsószsággal fejezi be élete működését.

A KUKORICACSŐSZ.

Csak uradalmakban és nagyobb gazdaságokban van kukoricacsósz, ahol 200—600 holdról van szó, amit részes munkásoknak adott ki ezelőtt az uradalom harmadából, most negyedéből, 70—100 holdnak van egy csósze. Pásztorok vedlenek át öregségükre kukoricacsósszé, vagy öregbéresnek, mikor 60—70 esztendősek lesznek, akiknek nagy ismeretségük van a környéken, vagy nagyobb hajlammal rendelkeznek a kukorica megőrzéséhez. Leggyakrabban az uraság választja ki saját embereiből. Bére: 26—50 cső kukorica holdanként, alku szerint.

Magacsinálta kunyhóban lakik, mely legtöbbször »kerek alakú«, vagyis *hegyes* kunyhó. Az uraság vitet neki csutkaszárat, nádat, szekér szalmát, fanyesésből való akácfaderekakat, vagy öt darab rudasfát. A kunyhót az országút mentén, kukorica szélibe építi fel. Fekhelye szénából van árokparton, szűre, subája a takaró. Eleséges ládája és fűrott lábú széke képezi a bútort. Vaskanál, nyárs, kés egészíti ki a felszerelést. Elesége: tarhonya, kenyér, szalonna, hagyma, krumpli. A családja viszi ki neki.

Mikor a kukorica közé vetett paszuly kezd csővezni, akkor áll ki aug. elején, és okt. végéig őrzi a kukoricát, a kukorica közti paszulyt és a fahajú tököt. Ha még nem volt csósz, kitanítják, hogy mire vigyázzon, mire figyeljen, hogy áll a kukorica, Elég aztán melyik szomszéd volt kint és ha elmegy, van-e híja, akár saját, akár a szomszéd kukoricájának. Éjjel-nappal kerüli az őrzetőt puli kutyájával, mert sok ember tévedésből más kukoricájából talál elemelni egy főzet kukoricát, aztán a paszulyt is böngészik, még a fattyazást is elviszik néha. Este, éjszaka pedig zsákba szedik a kukoricát, felhajtják a kocsira és elhajtanak.

Némelyik egész kocsiderékkel szed egyikéből is, másikából is hogy kevésbé vevődjön észre. A jószág is belemegy a kukoricába és kárt tesz. Ezért nagyon kell ügyelni s ha észre vesz valakit utána sompolyog, meglesi, mit csinál, hozzányúl-e a szomszédéhoz. Ha kárban éri, jelenti a gazdának. Sok baja van a cselédséggel, akik úgy gondolkoznak, hogy az uraságnál több van kukoricából is, hát onnan kell venni, mert ahol nincs, onnan az Isten sem vehet. Vigyáz a cselédség kukoricájára is.

Ha ellopják a kukoricát, az a csósz kisebbsége, azt mondják neki: »a kendét vitték el: nem kap kend csószbért«.

A kukoricacsósznek az az összes szórakozása, hogy odamegy a fattyazókhoz, a paszulyszedőkhöz és elbeszélget velük. Máskor maga van egyedül, csak a kukoricatáblák zörögnek.

Vasárnap szokott a harmados kimenni a kukoricát megnézni. A csószók is vasárnap jönnek össze beszélgetni. A csósz főtt kukoricával kínálja társait, akik dicsérik, hogy az övében nincs ilyen édes egy se, pedig a sajátját ette a dicsérő, mivel annyi praktikával él a kukoricacsósz is, hogy nem a magáéból vesz.

Étkezése: reggel: kenyér, szalonna, vagy tej, túró; délre: tarhonya; este: dinnye, kóty, gyümölcsöt is kap a gazdaktól, bérmunkásoktól.

Szombaton este, vagy vasárnap reggel tisztát és eleséget visz neki a családja. Ha borotválkozni nem tud, vasárnap bemegy a legközelebbi helységbe, addig felesége helyettesíti.

A bérébe kapott kukoricát eladja és búzát vesz az árán.

Ha kitelik az idő, a kunyhó anyaga az övé lesz, mely kiad két jó kocsi tűzrevalót, egész télen tüzelhet belőle.

Ha már nem bírja a szolgálatot, bent él a majorban, ott tesz-vesz, amit tud.

Az egész határban 25—30 kukoricacsósz volt.

A ZSÁKOLÓ.

Dolgozni szerető, takarékos, virágjában levő (25—50 éves), erős emberekből lesznek a zsákolok. Hajónál, vasútnál, malmoknál, magtárakban vannak alkalmazásban. Állandó foglalkozás ez, 25 évig is megvan a zsákoló egy helyen. Hónapszám szerint fogadják, 30—31 forint (naponta 1 f r t.) volt a fizetése régen, ma 90—110 pengő. Reggeli 5 órától este 7 óráig tart a munkaideje. Egy helyen két zsákoló volt, nagyobb szállításkor kiegészítőt fogadtak. Piaci nap, amikor nagyobb a forgalom, négyen is vannak, a másik kettő sógor, jóbarát szokott lenni.

Régebben 4, később 8 magtár volt a városban, de zsákoltak még a Bauer és Tóth malmokban is.

A magtárakban és gőzmalmokban reggel 5 órakor megindul forgalom, akkor a zsákoló is munkába áll. Az utcán álló kocsi-ról hordja befele a magtárba a búzát, kiönti a padolásra, onnan érik át és lapátolják a kereskedőnek. Régen vékával mérték búzát, az ügyes zsákoló el tudta téveszteni a vékaszámot. Három-féle véka volt: 1. a *literes*, mely 30 liter; 2. a *bevevő*, mely 32 literes és 3. a *kiadó* véka, mely 28 literes volt. Ha szedték a búzát, a lapát gyakrabban verte a vékát, hogy összébb essen benne a búza, több férjen bele. Ha a kereskedő eladott búzát, akkor a zsákoló vigyázott, hogy hozzá ne érjen a lapát a vékához, mentül kevesebb férjen bele. Eladáskor hordta a magtárból vállon kifelé a kocsira. Most előbb az üzleti mérlegre viszi s onnan a kocsira. A gazdától 10 — 20 krajcár borralvót is kaptak.

A zsákok megtöltése is a zsákolók kötelessége.

Ha nem zsákolnak, akkor *restálnak*; a megrestált búza szebb, jobban el tudja adni a terménykereskedő.

Háromhónaponként *megforgatják* a raktárban levő összes készletet.

Ha nem visznek terményt, pihennek a zsákolók, ott állnak az ajtóban, várják, ki hoz eladnivaló és ki vesz elvinnivaló gabonát. Ha nem dolgoznak, csak kapják a fizetést. Minden nap felsöprik a magtárt és a magtár elejét.

Reggelit visz magával, kenyeret, szalonát, amit ott fogyaszt el, ebédre hazamegy, úgyszintén vacsorára is; krumplit, paszulyt főztek, egész héten rájártak. Este 7 órakor van a zárás.

Vasárnap délelőtt a gabonaüzlet is nyitva van, mint a többi üzletek. Ha nem volna munka, akkor is ott kell lenni a zsákolóknak 11 óráig. Ekkor bezárnak. Hétfő reggelig szabad-idejük van.

A terménykereskedő piaci napokon nem szállított, mert akkor nagyobb volt a forgalma, mint más napokon. Aratás idején reggel 7—8 órára már eloszlottak az eladók és vásárlók.

Vasútnál a zsákolóknak fát is kell rakni.

A zsákolóknak a feleségük is kapnak munkát, foltozzák a zsákot, darabjáért 3 — 4 krajcárt kapnak.

Ezzel a foglalkozással lehetett szerezni házat is, földet is, yolt, aki 25 hold földet szerzett a házon kívül, de az ilyen a hasán is sokat spórol, krumplit eszik sülve, főzve. Aki elitta a keresetét, annak természetesen semmije se lett. A vasútnál különösen sokat kerestek, hetenként 70 forintot, de elitták.

Ha kiüregszik a zsákoló, napszámra jár, könnyebb munkát végez. Megfogadják kert-, szőlőmunkára, ha kicsit érti, vagy elmegy udvarosnak, éjjeli őrnök, csősznek.

AZ ÉJJELIŐR.

Állandó foglalkozás: évszámra fogadják. Fatelepeken, mal-moknál, vasúti állomásokon a teheráruépületeknél alkalmazza őket. Idejükre 50 — 70 évesek, feleséges emberek. F fiatal korukban napszámosok voltak, de a napszámos sokféle és sok erőt kívánó munkájából kiöregedtek. Egy helyen kettő van, egyik a telepet járja, a másik a pénztárt őrzi. Ahol nincs nagy telep ott az egyik őr éjfélig, a másik éjfél után teljesít szolgálatot! Aki egész éjjel sétál, az nappal alszik. A fizetés havonként 40 — 60 pengő, aki ellenőrző órával jár, az 80 pengőt kap. A malomtól fizetésén kívül természetben kap 50 kiló lisztet. Az éjjeli őröknek szabad fegyverhasználatuk van. Felszerelésük: pisztoly és bunkósbót.

Az éjjeliőrnek mindenre vigyázni kell, de órá is vigyázna. Járja a telepet körül, nézi az ellenőrző órát, amit minden negyedórában fel kell húzni. Ha elszundikál és megfogják: kitelt az ideje. Ha tolvajt fog, átadja a rendőrségnek.

Az éjjeliőr sok veszélynek van kitéve: rablók megkötözik, száját betömik, fejbeütik, elverik. Mégis szeretik ezt a foglalkozást, mert nem kell dolgozni. Volt eset, hogy az éjjeliőr egyetértett a zsványokkal, akik összekötözték az öreget, s másnap reggel úgy találták meg. Így akarták elterelni a figyelmet az éjjeliőről, de a rendőrség beléjük látott.

Ha felmondanak az őrnek, másutt keres ilyen állást, vagy elmegy udvarosnak. Ha az se sikerül, kéregét. Végre a szeretet-házban fejezi be életét.

Régen, 1873 előtt, mikor még nem volt rendőr, se csendőr, *felelős éjjeliőrök* vigyáztak. Egy csendbiztos volt a vezérük. Olyan embereket fogadtak fel őröknek, akiknek volt valamicskéjük, hogyha nem jól vigyáztak és lopás történt, a kárt megvehették rajtuk.

Később városcselédek, perzekutorok (lovas csendőrök) vigyáztak.

Újabban, amint előbb elmondtam, nagyobb üzemek, fagyarak, malmok tartanak külön őröket, ezek a *subás őrök*, kezükben a bunkósbóttal.

Ma több éjjeliőr van, mint régen. A főutcai boltosok is tartanak külön éjjeliőrt. 20 pengőt kap egy hónapra, melyért estétől reggelig kell szolgálni. Éjjel kutyával sétál, hogyha elalszik is, a kutya felébreszti, ha neszt hall. Nem soká bírja ezt a szolgálatot éltes ember, mert az éjszakázás megtöri, megviseli. Keservesen küszködik az étellel, mert nappal igencsak pihen. nappali munkát tehát nem vállalhat.

AZ UTCASEPRŐ.

Olyan előregedett napszámosok lesznek utcaseprők, akik nem akarnak a gyerekeikre szorulni egészen, hanem míg bírja magát, utcaseprő lesz, hogy az ezzel járó kis jövedelemmel is segítsen magán és gyermekein. Akinek meg nincs családja, aki támogassa, az meg rá van utalva, hogy valamivel állandóan foglalkozzék, különben nem él meg.

Azóta vannak utcaseprők, amióta az utcák ki vannak köveze, mely 1880-ban kezdődött. Régen három volt s csak a főutcán. Fölváltva sepertek egész nap és éjjel nyáron, télen csak nappal takarították a havat. Télen akkor kezd dolgozni, ha a hó elolvad.

Fizetése havonként 20 frt. volt régen, ma 35—40 pengő.

Ruházata rongyos nadrág, kabát, előtte zsákkötő, lábán papucs, bakancs, csizma; fején kalap, sipka. Télen egyujjú kesztyű.

Felszerelése: seprű, lapát, melyeket a város ad.

Szórakozása abból áll, hogy összeszedi a cigaretta- és szivarvegeket, megvágja és felpipálja. Néha egy pohár pálinka a depóban.

Ha öregszik, nagyot hall: kitelik az idő. Elsősorban maga kerül veszélybe, mert nem hallja a kocsizörgést, autó túlkölését, dudálását.

Szeretetházba kerül legtöbb.

A TEHÉNCSDORDÁS.

Olyan szegény emberből lett a tehéncsordás, aki más házán lakik, de a házbért se tudja megfizetni, hanem ledolgozza; meg olyanból, aki pásztor volt, de ott nem tudott boldogulni. Az ilyen ember felesége rendszerint mos, takarít, fej stb. a házigazdánál.

A tehéntartó kisgazdák, meg szegényebb emberek összeállnak társaságba és kiveszik bérbe a városszéleken levő legelőket *csordajárásnak*. Minden városrésznek van egy *járása*, hova a háznál telelt teheneket és üszöborjúkat hajtják ki. Egy járás 40 — 50 katasztrális hold, minden marhára egy holdat számítanak. Régen dobos által közhírré tétették, ma újságban hirdetik, hogy tehéncsordásra van szüksége ennek vagy annak a társaságnak, vagy legelőtulajdonosnak. A jelentkezők közül aztán megfogadnak egyet a tavalyi mód szerint, vagyis nem a hatóság, hanem a bérlőgazdaság főembere előtt kötik meg a szerződést, amikor fogadalmat tesz a csordás, hogy a kezére adott jószágot hűségesen megőrizi. Fizetése régen: kerekbe 5 köből élet volt, minden jószág

után 3 frt., 1 kenyér, 1 kg. só, 1 kg. szalonna; ma: 80 pengő, búza nincs, csak a többi járandóság. A csordásnak 60 — 80 jószág van a kezén.

A tehéncsordásság nyári foglalkozás, Szent Györgytől (ápr. 24.) Szent Mihályig (szept. 29.) tart. A csordás viselete: ing, gatyá mándli, kabát, nagyszélű, csajla kalap, állán pertlivel lekötve hogy ha szalad a tehen után, a szél ne kapkodja le. Felszerelése: ökörszarvból való tülök, karikásostor, bot, tarisznya. A felesége is szokott neki segíteni; legtöbbször tart, ha neki nincs, *bojtárgyereket*, ha nagy a csorda kettőt is, meg egy-két pulikutját.

A kezéreadott jószág darabja után kap 10 kg. búzát, fél kg. sót és 2 — 4 pengőt. Kisebb gazdatársaság havi 30 — 35 pengőért fogad egy csordást és a városhoz közel bérelt legelőn tartja nyaranta a teheneket.

A teheneket azért adják ki a csordára, mert az istállóban megmarjul a lába, körme megnő, jobban tejel kint a legelőn és kevesebbe van, mintha otthon etetné.

Már hajnalok hajnalán kieresztik a tehenet az utcára; a szolgáló, ahol nincs, maga a gazda legelteti az árokparton, míg durrogatva, túlköelve jön a csordás az összehajtott tehenekkel, aki reggel 5 órakor a körzete legtávolabbi részén kezdi a dudálást, durrogatást, egyik utcán maga, másikon a bojtárgyerek jár, a tehenek összegyűjtése céljából és a főutcákon kihajtják a járásra. Később csak a főutcákon mennek, oda kell terelni az első napokban a tehenet, amit aztán úgy megszokik, hogy a dudálásra magától is odamegy a többihez. Lusta helyen késnek a kieresztéssel, utána kell hajtani a csordának a tehenet. Eleinte a gazdasszonyok megkínálják a csordást pohár pálinkával, hogy nagyobb gondot fordítson a jószágukra.

Kint a járáson kezdetben nagyon mohón eszik a jószág, vigyázni kell, hogy fel ne fúvódjon, úgy jóllakik, hogy nem akar felkelni. Jó időben szép nyugodtan legel a csorda, viharos időben összebújnak a tehenek szél alá, néha azonban megvadul a jószág, megy szemeszöktibe, elől akar menni mind, nem lehet vele bírni. Ilyenkor ember legyen a csordás! Ha reggel kihajtás idején esik az eső, nem is hajtják ki, ha pedig a legelőn éri, akkor hazahajtják. Nem engedik, hogy a jószág összevágja a járást.

Mikor már összeszokott a jószág, kevés baj van vele. Ellegelgetnek délig, délben itatnak. Heggel és este otthon iszik. Itatás után *állásra* hajtják a teheneket delelni. Az állás a kút körül van, ahol egy pár jó erős *dörgölődzőfa* van leásva. Egy-két órai delelés után, ha nem éhesek, mert legelő van bőven, fel kell költögetni, de ha éhesek, ha aszály van, fel kel magától is és menne mindig? keresi a mezőt, azt hiszi, hogy másfelé hasig ér a fű.

A jó mezőn legeltetés közben nem igen van baj a csordával,

egyfelől a csordás, mellette tisztos távolban a puli, a másik oldalon a bojtár, ha van kutyája, az is. Az elkóválygó tehén után vagy a bojtár, vagy a puli megy visszatérem. A csordás, ha úgy esik jól maga is megkerüli a csordát. Kár leginkább akkor szokott lenni, ha — mikor folyathatnék — féltékenységből öklelőznek a tehenek, egymást másszák. Ilyenkor néha kiszúrja a másik tehén szemét, vagy kihalítja az oldalát, eltöri a lábát. Ezekért nem felelős a csordás.

A csordás visz magával eleséget: kenyeret, szalonnát, hagymát, zöldpaprikát, néha túrót. Reggel szalonnát, hagymát eszik kenyérral; délben a felesége, vagy arra való családja főtt ételt visz neki, ennek hiányában ismét a tarisznyából eszik; vele kosztol a bojtár is. Este otthon főtt étel várja: paprikás- vagy leveskrumpli, tarhonya, köleskása, lótosporém, csipódott leves, nagyritkán száraztészta, aztán bab, borsó; vasárnap egy kis birkahús paprikás, krumplival és nyomtatéknak egy kis jó pogácsa. Gyümölcsérés idején a meggyet és dinnyét éli.

Este 6 órakor lassacskán elindulnak hazafelé a poros országúton, elől megy a bojtár, hátul a tehéncsordás, mellette kocog a puli.

Míg a tehenek meg nem szokják a hazajárást, a tulajdonos vagy cselédje elébe megy a város széléig s odateregeti, ahova kell, azután már csak figyelemmel kíséri a tehenet, hogy helyes irányba megy-e. Később a csordás is felismeri, hogy a jószág hova való. Ha a tehenet nyitott kapu várja, szépen beballag rajta, de ha elfelejtkeztek a kapunyitásról, a várásról, megáll a kapu előtt, bekérdzkedik, már ahogy tud: elbődül. Öreg tehén teregetés nélkül, a maga emberségéből hazatalál. Ritkán történik az meg, hogy eltéved a tehén, ha megzavarják. Első napokban szokott előfordulni, hogy míg a csordás egy másik eltévedt tehén után nyargal, addig a tehén elmaradozik, befordul idegen utcába. Néha csak a bitang istállóban találják meg.

Délben, mikor a jószág pihen, a csordás is lepihen és a jó melegben elnyomná a buzgóság, azonban a legyek nem hagyják aludni, csak úgy félszemmel hum egy-egy pörcöt.

A csordás minden tehenet nevééről szólít. Mikor először kihajtják, megkérdi, hogy hívják a tehenet? Fáni — felelik. Nem felelji el többé. A legelőt bérlő társaságnak igencsak van egy füstös bikája, amelyik a tehenek közt legénykedik. Nézd mán te — mondja a bojtárnak — melyiket szaglássza? A bojtár odamegy és onnan kiáltja: a Fáni!

Este, mikor a Fáni hazamegy, odasúgja a csordás a gazdának: A Fáni folyathatnék. Ezért a kedvező hírért egy pakli dohányravaló jár neki. Másnap, harmadnap a szaglálás után újra jelenti: a Fáni mögfolyatott. Ezért a másik pakliravalót kapja, meg egy darab

szalonnát. A gazda beírja a kalendáriumba a nagyjelentőségű napot hogy tudja a kilenc hónap elteltét, amikor esedékes a borjú. Megesik, hogy a tehén *nem fogott*, üresen maradt, szidják a csordást az elkezelt borraivalóért.

A huncutabb csordásnak egy kis mellékeresete, hogy a nagy. tögyű teheneket, amikor jó mező van, egy kicsit megdézsmálja. Van olyan bőtejű tehén, amelyik hugyozza a gyepet. Az olyan tehennek a tögyét egy kicsit *kirángatja*, mert pótolja estig a Teremtő. Azután napnak fordítja, hogy a csöcs megszáradjon. A csordás gyereke fülig pállott szájú, poros, piszkos, retkes és éhes, mint a farkas. Ríhatnak mán délfelé, olyan éhes a sok gyüszménéködésbe, szaladgálásba, azon a nagyonjó friss levegőn. Mikor a csordás odaadja a karéj kenyeret, meg egy kis túrót, szalonnát, a gyerek elnyeli, mint a gödény. Nagyon iszik a vödörből.

Szent Mihálytól tavaszig nem igen dolgozik, piacol, seprút köt, kukoricát morzsol, tollat foszt, meg csempészkedik dohánnal.

Ha kiöregszik a csordásságból, lesz belőle csósz vagy szőlőpásztor. Munkaképtelenség esetén még vállalkozik házörzésre. Ha házörzőnek se kell, eltartja a fia, vagy a veje, legrosszabb esetben a szegényházba kerül. Sokszor tragikusan végződik élete, mert mikor megmondják neki, hogy hát mán Ferenc bácsi nem a kend lábának való ez a foglalkozás, fogadtunk fiatalabbat, az öreg úgy érzi, hogy meghúzták fölötte a halálharangot és bár próbálkozik egy kis csószséggel, nem tud belegyeznedni a gazdák ítéletébe, Végre felakasztja magát.

Jelenleg 4—5 csordás van Hódmezővásárhelyen.

A CSÜRHÉS KANÁSZ.

Nagyon silány, kicsike kis kenyér volt a csürhés kanászság, a semminél éppen hogy valamivel több. Nagyon szegény embernek kellett lenni, aki erre a pályára vetemedett. Feleségéé ember valamennyi, 30—45 év körüli és jó inú, mert a malacok, disznók után eokat kellett szaladni. Nagy ritkán elpusztult kisbirtokosból is lett. Ma már nincs csürhés kanász, a világháború alatt szűnt meg. Ezelőtt el se lehetett képzelni alföldi várost csürhe nélkül. Nyolctíz csapat csürhe is volt a városvégi vályogvető gödrök között.

Nyári foglalkozás volt, Szent György naptól Szent Mihály napig tartott. Egy városrész disznait, malacait hajtotta ki, őrizte és hajtotta vissza. Egy-egy gazda bérelte a városszéleken a *csürhe járást*, mely alatt a tarjánvégi, cigányéri, susánvégi és újavárosszéli vályogvető helyeket, kubikgödröket kell érteni. Egy járás: 10—14 hold volt. És egy csürhés kanásznak 70—80 disznó volt a kezén.

Dobszóval hirdették, publikálták előre, hogy akik erre vagy

arra, a csürhejárásra sertést akarnak járatni, jelentkezzenek ilyen utcában, ennyi szám alatt, beiratkozásra a bérlőnél. Csürhész kánásznak valók is jelentkezzenek. A csürhészgazda fogadta fel.

Minden egyes embertől kapott: 1 — 3 kg. kenyeret, 10 deka szalonnát, fél liter tarhonyát és egy evőkanál sót.

Egy másik bemondás szerint: 10 — 15 liter búzát, 1 napi eleget (szalonnát, tarhonyát, sót) és 50 krajcárt egy disznótól.

A harmadik szerint a tarhonya fél liter, a szalonna fél kiló mennyiségű.

Negyedik adat szerint: minden disznó után járt 30 krajcár, egy darab szalonna, lelke szerint, 1 liter tarhonya, egy marék só, paprika, egy cipő és fél véka búza.

A csürhész kanász ingben, gatyában, az ing felett mándliban és mezítláb járt. A bocskor összefűzve elől-hátul lógott a vállán a panyókára vetett kabát alatt. A tülök is madzagon, meg a csizmaszárból iszkábált tarisznya. Felszerelését kiegészítette egy jó karikásostor. Az ostorra való csapóra pénzt szokott kunyorálni, s nagyon örül, ha pár garast ily címen ki tud vasalni a disznók gazdáitól.

A disznót azért adták ki a csürhére, hogy otthon ne sivalkodon egész nap az enivaló után, többet mozogjon, kikoduljon, éhesen menjen haza.

Az első nap sok kínnal-bajjal van a kihajtás, mert a sok ime-retlen disznó szétzalad. Ilyenkor segítségre van szükség, még a disznós gazdák is segítkeznek pár napig. Az első kihajtásnál felesége, és ha van, gyerekei segítenek neki. Napfeljöttel kezdi a legmesszebb levőknél. Minden utcába bemennek és hajtják a kijelölt főutcákra a disznókat, később azonban csak megáll a mellékutca végén, tülköl egy hosszút és több aprót tú, tu, tu, tu, tu, tu és durrant nagyokat a karikásostorral, mely hangokra a kis kapun eresztik ki a malacokat, disznókat. Ahol késnek a kieresztéssel, azokra *rádudál*. Menetközben sűrűn tülköl a durrogat. Legnagyobb segítsége a pulikutya, mely mindig vele van. Kihajtáskor hátul megy a csürhész kanász a disznók után.

Kint a csürben tavasszal füvet eszik a disznó, később, ha kiszárad, durkál, egész nap kocarászik. Nagy melegben, nyár derékon fekszik bele a pocsárba, hencsereg a sárban, fürdik a pocsolóban és sütteti hol egyik, hol másik oldalát, miközben alszik. Alig lehet kizavarni a sárból. A csürhész kanász uszítja rá a pulit s az nekirugaszkodik mérgesen, a disznó fél tőle, mert meg is kapkodja a lábát. Viharban összebújnak a disznók, fejfel össze, farral kifele vannak. De ha látja a kanász a vihar közelképét, haza hajt a vihar elől. Esős időben kihajt ugyan, abban reménykedve, hogy majd kiderül, de ha be van borulva, hazahajt, hogy át ne fázzon a disznó, bele ne essen a dög. Volt eset rá, hogy az egész

csürhe elpusztult dög vész miatt. Esőben talpon kell lenni a kanásznak, együtt tartani a csürhet, különben széjjelszalad.

A disznókat bottal nem szabad bántani, mert ha orron üti felfordul s a kárt köteles a kanász megtéríteni.

Délben nem mer delelni, csak szundikál, mert ha kárt tesz a disznó, a csürhés köteles megfizetni.

A csürhés kanász kenyéren, hagymán, almán, dinnyén él egész nyáron, néha jut egy kis szalonna, túró. Főttet este eszik otthon. Szokott kapni a gazdáktól lepényt, túró, sajtot.

A csürhés kanász élete olyan, mint a koloncos disznóé. Más gondja nincs, mint a hasa. Eszik, iszik. Tisztálkodni nem mind-egyik tisztálkodik, koloncos, retkes, piszkos. Van, aki úgy gondolkodik, minek mosakodjék, mikor másik percben úgy is belepi a por. A disznónak nincs vasárnap, ünnepnap, így neki se lehet. Ha jóllakik, hanyatt fekszik a gyepen, sütteti a hasát, ha jó kedve van hozzáfog dalolni. Mikor hányja a disznó az avast, összeszedi a szőrét és eladja, vagy kezét köt belőle.

Este 6 órakor hazahajt. A csürhés kanász megy elől a kutyával, s ha valamelyik disznó előbb akar menni, nem ereszti, visszavágja az ostorral. Első napokon elébe mennek a disznóknak, az utca végén kiválasztják, melyik kié, hova való, később jobban tudja a disznó, mint a kanász, hogy melyik az utcája és hova tartozik. Szinte versenyt szaladnak haza rikódva, a rászáradt sár csakúgy zörög rajtuk s körmeik ritmusosan kopognak a kőkemény földön.

Szent Mihálytól Szent Györgyig napszámos, tollkeverő a tollas zsidónál.

A csürhés kanász nyomorral éli az életet. Csak magát és családját tudja valahogy eltartani. Ruhája úgy van, ha valamelyik gazda ad neki viseltes darabot. Némelyik olyan szerencsés, hogy öregségére megfogadja valamelyik disznósgazda a tanyájára kondásnak. A fiadztatást érti s ezt a tudását megbecsülik. Ebben a minőségben elszolgál életfogytáig. Családjá is rendszerint valamennyi ilyen disznóval való megélhetésbe kapaszkodik. Ha nincs szerencséje, bizony házról-házra jár kéregetni.

KÖNNYENÉLŐK

A JÓFAJTÁK

Már a gyerekkorban meglátszik, kiből lesz rendes ember, kinek *nem jó még a köröszülvaló csontja se*. Ha feladják iskolába a rossz kölköt, csak hazulról megy el, de nem az iskolába igyekszik, hanem másfele csavarog, *fukuzál*: iskolakerülő lesz. Sok bánatot és keserűséget okoz szüleinek, kik eleinte ütik-verik, mert azzal tartják, *addig hajlítsd a fát, míg fiatal*, de nincs foganatja, mert hát *üsd a rosszat, annál rosszabb*. Nagy keservesen ha egy-két esztendőt kijáratnak vele, aztán kiadják kanásznak, hátha a jobbik eszét venné elő, de a gazdát nem állja, onnan is hazaszökik. Itthon persze elhallgatja, miért hagyta el a helyét, azt hazudja, hogy éhezették s rosszul bántak vele. Néha bekap úrféléhez, de onnan is mihamarabb *kitörök a szekere rúdja*, mert a rábízott dolgot nem hajtja végre, vagy pedig rájönnek, hogy enyves, ragadós kezű. Ismét hazakerül és szülei nyakán élösködik. Semmi hasznát nem veszik. Nap-nap után madárászik, galambászik, csereberéli az egyiket a másikért, ha nem sikerül így megszerezni a más galambját, lecsalja repülése közben. Majd tiltott helyen kártyázik, meg lányok után szaladgál. Elcéklázza a drága időt. Az ilyenre mondják, hogy *jó-fajta*, ami éppen az ellenkezőjét jelenti, vagyis kicsapongó, hitvány.

Vannak aztán olyanok is, akik rendszeren kijárák az elemi iskolát, nincs is ellenök kifogás, de elhalván édesapjuk, nincs aki erős kézzel tartsa a gyeplőt, s így sok minden meg van nekik engedve, amire nem is gondolnának, ha apjuk élne. Idő előtt rákapnak a dohányzásra, italtra, s így haladnak lépésről-lépésre lefele, míg azon veszik észre magukat, hogy a jófajták közé kerültek, mert hát ha *a jószágot hosszú pányvára eresztik, hamarabb elszakítja*. Némelyik minden szabadossága mellett se lesz korhely, hanem részben vágyait követve, részben a testi munkát kerülve beáll a *fuvószerszámok* közé és jár városról-városra komédiások, cirkuszosok társaságával, mint a zenekar tagja. Ha idehaza marad, elsajátítja a *kisszerszám* (vonóshangszer) kezelését és korcsmák-

ban, bálakban, lakodalmakban tölti el életét egészségtelen éjszakai kázásokkal.

Sokan akkor térnek le az egyenes útról, mikor legénysorba érnek. A se nem gyerek, se nem legény *meggyérési legények* (15—16 évesek) éppen úgy, mint a *kutyú legények* (kis legények, 17—19 évesek) nagyon is mutatják legényi voltukat, szájhösködnek, de ha tette kerül a dolog, inukba száll a bátorságuk. Az ilyen ki vagyok — mi vagyok legényeket mondják, hogy *delegények*, akik néhány pohár szódavíztől már úgy óbégatnak, mintha legalább 3 liter bort ittak volna meg fejenként. Lányok után szaladgálnak, azokkal kaccolódnak, s mert *jól tudják a kutyát vezetni*, teszik nekik az ígéretet, azok meg legtöbbször hisznek nekik, pedig az ilyen dologkerülő, fiatal naplopó neve *leceng*, aki egy keresztül való gazszálat se tesz arré, csak enni jó, másra nem, aki a kuckóban hencsereg, csak az ver belé lelket, ha fehércseléd szagát érzi. A nagy lomha *lőcsöngörce* semmit se csinál, csak a piacon csapong. Ha átesnek is az ilyenek a korosztályon, folytatják a legénykedést, a korcsmázó életet. Egész nap *lőstatnak* (jön, megy, ögyeleg), de enni hazamennek pontosan és sort fognak az asztalnál, amint mondják: *odatolakodik Orca Gáspár és Pofa Tamás*. Ilyenkor igen csak kijár kis egy szidas és szappan nélküli fejmosás, amit nemhogy megszívlelnének, hanem még nekik áll feljebb: »Ögye mög a fene az olyan embört, aki megcsinálja a fiát, oszt nem tudja eltartani« vágja az apja szemébe. Addig követelőznek, míg nem kapnak enni, sőt el is lopják a fogukhoz való ételt. Evés után aztán eltűnnek hazulról. A kuglipályák és verekedések hősei az ilyenekből kerülnek ki. Végre elaljasodnak. Az aljas ember neve: *csozé*.

A komolyabbak közül is sokan elkorhelyesednek a katonaságnál, ahol elszoknak a dologtól, a kaszányában megszeretik az úrhatnámságot s mikor kikerülnek, kötéllel sem lehet a tanyán tartani. A városba törekszenek, hogy kedvük szerint duhajkodhassanak. Az ilyeneknek nem kopik a körmük a dologban. Korcsmatöltelékek lesznek, akiknek a mulatozáson jár az eszük, meg a lányokon, de az olyanokon, akik *kétszer nyúltak a szentölt vízbe*, azokkal viháncolnak egész este, meg kucsébereznek (Gottscheer—déligyümölcsáros). Nappal aztán otthon lustálkodnak, alszanak. *Éjszaka virárganak, mint a tők*⁴³ A mulatás pedig pénzbe kerül, amit úgy szereznek meg, hogy a máséból dézsmálkodnak. Éjszaka virrad az ilyeneknek, tyúkot, libát, birkát lopnak, miért aztán a *kutyalyukba* (tömlőc) kerülnek. Sok bajuk van a hatósággal. Boltot feltörnek, hombárt fűrnak, ház falát kiássák, pulykát, sonkát lopnak. Elcsukják őket, ahol nemhogy megjavulnának,

⁴³ Nekik este virrad, mert *este virágzik a tők*.

hanem úgy gondolkoznak, hogy az elvesztett zsákmányt majd kikeresik, ha a ködös éjszakák bejönnek. Ha télére jönnek ki a börtönből, mivel ilyenkor nincs munkaalkalom, újra lopnak. A jóféle cimboraság a jégre viszi a legtöbbet. Rosszba törik a fejüket örökösen, beléjük rögződik a másé eltulajdonítása: *lopós embör* Jesz belőlük. Ha az apa se különb a fiánál, együtt vetkeznek, együtt is bűnhődnek. A börtönben töltik el életük nagy részét, ahol nemhogy magukba szállnának, hanem hasonlókkal érintkezve titkos jel által, újabb gonosztetten jártatják eszüket, mert az ilyen *huncut embernek kutyaszírral van megkenve a félvége*. Az ilyen börtönviselt emberek közül sokan a Ráday kezébe kerültek az 1860-as évek végén. Ha a dutyiban el nem pusztultak, fehér fejjel jöttek ki onnan, megöregedtek, a börtönben megtanultak keféet kötni, meg egyjű kesztyűt. Amilyen hangosak voltak fiatal korukban, olyan csöndesek lettek öregségükre, amikor dinnyecsősz lett a legtöbb.

A BOLTISZOLGA.

Bizalmi állás. Igencsak javakorabeli ember, úgy 25 éves kortól 50 évesig. A tennivaló inkább könnyű jöves-menésből áll. Ruházkodása olcsó, többnyire foltos, ócska ruha, zsákkötő. Az üzlet körül a nyalánkságokból, enni- és innivalókból egy-egy falathoz hozzáfér; — mikor meg a vevő részére hazaszállít valamit, borraivalót kap. Nagy előnye más foglalkozással szemben, hogy egész éven át városi lakos; — este rendszeren idejében hazajárhat. Ha fiatalabb, vagy nőtlen: barátaival esténként cécózhat, kártyázhat, színházba járhat. Ha idősebb, otthon családjá körében is babrálhat, barkácsolhat valamit. Az ügyesebb belejön az adás-vevésbe is és kofa, dinnyekupec, miegymás lesz belőle. Vagyont nem szerezhet, de az okos, óvatos szegény ember mégis takarosán megvan, s eltartja családját.

A HALOTTI PÉNZSZEDŐ.

Ez a tisztség mindig bizalmi állás volt. Kényelmes munka. Sietni soha sem kellett. Órához, naphoz kötve nem volt. Hivatalos dolga közben elmehetett böllérnek, eljárhatott dinnyeföldre. Időtöltő, szórakozó össze jövedeleken jelen lehetett. Vagyont nem szerezhetett, de ügyes beosztással gazdálkodva megélhetett a jövedelemből. Heti jövedelme átlag 10—12 pengőre rúgott.

Halálmadárnak is mondták, írástudó emberből lett. A halotti társaság tagjaitól szedte a pénzt, akiket lakásukon felkere-

sett, ott a halotti könyvbe beírta az elhalt tag nevét, a név után a 10 vagy 20 krajcárt, aszerint, amint a 100 vagy 200 firt.-os társulat elhalt tagjai után szedte a pénzt. A magával hordott listában a fizető tag neve után karikát tett = 0. Tintát kis zöld üvegben és tollat mindig magával vitte, valamint itatóspapírost Rendesen fel volt öltözve, magyar nadrág, csizmában, ezt a kimenő ruháját az ócskapiacon vette, mert újra nem telt.

A LÓCSISZÁR.

Lóhozértő, lószerető fiatalokból lesz a lócsiszár. Idejökre nézve 20—60 évig. Öreg lócsiszár nem igen van, mert a lovakat szalajtani kell s erre csak fiatal alkalmas. Kiszolgált huszárokból kerülnek ki sokan, mert bizony katonáéknál némelyik elszokik a rendes dologtól, s mivel három esztendő alatt kiismerik a ló minden porcikáját és járatosak lesznek a lófurfang minden huncutságában, a könnyű pénzkereset és a könnyű lelkiismeret erre a foglalkozási ágra csábítja, viszi őket. Vannak, akik katonai idejük előtt lócsiszárnál szolgáltak, kocsiskodtak, apjok, vagy közeli hozzátartozójuk volt lócsiszár, az ott látott és tanult ismereteikkel ravasz fogásokkal már 15—16 éves korukban elkezdik uzovalni a lócsiszárságot. Talán egyetlen foglalkozás sincs, amelyik felérne a lócsiszárságnak minden hájjal megkent fortélyával, csalafintaságával. A cigányok foglalkoznak különösen nagy előszeretettel a lócsiszársággal, magyar kevés van, zsidó legkevesebb.

Az olyan huszár, aki lócsiszárságra adja magát, nehezen várja, hogy a mundért levethesse. Először *cincár* lesz, ahogy a nép a szenzált, lóalkuszt mondja. Mert ahhoz nem kell egyéb, mint egy jó ostor. Lóhajtóostorral a kezében kimegy a piacra, ott tájékozza magát a lóvásárlók között, ki akar venni és milyen formát. Végignézi, mi van eladó. A cigányokkal cimboráskodik, azoktól tanulja el a magasabb cincári tudományt, mert hiába, a cigányok ebben a főmesterek. Ha aztán a piacon megfelelő nem találkozik, az utcán is megállítja a kocsinülő gazdákat, ha olyan forma lovat hajt, amilyenre szükség volna és megkérdi, hogy eladó-e. S ha a sok közül akad eladó, kommandálja a vevőnek. Azon működik, hogy az eladót és vevőt összehozza és hogy mind a kettőtől megkapja szenzálpénzt, esetleg az áldomást is.

Jár a tanyákra, vásárookra, bent a városban a házakhoz, tudakozódni.

A vásárban a kocsik saroglyával vannak összeállítva úgyhogy 5—6 öl széles út maradjon közte. A lovakat a saroglyához kötik. A kocsik is kellő távolságra vannak állítva egymástól, hogy a lovak össze ne rúgjanak és hogy a vevők jól körüljárhassák.

Mikor a pénzes lókupecnek jönnek, akik lovakat akarnak vásárolni, hozzájuk szegődik, kitudakolja, milyen lovat, milyen áron és mennyit akarnak? Aztán a lóárló parasztot zsarolja meg, hogy elkommendálja a lovát, hoz egy jó vevőt, ha tíz pengőt ad. A kupecnek feldicséri, hogy tud egy jó lovat, eladót, ő van megbízva az eladással. Mikorára odaér a kereskedő, már a ló meg van ijesztgetve: az álla alá csap az öklével, hasa alá az ostorral, egy hólyaggal, melybe kukoricaszemeket tesznek, fejére üt, zörög a kukorica, a hólyag nagyot durran. A szegény pára azt hiszi, az istennyila csapott bele. Azt se tudja, hogy álljon. Mikor a cincár eloldja a kocsitól és megfogja a kötőféket, hogy *felvezesse*, mutassa a járását, a szegény ló kimenne a világból. Föltartja a farkát, karéjba vágja a nyakát, kinyúlik a dereka, mint a nyúl, szóval *figurás* lesz a kezében minden gebe. Megszalajtatják:⁴⁴ a cincár lépést tart a lóval, hogy jó, szép járását, figuráját megmutassa. A kereskedőnek tetszik a ló formája, járása elsőrendű. Kezdi keresni a hibákat. Jó-e a lába? Nem *pókos-e*? Van-e valami belső baja? Kehes-e? Jó-e a szeme? Nem *havivak-e*? Rendben van minden, csak a hátulsó lábát találja *csomósnak*.

— Egy kis *vízipók*, mondja a cincár, simogatva a ló inát, elmúlik pár napi pihenéssel. De evvel a kis hibával elmén. Addig addig beszél, míg alkuba ereszkedik a kupec.

— Mit kér érte?

— 350 forint.

— Szó se lehet. Elmegy.

A cincár utána! De közben a parasztnak ijesztőig oda-súgja: Pókos! engedni köll!! A kupecnek pedig, aki mellett hirtelen ott terem, biztatóan: Hibátlan jó ló! Ígéрни köll!!

Igy beszél hol egyikhez, hol másikhöz s a parasztot kezénél fogva húzza, a kupecét is fogja. Már-már egymás markába csapnak. Addig-addig beszél, míg elcsattan az első tenyérütés, aminek a vége annyi 5 forint ígéret és ugyanannyi árengedés, míg végre létrejön a vásár.

A passzusírásig a paraszt felveszi a foglalót, abból fizeti tüstént a 10 pengő szenzálpénzt. A kupec is azonnal átad neki ugyanannyit.

A lócincár a legjobb diplomata. A ló vásárlásról megérzi, hol mi készül. Ha Görögország veszi a lovat, biztos, hogy háború lesz a Balkánon; ha Törökország is veszi, akkor török-görög háborúra van kilátás.

⁴⁴ A lószalajtas magasabb iskola. Ettől függ minden. Aki nem tudja *kiléptetni* a lovat, annak csak botorkál az állat. Mikor a kötőfék-szárát megfogja, öklével az álla alá üt, mire a ló felkapja a fejét. A cincár cuppog a szájával, csettint a nyelvével és megindul szaladni. Ha a ló érzi, hogy a szalajtó jól kirúgja az inát hosszúra, a ló is utánozza és átveszi a taktust.

A cincár mindjobban beleívelődik ebbe a tudományba. tanulja, hogy kell a kehet elállítani, míg eladják a lovat. Spongyába sült vadgesztenyét etet vele. Otthon a farka alá forró tojást tesz hogy fölartsa, féljen. Ha fiatal, a fogát megkorosítják: kisütik hidegvágóval hullámot vésnek a fogba; ha öreg, megficialítják reszelővel elreszelik. Ha csökönös, borral bérugatják. Keselyre festik a lábát, hókára, csillagosra a homlokát.

Bajos volna azt elsorolni, hogy a csiszár milyen külső hibákat lát meg a lovon s milyen természetű lovakat ismer fel. A belső bajokat, mint a kehet, asztma stb. be kell vallani, meg kell mondani a vevőnek, mert azt a törvény úgy rendeli. Kisebb kehet pormentes zöld takarmánnyal meg lehet állítani. Régebb kehet rövid időre *bariska* (bolondító) maggal állítanak meg, de nem szabad sokat adni belőle a lónak. Lóhibák: *kehes*: tüdőbajos, *hámsíró*: asztmás, *pókos*: csomós a lába, *csöbörbehágó*: kapkodja a hátulsó lábát, *szítáló*: a lábával tipeg, topog, *franciás*: kifele áll, kifordul a körme, *forgat*, *kerekít*: nem egyenest rakja a lábát, hanem körbe forgatja, késik a menésben, *karórágó*: a jászolfát rája, *csiklandós*: bármi érjen hozzá, nyihant, nyihog, *kötőködő*, *makrancos*: nem indít, *irigy*: nem állhat mellette másik ló, *nyaros*: takonykóros, *konyít*: két fülét hátracsapja, *rugós*, *harapós*, *havivak*: hónaponként, holdújulásakor nem lát, *főlaszotthasú*: hosszú, mint az agárkutya, *félcsípejű*: amelyiknek leütötték az egyik csípejét, *bágyadt*, *rosszférög*: nem jól gondozott.

Ha olyan hibás lovat akar elsütni, amit fog a törvény, összeszövetkezik a cigánnyal, aki bünbaknak is jó. A cigány se maga árulja, hanem paraszttal árultatja, mert tudja, hogy a cigány mindig gyanús, akármilyen lovat árul. A paraszt ártatlan pofával árulja a cigány kehes lovát, de a passzus a cigány nevéen van, vagy valamelyik nem létező néven szerepel.

Előfordul, hogy kapóra jön olyan olcsó portéka, amelyiken lehetne keresni, de nincs pénze, hogy megvegye. Úgy segít magán, hogy megalkudj a a lovat, pár forint foglalót ad rá és ő árulja tovább a lovat, míg jó haszonnal túlad rajta. Ha nem sikerül: elvész a foglaló. Az is mesés, hogy egy lovat háromszor is elad. Ugyanis egy olyan kehes lovat, amelyikbe a kehet el van állítva, elad egy kisteleki embernek. Tudja, hogyha kitör rajta a nyavalya, az is eladja olcsón, hát vigyázza a vásárban a lovat és újra megveszi kis pénzért, hogy elállítván benne a kehet, ismét eladhassa nagyobb árért, így veszi meg és adja el többször ugyanazt a lovat, annyi haszonnal, hogy a cinkostársaknak is jut belőle, mert minden alkalommal cigánnyal szövetkezik.

Így megy ez vásárról-vásárra, évről-évre. Becsapnivaló ember mindig akad. A lócsiszár nem ismer se Istent, se embert, se atyafit, se sógort, komát, akit csak lehet, mindenkit befön. Lelkiismeretről

nem igen lehet beszélni lócsiszárnál, azt mondja: lélok, lélok, de hát én miből élök! Még a hívó lókupec is becsapja a tulajdon testvérét is.

Néha rajtacsípi a huncutságon, ami alól nem tud kibújni, amikor aztán belül kerül a kulcslyukon. De ez ritka eset, mert a passzushamisítást egy harmadik nem létező emberre hárítja, akit nem találnak.

Ha kellő jártasságra és pénzre tesz szert a cincár, *lócsiszár* lesz belőle. Ki van cserélve. Mikor beérkezik a vásárba, gondja van rá, hogy feltűnést keltően érkezzék be, hogy boldog, boldogtalan észrevegye. Félreacsapott, uras kalap a fején, rövid, prémes kabát félvállravetve, bársonynadrágban, kezében korbácsoló, szájában tajtékpipa vagy tajtékszipka szivarral.

Lármásán, foghegyről beszél mindenkivel. Kezében az elmaradhatatlan korbács, azzal verdesi a fényes csizmaszárát. Úgy tesz, mintha nem érdekelné semmi, főleg a kocsik farához kötött, türelmetlenül toporzékoló csikók, kancák és a tiszteletreméltó koros gebék iránt tanúsít feltűnő közönyt. Egy pillantásra se méltatja ezeket a szegény megvadított, kinyalt párákat. Vacak az egész felhajtás — mint mondja.

Legfeljebb néhány ismerősével kezel. Pipára gyűjt, vagy amikor úri mivolta úgy hozza magával, szivarra és végigsétál néhány-szor a hosszú kocsisorok között. Egy-két rövid szóra esetleg csak akkor áll meg, ha valaki meg meri szólítani.

— Milyen lovat keres az úr? — szólítja meg egyik gazda. A csiszár megáll, kisercent a pipaszár mellől. Kendnek is van eladó? — kérdi lesajnálva. Melyiket árulja?

— Ezt a kis négyesztendős kancát — simítja végig a gazda eladó lovát.

— Jó kis kanca — vet rá egy pillantást. — Föl van-e hágatva?

— Föl. Nonius! — mondja készséggel a paraszt.

A csiszár sercent és tovább lép. Meg se kérdi a ló árát. Nem érdekli. Esze ágában sincs, hogy megvegye.

Azonban ha figyelemmel kísérjük, csakhamar rájövünk, hogy nem egészen olyan közönyös ember ő az eladó lovak irányában, mint ahogy mutatja. Nem csupán úri passzióból sétálgat a sorok között, hanem az eladó lovakat vizsgálja, kémleli, melyik mit ér, van-e vevője, mit ígérnek érte? Nem keresi a legjobbkat, bár pénz ember hírében áll, mégis csak a szemre jó, olesó lovakat vásárolja, a maga szempontjából jót, az üzletre használhatót. Irigyei szerint »a kutyanak valót«.

Közelebb lép az egyikhez, körülnézi. Első tekintetre tisztában van a lóval, megállapítja a Sárga minden hibáját, bűnét, baját, fogyatékoságát.

— Adnék ezért a dögért 50 pengőt, köpi oda a gazdának meg se kérve, mi az ára.

— De nem adom ám — mondja a paraszt. Mikor azonban látja, hogy a csizsár tovább indul, hozzát teszi: 80 pöngő az utolsó ára.

— Na, hát akkor használja kend tovább is egészséggel.

— Azt éppen nem akarnám, hanem ha vövőszándéka van, gyűjjék közelebb.

A csizsár megáll, a gazda felé fordul.

— Odaadom magának 80 pöngőért, ha az áldomást az ír fizeti. Hanem azt kikötöm, hogy én ugyan vissza nem vöszöm. Elismeröm, hogy a Sárga egy paránkót rugós, akaratos, aztán ha köll jó, ha nem, úgy is jó. Mőgmarad.

Elűtik. Az eladó kis híján megkapta a 80 pengőt.

Míg a gazda a járlat átíratásával bajlódik a cédulaháznál, azalatt a csizsár ott a tett helyen, a kocsifaránál tovább árulja a lovat és nem hiába, mert hamarosan tovább adja egy pénzes csizmadiának, kerek 200 pengőért, *felelősség mellett*.

A kétszer gazdát cserélt lovat odakötik a csizmadia kocsija után, aki boldogan hajt hazafelé, örvendezve a jó vásárnak, mert nézete szerint testvérek között is megér 250 pengőt.

Nehezen várja, hogy otthon kipróbálja. Összehívja a szomszédokat, becsülgetik, ki erre, ki arra, végre is abban állapotodnak meg, hogy ez bizony jó vétel, előhúzzák a szín alól a kocsit, hozzák a szerszámot is, hogy befogják, azonban a Sárga még a zablát sem akarja bevenni. Rúg, vág, harap, hogy közel se mehetnek hozzá. Nagy ügyel-bajjal sikerül hámbafogni.

— Na, Sárga! Gyí! — indítaná a gazda, de az rá se hederít a szép szóra. Konyít, de nem indít. Ahelyett első lábaival a földet kaparja, majd letérdel, végre a hátulso lábait maga aláhúzza.

— Lēpihent — jegyzi meg az egyik szomszéd.

— Lē — hagyja rá a többi igazlátó.

De ki tudná leírni a csizmadia felsülését, szégyenét, megrökönnyödését, álmatlan éjszakáját!

Alig várja, hogy virradjon. Beállít a lóval a csizsár házához s panasolja, hogy a ló nem indít, rúg, harap, makacs, szóval használhatatlan. Felelősség mellett vette, vissza a pénzt.

A csizsár sopánkodik, hogy erre, hogy arra, de ha már így áll a dolog, — szó se róla — én a lovat visszavöszöm, csak az a baj, hogy jelenleg nincs körülöttem több pénz, mint . . . hogy is csak . . . nyócvan pöngő. A többit úgy máhon egy hétre tudnám mőgadni.

— Jó lösz neköm akkor is, csak aggyá hamar azt a nyócvan pöngőt.

De mikor átolvassák a pénzt, nem lett biz az csak 60 pengő, de a csizmadia azt is elfogadja.

A mondott időben azonban pontosan megjelent a 140 pengőért, de a csiszárnak nem volt pénze. Nagysokára mégis többszöri kérés, könyörgés, fenyegetés után megadott még vagy 25 pengőt, a többivel végkép adós maradt.

Így adja el a csiszár 15 — 20 embernek is a szép, jóformában levő lovat. És keres rajta, mert minden vevőjének adós marad örökre több, kevesebb összeggel.

* * *

Egyszerűbb, szegényebb csiszár jön a sorok közt, kezében az ostor, melynek a sziját is a nyeléhez fogja. Megáll egy szürke ló faránál. Végiglocsol a lovon hosszában az ostorral. A ló megrebben, nekiugrik a saroglyának.

— Ejnye, az istenfáját, de uras ló, tán még fölül a farba.

— Gyalog gyűtt Kunszentmártonrul — mondja isteni nyugalommal a gazda, aki a kocsi oldalára könyökölve szívja a pipát.

— Kié az — állat?

— A gazdájáé — feleli zavartalan nyugalommal.

— Mennyi idős?

— Egyidős a fejivel; ami azt jelenti: ebadta bolondja, ha lovat akarsz venni, a fogát nézd.

Meg is nézi a csiszár és így vág vissza: a másik végibe gyönyörködjék kend, az tán később gyűtt a világra.

Nem szól egy hangot se a paraszt, elnéz, mintha nem is neki beszélnének.

— Mire tartaná kend?

— Két darab pápaszömös papiros. (A százforintost nevezi így

— Mit enged ki belőle?

— A körösztvíz árát. (Szenzáldíj.)

— Bátya, engedgyék kend. Engedje kend az áldomást leginkább.

— Egy huncut sisit sē, hanem javítsa kend magát. A csiszár beígéri: elütik.

— Szöröncsét a lóhon!

— Kendnek mög a pénzhön!

Híre megy már a vásár kezdetén, hogy itt van Csala, a nagy lókereskedő. Egyszer csak úgy fél dél tájon fiáker áll meg a lóvásár közepén. Az összes cincárok, cigányok, csozék, körülkapják a fiákért. Felismerték a benne ülő Csalát. Valamennyi mind keresni akar. Csala nagy méltóságosan leszáll a fiákérből. Cöglédi, a cincár, haptákban áll előtte. Csala félrehívja.

— Van-e portéka?

— Van! Remonda (huszárló), ágyús (tüzérnekvaló), paradés, mindön.

— Van-e más vevő?

— Itt van a szabadkai Schwarcz.

— Akkor beleövítt a fene! — mondja lemondóan Csala s veti magáról nagy gyorsasággal a prémes bundát, amit Cöglédi elkap. Csala kigombolja a kabátot, nagy kövér aranylánc csillog a hasán, ujjain olyan vastag aranygyűrűk, mint egy lópatkó, lábán kamásli.

Gyerünk! — szól Cöglédinek.

Nézik a portékát, amiket már Cöglédi előre kiszemelt; velük van a legjobb szalajtó cigány. Utánuk egész sereg csوزه.

Cöglédi elold a saroglyától egy jó takaros, almásderes lovat, ahol az jóízűen rágta a lucernát. Odalép a cigány, megrugdossa a ló lábát s horkant neki. Úgy megy a Deres, mintha dróton rángatnák.

— Vissza! — kiált a kereskedő.

A cigány visszafordul a lóval. A kereskedőnek gyanús a menés.

— Még egyszer előre!

Most Cöglédi végigvág a ló hasa alatt, a ló fölágaskodik, megcicázza magát és megindul.

— Vissza! — mondja a kereskedő, de már oda se néz, nem is kérdi, hogy adnák.

Így néz át és vizsgál meg 10—20 lovat, aztán megjegyzi a legjobbakat és sorra kezdi az alkut. Első természetesen a Deres.

— Na, öreg — szól a gazdához, még nem kapták el a Derest?

— Amint látja.

— Na, mit kérne érte? Ha kerülne olyan bolond, aki megvenné? Hiszen *kerekít* az eleje.

— Nézze a hátulját — mondja egykedvűen a ló gazdája. — Az is mögér 350 forintot.

— Hova való maga? — kérdi a kereskedő.

— Én? Idevaló.

— Dehogy ide. A bolondok házába való, ha ezért a dögért 350 forintot kér. S már indul tovább. Pedig a hideg leli a Deresért.

Cöglédi súgja a parasztnak: Né engedje el a jó vövót! Egyben odaugrik a kereskedőhöz is és erőlteti vissza.

— Na, hát mit ígér érte? — kérdi a paraszt.

— Sokat ne beszéljünk! Ennek a Deresnek 240 forinttal még az a része is meg van fizetve, amelyikkel vazel.

— Még a kis körme se — mondja a paraszt. — Hanem ha komoly a szándéka, 25 pöngöt engedök.

— Én meg — adja ide a kézit — 25 pengöt ígérek. 275 pengő! Köll, vagy nem köll?

- Nem köll!
- Akkor marad!
- Marad.

Csala tovább megy, de alig tesz pár lépést, megáll. Odaszól a szalajtó cigánynak, hogy vezesse mégegyszer.

A cigány, mint a villám, eloldja a Derest. Tudja már, hogy ez a vezetés nem arra való, hogy a ló jól menjen, hanem mentül rosszabbul. Hát: kalimpál a ló lába ide, oda.

— Nem köll — legyint a kezével a kereskedő, hisz bele ver az eleje (a hátsó körmét odaveri az elsőhöz).

Cöglédi erőlteti a dolgot.

— Sokat is ígértem — mondja a kereskedő, de ha már kimondtam. Köll a 275 pengő?

— Lögyön kerek 300.

— Az is vakuljon mög, csöpögjön ki a két szömevilága, aki többet . . .

Cöglédi elkapja a paraszt kézit és belecsap: Gilt?

— Nem. Háromszáz. Egy új krajcárral se adom alább. Közeledik Schwarcz, a konkurrens, mire hirtelen így szól Csala:

— Hát a 90 köll érte?

— Nem köll.

— Akkor . . . akkor enyim a Deres. Itt van 50 pengő foglaló. Ebből az összegből Cöglédi, a cincár 10, a cigány 5 pengőt kap azonnal.

A lócsiszár, csakúgy, mint a lókereskedő, csak foglalót ad az üzlet megkötésekor, a ló árát passzusírás után fizeti ki. Áldomás nélkül nincs vásár. Ezelőtt a vásárban a sütögető sátorban, mostanában a közeli korcsmában isszák meg az áldomást. A paraszt kihozat egy liter bort. Nemcsak a vevő áll ott az eladó mellett, hanem a cincár, cigány, meg a sok csiszár. Gyors koccintás következik egymásután, hogy a paraszt igyon, elkábuljon. Jön a második liter bor, utána a többi. Csakhamar huzatja a cigánnyal. Aztán evés, ivás. Ezekután kártyázás. Ha észreveszik, hogy a paraszt nem ura magának, elnyerik tőle a ló árát.

A lócsiszár piaconkint legalább 2—3 pengőt megkeres, de van rá eset, hogy 20—30 pengőt is. A könnyűszerrel keresett pénzzel természetesen könnyelmű életet él. Abba a korcsmába jár, ahol csupa ilyen züllött alakok tanyáznak, ahol ivás, kártya járja és cigány húzza, ha van kereset. Mivel pedig csak piaci és vásári napokon van elfoglalva, a többi időt a korcsmában tölti kártyázással. Ha nincs pénze, képes a párnát eladni a felesége feje alól. Üti, kínozza az asszonyt, hogy kerítsen neki pénzt. A pénz biriz-

gálja lépten-nyomon. Itt a korcsmában szerzi értesüléseit és — dicséri a maga lovát.

Felesége kivenve, kifestve, kackiásan öltözve. Piros sarkos papucs a lábán, nagy arany fülbe való a fülében, ujjai tele aranygyűrűkkel. Férjével csak akkor van békességben, ha van jó kerestet, máskor állandó a civakodás, de mindig a pénz miatt, sohase a kurafiért. Az asszony nem különb a férjénél, egyik egyféle, másik másféle éli világát. Később kofa lesz, végül koldus.

Ha a szerencse kedvez és a cincár összekapar egy kis pénzt, van rá eset, hogy felvergődik valóságos lókupeccé. Arra is volt példa, hogy lócsizárból hatalmas, *nagy lókereskedő* lett, hadseregszállító, gazdag, befolyásos ember. Azonban bármennyire fölvitte is Isten a dolgát, csak olyan közönséges csaló marad, mint lócsizár korában. Legtöbbször mégis csak lemarad, mert jönnek mások, nagyobb huncutok, csalók, aztán meg öregszik is s így magát nem tudván forgatni, az összezsált pénz elúszik és vénségére ismét szegény lesz. A lómészárszék felállítása (1929) előtt a legtöbb csizár lónyúzó lett, azóta örül, ha a bérkocsisoknál lóápoló lehet. Lókupecet nem sokat temettek el még gazdagon.

A LÓNYÚZÓ.

A kiérdemesült lócsizárokból lónyúzó lettek, ez volt az utolsó állomás életükben, amikor már csak a döglenni való *nyeskóra* telt. (A nyeskó alatt olyan girhes, öreg, rokkant lovat értenek, amelyik fogatlan, vak jószág, jártányi ereje is alig van.) Ezelőtt, amikor még nem volt rászorulva a szegény ember, hogy lóhúst egyen, mert egy font hús 14 krajcár volt, a lóhúst csakis a tanyai kutyák ették. A régi értelemben vett lónyúzó ma már nincs. Mióta lómészárszék van és a kutyák helyett az emberek eszik meg a lóhúst, azóta megszűnt ez a foglalkozás, eltiltották őket a ló vásárlástól. A lónyúzó közt sok cigány volt, de bíbelődtek a döglenni való rossz lovakkal a dohánycsempészek közül is, míg ezt a kereseti lehetőséget tönkre nem tette a lómészárszék.

A lónyúzás téli foglalkozás, amikor a hidegben, fagyon, hetekig elállott a lóhús. Kukoricatöréstől tavaszi kukoricaszántásig tartott, míg a légy fel nem támadt.

A lónyúzó körülbelül egy kategóriába tartozott a sintérrel. *Lósintérnek* is hívták. Zsíros volt minden darab ruhája, kalapja csakúgy csöpögött a zsírtól. A lózsír a legvízhatlanabb kenő, azért nyúzás közben kezét a ruhájához dörzsölte, hogy a víz leszaladjon róla. Fölszerelése egy ócska, összevisszapántolt kocsiból állott, meg kenderhám és kőgyeplűből, melybe a nyeskókat fogta.

A lóhúst azelőtt — mint mondtam — csakis tanyai kutyák

ették. Majd minden jóra való tanyában volt egy ágas, azon kocsi-kerék. Erre a lóhústartóra rakták föl a lóhúst, ott volt viharban, fagyban. A lóhús-tartó alatt ácsingóztak a nagy labancos tanyai kutyák, de a húst el nem érheték, olyan magasan volt, még ha felugráltak is. A húst naponkint eldarabolni és a kutyáknak adni a kisbéres dolga volt. Etetéskor, reggel és este, míg a béresgyerek a lóhúst vagdosta, a kutyák az ágas körül viháncoltak. Azért etették lóhússal a kutyát, mert olcsóbb volt a kenyérnél és főleg, hogy hamis legyen. A lóhústól a kutya valóságos vadállat lett. A nyers, véres húson össze is marakodtak a kutyák, néha véresre marták egymást. Az olyan tanyát elkerülte a tolvaj, ahol ilyen hamis kutyák voltak. Sok tanyában rossz étű disznóknak is adták a lóhúst, amitől az étvágyuk megjavult. 1904-ben még lehetett látni a vásárhelyi tanyákon lóhúst, később a lómészárszék felállítása (1929) után eltiltották.

A lónyúzó ki van közösítve a hetipiacon, országos vásáron a *juhszélre*, nehogy ragadványt hurcolásson. Ott áll meg a rozoga készséggel. De meg azért is, mert itt árulgatták az ő portékáját, nem a remondák (idomitatlan ló) közt. Mikor a ló úgy előregedett, hogy használni nem lehetett, nyomorék lett, kivitték a piacra s külön helyen, a piac szélén árulták ezeket a halállal eljegyzett, nyúzni való lovakat. Volt ott kaptás, kehes, vak, félcsipejű, törött derekú, *bontófűsű*, vagyis annyira sovány, hogy bordái látszottak. Némelyik olyan rossz, ha gyertyát gyújtának benne, világítana.

A lónyúzóknak nem kell passzus, a kutyák nem követelik. Addig szédelgett a piacon, vásárban, míg kinézte a nekivalót. Alkudozásba kezdett a nyeskó gazdájával.

— Na, sógor, hogy akarja kend evvel a szármábalóval (töltötkáposzta helyi neve)?

— Hát, eladnám.

— El ám, ha kerülne olyan bolond, aki mögvönné.

— Miért?

— Nagyon ki van keményítve. Még a holló sem tudna csipőgetni belőle jóllakásig. Na, oszt, mit kérne érte?

— Mit adna érte?

A lónyúzó körülnézi a lovat, aztán azt mondja az eladónak nagy komolyan: Kinéztem magam belőle. Attúl félök, mindjárt kitér a s ly t. Nem köll.

— Né féljön, még szánthat is rajta, ha mögabrakolja.

— Hacsak nyujtófával nem tömném bele — különben nem tudná már ez a palacsintát se mögrágni. — Otthagyja. A gazda utánamegy. Hát ígér jön érte.

— Ögye fene, hát 3 pöngót adok érte.

— Adjon érte hatot.

Vége 5 pengőben megegyeznek. De a kötőféken rendszeren

összevesznek, mert a paraszt többre becsülte a kötőféket, mint a lovat és lehúzta a ló fejéről, mikor elkelt.

A lónyúzó kiabált: Hó, hó! A ló kötőfékkel jár, komám í

— Az ám, de ez nem ló, csak a léhája.

— Mindegy, ide a kötőféket!

Addig ment a veszekedés, míg egy rossz kőcökötelet kötöttek a nyakára a lónak, azzal vezette a kocsihoz a nyúzó és kötötte a saroglyához.

Mikor körül volt fűzve a kocsi lónyomorúsággal, kiválasztott kettőt a javából, amelyik még tán trappolni is tudott, ha az ostor vastagabb végivel hegedülte és elindult ki a tanyák közé. A szedett vendég hátul először huzattá magát, aztán nekibúsulva az utolsó útnak, egyik erre, másik arra biccentve, az utolsó erőt kiadják. Szép kis látvány volt a saroglyához kötött, kérges, girhes, zörgős csontú lovak csapata, még a szőr is felfele állt rajtuk, némelyik alig tudott a lábán járni, ahány, annyiféle nagyságú, menés közben össze-vissza mozogtak. Hiába vannak a kötéloston görcsös csomók, a lovak nem ugrándoztak, csak éppen-éppen. Erre szokták mondani: Ez is messzebb halad egy nap, mint két nap.

Egyik héten egyik, másik héten másik határt járta. Tudta, merre van fogytán a portéka. Mikor bement a tanyába, a kutyák nyála előre nyúlt a jó falatnak, megismerték, hogy nekik valóesleg érkezett.

— Na, mögérköztem — mondta köszönés után a nyúzó.

— Látjuk — felelte a gazda. — Nem félt kend, hogy ezek a keményszájú paripák elragadják, oszt szétszórják ezt a hintót?

Van viháncolás, nevetés a tanyában. A kutyák ugatnak, csaholnak.

— Na, lássa kend, a Bodri hogy haragszik, érzi a pöcsönye szagát. Na, most hogy adna ezekből egy porciót?

— Melyik micsodás.

— Na, fene, még nem is egy árba mén?

— Nem ám, a szürke árusabb, mert fehér pöcsönyéje van.

— No, oszt, hogy mérné a szürkét?

— Hat pöngő, meg egy véka búza.

— Búrostul?

— Nem, csak szőröstül. A büre az enyém, a szöre a magáé.

Így incselkednek, míg végre megegyeznek 5 forintban. A bőre a haszon. Odaadta egy és fél véka búzáért, két véka árpáért is. Kért még abrakot, takarmányt is a lovaknak, míg a tanyában voltak, azonkívül élelmiszert, kenyeret, szalonnát, amit resteltek megtagadni tőle. Némelyik tanyából rákiabáltak, úgy hívták be.

Mikor elkelt a ló, illetve a húsa, bekötötte a szemét, fejbe-kólintotta a baltával, hogy elszédült, elesett, a szügyén felül bele-szúrta a kést, kifolyt a vére. Még az utolsót sem rúgta szegény

pára, mikor nekiesett, hasán és lábain felhasította a bőrét és lenyúzta. A kutyákat meg kellett kötni addig, amíg a nyúzás tartott. A bőrt felhajtotta a kocsira, a húst otthagya és továbbment a másik tanyába.

A megnyúzott lovat a tanyabeliek vasvillával feltették az ágason levő kerékre. A macskák jól éltek, mert hozzáférhettek,

Egy héten eladott 10—12 lovat is.

Éjszakára kis tanyába nem ment, hanem oda tartott, ahol nagy tanyát látott, mert ott kapott helyet az istállóban, lovai a kocsiszínbén.

Otthon a ló farkát és sörényét lenyírta s mikor ráérése volt, kefétt kötött a lószőrből. A felesége árulta a piacon.

Nagyon keserves foglalkozás volt a lónyúzás, ami csak télen hozott pár garast. Mikor már valamennyi ló elkelt, sőt a kocsi elöl is eladta az egyiket, a megmaradt lóval csak úgy boldogult, hogy sokszor, kivált ha partosnak ment, magának is segíteni kellett tolni. Erre szokták mondani: hun kerék, hun talp, mert valamikor híres lókupec korában válogatott a tüzesvérű lovakban. Négyet is foghatott be. Miért nem vigyázott a *vanra*. Addig foglalatoskodott a lóval, míg maga is ló lett. Neki kellett a kocsit nem húzni, hanem tolni, ha haza akart érní. Pedig ilyenkor azt kívánta, csak már hazaérne egészen, ahol se húzni, se tolni nem kell a kocsit.

A lónyúzó nagy szükség esetén elment napszámra is, könnyű munkára.

Mikor egészen elöregedett, ha nem volt családja, aki támogassa, igencsak a szeretetházban vagy kórházban végezte be. Egyetlen egyre emlékeznek az öregek, Hegedűs Sándorra, aki a lónyúzásból szerzett 1 és fél hold földet, azon volt tanyaépület is. Kívül lakott a városon. Otthon nyúzott lóból 20 krajcárért adott egy combot. De szerencsétlenül járt ő is, lovai sorára jutott: agyonverték.

A DISZNÓKUPEC.

A cím többet mond a valóságnál. A szögény embör csak *kupecos embör*, vagyis *kiskupec*, mert kis pénzén egy-két disznónál nem tud többet venni; amit egyik piacon vesz, azt a másik piacon el kell adni, hogy ismét vehessen. A *kupec* már győzi pénzzel. Mégis a kupecet írtam címül, mert a kupec is azok sorából kerül ki, mint a kupecos embör, ugyanazokon megy keresztül egyik is mint a másik, csakhogy az egyik kicsiben, a másik nagyban csinálja ugyanazt. A szegény kupecos embör is kiemelkedik a kupecság magasabb pozíciójába, de ritkán tud ott megmaradni élete végéig,, visszaesik onnan rendszeren a legalsó fokra, a hajcsárságra. Eletmódjuk, útjuk, céljuk ugyanaz.

Eleven észjárású, az orránál tovább látó, számolást tudó, fűrfanggal kevert eszű emberekből lesz a disznókupec. Már kanász korában megszereti a disznót, szépen beszél hozzá és bánik vele, a disznónak szerelmese lesz. Látja, hogy a disznó kétszer fiadzik egy esztendőben: szaporodik, mint a csicsóka. A gyepen megnő. Aztán, ha befogják hízónak, az ott termett kukoricán meghízik. Jön a kupec és egész halom pénzt kap a gazda. Ekkor gyermekkorában érlelődik meg benne a kupecság gondolata. (Egy ellensége van csupán a disznónak, a dögvész. Azért mondják: a disznónak kis körme van, mégis nagyot tud rúgni.) Akinek meg apja is ebből ette a kenyerét, nem is gondolja, hogy másképp is lehet élni. A zöme tönkrement gazdákból, munkakerülő mesteremberekből lesz. Úgy szokták mondani, hogy a disznókupec a munkából a könnyűt, a kolbászból vastagot, a disznóból a nehezet szereti. Vannak köztük olyanok is, akiket egészségtelen mesterségük már családos ember korukban kényszerít erre a foglalkozásra.

Akár az apja mesterségét folytatja, akár más munkakörből kerül ide, azzal a gondolattal teszi, minek legyen más keze-lába, minek törje magát, mikor ehhez nem kell egyéb tudomány, mint egy nagy görbe bot, egy nagy harmonikabugyelláris, amelyik a sok írástól, passzustól olyan degesz, mintha sok pénz volna benne.

Majd minden kupec *hajcsár* először, aki a piacról, vásárról hajtja a disznókat oda, ahova parancsolják. Az összevásárolt disznókat falkába veri és hajtja a vasútra, ott van az átvétel vagonírozáskor.

A kupecnek közt forgolódva eltanulja a felhajtók, a szenzálok fortélyait s aztán felcsap *közvetítőnek*. Járja a várost, kimegy a tanyák közé, megtudni, hol van eladó hízó, vagy hízónakvaló falkás malac. Tudja, kik szoktak hizlalni és időközönként megjelenik, érdeklődik, mikor lesz eladó jószág és kérdezősködik eladó hízott, félhízott, sovány, magló disznó iránt, amin nyerni lehet.

Ha kikutatja, bemondja a kupecnek, hogy tud egy helyen ilyen-olyan csapatot. Akkor megbízást kap lefoglalózni. A fizetést darabjáért kapja. Ott kell lenni a mázsálásnál, átvételnél és a vagonírozásnál. Mikor minden el van intézve, akkor kapja a szenzáldíjat, mely ma 1 pengő egy disznó után, általában pedig 2%-át a vételárnak.

A legeslegelsőbb kelléke a szenzálnak, helyi néven a *cincárnak* a jó szem. Ez a mérlege. Ránéztében felbecsülni, mit nyomhat? Bírja-e még a lába a hízást? Félhízott-e vagy már meg van érve? Zsíros-e vagy húsos? Meglátja, hogy mit evett, a ganéja mutatja. Ha megtapogatja, megérzi, mivel hizlalták. Azt is megmondja azonnal, mire legalkalmasabb: hentesnek (rossz lábú, helyi fogyasztásra), szaláminak (félkövér, de nehéz), pesti vásárra vagy külföldi szállításra (kövér, hájas, jó lábú)? Mindezt a tudományt sok

gyakorlattal, sőt, a maga kárán tanulva szerzi meg. A jószemű közvetítő figyelemre veszi még azt is, tisztaszőrű, vállas, rövidlábú, aprószemű, nagyfülű, hosszúderekú-e a disznó e kankarékba áll-e a farka? Ha elnézi: pénze bánja.

Csak ha ezekkel tisztában van, akkor indul el a közvetítő útra és állít be a gazdához.

— Eladó a disznó?

— El.

— Mögvöszöm!

— Mög löhet. Kinek szödöd?

— Faragó Miskának. Mink vesszük a legmagasabb áron.

— Hogy vöszitök?

— Ennyiér, meg ennyiér.

— Annyiér nem adom.

— Nem?

— Nem ám, mert Fejes Jankó mán többet ígért.

— Többet?

— Többet.

— Akkor az csak ígérd mög, nē add mög.

— Fene aki öszi, mög köll azt adni.

— Mög ám . . . Nem látott még kend karón varnyút.

— Láttam én mán kútágason is, de ... hiába is beszélsz, annyiért nem adom.

Ekkor előveszi a szensál az írásokat, mondja, hogy mennyit esett a disznó ára. Úgy mén lefele, mint az istennyila. Mutatja, hogy Maczelkától mennyiért vette. Hódi Imrétől, Vass Sándortól, Molnár Imrétől — pedig az már mindenben járatos, oszt nem esött a fejelágyára, mög Zsarkó Imre se, aki 15 darabot adott el. Ha mama ide nem adja ennyiért, hónap mán tíz krajcárjával, de úgy lehet, hússzal is kevesebbet kap, oszt hiába öteti.

Ezek hallatára gondolkozóba esik a gazda. Hát mit ígérsz még rá?

— Felezzük mög a hús krajcárt.

Megfelezzik: megegyeznek. A cincár cédulát ír, foglalót ad. Nyargal a kupechez, hogy itt meg itt két hizót vett ennyiért. Felveszi a szenzálpénzt, s megy a másik után, ahol ismét tud foglalót adni.

Ha megtanulta a kupeckedés csinját-bínját, légióként, ha Pénzre tesz szert, megerősödik és a maga szakállára vásárol. Kölcsönből is vesz, meg hitelbe, ha odaadják neki, de rendesen egy kis pénzt jussol, vagy a felesége örököl, vagy a szerence kedvez, akkor kezd el kupeckedni a maga kezére. Először csak kicsibe. Ugyanazt csinálja, mint szenzáli korában. Megveszi, már magának. És kiszimatolja, mikor hiányzik a nagyobb egy pár darab a rakományhoz s akkor jó árért eladja.

A mázsaház körül lebzsel, ahol lesi, hogy viszik a gazdák méricskelti a disznót és hogy mit nyomhat egy-egy jószág. Szóba ereszkedik velük, megtudja, mikor lesz eladó. Feljegyzi egy kis noteszbe és a mondott időben megjelenik.

A disznókupecet régen ezüstgombos mándlijáról, vastag óraláncáról ösmerték meg. öltözéke ma a paraszt és a mesterember öltözetének keveréke. Erős, vastag meggyfabot a karjára akasztva, azzal serkenti az ólban a disznót, hogy jó-e a lába. Csajla kalap a szemére húzva. Nyáron bársony-, télen bőrnadrág, rövid kabát, csizma van rajta. Az utcán olyan gondban megy, hogy senkit sem lát meg. Akkor is számol és azon töri a fejét, hogy csapja be az eladót.

Az emberekkel hízelgő módon beszél, nyájas, barátságos, mézes-mázos szavakkal igyekszik őket megnyerni. Ha érdeke úgy kívánja — pedig majd mindig úgy kívánja — valót nem mond, de azt úgy tudja mondani, mintha könyvből olvasná.

A disznóvásár piaci napokon és országos vásárokon is a vásárálláson van. Ennek a közepén van a mázsaház. Itt a mázsaház körül, meg a közelben levő korcsmákban tanyáznak a kupecsek. Rendesen kártyáznak és ha vétel vagy eladás történik, áldomást isznak.

Tanyáról kocsin hozzák fel a piacra a disznót, városi ember lábán hajtja fel. Asszonyok választott malacokkal kofálgodnak, ládában árulják. Minden malac- vagy disznóárlónál tarisznya van, abban egy kis árpa, vagy kukorica. Pocám, pocám — beszél a disznónak és szőrogatja neki a szemet, így tartja vele egy helyben, aztán meg látja is a vevő, hogy milyen étkes.

Ott ólalkodik a piacon a kupec, meglát minden felhozott portékát és ha nekivalót talál, amelyikből kinézi, hogy lehet rajta fogni, megveszi, megragasztja. Másik piacra kihajtja árulni. De nem ő árulja, hanem egy ismeretlen ember; ő csak ott cselöng körülötte. Ha látja, hogy komoly vevő kerül, ő is fellép mint vevő.

A disznóárló idegen parasztot megszólít egy vevő:

— Mire tartaná ezt a szőkét?

— 32 pöngő.

— Sokra mondja — felel a vevő, nézegetvén a disznót.

— Nem én, csak amit ér.

Odalép a disznó valódi gazdája. Mire mondja?

— 32 pöngő.

— Mit enged?

— Sömmít.

Most a vevőhöz fordul s bizalmasan súgva kérdi: Meg akarj«renni? Mert ha nem, én mögvöszöm. Éri a pénzt.

A vevő vakarószik. — Harmincat adok érte.

A gazda rákacsint a disznóáruló parasztra.

— Adja a pénzt! Sietők kifele, nem töltöm az időt.

A paraszt egy pengőt kap az árulásért.

A kupec minden vételnél más-más huncutságot eszel ki, amit még nem ismernek. A lényeg mindig az, hogy amit ő vesz, keveset nyomjon, amit elad, mentül nehezebb legyen. A mázsza az ő kenyere. Hogy mivel hizlalták meg a disznót, arról tudja meg, hogy a ganéját a bot végével durkálja.

A gazdának cédulát ad, melyre ráírja mennyiért vette meg és mikor veszi át. Rendesen akkorára rendeli a mázsához, mikor rakodás van, hogy ki legyen egy vagonra való. Foglalt nagyon kicsit ad, legtöbbet egy pengőt. Ha rakodásig nagyot esik a disznó ára, a foglalt ott felejtí a gazdánál.

Az eladó is — akár paraszt, akár mester — ki van tanulva, mert előre elhajtja a mázsához a disznót és megméreti, hogyha kerekbe kéri a kupec, tudja, hogy mennyiért nem csapódik be. Kerek alkunál arra törekszik a kupec, hogy az átvételt elhúzza pár napig, néha egy hétig is, hogy az a haszna legyen, amit addig gyarapszik.

A lopott disznót arról ismeri meg, hogy az eladó siet túladni rajta. Nem alkudik erősen, nem kér érte nagy árat és abból is hamar enged. Avas passzussal árulja, vagy írat valamelyik ismerős gazdával. Aki saját használatára, levágásra veszi, az nem kér passzust, így aztán mindig van tartalékban avas passzus.

A lopott jószágot a kupec kezére adja a bűnös mielőbb, csak nála ne legyen. A kupec átlát a szándékán, de azért szorítja az eladót a passzus íratásra, tanukul ajánlja a kéznél levő *borkomákat*. Ha megszerzi a passzust, fel van mentve a törvény alól, mert járlattal vette meg. A járlat nélküli disznót olcsóbban adják.

Egyik kupec segítségére van a másíknak. Eredj el ide vagy oda, van ott két hízó, már ennyit ígértem érte. Nézd mög, oszt kevesebbet ígérj érte, mondjad, hogy nagyot hanyatlott az ára. A felbérelt kupec úgy tesz, a gazda el is hiszi, mert az első kupecnek odaadja az először megígért összegért. Hasonló esetben ő is megcsinálja ezt a szívességet a komának, sőt még áldomást fizet neki.

Néha a kupec felesége is beleavatkozik az üzletbe, kivált ha már több piacon nem sikerült a kupecnek túladni a disznókon. Ekkor az asszony hajtja ki, egyszer szegényesen, máskor gazdásosan kiöltözve. Az ura messziről lesi, hogy van-e kéréje a disznónak. Ha akad kovácsa, odasomfordál, kihallgatja az alkut és ráígér, így ugratja be a vevőt a vételre. Azt is megteszi, hogy összevesz a feleségével.

Tanyára is kimegy, ha hírt kap. Gyalog megy, vagy ha többen mennek ugyanabban az irányban, kocsit fogadnak. Az

is előfordul, hogy a gazdának nincs eladhatnékja, de az asszonynak égetően kell a pénz, mert a boltos szorítja a portéka áráért. Ekkor az asszony a kupec segítségére. Adja oda apjukom, ha áraban kéri, mondja a feleség, mit lehet tudni, hátha az éccaka megdöglik: főzhetöm szappannak. Erre már gondba esik a gazda s az asszonyra hallgatva oda is adja. Sokszor megtörténik, hogy a gazdasszony hívja ki a kupecet a tanyára, mert kell a pénz a leánynak ruhára, hát eladja a gazda tudta nélkül. Akkor hajtják el, mikor a gazda nincs kint a tanyán. Ha keresi — hát ellopták. Sok ilyen sötét dologról tudnak a kupecnek. Az asszonyi politikát nem lehet kitanulni. Ha pedig már ismeri a gazdasszonyt erről az oldaláról és nagyobb összegű vételről van szó, odasúg neki 5—10 pengőt s az adásvétel megkötése után az elvont összeget megfeleztik a gazda háta megett.

Nem piaci napon fürkészek, egyletekbe, olvasóköribe benéz, beszélgetés közben kitudakolja, kinek van jószága és milyenek. Biciklire ül (1906 óta), a kínálkozó üzleteket megnézi s ha beválik, megveszi és beállítja a piacra. Talpon van egész nap, csak akkor ül, ha eszik, iszik, vagy kártyázik.

Ha háznál veszi meg szemmértékre, vagyis kerekbe, azonnal kifizeti és elhajtja. Pedig a háznál elkelt disznót az eladó a vevő akláig, tehát a lakására köteles elszállítani.

Ha pedig piacon veszi meg a kupec a disznót, akkor piac után a mázsaháznál mázsálás után kiszámítja az árat és a helyszínen, vagy a korcsmában fizeti. Attól függ, mit néz ki az eladóból; okos embert nem könnyű becsapni.

A megvásárolt disznókat a piactér egyik sarkában összegyűjti, hajcsárok, cincárok, csozok őrzik és piac után hazahajtják.

Ha a háznál veszi meg a disznót, megbeszéli az eladóval, mikor veszi át. Az átvétel a mázsaháznál történik. Odarendeli a komát: ekkor, mög ekkor, jókor röggel 7 órára lögyön a disznó a mázsánál. Az eladó ott is van a mázsaháznál idejében, de a kupec sehol sincs. Keresik mindenütt, nem találják. Végre, úgy dél tájon előkerül. A disznót nem szabad se etetni, se itatni, hogy kitisztuljon, csak a mázsálás előtt való reggel. A disznó délre kiürül, 5—6 kilóval is kevesebbet nyom. Ez már a kupec haszna. A mázsaháznál kapott hiteles cédula után megy a fizetés.

Számolni úgy megtanul, hogy fejből megmondja azonnal, mi jár érte s kiszámítja az életpercent levonásokat. Próbára teszi a parasztot, hogy tud-e számolni. Igencsak téved a saját javára pár pengőt. Ha rájön a paraszt, azzal vágja ki magát: a kend disznója négy lábú, mégis mögbotlik.

Mikor megvan az elszámolás, a disznó ára ki van fizetve, a kupac hívja a gazdát a korcsmába. Be is mennek. Úgy mögyszomjaztam, míg kendet keresgéltem (pedig a paraszt hajkurászta

reggel óta). Miska, szól a korcsmárosnak, bort! A kupec rendeli a bort, kínálja a parasztot, aki iszik a potya áldomásból. De üres hasra nem csúszik a bor. Hozzák a paprikást is amire már jól esik az ital. A kupec tartja szóval. Előkerül a cigány is. Húzzad, az anyád! Szól a muzsika, a paraszt belejön a mulatásba, most már ő hozatja a bort. Futja a disznó árából. A kupecnek kártya-cimborája akad. Leülnek kártyázni. A paraszt nézi. A kupec állandóan veszít, nem győzi a bugyellárisból előszedegetni a pénzt. A paraszt úgy gondolja, hogy itt megnyerheti a cekket, hát megpróbálja. Eleinte nyer is, végre elnyerik a disznó árát tőle. Ha másként nem megy a nyereség, hát csal a kupec. A cincár ott asszisztál neki s ha jól sikerül a játszma, a nyereségből egy kis dézsmát kap. A végén rákeni a fizetést a parasztra: az fizeti az áldomást, aki a pénzt kapta!

Egész életét a korcsmában tölti. Ahogy délben lenyeli a falatot, megy a korcsmába. Itt tanyáznak a kupecok, kártyáznak, közben isznak is, mert a kupec mind *iszos embör*. Ha valamelyik veszít, a többi lesi, mikor van szüksége pénzre. Ilyenkor eladja a jószágot árán alul is, csakhogy szenvedélyének eleget tegyen. Némelyik a feleségét is elnyereti a kártyán. De van olyan feleség is, aki majd mindennap utána megy az urának, hogy elvegye tőle a bugyellárisát, ami nagy veszekedéssel történik. A kártya-kupec — pedig a legtöbb az — sokat éjszakázik és gyakran *belelíp a veszőtt kutya nyálába és kalap alatt hál*.

Ha beülnek a korcsmába a kupecok, először csak boroznak, a fekete kávé is járja, s mikor már spiccebe vannak, kártyát kérnek. Na, emeljük el a cekköt! Elemelik. A vesztes fizet. Ha mán a cekköt én fizetöm, húzasd el a nótámat cimborá. Lőhet, mondja a másik. Gyere ide Kukus! Nesze, te, rühes — odadob neki egy fél pengőst. (Az egész pengőst most hasította ketté a cigány szemelattára.) Tudod-e még a nótámat? Azt a nótát, hogy aszongya:

Zöld ág, buzogány,
Húzd rá te cigány,
Van még a zsebömbbe annyi.
Tudok én még néktök adni.

Kukus húzza a fél pengőért hajnalig, mert a bankó másik fele még mindig a kupec úr bugyellárisában van, akkor adja oda, ha véget vetnek a mulatozásnak. A kupecnek nincs lelkiismerete, becsapja apját, anyját. Maguk is mondják: »itt nincs se tata, se mama!« A pénztelenség, meg a körülmények kényszerítő hatása alatt előbb-utóbb csalásra vetemedik a jobb szándékú kupec is. Úgy gondolkozik, legyen való esze mindenkinek.

A kupec ismerősei körében szokott először szétnézni, vizsgálódni, van-e pénzes ember, özvegy asszony? Ha talál alkalmas médiumot, az előtt magát jómódú, önzetlen embernek mutatja, apró szívességekkel halmozza el és mikor már jól behálózta, vágyig bizalmát bírja, meglepetésszerűleg kisebb összeget kér tőle kölcsön, csak pár napira, vagy pár órára. Gondja van rá, hogy szavát tartsa, pontos időben, vagy még előbb is mint ahogy ígérte, visszaadja. Legtöbbször ugyanazt a pénzt adja vissza, amelyet kapott, mert nem is volt kölcsönre szorulva. Ezt a trükköt csak bevezetésül alkalmazza. Ha párszor ezt a műveletet sikerrel megcsinálta, fokozatosan nagyobbacska összeget kér. Határidőre pontosan és kamatostul visszaadja. Egyszer csak, mint azt a jó szomszédnak előadja, 50 pár hízottat vett most az uraságnál, de hiányzik a pénzből még 1000 forint. 5000 forintja van csak, ha tudna neki a szomszéd 1000 forintot kölcsönözni, fele haszonra felvinné azt. Úgyis most adta el szomszéd uram búzáját, az érte kapott pénzét megduplázhathatná a nyereségből. Mit szól hozzá, szomszéduram? Ha én mondom, a nyereség biztos! Mintha már a markában volna.

Ha bedült a szomszéd és odaadta az 1000 forintot, bizonyos, hogy sem a tőkét, sem a nyereséget nem kapta meg, mert mire a disznók Pestre értek, leesett az ára s az üzlet tetemes deficitel zárult. Oda se neki szomszéd, ne búsuljon, míg engem lát! Ilyen az üzlet, hun kerék, hun talp. De ha most már így is, úgy is adása vagyok 1000 forinttal, társul vöszöm magam mellé, nem is kérök több pénzt. Ha köll, vöszünk a takarékból. Én vöszöm föl, én löszök az adós, maga szomszéd csupa csak aláírja. Ennyi az egész. Fölvöszök vagy 6000 pengőt, abból mögadam a maga 1000 forintját. Csak vögye a kalapját, botját, oszt möhetünk a pénzért, ha akarja.

El is mennek, fel is veszik az 6000 pengőt, s a szomszéd meg is kapja belőle az 1000 forintját. De lejárakor a váltót megóvatolják, mert az adósnak esze ágába sincs, hogy fizessen. Sőt a lejárát előtt még felcsipett vagy két ezret a szomszéd váltójára s aztán már az képezi legfőbb gondját, hogy egy másik ilyen jó bolondot találjon, akit így becsaphat.

De a kupecokat is becsapják. Példa rá a tréfáiról híres Muladi Jóska kőműves esete, aki a korcsmában ajánlotta a kupecnek, hogy van négy disznója, vegyék meg. Két kapzsi kupec vállalkozott is rá azonnal, hogy látatlanba adnak érte ennyit és ennyit. Muladi kezét adott rá s az alku meg volt. A foglalóba kapott pénzen bort hozatott. Ittak, mulattak. Késő este, mikor elfogyott a pénz, megkérdezte Muladi, mikor mennek a disznókért, hogy otthon legyen. Természetesen éppen azért tudakolta meg menetelük idejét, hogy otthon ne találják. Másnap délután, mikor beállított a két kupec, csak a Muladi feleségével beszélhettek, ki sehogy se

értette, miféle disznókért jöttek, mikor nekik nincs egy se. A két koma bosszankodva fordult ki Muladiéktól, egyenesen a korcsmába tartottak. Előveszik Muladit — félre híván egy üres asztalhoz — miért ültette fel őket, hisz nincs a háznál disznó.

— Dehogyan nincs, mind a négy otthon van — feleli komolyan.

— Hol?? Néztük az ólat: üres!

— Együtt vannak — a gerendában.

Az akasztófára való a kártyaközi négy disznót (ászt) értette. A kupecnek nemhogy szidták volna, hanem még ők kérelték, el ne beszélje senkinek, inkább megduplázzák a foglalót, csak hallgasson, ki ne tudójék a falhozállítás.

A kupecség addig tart, amíg pénze van az illetőnek. Ha elkupeckodta, vagy kártyázta, újra hajcsár, szenál lesz. De míg él, a disznót ritkán hagyja el. Ott lebzsel a kupecnek körül örökösen.

Ha nem is megy ki a pénz hátán, nem soká virágzik, mert rájönnek a sok hazugságra, kiderülnek a huncutságok: elveszti a bizalmat: nem ad el neki senki se disznót. Másik kupecet próbálnak ki. Így aztán öregségére, mikor a lábai is felmondják a szolgálatot, a kupecség is nyékköt mond.

Ha felhagy a kupecséggel, legtöbb esetben lúdtömő lesz. mert ha nem futja a pénz disznóra, hát megvesz egy pár libát kis korában s azt nevelteti az asszonnyal, míg megnő. Aztán tömögetik pár liter hitelbe vett kukoricával. Hordják-viszik a piacra a ludat, míg bírják. Ha van családjuk, elállítják s annak a béréből tengetik életüket.

Némelyik koldus lesz.

Aki megvagyonosodik, az meg legtöbbször túlmegy a határon, tovább nyújtózik, mint a takaró ér s így ami volt is elveszti. Míg pénze van, ruházkodik, vastag óralánc, box csizma, perzián sapka járja. Lóhátról beszél az emberekkel, érezteti, hogy nála a tele bugyelláris. A hirtelen változó, eső árakkal ő is hirtelen tönkremegy. Régen ugyanis minden városban más árak voltak s a kereslet irányította az árakat.

A kupec családi élete a legzavarosabb. Mindenütt van, csak otthon nincs. Korcsma, kávéház, piac az ő járása. Egész nap kutat, fítet, kúpászkodik, szimatol, hol mi van? Ahol megfordul, mindenütt hall valamit, ki, hol és mennyiért vett jószágot. Mi hír a pesti piacról? Mikor van szállítás? Hol kártyáznak olyanok, akiktől nyerni lehetne, stb.

A felesége legtöbbször éppen olyan, mint a kupec: könnyelmű, léha.

Ezelőtt minden kupec azon mesterkedett, hogy feleségének vagy egy bordélyház jogot szerzett, vagy leginkább egy kis korcsmát nyitott, hogy amit a hajcsárok, cincárok kerestek, ott önála

igyak, egyék meg és a bevetődő paraszttal is könnyebb volt elbánni, ha ott itatták le. Ez az asszony mestersége volt. A garda vagyis a kupec, más korcsmába járt. Míg az asszonyát otthon más ölelgette, addig ő másfele a más menyecskeje után ödöngött. Könnyen kereste a pénzt, könnyen is adott túl rajta. A vég igencsak az lett, hogy örült, ha hajcsár lehetett újra.

Van aztán olyan kardos asszony, igaz, hogy kevés, aki megbecsülte a garast. Erővel elvette urától a bugyellárist, élére rakta a pénzt, amin aztán egy kis földet, egy kis házat tudtak venni. De ez addig tartott, míg az asszony élt. Ha özvegy maradt az ember, a kupecvér hajtotta és nyakára hágott mindennek.

Annyi tőkéje ezelőtt se volt egynek se, hogy a maga pénzével kupeckodhatott volna, hanem kőbányai, bécsi nagykereskedőknek, vagy szalámigyárnak volt a bevásároló ja. A köznép ezt nem tudta, csak azt látta, hogy a tenger disznót megveszi s hogy játszik a pénzzel.

Ma már majd minden második szegény ember kupeckodik, mert nem kerül napszám egész héten, sőt hónapban sem.

A MARHAHAJCSÁR.

Gyanús külsejű, rongyos ruhájú, csavargószámba menő emberek a hajcsárok, akik piacon, vásáron tartózkodnak, meg korcsmák körül, ahol vetnek nekik egy-két falatot valamely szolgálataik fejében, pl. vizet visz, moslékot kihord. A könnyenélő szegény emberek között is a legaljából valók, akik nem tudnak, nem is akarnak a maguk emberségéből megélni. Rajtavaló binc, ha ki nem segítik ruhával, lábbelivel. Idejökre nézve 25—50 évesek.

Többnyire árva, elhagyatott gyerekből lesz a hajcsár, akit kisgyerek korában kanásznak, majd nagy jószág őrzésére használnak. Megismeri az állatot s megszereti: ért a nyelvén. Olyan közel nincs őhozá senki, mint a jószág. Az árvával nem nagyon törődnek. A tisztálkodást se igen ismeri, mikor már nagyon retkes, a kútnál megöblíti magát. Némelyik annyiban különbözik a jószágtól, hogy kétlábon jár. Otthona valamelyik nagyon szegény atyafiánál van. Nyáron kint hál a szabadban, úgy, hogy a gúnya talán esztendőben se megy le róla. Télen örül, ha behúzódik a házba, hogy legyen eggyel több, aki segít *befűni*. Szegény helyen nincs tűzre való, csak az emberek lehelete, kigőzölgése enyhíti a szoba hidegét.

A marhahajcsár összes ruházata ing és gatyán kívül egy kabát

vagy rossz szürkankó. Legtöbbnek inge egyáltalán nincs. Mezí-telen testén egy rongyos mándli s még rongyosabb kabát van. Fején csula kalap, lábán bocskor, de csak télen, hidegben, mert késő ősszel is mezítláb jár. Kezében bunkósbot, amit az útfélen tör, vagy vág. A kupecék, mészárosok által összevásárolt jószágot hajtja helyből vidékre, vagy vidéki vásárokból haza. Szá-montartja a vásárokat és előtte való napok valamelyikén elindul, hogy idejére, vagy inkább hamarabb ott legyen. Természetesen gyalog teszi meg az utat, mert egy huncut krajcárja sincsen. Akad olyan kupec, aki megfizeti a vasúti költségét. Vagy a lóval bíbelődő cigányok felveszik a saroglyába, amiért segít nekik etetni, itatni, ki- és befogni. Mikor eléri azt a helyet, ahol a vásárt tartják, bekéredzkedik valamelyik házhoz a vásár szélében, ahol félszer alatt, istálló előtt, szalmakazal mellett a földön alszik.

Vásár napján korán kel és a marhavásárban ödöng, ólálkodik, hogy megfogadják a mészárosok, kupecék. Ha szerencséje akad és felfogadjak, kap 1 forintot előre az útra, amiből vesz ennivalót a sütőgetősátorban, cigánypecsenyét és cipót. Ha elfogyasztja, elindul a jószággal haza. Egy hajcsár soha se hajt maga, 25—30 darabból álló kis falkát is legalább háromnak kell hajtani. Néha össze állanak biztonságból Öten-hatan és 80—100 darabot elhaj-tanak.

A vásárban egy városból 3—4 mészáros is van, akik a meg-vett jószágot összeverik. De előbb megbélyegzik, nagy kezdő-betűt írnak a jószág farára kék, vörös, fekete színnel, hogy meg-ismerjék, melyik kié. Egy ilyen összevert falkát 4—5 hajcsár tud elhajtani baj nélkül. Mikor megindítják a csapatot, egy hajcsár megy elől, kettő oldalt, kettő hátul addig, míg a jószág százfelé akar szétugrani. Az oldalt haladó hajcsárok ütik, verik a bunkósbot végével a jószágot, hogy tömörüljenek egy csomóba. Az előlmenő hajcsár arra vigyáz, hogy ki ne rugaszkodjon az állat a, falkából. Ha mégis megtörténik, hogy eliramodik valamelyik, akkor a legjobb lábú, futós hajcsár utánauszalad, visszatéríteni. Addig kinkeserves a hajtás, míg a jószág rájön, hogy most vala-mennyien egy falkába tartoznak. Aztán már simán megy a hajtás.

Nagy vigyázat s ügyesség kívántatódik a hajtáshoz, mert az országúton haladó vásárosok egymást érő kocsijai a jószágot szétzavarják. Magától is széjjelmege sokszor az össze nem szokott jószág, terelgetni kell. Néha — kivált éjjel — egy-két darab elma-rad, de megtörténik, hogy nappal is elfelejtkeznek róla. Az is kitelik a hajcsároktól, ha az útra nem kapnak előleget, hogy elad-nak egyet útközben azért, hogy az árán útszéli csárdákban ehes-senek, ihassanak. A tehetősebb mészárosok, kupecék kocsin men-

nek előre és a csárdához érkező hajcsároknak fizetnek pár icce bort, hogy hűségesek legyenek és hogy ne szájaljanak. Előfordul néha, hogy a csárdában italozás közben összevesznek az elveszett jószágon és egymás fejét is beverik. Sok mindenfélét látnak, hallanak a csárdákban, útközben azokról beszélgetnek, meg a csárdásnéról. Más szórakozás nincs is, csak a pipálás. Ősszel kukoricát szoktak sütni, ha nagyon éhesek. Némelyiknek az ős-szes tápláléka abból áll, mert vagy nem kapott pénzt, vagy elitta. A hajcsárnak az ital az istene, az hevíti. Azért is nem szoktak nekik útravaló költséget adni, mert elisszák.

Sok baj van a hajtással, mert a jószág visszafelé igyekszik, még ha a botot széjjel verik is rajta. Ezért bekötik a szemét kendővel, ruhával és összekötik egy másik jószággal, hogy haza tudják hajtani. Van olyan veszekedett jószág, hogy nem megy hajcsár előtt, de ha a hajcsár leveszi a kalapját, száz méterre is elszalad tőle. Sok és nagy türelem kell hozzá, míg így fordított módon haza tudja hajtani.

Nagy öröm mindkét részről, ha útközben dohány csempészekkel találkoznak. Egy csomó dohányért a bika vagy ökör szarvára kötik a dohányt és így becsempészi a marha a városba. A csempész nagy bunkósbottal a hajcsárok közé keveredik.

A hajcsár élete nagyon keserves. De úgy megszokja, hogy annál szebbet, jobbat nem ismer. Ha lefekszik a síván földre, édes, mámoros álmot alszik. Ha bicskahegyre vehet pár falat szalonát és ihat egy kis pálinkát, nem cserélne senki fiával. Erős, edzett, egészséges belől a kívül tetves, piszkos test. A szabad levegő, a sok mozgás erőssé, ruganyossá teszi. Pedig ritkán lakik jól, többet koplal, éheznek, szomjazik. Nyáron a nagy melegben csurog róla az izzadtság karvastagon. Égeti a szomjúság, de a jószágot nem lehet hagyni. Csak mikor a csárdához érnek, akkor pihentetnek, akkor nagyot iszik. Télen néha hasig érő hóban bakat a jószág után. Fergeteg kerekedik, szemközt fújja a havat. A barom megáll, visszafordul, nem akar szélnek menni. Ütik, verik. A jószág elbődíti magát, nem megy, hanem összebúvik. Ilyenkor órákig elkinlódnak a hajcsárok, míg meg tudják indítani.

Van olyan jószágtulajdonos, aki messziről szokta kísélni kocsin a hajcsárokat, különben nincs biztonságban a jószága felől. Pedig bizalmatlan külsejük ellenére is a hajcsárok mégis megbízhatók, különben meg se fogadják. Általában békés természetűek. De nem kell csak egy szó és már odacsap a bunkósbottal. Mivel egész élete ütlegelésből áll, nagyon hamar üt légre fog embert, állatot egyaránt. Ezért aztán a hatósággal sok bajuk volt és van ma is.

A marha darabjáért ezelőtt 26 krajcárt, egy liter pálinkát.

2 pakli dohányt és egy cipót kapott a hajcsár, ma 2 pengőt kap, akárhány marhát hajt is.

Ezért a csekély fizetésért 30—40 kilométerre és távolabb is elhajtja a jószágot. Leggyakrabban Arad, Békéscsaba, Gyoma, Gyula, Halas, Kistelek, Kunszentmárton, Majsa, Mezőtúr, Nagyvárád, Orosháza, Pusztaszer, Sarkad, Szalonta, Szarvas, Szeged helyégekből hajtottak.

Itthon átadta a jószágot, akkor megkapta a pénzt. Egy hétig itthon volt, ha elfogyott a pénze, megint fordult arra, amerre a vásár volt. Legtöbbször bizonytalanra ment. Ha nem volt szerencséje, vissza kellett gyalogolni: hiába tette meg a nagy utat.

A hajcsár hűvös hajnalon felfázik, fulladós lesz. Koldulással tengeti életét. Ha mindenkől kiöregszik, megunja életét: felakasztja magát.

Mikor a vásárhelyi nagy puszta felszabadult, mint szabadjárás (1853—57) és elkoptak a számadó csikósok, gulyások, juhászok, bojtárok, sokan közülök hajcsárok lettek. Az öregebbjei, mint Nótás Szabó Pál is, az ismert nótafa, tulajdonképpen *hajcsár-vállalkozók* lettek, akik elvállalták a jószágelhajtást és viselték a felelősséget. Öregedő lábaikkal nem tudván a jószág után futkározni, fizetett fiatalabb emberei, amint mondták: »uccu-pici«-jei szaladtak a vállalkozó dirigálása szerint. A gyulai vásárra jártak legtöbbször ökörért. Kocsin mentek, gyalog jöttek. Birkáért Biharba, meg Erdélybe, falkásmarháért a Bánátba, Bácskába jártak.

Bécsbe is hajtottak jószágot. Az 1863-i ínséges esztendőben ugyanis, amikor az Alföldön olyan nagy volt az aszály, hogy tavasztól őszig egy csepp eső sem esett és kiégett a gyöp, meg a fű, takarmányban oly ínséget szenvedtek, hogy feléért teletették ki a jószágot azok, akiknek volt takarmányuk. Még a gatzetejet is megetették. Az öregek jellemző mondásaként »olyan ínség volt, hogy a ló felült a fölhércre« (felhérc=a kocsinak az a része, amire a hámfá van felerősítve, meg a felhágó), annyira elgyengült. Mondják, hogy úton-útfélen lehetett találni lovat, marhát, nyakába kötve a passzus, ami azt jelentette, hogy viheti, aki akarja. Sokan más, kedvezőbb fekvésű vidékre hajtották jószágaikat, hogy a biztos pusztulástól megmentsék. Pl. Vetró József és 15 társa részben Kalocsa, részben Pécs környékén nyaraltattak és telettek ie a szűk világban feléből, harmadából, ahogy meg tudtak alkudni. Életemes (élelmes) emberek akkor is akadtak, akik se pénzért, se ingyért összeszedtek egy falkát és fejhajtották Bécsbe. Pesten télül már volt egy kis eső, egy kis gyp, mező és úton-útfélen

ellegeltették a jószágot. Ha felérkeztek Bécsbe, ott jó pénzért eladták. A bécsi útirány ez volt: Vásárhely, a mindszei kompon át Kistelek, Kömpöc pusztja, Félegyházát elkerülve Cegléd, Irsa, Pest. Innen már kerülő úton hajtottak, mert keresgéltek, merre van jó mező. Székesfehérvár, Bakonybél, Veszprém, Sárvár, Sopron, Bécs. Egy másik útirány Bécsbe: Vásárhely, Szabadszállás, Adony, Ercsi, Mór, Kisbér, Győr, Magyaróváron át. Ekkor háromszor kellett a Dunán átkelni. Alsó-Ausztriába Bécsújhelyre Dunaföldvár, Veszprém és Nagycenken át jutottak el. Stíria fővárosába Grácba is hajtottak jószágot Halas, Majsa, Kalocsa tájáról Igal felé a Balaton mellett Keszthely és Zalaegerszegen át. De hajtottak ugyanide Szabadka és Rácalmás felől is. Pár hét alatt igen jól kerestek. Útközben nem költöttek semmire se. Az élelem egy részét az ökör fejére kötötték, másik részét kocsi vitte.

Voltak *gulyáshajcsárok* is. Sokszor megtörtént, hogy pesti, sőt bécsi jószágkereskedők (nagykupecsek) lejötték Vásárhelyre, itt megvették a jószágot, melyeket aztán legtöbbször pásztor-emberek, 3—4 gulyáshajcsár hajtottak a kívánt helyre, mert ezek tudtak bánni a jószággal, értettek a sérült jószág gyógyításához, a legeltetésben járatosak voltak s főleg ismerték az utat. Már hajtás előtt 2—3 héttel előbb valóságos gyakorlatokat végeztek a marhákkal a rögös helyeken, hogy az úton kevesebb baj legyen velük. Hét-nyolc nap, néha tíz-tizenkét nap értek Pestre. Az útban levő legelőktől függött a több vagy kevesebb idő.

Mikor a gulyákat szétverték, vagyis mikor az idő télire befogott, de a hó még nem esett le, bojtárok idősebb gulyásokkal hajtottak 4—5 csoportba összevert, javított marhákat Pestre 200—300—400—500 drb. számban. Tizenhárom gulyából szedték össze ezt a számot néha szegvári, mindszei, szentesi, orosházi jószágokból. Minden 100—150—200-as csoportot 3—4 gulyáshajcsár hajtott, sokszor kocsikisérettel is. Utjuk Hódmezővásárhelyről közvetlenül Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Lajosmizse, öcsa, Soroksáron vitt Pestre, mert ezeken a helyeken volt kiváltva a hajtva szállított jószág részére szükséges legelő, míg Pestre fölértek velük. Hajtottak még Pestre Békésgyula és Békéscsaba környékéről, továbbá Arad vármegye környékéről: Kondoros, Kunszentmárton, Kecskemét, Lajosmizse, öcsa. Békésről: Szarvas, Mezőtúr, Cegléd, Monor, Budapest. Nagyszalonta felől: Gyoma, Törökszentmiklós, Nagykáta, Budapest. Püspök-ladány, Madaras, Karcag környékéről: Jászapáti felé Gödöllőn, Szentendre határán át.

A LAJTOS.

A lajtosok bizonyosan megneheztelnének, ha még volnának, hogy a könnyenélők közé soroztam őket, pedig való, hogy a szegény ember életmódjától eltérőleg nem jártak se napszámba, se más dolgokra; abból éltek, ami a lajtból csepegett

Még artézikút nem volt Hódmezővásárhelyen, a lakosság a Tiszából, a Hódtóból, meg a város külső szélein az egyes ivóvizéről nevezetes kutakból hordta az ivóvizet, azért volt olyan sok kólikás, hasfájós, hideglelés ember. Jeles kút volt: a Szentesi-út végén a Cigányérben a *Korcsikkút*, a Hattyas-utcában a *Hattyasi-kút*, a Rárosi és Jókai utak kereszteződésénél a *Patkóskút*, Újvároson a Széchenyi téren a *Nagy Pál úr kútja*. Utcákon, udvarokon ásott kutak voltak, a II—III. kerületben *sírkutak*. 1863 évben, a nagy szárazság idején, a Hivő malommal átellenben a vasúti kubikokban levő sírkutakból egy eső kukoricáért adtak egy kanta vizet.

Az első artézikútát a város áldozatkészségéből fűrták 1880 évben az öreg templom mellett. A másodikat, melyet készítőjéről *Nagy András János kútjának* hívnak ma is, 1884-ben adták át a közönségnek. E két artézikút a város déli szélén fúratván, távol esett a nagy területen fekvő többi városrészekről. De azért messziről eljártak az artézikutakra és kantákban karon hordták a jó ivóvizet nagyobb gyerekek, legények, általában férfiak, nyakba kötötték a kantát kötélre, egyik elől, másik hátul csüngött. Az előbbi esetben a két kanta elhúzta a fiatalok karját, utóbbiban megnyomta a vállukat, úgy hogy pihentetni kellett a házak előtti padokon. Némelyek talyicskában, vagy kis kocsi-ban szalma közé helyeztek el 3—4 kantát, télen pedig kis kézi-szánkában s úgy húzták haza az ivóvizet. Csak akinek lova volt és gazdag helyen vitték kocsira tett hordóban.

Az ivóvizet akkor nagyon megbecsülték, csak ivásra és főzésre használták, mégis naponként kellett érte menni jó időben, rossz időben.

A lakosok nagy könnyebbségére voltak a lajtosok, akik helyökbe vitték az ivóvizet. A lajtos, akit *vizes embörnek* is mondtak, kerekekre alkalmazott, csapra ütött hordóban, lajtban hordta egy rossz vak lóval az artézi vizet utcáról-utcára. A kocsi rúdjára, vagy pedig a ló nyakára kolompot kötött, mely mindjárt szólott, mihelyt a ló megmozdult. A kolomp hangjáról tudták meg, hogy jön a lajtoskocsi és hogy közel jár-e már. Siettek kirakni a kapuba, vagy a dobogóra az üres kantákat. Az ilyen kapu irányában megállt a lajtos, leszállott az ülésből, az odavitt kantát egyenként elvette a vízrevárótól és a csap alá tartotta, ugyanakkor meg-

nyitván a csapat, a kantát teleeresztette vízzel. Ivóvizet, tehát szűkszájú kantával l krajcárért, széles szájú ú. n. *kemoncsés kantával* 2 krajcárért adott. Mindegyik városrészben volt egy-két lajtos, öreg emberek tudják, hogy az első lajtos a félszemű Faragó Péter hívó (nazarénus) ember volt, a második Suba nevű; Kis Sándornak pedig két lajtoskocsija is volt. Még arra is emlékeznek, hogy két véka krajcáros a volt Kissnek egy alkalommal a kantavizek árából. A tiszta lajtosból szívesebben vett ivóvizet a lakosság. Mikor az 1900 évek elején az artézikutak elszaporodtak Vásárhelyen, a lajtoskocsik is eltűntek.

A VŐFÉLY.

Ma inkább kérőnek mondják, de mindkét név alatt olyan embert értenek, kinek az a tiszte, hogy a házasulandó fiatalember részére megkéri a lányt házasság céljából, az esküvőhöz elkíséri, a lakodalmi ünnepet előkészíti, rendezi, ott felszolgál és felköszöntőt mond. Röviden szólva, a *fiatalok összeboronálása* az ő műve. Egyszóval: *házasságépítő*.

A kérő szerepére különös hajlammal bíró, ügyes, akkurátus ember vállalkozik, aki talpraesett beszédével mindenkinek kedvében jár, vidámságáért, jókedvééért nagy kedveltségnek örvend és bizonyosfokú tisztelet veszi körül. Tagadhatatlan, hogy akad köztük iparkodó, dolgos ember is, de a legtöbb mégis csak a szája után él, mert ez könnyebb, mint dolgozni. Van közöttük, ki napszámra is elmegy, meg nyáron aratásra gép mellé, de nem sok, mert a kérőt az eszem-iszom várja mindenütt, s az ital pedig ragad, mint a rüh.

A kérők ideje ősszel és télen van, vagyis szüret után kezdődik, mikor a bor kiforr (november 12-től) és tart húshagyóig, mely hat héttel húsvét előtt van.

Ezelőtt az 1850—60-as években ketten voltak. A *kis és a nagy vőfély*, aki versengtek a lakodalmi népség megnevetetésén. Abban az időben úgy volt, hogy mikor a fiatalember elérte 24-ik életévét és elindult házasodni, leánynézőbe a *kérővel*, két *követ-* vagy *pemet-asszonnyal* és egy *kulacsossal* indult el. A lányos házhoz azonban először a két pemetasszony ment el, megmondani, hogy *emberséges embereket várjanak kigyelmetek* s csak ha azok kedvező válasszal tértek vissza, akkor mentek el mindannyian és a kérő ünnepélyesen, hivatalosan megkérte a lányt. Ha a legény nem volt kielégítő, vagy a lányt nem adták még, tekintettel fiatal voltára, így adták tudokra az emberséges embereknek: *Másutt kereskedjenek kigyelmetek, ahun az Isten megmutatta, vagy: fiatal még, hadd emeljék a lány pártáját.*

Az 1880-as években már elmaradt a kíséret a kérő mellől és végezte el azok teendőit is. Mikor a béreslegény megunta legénységet, elment a kérőhöz és előadta:

— Egy lány kéne!

— Lőhet. Mid van.

— Ez a két karom, gúnyám, két esztendei béröm, mög egy zsebóráim.

— Na, mög az apai örökség (két nagy t.. egy indán) egészíti ki a kérő.

— Az is mög van, hála Istennek, feleli szégyenkezve, elpirulva a legény.

Pár nap múlva jelenti a kérő, hogy talált egy neki való lányt: *gűrübélűt, szögény embörnek valót*, itt, meg itt. Az időt is megbeszélik, mely órában mennek. A kitűzött időben odamegy a legényhez a kérő, öltözteti, csinosítja és oktatja, hogy viselkedjen a lány körül, barátságot mutasson, illetlen szavakkal ne éljen. Szépen felöltözködve indulnak el a nagy útra. Most már csak a kérő megy először a lányos házhoz, tudtára adni a gazdának, hogy egy becsületes fiatalember teszi látogatását úri házánál és szép eladó lányát óhajtaná feleségül, legényünk ezalatt a másik utcában sétál, vagy valamelyik szomszédban, vagy az utcasarki boltban várakozik. Bőrszivar vásárlása címén megy be. Hosszasan válogatja, ropogatja a szivarvégeket, míg kiválaszt két rövid szivart. Ha kiválasztotta és árát kifizette, még *piccet* (szivar-szipka) is vásárol a szivarhoz, mert úgy rangosabb, ha szivar-szipkából szívja a szivart. Érzi azt maga is, hogy mindjárt más az embör. Ismét fizet. De még mindig hiányzik valami, hogy rágyújthasson, hát vesz egy pakli *durranás masinát* is. A boltbélieknek feltűnik a legény huzalkodása, ünneplő öltözetéről megtudják, hogy *elindult, hogy a nap alatt van*. Meg is kérdik tőle, kit akar. A legény előbb rágyújt, megtéve mindent, hogy az idő mentül inkább teljen, azután is elkövet lehetőleg mindent, hogy az illetők minél kevésbé legyenek tájékoztatva arról, ami éppen legjobban érdekli őket. Más legény ellenben nem csinál titkot a dologból, mert hátha megtud közben valamit a leányról, vagy a családról. Szeme az utcai üvegajtón van s ha látja, hogy kilép a kérő a kis kapun, s még hozzá integet is a kendővel, siet hozzá, mert az integetés azt jelenti, hogy szívesen látják és elfogadják.

A múlt század utolsó negyedében azok az ósrégi és eddig mereven betartott szokások, amelyek az életnek legfontosabb megnyilvánulásaira vonatkoznak (lakodalom, temetés stb.) kezdenek elhanyagolódni. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a 90-es években tánciskola jött létre, amely az eddig egymástól elszigetelten álló két nem helyzetét megváltoztatta. A hatheti tanfolyam alaposan felbátorította mindkét nembeli ifjúságot. Ennek

folytán rohamosan növekedett azok száma, akiknek most már nem a kérő választott élettársat, hanem maguk kerestek maguknak. A kérő csak a külső formaságok véghez vivője lett. Így van ez ma is.

Az új körülmények között a kérő foglakozás, amely eredetében bizonyos ceremóniális összükségletnek felelt meg, most üzletággá fejlett. A népsűrűség emelkedésével előállott új szellem, amelynek a nép szemében legkonkrétabb megnyilatkozása a tánciskola volt, felnyitotta a fiatalság szemét, bátrakká tett őket, úgyhogy nem szegyeittek még azt se, hogy az utcán is körülvették a kérőt, a lányok úgy, mint a legények. A szülők is megszólították, sőt mikor a kérő a házuk előtt ment el és észrevették, *rákopogtak* az ablakon és behívták.

Az elemes kérő minden körülmények között elkommendálja a legényt vagy a lányt. Kikeríti a szülőket vagy elmegy a lakásra és dicséri a legényt vagy lányt azért az 1—2 mázsa búzáért, amit egyik részről, néha mindkét részről felajánlanak neki. Azonkívül *títkos fizetés* is van, amit az anyáktól, az apák tudta nélkül kap a kérő. Utcán, sétatéren, népkertben, séta közben vallatja a fiatalokat szándékuk felől. Azzal állít hozzájuk, hogy »tudnék egy magának valót«, pedig dehogyan tud, azt tudja csak, hogy az ilyen beszéd kedves a fiataloknak, amire könnyen kinyílnak és mondják szívük szándékát, így veszi ki belőlük mindazt, amire szükség van, amikor aztán könnyűszerrel rábeszéli egyiket is, másikat is. Sokszor kijátszotta mind a két telet, akik csak lakodalom után jöttek rá a turpisságra.

Elmegy a kérő a házakhoz is, felkeresi a lakásukon is a szülői hajlékból kirepülni szándékozókat. Ahol nagyon fogják, ott traktálják minden jóval, etetik, itatják. Mivel a legtöbb kérő szereti a potomot, evés idején megy látogatóba, hogy meghívják az asztalukhoz a szülők. Nehéz volna elsorolni azokat a hízelgő szavakat, melyekkel biztatja a házbelieket, akik bíznak benne, mint peres felek a fiskálisban.

Majd mindenütt olyan helyre szeretnék a szülők adni lányukat, ahol van a legénynek egy kis »van«-ja is, vagy legalább is majd jussol. Az a legkapósabb, akivel mindjárt vele megy a vagyon. Rögtön az után érdeklődnek, hogy mennyi vagyon mutatkozik és hogy várni kell-e rá.

A jó legény: jussos, nem kártyás, nem iszákos, engedelmes természetű.

A legények is így vannak legtöbbször, hogy bár a szép növési lányt kedvelik, ha pedig kicsi, zsurmó, testes legyen, mégis mindjárt nagyobb a vonzalom, ha a lánynak lesz egy kis van ja az anyai részről. Vannak olyanok is, akik nem bánják, ha félcsipejű is a lány, csak legyen utána valami.

A vagyon utáni törekvés abból a meggyőződésből származik, hogy vagyont szerezni nem könnyű, de nősüléssel könnyen elérhető, azért ezt az életben legtöbbször csak egyszer előforduló alkalmat sokan nem akarják elszalasztani. A kevésbé lelkiismeretes kérő, ha nincs vagyon, huncutsággal segít magán, mert csak azzal törődik, hogy megkapja a fizetését. Beszél a feleknek, ahogy csak bír. Összeszorítja markát, csak a hüvelykujja áll ki, élénken gesztikulál.

A lányos háznál így beszél: Jól mögértsék kentők, a mi legényünk így áll ni: van Dorozsmán ház, mög nyomási föld, Szatymazon szálló, még a takarékbán is van pénz. Mögértötték?

A szülők boldogan bólongatnak a jót mutató beszédre és örömmel adják oda lányukat a kérő által vezetett fiatalemberhez.

Lakodalom után persze kitudódik a valóság, de már akkor nem lehet visszacsinálni a megtörténtet. Hiába veszik elő a kérőt, az azt lelköli, hogy ő nem hazudott, mert megmondta világosan, hogy a legény úgy áll, mint az ujja = semmije sincs. Az is igaz, hogy Dorozsmán van ház, meg nyomási föld; senki se tagadhatja, hogy Szatymazon nincs szálló; azt is tudja mindenki, hogy a takarékbán meg pénz van, csak hát mindez nem a vőlegényé. Amit ő nem is állított a világért se.

Komolyabb kérő nem ugratta be a szülőket, se a fiatalokat a házasságba, ha nem látta jónak.

A kérő is szokott bajba kerülni, mert a legjobban indult házasság is abban marad az asszonyok nyelve miatt, akik *elbeszél*ik a legényt, mivel mindegyik a saját lányának szeretné megszerezni. Ilyen esetben próbálja kiköszörülni a csorbát, de ritkán sikerül neki is.

Ha a fiatalok meg vannak elégedve egymással, két vagy három napra meglesz a *kézfogó*. Elmennek *kézadásra* a paphoz, beiratkoznak és a következő vasárnap kihirdetik őket előszörre a templomban. Otthon várja őket a sok jó étel, ital. Borozgatás közben a vőfély átadja vers kíséretében a vőlegény ajándékát, papírba göngyöltetett pénzt (5 — 10 ft.) és gyűrűt, a lány pedig gyűrűt és selyemkendőt. Ezzel eljegyezték egymást, jegyet váltottak. A kérő vezet be verral az eljegyzést, melyben virágos zsebkendőt kér, mikor megkapja, megköszöni versben.

Egy hét múlva, második kihirdetéskor van a *csókolódzó*. Estefelé elmegy a legény a kérővel a lányos házhoz. Asztalhoz ülnek és evés közben a vőlegény kioldja a nagykendőjét, kirakja belőle a gyönyörű piros, mosolygó almát, melyből mindenki eszik, aki a csókolódzón jelen van. Majd feláll a kérő és így szól: Kedves fiatalok, nagy szerencsétlenség érte a mi gazdánkat. A kis szobában egy véka tiszta rizksásája kiszóródott, ti még fiatalok vagytok, szedjétek menjétek. Azzal egy asszony kivezeti őket a kis házba, ahol híre sincs a kásának, csak ürügyül hozta fel a kérő, hogy a fiatalok

minél tovább együtt lehessenek. Ekkor csókolja meg először jegyesét az ifjú.

Csókolódzó után megkezdzi a kérő a *hívogatást*. Ezelőtt a kérő mel-
lén színes szalag lógott, kalapján bokréta, ma nincs rajta ismertető
jel. 60—60, sőt 140 házat is meghív a lakodalomba hívogató verssel.

Harmadik kihirdetés után egy pár nappal, rendszeren szerdán
van a lakodalom. Előtte való nap az *ágyvitel*. Az ágyneműt, búto-
rokat versben kéri ki a kérő, sokat alkudik, míg odaadják. Utána
censurára mennek a paphoz, aki a vallásban való jártasságukról
vizsgálja meg őket. A kérő oktatja, tanítja a fiatalokat, kivált ha
iskolába nem jártak, hogy körülbelül mit kérdez a lelkiatya és
ügyel arra, hogyha már semmit sem tudnak, legalább a miatyánkot
tudják.

A következő nap megy végbe a lakodalom, amikor a lány
elbúcsúzik szüleitől, testvéreitől, barátaitól, szomszédaitól, elmegy
az Isten házába, hol összeesketi vőlegényével a pap. Visszatérve,
megkezdődik a reggelig tartó multság. Mikor hazamennek a lány
új szállására, a menyasszony kendőt ad a kérőnek. Kezdetét veszi
a tánc, amit a vacsora szakít meg és éjfél után a menyasszony
felkontyolása a menyasszony táncával, amit a kérő kezd meg.

A kérő nemcsak a lakodalom itt említett főbb mozzanatánál,
hanem minden újabb történésnél verset mond. Egyik mondókája
szerint annyi verset tud, hogy el nem bírná 60 vagy 70 ló, még a
köröm alatti feketéről is tud verset. Ami ha betű szerint nem is
felel meg a valóságnak, annyi igazság mégis van benne, hogy egész
este ő tartja ébren a jó kedvet tréfás verseivel.

Hajnalban a kérő elköszön s maga is hazamegy.

Van még egy szerepe a kérőnek, mikor a lakodalom után egy
hét múlva a *kállátót* tartják, itt is jelen van és verset mond a fiatal
házaspárra.

A kérő fizetése különböző, szegényebb helyen kevesebbet, jó-
módúnál többet kap, ahogy megalkudnak. Volt olyan hely, ahol
nem tudtak pénzt fizetni, hanem 2 mázsa búzát adtak; ahol pénz-
zel fizették ki, 3 ft.-tól 10—15 ft.-ig szokott kapni. Általában 10
pengő a fizetése, amit legtöbb helyen megtoldanak kalács, hús óé
bor adományozásával. Ahol feslik, ott addig alkuszik, míg meg-
duplázza, néha négyszerezi is a szokásos díjazást.

A kérőből öregségére halottbejáró lesz.

A FUNERÁTOR.

Négy nap óta haldoklik az öreg Nagy Sándor, a szomszédban.
Véggel van a ház az utcára. Az utcafélén lakik a veje, Bán Imre
tálas, feleségével, Rozikával és az asszony testvérével, Eszkóval.

A belső szobában haldoklik az öreg Sándor bácsi. Az első ház egyszersmind a műhely is, ahol a nagy eset ellenére zavartalanul készül a tál, tányér, egyik a másik után. Egész nap jönnek-mennek a látogatók, valamennyi bevágódik a műhelybe is egy-két szóra.

Ahogy kijön a sógorasszony Sándor bácsitól, egyenesen a műhelybe tart. Kérdéssel fogadják:

— Na, mit csinál? Mőgismerte-é?

— Nem, — feleli a sógorasszony és leül. Apjáról, anyjáról, Pál bátyjáról beszél. Odaát van mán, csak a halottakkal komázik. Szödörjes a mejje. Összemönt a szálas embör. Kicsi koporsó köll neki. Hát, az a nyócvannégy esztendő! Egész mögérött. Jobb is neki. Tegnap úta álamén mindön. Igaz, hogy a hétön csak egy almát övött. A subát nyalogatta, amivel be van takarva. Eddig mindég fázott, most melege van, mert piros. De olyan *tarjagos piros*. Az lösz a vége, hogy elalszik. Csak csont, mög az összeaszott búr.

Jön a másik sógor asszony is.

— Elköszöntem tüle. Nem szólott se jót, se rosszat. Akkurat úgy van, mint szögény uram vót: ő is egész éccaka beszélt. Ki akart mönni a nyomásra. Föl is ült a maga erejébül. Röggel gyütt Zsófi, mögrázta: István bátyám! Nem szólott. Egyet horkantott, osz möghalt. Sándor bátyám is akkurat így jár. Élhetött volna még (súgva mondja) Eszti (a Sándor bácsi lánya) nem bánná . . . na, nem szólok sömmit. ... (legyint). Odaszámít, hagy mönjön, nem köll emelgetni.

Újabb látogató érkezik, Bodrogi szomszéd, Sándor bácsi 77 éves cimborája, aki félpipa dohányát is odaadta neki, ha nem volt Sándor bácsinak, ömlik a könny a szeméből, lecsorog a fehér borostás szakállán.

— Itthagya a komája, Bodrogi szomszéd, — mondja neki Bán Imre.

— Majd utánna mék.

— Esmélt-é?

— Csöppet se. Mőgtapogattam kézit, lábát: hideg mint a jég. Éccör fölvetötte a szömit, de mindjárt lehumta. Nem is nyitja ki többet! Nem mesél többet! Jobban sajnálom, mint a nemtomkit. De hiába. Elgyütt az ideje. Mőg kék beretválni, még van benne melegség.

— Eredj be Imre, nézd meg mit csinál — mondja Rozika aa urának. Imre jön vissza.

— Na?

— Nem akar itthon húsvétolni, csuklik mán.

— Mőgösmert-é?

— Nem. Hiszen nem lát, halálhályog van mán a szömin.

— Eredj Eszkó, — szól Rozika a húgának — mond anyámnak, gyűjjön át. Aszonta, ha rosszabúl lösz, szójjunk neki.

Kocog Laziné, ki a másik háznál lakik. Sokáig bent van á betegnél.

— Nyilván mögvárja, míg be végzi. . . kezdi mondani Imre de be se fejezi, jön Laziné. Mindnyájan ránéznek, lesik a szót a szájából.

— Elhúzhatja még egy pár nap is. Egy fél almát attam neki, mögötte könyérrel, elmajszolta. Beszél. Ez a halál szele. Aszondja, mindön szórszála ragad. Itt fájlalja (mutatja) a mejje tájékát, hasigat a szíve környéke. — Nagyot sóhajt s más hangon folytatja: de, hogy möhet össze ilyen kicsire az embör! Majdcsak akkora, mint mikor mögszületött. Elkopott. Az a nyócvan egy néhány esztendő elkoptatta.

Mikor már így *lenehezedik* a beteg, hogy *készen van*, a hozzátartozói elüzennek a *bejáróért*, akit régebben funerátornak mondtak. Mire odaér, a beteg *bevégezte*, vagy nem sok idő múlva bevégzi földi életét. A halál beálltával a bejárónak megkezdődik a hivatása és a temetés befejezéséig tart. ő a temetésrendező. Kötelessége: a kerületi orvostól a halotti bizonyítvány kiállítása, azzal megjelenni és bejelenteni a halottat az anyakönyvvezetői hivatalnál, 1895 okt. 1-ig az egyházak lelkészeinél voltak az anyakönyvek. Az egyháznál befizeti a párbért. A papnál megbízatásához híven elmondja, mikor és hogy temetik a megboldogultat, énekszóval, vagy prédikációval. A nagy gazdát, előkelő állású urakat *három óniával*, vagyis a diákok énekkarával A nagyon szegény: *ingyenes halott*. Jelentkezik a kántornál, átadja neki a halotti bizonyítványt, majd az elemi iskola V—VI. oszt. tanítójánál 4 vagy 6 ú. n. *halotthoz járó gyerekért*, kik a halottat kiénekelik a kántor vezérlete mellett. A temetésre járó gyerekek kirendelését az egyház 1900. év okt. 10-én beszüntette, azóta csak a kántor énekel. Kimegy a temetőbe a sírásást elintézni, esetleg sírhelyet váltani. A harangozónál pedig a harangozást beszéli meg, lelkére kötvén, hogy *szépen harangozzon*, vagyis ne kolompoljon, mint a birka, hanem arányos tempóban, egyforma ritmussal. Itt is, ott is a díjakat fizeti. Fiatalok temetésekor ő gondoskodik fátyolos legényekről, lányokról, kiket a családhoz tartozók és jó barátok közül gyűjt össze. Ahol gyászjelentést nyomtatnak, azokat széjjelhordja. Közvetlen temetés előtt kocsin megy a pap és kántorért, azok lakásába. Elöl ül a kocsissal. Minden más kötelességét gyalog végzi. Gyalog kíséri ki a temetőbe a halottat, amikor mindig a kántor balján megy. A sír behúzása után meghívják a halotti torba, honnan ezelőtt nagy gazda helyről paprikás húst vitt a harangozónak, meg bort, pálinkát, ha soká és szépen harangozott.

Idősebb korban lesz a szegény ember funerátor, 50 éves korától. Béres, unott munkás volt s mikor már terhes, nehéz a dolog, könnyebbet keres, lesz belőle funerátor. Itt nem kell dolgozni, csak sétálni. Olyanok szoktak halott bejárók lenni, akiknek van egy kis megélhetésük s amit a bejáróságért kapnak, csak segítség. Felesége is közreműködik néha, fűrösztli a halottat.

A bejárók csöndes emberek, s most már 50 éves korban józan életűek. Ünneplő magyar ruhában, csizmában, gyalog járkálnak dolgaik végzésére, kezökben bot, írások, gyászjelentések. Özvegy-asszonyok is szoktak bejárók lenni. Voltak olyan bejárók is, akik nem állandóan foglalkoztak a haláleset alkalmával végzendő hivatalos ügyek végzésével, hanem életükben egyszer-kétszer tették meg szívességéből.

Szatmáry József funerátor feljegyzése 1864-ből:

egy pompa	2 új forint	
a kiharangozás	1 új forint	
a csöndítés	30 krajcár	
a beírás	20 krajcár	
a papnak	3 új forint	15 krajcár
a kántoré.....	1 új forint	
az orgonáért	1 új forint	
a gyerekeké		2 garas.

Az énekes gyerekek 1891-ben 4 krajcárt kaptak az énekszós halottól, a predikációs halottól 6 krajcárt. Két kántor lévén abban az időben, a város keleti fele az egyiké, a nyugati fele a másiké volt. Ha a halottat a másik rész temetőjébe vitték az esetben a díjak megduplázódtak. Az ilyen halottat *duplás halottnak* mondták. Akit muzsikaszóval temettek, az is duplás volt, bármelyik temetőbe kísérték is.

A világháború alatt, még inkább utána, nagyon elfajult ez a foglalkozás. A temetkezési intézetek is megszorodtak, nagy lett a versengés, úgy, hogy 5%-ot adtak a bejárónak, aki oda viszi a vásárlókat. Ezért az 6% könnyű keresetért aztán mindenfelé tudakolja, hol van nagybeteg. Jártában-keltében megáll utca-sarkokon beszélgetni, sokat forogván a nép között, nemcsak érdekes újságokkal szolgál, de beszéd közben kiveszi belőlük azt is, hol van olyan beteg, aki nemsokára itthagya a csizmát és deszkaáruló lesz. Ismerősöket megszólít ebből a célból. De be is súgják neki. Némelyik bejárónak egész kémhálózata van. Ellátogat előre olyan betegekhez, akikről nem is gyanítják a hozzátartozók, hogy már elkövetkezik a végórája és példálózik a család előtt, hogy majd eljön *akkor is*. Hetekkel a halál bekövetkezése előtt elmegegylátogatni a beteget, mint »jó szomszédot« és húslevest rendel az

intézet számlájára a betegnek, hogy mentül inkább lekösse, lekötelezze a családot a maga számára. Jelenti az intézetnek, hogy kilátás van halottra, ott ólalkodik a beteg lakása körül, hogy meg ne előzhesse más valaki célja elérésében és azon jár az esze, melyik intézethez vigye a vásárlókat, a rendelőket, ahol megkapja a percentet.

Most már nem kell hívni a bejárót, ott van, mikor nincs ig rá szükség. Ezelőtt is a szája után élt a bejáró, mégis komolyabb, a szomorú esethez illőbb volt viselkedése, nem a mai kirívó, kapzsi üzérkedés. Ma a bejáró egy személyben kérés is, az asszonyok közül pedig a »hadiözvegyek« végzik ezt a nem szép üzletet.

Addig végzik ezt a foglalkozást, míg a járkálást győzik, végre kikopnak ebből is.

A HALOTTAS EMBER.

Gyászhuszároknak, testőröknek, meg halottvivőknek, halottkísérőknek is mondják. Az 1890-es évek elején kezdődött, hogy a temetkezési intézetek, vagy amint akkor hívták, a *koporsós boltosok*, ahol kívánták és megfizették, 4 vagy 6 egyenruhás embert rendeltek ki a halottasházhoz, akik temetéskor a lezárt koporsót kihozták a szobából az udvarra és feltették a ravatalra, székeket hordtak a gyászolók és jelenlévők részére, a koszorúkat a koporsó mellé elhelyezték, nagy kegyeletmutatással tettek-vettek és maguk is a ravatalhoz állottak fejtől és lábtól. Végtisztességtétel után a koporsót kivitték az uccán álló halottaskocsira, valamint a koszorúkat is s mikor a gyászmenet megindult, a halottaskocsi mellett két oldalt haladba kísérték a temetőbe a halottat, ahol ők vették le a kocsiról és letették a sír mellé a földre. Innen a sírásók eresztették le kötélén a sírba. Előkelő, vagy gazdag helyen a halottasház kapujában állott egy díszruhás ember, nagy bunkós díszbot a kezében a halál bekövetkezésétől a temetőbe kísérésig, referált az érdeklődőknek, ki a halott, hány éves, milyen betegségben halt meg, mikor temetik stb.

Eleinte piaci legyek, vagy azokhoz hasonló vállalkoztak erre a munkára, akik nyáron a díszruhában jobban izzadtak, mint más a kapálásban, de mert dolgozni nem kellett, vagy csak annyit, amennyit szíveségiből is megtesz az ember ilyen esetben, alig tartott pár óra hosszáig és mégis jobban fizették, mintha egész nap nehéz munkát végeztek volna, szívesen beöltöztek a díszruhába. A kísérők 2 pengőt, a kapus 6 pengőt kapott.

Később komolyabb, megbízhatóbb családok emberek jelentkeztek gyászhuszároknak, kivált kocsisok, akik a lovak befogásánál tudtak segíteni. A háború óta pedig a munkaalkalom hiányában valóságos tülekedés van ezért a könnyű keresetért. Egyik

a másikat kitúrja, mert nagyobb szál ember, derekabb, erősebb, mutatósabb, fényesebb csizmája van, mint a másíknak. Ma már nincs olyan temetés, legyen az gazdag vagy szegény, ahol gyászhuszár ne lenne.

Minden koporsós boltosnak megvan a maga állandó 6—10 embere, akiket temetésnél alkalmaz. Nem állandó foglalkozás ez, esetenként kapják a fizetést, mégis a gyászhuszárok más komolyabb munkát nem végeznek. Ott lebzselnek a bolt körül, megtudni, van-e halott. Különösen télen és tavasszal tartanak oda, amikor még nincs munka, csakhogy egy kis keresethez jussanak. A legrosszabb időben is elmegy az ilyen ember megnézni napjában kétszer, van-e valami? hátha valami zsiros borraivalót nyomnának a kezébe! Akkor örül, mikor más szomorú. Ha ott van a temetkezési vállalkozónál, segít a lovat ki- és befogni, a halottaskocsit mosni, szerszámot pucolni, tisztítani a pokrócot. Akad olyan is, aki a fejfára a betűket vágja.

A könnyű kereset, mint említettem, minden komolyabb munkától eltántorítja őket, inkább eljárnak kártyázni, pletykáim. Az asszony lendít valamit a háztartáson disznóhízalással, kenyérsütögetéssel, krumplikofázkodással.

Ha kiöregszik, piaci légy lesz belőle, tengődik.

A HORDÁR.

Nem a nagyvárosi pirossipkás, számmal ellátott hordárokra kell gondolni. A vásárhelyi hordároknak ezelőtt nem volt egyén-sapkájuk, éppen olyan fakó, foltos, napsütötte ruhában és csajla kalapban jártak, mint a piaci legyek, egy fokkal voltak azoknál különbek. Ami legjellemzőbb rájuk, az, hogy kenyérkeresőszerszámuk a saroglyás talyicska volt, azon tolták rendeltetési helyére a rájuk bízott vinnivalót.

A hordárok 30—50 éves, meglett, erős emberek voltak. Iparengedélyre nem volt szükségük, de nem is kívánta tőlük senki se. A *kis piacon*, a mai János-téren, a vásárlás szélében levő Szarvas-vendéglőhöz vezető járda mellett volt a helyök. 6—10 volt. Nyáron délelőtt átellenben, a zsidótemplom oldalán tartózkodtak a hűvösön. Máskor az Újvilág-utca végén. Itt volt a zsidóság zöme, piaci napokon forgalmas hely, útban esett a vasúthoz is. Hetipiackor, kedden és pénteken, a városháza alatti kőfal mellett is megjelentek, ahol a bőrt, tollat és aprójószágot adták, vették. Alku szerint kapták a fizetést, de egy talyicskára való teher hazaszállításáért 1 frt.-ot kértek és kaptak. Vasútra is eljártak podgyászért, amit hazatoltak. Szegényembernek hurcolkodtak. Ablakvasat, deszkát stb. szállítottak. Volt köztük

legalább egy olyan is, aki háton hordta kötélbe kötve a kuffert, csomagot.

Ha nem volt dolguk, a járda mellett egymás végében sorakoztatott saroglyás talyicskájukon aludtak az erős napsütés ellenére is. Fejét a talyicska karfájára tette, úgy aludt. Ha nem aludtak, beszélgettek, pipáltak.

Télen a Szarvas-vendéglő istállójában melegedtek. A boltosoknak szállították az aprófát és csináltak is ölfából.

Úton, útfélen, amerre jártak, felszedték a csutkaszárat, kukoricacsutkát, darab fát, mindent, ami elhullott és odakötötték a talyicska alá, úgy vitték haza.

Behívták házakhoz és adtak nekik egy tányér levest, amiért vizet vittek s apró szolgálatot teljesítettek.

A hordárok szeretik az italt, ők a depók legbiztosabb vendégei. Mint nagy ritkaságot említik, hogy volt köztük olyan is, aki házat szerzett. De a legtöbb élni is alig tud, nemhogy szerezni.

Így dögönyözi hóttig az életet. Ha elöregszik: koldul.

Ma a háború rokkantjait utánozzák, hogy nagyobb szánalmat keltsenek az emberekben. Megáll a sarkon, keze, lába reszket, mint a gránátnyomásos rokkanté, máskor meg olyan bátran megy, alig győz az ember vele lépni.

A GYÜVŐ-MÖNŐ EMBÖR.

Városi lakos. 30—60 éves. Korábban rissz-rossz béres, kocsi volt, később pedig házpásztor, vagy kéregét ő lesz. Virágjában nyáron a hűvös, télen meg az enyhe oldal a hazája. *Kunhátas*: a dolog nem kenyere. Egész éven át, naponta mindig van valami mehetnékje. Lekötöttsége, megbízatása a valóságban soha nincsen. De *mindig útban van, mint Kan Sári*. Ha valahol azt hallja, hogy a nagy forgószél valahol a város végén, a Cigányérben kidöntött egy fát, képes a város másik végéről odamenni, hogy igaz-e? Gyüszménköl hajnaltól esthajnalig. Hébe-hóba, ha kerül egy-egy bejárás a paphoz, megymás, pár fillért kap. Folyton *pöslet*, most a gyerek gazdájához viszi a tisztát, máskor a komáék ángyafia ügyében tüsténkedik a városházára. Legtöbbször siet, de minden kapuban megáll. Dolgának se oka, se foka. Közben, ahol csak megkínálják: eszik, iszik. Van rá gondja: szűk eszterdőben sem hal éhen. Kiskapuban, fosztókában, ahol a törvényt hasítják, ő a mester. Különben nagyon ártatlan ember, nem bántja a másét, sőt ha gyüszménködésiben észre vesz valami nem törvényes dolgot, hát rávezeti az igazság öreit. A piacon mindig csak az ócska lábbelik közt kutaszkodik, mert az Uristen minden

lábbelije kevés neki. Végesvégig a családjá tartja el. Mikor meghal: megkönnyebbül utána a föld.

A PIACI LÉGY.

Ki kell igazítani a címet többes számra, *piaci legyekre*, mert bizony nemcsak egy van ebből a fajtából se: csapatostul vannak,

Ugy volt az régen, hogy dolgozó munkásembert csak a város-háza előtti piacon lehetett kapni. Ma is a piacra mennek a munkát kereső szegényemberek és ott fogadják meg őket a gazdák, ahogy megegyeznek. Nyáron reggeli 6 órakor, télen 8-kor már ott vannak és várják a munkaadó gazdákat. Különösen vasárnap délelőtt vannak nagy számmal és lepik el a piacteret, kikhez még 10 óra tájban a templomból kijövők nagy része is csatlakozik. Itt beszélnek, tárgyalják meg pipaszó mellett a napieseményeket, híreket, munkabéretet, bajaikat, családi életük folyását. Csak délre, harangszóra mennek haza. Hétköznap azonban a munkára el nem szegődött dolgozó emberek 10 óra fele, mivel akkorra beszerzik a munkást, elmennek haza, a házkörüli dolgot végezni, akik ottmaradnak, azok a piaci legyek. Soha sincs a piac ezek nélkül, 6—10 mindig van belőlük ott télen, nyáron, őszön, tavaszon egyaránt, délelőtt csakúgy, mint délután.

A piaci legyek a lézengők közé tartoznak, olyan emberek, akik kevés dologgal beérik, a dolgot nem szeretik, hosszabb időre el nem szegődnek. Reggeli harangozás előtt felmennek a piacra, várják a szerencsét és csak naplement előtt hagyják ott. A piactéren pipálnak, köpködnek, azért *köpködőknek* is hívják őket. Húszan-narmincan összepréselve hallgatják a középen álló, ágáló kolompost, szóvivőt, előcsahost, aki hirdeti a szocializmust, kommunizmust, az állam és társadalom rendjének felforgatását. Teszik a törvényt kedvük szerint. Nem jól van a világ berendezve, egyiknek annyi sok van, a másiknak semmi. Ha egy úr vagy gazdaember megy el, mindjárt megjegyzi: ezt is mink tartjuk! Mindig beszélnek, ha nem politikáról, ami éppen szemük elé kerül, lóról, kocsiról, földről, pénzről. Milyen hely van ennél, vagy annál a gazdánál, nem adtak enni, csak paszulyt. Semmi se jól van nekik. Régen azt mondták: »Jó volna már egy háború, majd jobb világ jönne!« Most meg a háborút szidják: »Hasztalan voltunk oda!«

Az ilyen munkakerülő piaci legyek vadon nőnek fel, se szülei nincsenek, se gyám nem törődik velük. Itt találunk magukhoz való testvért a piacon. Nincs dolog, mondják szüntelen, de ha valaki hívja dolgozni, annyi pénzt kérnek, hogy szó se lehet arról, hogy meg tudja adni a munkaadó. Azt mondják, hogy ők a nap-

számfenntartók, nem engedik letörni. Némelyiknek a hám a nya kában van állandóan, de talyicskája nincs. Ha sikerül valami munka, mástól kér talyicskát. Mert nagy ritkán dolgozik is, meg reszkíroz egy-két napot, de nem is kell tovább, örül, ha nincs ott. Azt is megteszi, hogyha mégis eláll megfelelő munkadíjért, foglalót kér, amit eliszik, de dolgozni nem megy. Újra eláll, újra az előbbeni módon cselekszik. Tanítják egymást, hogy kell becsapni a munkaadót. Nyolcvan krajcár napidíjért szóba sem állnak a munkaadóval, hátat fordítanak neki. Néha annyian vannak, hogy komolyan veszélyeztetik a rendes emberek keresetét. A munkaadók előítélettel vannak irántuk, azt tartják, hogy piacon nem lehet jó munkást kapni, csak dologkerülő megy oda. Meglátszik ez a külsejükről, mert a dolgos ember szelídebb kinézésű és pirosabb színű.

Tüntetéskor, zendüléskor a piaci legyek az elsők a kiabálásban: Kenyeret és munkát! Az asszony a szopósgyerekekkel járja a hivalt: Segítsenek!

A piaci legyek közt van olyan is, aki megnősül. Elvesz szolgálót. Úgy szokták mondani, hogy *rossznak rossz a fele*. Úgy is van. Mindkét részről azt hiszik, hogy a másik fogja eltartani őket. És bizony nélkülöző, rongy életük van. Az asszonynak kell takarítani eljárni, úriházakhoz mosni, vasalni, tanyára acatolni, répát kapálni, meg kofázkodni. Ócska ruhát árul megbízásból, de ha eladja, az árával ritkán számol be. Ha nem kel el, elhasználja ő, vagy az ura. A legtöbb összeáll, összeszövetkezik hozzáillő, rossz nőekkel, sarkonfordultakkal, s ha nem keres nekik, elkergeti, mert nem tudja eltartani. Vagy ha van az asszonynak földje, vagy valamicskéje, kihasználja, s ha elfogyott, túlad rajta. Az ilyenek gyerekei kenyérért visznek vizet a szomszédba.

Néha-néha mégis csinál könnyebb dolgot, hogy egyen valamit. Kofák körül ólalkodik, segít vinni a kosarat, amiért adnak neki rothadt almát, vagy 10—20 fillért. Vasútról kuffert visz haza. Máskor vizet visz, talyicskán örletni valót, cserélni valót, a tóból hazahozza a zöldséget, feltolja a piacra a mesterember árulnivalóját, meg a sátort, vásárkor a vásárosok portékáját tolja ki, piacról a vett dolgot, mészárosnak a ringfáját, cserepesnek (gölöncsér) a készítményeit, tányérokat, bögréket, kantákat, köcsögöket. Mindez krajcáros kereset.

Délben nem megy haza, a piacon marad. Ha keres, eszik, ha nem, akkor koplal. Ott szátyonganak a vendéglők udvarán, a moslékot kiviszik, udvart felsöpörnek, amiért a megmaradt kenyeret és csontot kapják, néha pár krajcárt is. Sokat éheznek. Száraz kosztot élnek, soványak.

A délután éppen úgy múlik el beszélgetéssel, pipálással. Pipálnivalójuk úgy van, hogy sorra járják a padokat és az ott

elhajigált cigaretta- és szivarvégeket összeszedik, meg amit vendéglőkben kisöpörnek.

Kopott, sokszor rongyos ruhákban járnak, kivált öregségükre.

Estefele, mint aki jól végezte dolgát, hazamegy. Kétszer eszik.

Tavasszal korán ott sütkéreznek a Sas-vendéglő, meg a Dosics-ház (ma: görög palota) sarkán, támasztják a görög egyház falát, pipálnak, köpködnek. *Mérműköknek* csúfolják őket, akik azt mérik, ki milyen messze tud köpni.

Nyáron a piactéren vannak, fahűvösébe húzódnak, járda szegélyére, vagy egy téglára ülnek, az artézi kút kávjára, medencére, környékére, publikál őszekre és lépcsőire. Bagóznak, köpködnek, a nagy melegben a légy lepi őket. Este elmennek dinnyeföldre lopni, mert a dinnyéért nagyon csengnek.

Ősszel lesik a letörött kukoricát vivő kocsikat és ajánlkoznak fosztani, hogy főtt kukoricával jóllakjanak; szüretkor szedőnek, cseber vivőnek, amikor a napi jó eleségen kívül egy kis jövedelem is sikerül].

Télen rövidebb ideig az épület mellett toporognak egyhelyben, ahova a nap süt. Van, aki tollaszsídonál dolgozik, viszi a tollaszsákokat. Ha nincs senkije, istállóba húzódik. Havat lapátol, fát vág evésért, dohányért.

Van olyan is köztük, aki lopásra is ráfanyalodik. Télen leginkább lopásból él.

Van, aki annak örül, ha nő a család, mert azok szolgálnak, ő meg a gyerekei keresményét feléli; felesége mosni jár, varr. öregkorban is lesznek piaci legyek, mikor már munkaképtelen aa ember, csinálná, de nem tudja.

Az a vége majd mindegyiknek, hogy vénségére koldul, szeretet házba kerül.

A TÖTTE-ROSSZ EMBÖR.

A címben foglalt kifejezés bizonyos tekintetben homályos. Jelentésével a közhasználatban mindenki tisztában van. Eszerint *tötte* = nagyon (pl. tötte rossz embör, tötte rossz gyerök, tötte szövény). Eredetének magyarázatában önként adódik az efféle feltevés: tötte-tette-dolga, vagyis tötte-rosszembör — olyan, aki nem az Isten szegénye, hanem a saját ügyefogyottsága, restsége folytán szegény. Természetes ellentéte az ilyen ember a mindig szorgalmas, munkában foglalatосkodó, dolgokban tehetetlen embernek. A családi élete hét szükesztendő. De ő a megtestesült birkatürelem, buja, állja a rajta véghez vitt pocskot. Rászolgál.

A lézengök közé tartozik. Szántó-vető ember volt valamikor,

de csak addig, míg a tők kisült. Adót nem fizet 30 év óta. Nem iszik, nem kártyázik, de nem is dolgozik. Fél a dologtól; egy porcika sincs benne, ami kívánná a dologfélét. Az asszony tartja el, azon élösködik, ha az asszony nem volna, éhen pusztulna, mint a szomszédék kutyája. Nem dolgozik, nem megy sehova, bent van a házban és örökösen pipál. Ez az istene: a pipa, azt szívja reggeltől esteiig. Nem csoda, ha felesége egész nap pöröl, veszekedik vele.

Tavaszi fele már kölcsönbúzáat esznek, de ez sem izgatja, majd lősz — gondolja. A házteteje rossz, majd megcsordul az eresz, de azért otthon van. Nem megy a városházára egy kis segílyt kérni, mint a többi szegény ember. Mikor már úgy süt a nap, mintha ki volna vetve adóba, hogy az ember majd megpossad a melegben, akkor is bent van a házban. Arra is lusta, hogy megnézzé a tyúkokat, megtojtak-e? Ugyan jobb is, mert agyontaposná a kislibákat, csirkéket. A malacok is kornyikálnak, de fülét se mozditja rá, eszébe sincs, hogy megnézné, hogy enni adna nekik. Egész nap lopja a napot. Mikor az asszony küldi kövezéshez, kubikra, hogy legalább az étit megkeresse, azzal védekezik, hogy se ásó, se kapa nincs, nem mehet dolgozni. Sok veszekedésre felmegy a piacra, de az aratást nem vállalja hetedén, hogy meg ne fogadják. Harmados kukoricaföldet se fog, mert drágálja. Még a sipkát se teszi le, pedig mindenki kalapban jár. Ő csak ül bent a szobában sipkában, foltos nadrágban, foltos csizmában.

Nagy ritkán különös istencsudájaként történik meg, hogy nyáron keres egy pár köből életet, de azzal aztán azt hiszi, hogy esztendőig megérik. Nem is megy máskor kaszálni, aratni. Egy szem ennivalót nem keres, otthon lebzseli el az időt. Feleségének sok veszekedésébe kerül, hogy a libákat elhajtja valamerre. Neki mindig jól van a feje alja. Szívja a pipát, olyan lélökkal szívja, hogy majd mindennap elrág egy krajcáros pipaszárat. Alig szól egyet-kettőt. Arra is lusta, hogy a legyeket elhajtja a szája széléről. Az udvar felseprése nem kerül annyi fáradságába, mint az asszonynak, míg rá tudja venni.

Ősszel más szegényember viszi haza a részt, neki a szeme koppan tőle. Nem szeretett kapálni menni, majd eheti a kukoricás kenyeret, ha lesz. Még a dér meg se csipte a tököt, már azt sütik. Pipál egész nap, zsidóháton vágott dohányt, ha elfogy, krumplilevelet, meg töklevelet.

Télen bent van a szobában, ott is a kuckóban füstöli a bent-azorult legyeket. A havat kellene hányni, de fél, hogy kialszik a pipája. Hiába küldi az asszony a gazdáékhoz kukoricát morzsolni, meg fát vágni, nem megy, fél, hogy feltörük a marka. Füstől örökösen. Mindig kéri a pénzt: »adjál anyjuk egy kis dohányravalót«. Ha nem kap pénzt dohányra, szívja a krumpli-

levelet, mely bár csípős, vagy tán azért, mégis jó. Szorultságból még a téhennek való csuhéjt is fölszipákolja. Egész esztendőben nem fordul meg a szájában egy kis juhhús, de azért nem mozdul ki a házból, alszik, pipál. Gesztenyés dinkatököt, meg fahajú tököt esznek. De az is elfogy mihamarabb, mert a javát felvitték a piacra, hogy egy-két krajcárt lássanak. Nincs mit enni, még se törődik, mi lesz velük. Otthon ül, még a *köpködők* közé se megy föl a piacra, hogy hallana valamit.

Természetes, hogy az asszony mindig veszekszik az ilyen emberrel, igyekszik rászorítani a munkára, mert őt is, meg az egész családot is szorítja a szükség. A nagy szegénység és nyomorúság okozta ingerültség folytán mindennapos az *ortályozás*. Az asszony által tartott embernek nincs semmi tisztelete a családban. A perlekedő fél mindig az asszony, akinek szemrehányó veszekedése minden alkalommal ugyanazon gondolatkörben forog s körülbelül a következő szavakban fejeződik ki:

»Ugyan mi köll kendnek? Mindön! Csak a dolog bűdös úgy-é? Nem szokta cigány a szántást. Letörne kendnek a dereka, ha kenyér után mőnne kend! De a pipa, p . . a, pálinka, az igön, fene a bárzsingjába kendnek! Kár, hogy Szabó Juci ángyó nem él, hogy bemutatnám neki kendet, hogy milyen jó dolgos embört kommandált. Ha pünkösdre nem melegítők egy kis langyos vizet szappannal, azon módon retkösen marad kend az ünnepre, mint karácsonykor! Igönis, mindönt a s ... e alá köll vinni kendnek. Még tiszta gatyát is lusta kend váltani, neköm köll léráncigálni a piszkos sz . . . s ülepű gatyát! Nem sül ki a szöme kendnek! Hogy mért is teremt az Isten ilyen embört? Oszt. éppen neköm köllött ezt elterefölni, hogy a kórság nē sajnálja elütni, ahon egy ilyen embör van a világon. Télön vacog, nyáron mög lihög. Kifogás az van ezörnyiezör, a dogot oldalvást tönni! Gyerököt csinálni, azt igön, de eltartani persze hogy neköm köll evvel a tíz körmömmel szögény fejemnek, oh, jaj, jaj, jaj, hogy jobb lött vóna vakon születnöm, hogy sose láttam vóna mög kendet! Más embör töri magát egy kis dolog után, éppen most möntek csapatostul a Tiszára. Mér nem mén kend is. Tán attul fél kend. hogy mögszakad a horpasza?! Tudom Istenöm, ha behumom a szömöm, éhön fordulnak föl ezökkel az ártatlanokkal! Pedig odaérok hamarosan, ha így rámtolja kend a rudat. Még annyi hasznát se löhet kendnek vonni, hogy fölásná azt a kis udvart. Azt nem, de körülpocskolni, azt igön! Zabálni azt tud kend, ha van mit.

Gyék kend, hozza ide azt az asztalszéköt, hogy töszöm rá ezt a levesöstálat, oszt ögyék kend, pukkadjon ki!«

Igy traktálja nap nap után. de nincs annak láttatja, vagy nagyon kevés. Kutyából nem lesz szalonna. Sömmire se jó az Isten

ege alatt a vén töhetetlen. Belefárad az asszony is a sok istentelenkedésbe, oszt otthagya: elválnak.

Az ilyen emberből végtére kórház-, szeretetháztöltelék lesz; koldus, eleven gyász.

A KÓRINGYÁLÓ EMBÖR.

A lézengők közé tartozik. Különösebb cél nélkül csavarog, a dolgot és koplalást kerüli. Azért csavarog, ne lássák, hogy dolog nélkül van. Részben a gyüvő-mönő tanyai embör mása. A legtöbbször nőtlen. Réme a dinnyeföldeknek, gyümölcsösöknek. Szerez, *börhöl* itt is, ott is. Van, aki egy ló vas, sátoros kocsin jár-kel egyik határból a másikba, mint a cigányok, esetleg gyümölcsöt is hoz feleségének — aki gyümölcskofa — a Tiszahátról, vagy Tiszántúlról, de ez a ténykedése sohse számító, kenyérkereseti munka. Örökösen úton van. Beállít a tanyába, ahol magának ennivalót, lovának lucernát vetnek. Ha kérdik, azt vallja, hogy a régi gazdája hívja, csalogatja vissza béresgazdának, tanyásnak, kocsisnak . . . Kérkedik, hogy mennyire szerették a dolgát. . . még most is ingyen veteményföldet adnak neki. Ijedt tekintete van, nem szeret találkozni a gazdával, csendőrrel, csósszel. Hazudik rovásra. Lezüllik. Elvetemedik. Lassanként a csendőrséggel támad állandó ismeretsége és végül vénségére szeretetházban, kórházban vetnek neki ágyat.

A KÁRTYAPILLER.

A lézengők közé tartozik a kártyapiller is. Dologkerülő szegényember. Kártya a szerszáma, a bibliája. Úgy szokik hozzája, hogy a gazdája, ahol szolgált, kártyás volt és ha más nem került a tanyában kártyázni, jó volt a béres is. Idővel úgy belérögződött a nyerési vágy, hogy később szenvedélyévé vált. Ha nincs pénze kártyázni, kér, könyörög, ígér füt-fát és a kölcsönkért pénzt, hacsak lehet, megadja, csak azért, hogy máskor is kapjon. Ha éppenséggel nem tud pénzt felhajtani, képes még lopni is. A kártya minden bűnözésre rá viszi. A börtöntöltelékek túlnyomó része ilyen szenvedélyes kártya játékosokból áll.

A kártyapiller gyanús, kétes lakásokban, a népkert sűrű bokrai mögött, félrehelyeken tartózkodik, azokat keresi, akikkel kártyázni lehet, s akiktől nyerhet. A kártyajáték minden fortélyát ismeri, érti. Mégis este virrad és virágzik neki. Korcsmáról, korcsmára jár. Kupecok, kofák, vásároozók, italozó pénzes emberek körül csapja a szelet. Szimatja kifinomodott, rögtön

megsejti, ha feltűnik olyan pasas, akit be lehet vonni, húzni. Ha lehet, a maga karjára dolgozik, de szükség esetén hasonszórú társaival többen is összeműködnek s levetkőztetik a horogra került pasast. Arra is volt már példa, hogy az ilyen szenvedélyének rabja a kártyán nyert pénzen megszőrosódott. Földet, házat szerzett. Egy darabig a felszínen úszott, de végre csak elbugygyant. Ebül jött, ebül ment.

Ha felesége, családja van, az asszony tartja el, míg bírja, ha nem bírja, ott hagyja. Haza rendesen éjfélután, vagy reggel vetődik. Nappal alszik. A gyöngy élet végén a sok részegeskedés, éjszakai csavargás közben, nyáron árokba esik, télen a hóba fagy; elnyomorodik, kéregető lesz.

A DOHÁNYCSEMPÉSZ.

Azóta van, mióta az állam rátette a kezét a dohányra. Ez pedig az 1850 nov. 29-iki császári nyílt parancsal kezdődött a magyar ember szomorúságára és bosszúságára. Ez a ráparancsolás magyarázza azt a nagy ellenszenvet, amit a parancs végrehajtói kiváltottak a magyar emberből. El se tudjuk képzelni, hogy annak idején milyen nagy forrongást idézett elő a szabad dohánytermelés eltiltása. Sűrűn emlegették 48-at: ezért harcoltunk! Megjött a szabadság: pipálni nem szabad. A nótába is belekerült:

A nagy császár azt írta az újságba,
Hogy ne szívjak szűz dohányt a pipámba.

Már a magyar szabadon se pipálhat,
Magva veszett hazánkban a dohánynak;
Hogy is legyen kedve hát a magyarnak,
Mikor szegény szabadon se pipálhat.

A nagy tilalommal se került azonban a jó dohány a dohánybevéltő hivatalokba, a legjavát otthon tartotta a vidéki úr, jó módú gazda, sőt a szegény embernél is akadt mindenkor dugaszban. Mindenféle furfangot előszedett, hogy a finác elől elrejttesse. Ebből az időből valók a kitűnő finác-adomák, melyeken három-négy évtizeddel ezelőtt pompásan mulattak. Ma már nem nézünk olyan haragosan a finácra, mint apáink tettek s szinte beletörődtünk, hogy az állam adja dohányunkat, bár a jófajta szűzdohány ma is kedvelt csempészeti csemege még. És az igazi pipásembernek ma is van *ne szólj dohányra*. Végső elkeseredésében vetemedik a magyar ember trafik szívására.

Nagyon téved, aki azt hiszi, hogy a dohánycsempész olyan

ember, aki lopja a dohányt, hasonlóan a hal- vagy egyéb orozókhoz. Pénzért veszi és ha szerencsével jár, nagyot fog rajta Három-négyszeresét is meghozza ez a tiltott portéka.

Dohánycsempészettel sokféle ember foglalkozik. Abban mindannyian megegyeznek, hogy a dolog nem fogja őket. Olyan fiatal emberek, akik könnyen szeretnek élni, komoly munkához nem vásik a foguk, akiket majd minden nap mulatni látunk, bársony nadrágban nyalkán kiöltözve, fényes csizmában, félre vágott kalappal járnak korcsmáról-korcsmára; akik elverték vagyonukat és már semmi veszíteni valójuk nincs.

De nemcsak fiatalok, hanem fortélyos vén emberek is foglalkoznak csempészettel, akik vagy éppen ebben, vagy valami hasonló-tilalmas dolog végrehajtásában töltötték el életüket.

Vannak közöttük olyan könnyüvéru asszonyok is, akiket úgy ismerünk, hogy *gálánt asszonyok*, akiknek tele van az ujjuk aranygyűrűvel, némelyiken kettő-három is, akiket nemcsak a könnyen jövő pénz, hanem nyughatatlan vérük hajt ide.

Elmennek csempészkedni jómódúak is, akiknek házuk, pénzük, sőt földjük is van. Ezek a pénz után sóvárgó, kapzsi, ú. n. *kapkodó emberek*, akik fősvényeségből reszkírozzák meg az esztendőre szükséges pipálnivaló beszerzését, ami, ha rajtaveszítenek, bizony sokba kerül.

Mindezek közé sokszor vegyülnek olyan jobbézésű szegény emberek is, kiket a nagy szükség, nincsetlenség kényszerít rá, vagy rábeszélük, elcsalják az állandóan csempészettel foglalkozók, de akik, ha egyszer elmennek is, a kiállott rettegés, félelem és a rájuk váró szégyen, büntetés miatt ritkán adják fejüket többszöri próbára.

A hódmezővásárhelyi dohánycsempészek Csongrád megyében Anyás, Csany, Csanytelek, Dóc és Kutyanakra járnak dohányért, de elmennek a csanádmezei Apáca, Bánhegyes, Dombegyháza, a békésmegyei Csorvás, Kevermes, Kígyós, Sámson és a pestmegyei Péteribe is, ahol urasági dohánykertészekről veszik a tilos portékát. Vásárhely határában, Ludason is termeltek dohányt, míg Károlyi-birtok volt, hova szintén elnéztek a csempészek.

Hogy hol terem a legjobb dohány, az attól függ, milyen idő jár rá. Aszályos időben kicsire marad a levele, esős időben nagyra nő. Túl a Tiszán vagy nagyon erős, vagy nagyon gyenge terem. Legjobbnek tartják a biléit (Temesmegye), piros, mint a rózsa, szagos, mint a bazsalikom és pörsögős, szinte kidagad a pipából. Apácán is jó dohány termett a gróf Wenckheim birtokán, de nagyon erősen lehetett hozzáférközni, közel érte a finánc. Csabáról, Gyuláról mindig háborgatták a kertészt.

A csempészek legnagyobb része *hátoló*, azaz olyan, akinek

csak egy zsák dohányra való pénze van. A hátalók egyedül sohase mennek, rendszeren kettesben indulnak el, de harmad-, sőt hatodmagukkal járnak. A csempészet kukoricatörés után (nov. eleje) kezdődik és Szent György napig tart. Általában egész évben úzik, mert mindig akad olyan kertész, akinek van portékája — jó pénzért.

A leghitványabb gúnyában indulnak a nagy útra. A pénzt (15—20 frt.) rendszeren a kabát bélésébe dugják el, de a csizmaszárba is teszik. A papírpénzt vékonyra összesündörgetve belesodorítják a gatyakorcba és bevarrják. Tanyán lakók, tanyára menők, vagy onnan jövők gyakran látnak télen a dülőlútakon csavargókülsőjű, csajlakalapú, villogószemű csempészeket, amint párosával egymás mellett igyekeznek a város felé. Lábukon a becskor vagy csizma zsákdarabokkal bekötve mentül vastagabba!, ügyetlen bunkóra, hogy a lábnyom, patkóssarok állása a hóban el ne árulja jöttüket. Mentül rosszabb idő van, a csempészek annál jobban örülnek, mert nem búvik elő a finánc sehonnan. Tarisznyában kenyeret, szalonnát visznek útra; a pálinkát lapos üvegben a belsőbbben tartják.

Mikor elindulnak, mindenre el vannak szánva. Lesz, ahogy lesz! Akik túl a tiszai kertészekhez mennek, azok nem mennek át a Tiszán addig, míg a révésszel, vagy ismerős halással nem értekeznek, kivel a jó viszony már régebb idő óta fennáll. Tőle értesülnek, hogy tiszta-e a levegő. Megbeszélük, mikor jönnek vissza és ha gyanús embert venne észre, jelt adjon róla. Szíveségeért dohányt ígérnek. Ma már Mindszentig vonaton mennek. Mindszent alatt bizonyos helyen kelnek át a Tiszán. Ez a bizonyos hely a rév fölött, vagy alatt van, mert a réven megláthatja a finánc.

Ha korán érnek a tethelyre, a kertész eldugja őket estig göré alá, ólakba, pajták körül. Kedveskedik nekik sülttökkel, jól tartja őket. Talán azért is hívják a sült tököt *kertészpecsenyének*. Mikor egészen besötétedik, a kertész kint a föld szélén levő dohánypajtánál mustrát mutat. Legtöbbre becsülik a tő közepe táján előforduló *anyaleveleket* az alsó *aljlevelek* gyengébbek, ízük, zamatjuk csekélyebb. A *hegylevelek* zsírosabbak, erősebbek. Veszik kötélszámra és kilóra. Kötele 3 frt, kilója 30 krajcár. Egy kispénzű csempész 30—40 kilót vesz meg. Ráadást is kapnak. Ha áll az alku, belapulnak a pajtába. A kertész felmegy a magasba és adja lefelé. Ha nem vigyáz, addig a csempészek alul vagdosák a kukáról a dohányt, vagyis lopnak. Majd sietve bepakolnak és a zsákban kétfelé eresztve a portékát, hátukra veszik. A kertész útbaigazítja őket, hogy merre induljanak, megmondja, mikor voltak ott a fináncok és merre mentek. Azzal köszön el tőlük: »nem ismerem kendteket tovább«.

A dohánykertész csak ismerős csempésszel mer kezdeni mivel mindkét részről nagyon veszélyes a dolog. A megrögzött csempész, ha elfogták is, sohasem árulta el, kitől vette a dohányt, mert árulás esetén soha többé oda nem mehetett. A titok firól-fira száll.

A kettesével jött, egy irányban lakó csempészek együtt indulnak hazafelé hatan-nyolcan. Kilencedik az asszony. A sötét éjszakában hátukon a zsák dohánnyal baktatnak egymásután libasorban, elől a legjártaabb, ügyesebb vezet, rendszerint a legöregebb: a vezér. A fiatalabbak nem szeretnek elől menni. Az asszony hátul kullog. Úton sohse mennek, hanem füves helyen, mert lábuk dobogása ott nem hallatszik. A nagy pusztaságban nem beszélnek, órákig némaságban vannak. Csak a csoszogásuk hallatszik a fűben. Ha egy madár, vagy egy nyúl fölrebben, még a kis lábuk ujjában is megmozdul a vér, úgy megijednek, kivált akik először vannak ilyen úton. Néha egy-egy disznótúrásban felbuknak, máskor sömlyékbe tévednek. Sokszor egy elmaradt kukoricaszár ijeszti meg őket. Majd egy fa tövéből kinőtt hajtás tartja vissza lélegzetüket, mert a sötétben embernek vélik. Megállnak, meghökölnek. Mi lehet? Sokára tudják megmondani. A nagy ijedtségre pálinkát isznak, adják egymásnak kézről-kézre. Bujkálós holdvilágon az országútszéli fát amint hajlong a szélben, fináncnak látják, nagy rettegés vesz erőt rajtuk. Nevetnek, amikor felismerik; aki legjobban félt, az beszél legtöbbet, hogy így, meg úgy. Rémlátásuk néha annyira fokozódik, hogy egy árnyéktól is megijednek, megszeppennek s egymás háta mögé húzódnak. Ha a vezér megindul, suttogva intik: Palkó megállj, gyere vissza! Csak mikor látják, hogy nem élő ember, mennek tovább.

A legrosszabb, ha észreveszik őket a kutyák, mert akkor egyik tanyától a másikig ugatják. Ott megint másik felekezet kutya megy rájuk s azok addig kísérik, míg felugatják a más tanyabeli kutyákat, így kutyaszóval haladnak egész éjszaka. Ez a legfertelmesebb üzlet, mert a finánc tudja, hogy a kutyák azokat kísérik, akik tilosban járnak. Ilyenkor úgy kell menni, mint a nyúl: vadász elől: villogva. Hol előre, hol hátra csavargatják a nyakukat.

Egyetlen szórakozás az úton a pipálás, de csak kupakos pipából, hogy a szikra ne lássék és áruló ne legyen a dohány parazsa. Taplóval gyújtanak rá. Némelyik egész éjjel kojtol. A hátul kujtorgó asszonnyal hol egyik, hol másik marad el. Néha össze is vesznek rajta.

Ha gyanús alakot vesznek észre, az árokba lapulnak, fa mögé bújnak addig, míg elhalad mellettük. Holdvilágon ráfekszenek a szántásra, hogy árnyékot ne vessenek. A lódobogástól félnek a legjobban e míg meg nem győződnek, ki jön, addig meg-

bújnak. A legkedvezőbb alkalom, ha vásárosokkal találkoznak, megkéri a hajcsárt, hogy a marha szarvára köthessék a zsák dohányt, mert ott nem gyanús a fináncnak se, mivel a hajcsárok podgyásza is ott szokott lenni. De ezzel is megjárják sokszor. Egyik csempész beszélte: Úgy jártam, hogy elálltam hajcsárnak Orosházán, mikor Csákyék marhát hajtottak onnan a piacról. Egy bikának a szarva közé kötöttem a portékát. A bika fejét lekötöttük az első lábához kar vastagságú kötéllel, hogy ne tudjon szaladni. A bika mindig visszafelé igyekezett. A bunkós botot majd szétvertem rajta. Mikor Sóshalom alatt mögyünk: durr! a bika eltépte a kötelet. Beugrott az útról az árkon a földre és aló, visszafele. Meg se állott Orosházáig. A zsákot valahol lebörhölte: oda volt a portéka.

Mikor megérkeznek a Tiszaszélre, a dohányt a *suhába* (fűzfa tövéből nőtt vessző) rejtik el, hogyha fináncok várnának rájuk a Tisza szélén, el ne vehessék tőlük. A csempészek is megbújnak a suhába s várnak egy darabig, míg a legtapasztaltabb áthívja a révészt. Kiáll a Tiszaparra a megbeszélthelyen, ahol ha nem talál híradót, akkor nincs baj. Egy halk füttentés, vagy köhintés a jel a révésznek, hogy jöhet értők. Feszült figyelemmel vár s fülel minden kis neszre. Mert a nagy sötétségben semmit sem lát, az evező cubogását sem hallja, csak mikor a csónak orra a partba ütődik, akkor veszi észre, hogy itt van. Azonnal hívja társait a suhából, akik a dohányt belerakják a csónakba és ráfeküsznek, hogy sötét foltjuk esetleg árulójuk ne legyen. A révész egy-kettőre áthajtja őket a túlsó partra oly észrevétlenül, hogy az evező csapása nem hallatszik. A csónakból kiszállás után a csempészek átadják a révésznek a viteldíjat, mely két garas és egy vágat (2 csomó) dohány személyenként. Megkérdezik tőle, mikor látta a fináncokat, hazafelé mentek-e? Megkapván a szükséges felvilágításokat s tanácsokat, elköszönnek. Megindulnak a város felé. Keresztül-kasul, árkon-bokron át, sok akadállyal és félelemmel küszködve.

Akik nem a Tiszántúlra, hanem a Bánátba jártak a dohánytermesztéséről nevezetes Torontál, vagy Temes megyébe, azok élelemmel látták el magukat. Tarisznyába tettek három napra elegendő kenyeret, azonkívül szalonnát, sót, paprikát, ruhában egy kis túrot, meg vöröshagymát. A kertésznének kötőnek valót, fejrevalókendőt, vagy pár papucsot vittek ajándékba, mert hát nem forog a kerék, ha nem kenik. A 80—90-es évek óta megleveléznek. A kertésztől jön a kártya (levelezőlap): »gyühet«, ami azt jelenti, hogy tiszta a levegő, portéka van szép, meg jó. De név nincs aláírva. Tudja a csempész, ki küldi.

Odamenet: játék. Tarisznya a nyakban, meg egy jó zsidó-zsák olyan kicsire összegyűrve, mint egy keszkenő, madzaggal átkötve; ennyi az egész, amivel elindulnak. Természetesen gyalog. Makón, Apátfalván át Nagyszentmiklóstra érnek egy nap, ahol megvárják, míg rájuk esteledik, aztán lopd el módon, ki a pusztaságba, Csekonics majorba. Ott már várják őket. A kertész megkérdezi: hányan vannak? Ketten, — suttogják a rövid választ. Akkor: ide a zsákat. Előbb azonban a pénzt adják oda, egy zsák dohány 12 fit. A kertész elindul a pajta felé, jó távol követik a csempészek. A pajta kulcsa a gazdánál van, az ajtaján tehát nem tud bemenni a kertész, hanem lajtorján felmegy aszelenlőlyukhoz és azon bebúvik. A csempészek a pajta tövében lapulnak. Bent a kertész kiméri a dohányt és belegyömöszöli a zsákba, majd kihajítja a lyukon. Ezzel megszűnt a barátság.

A zsákba 25—30—40 kiló fér, ami 4—5 kötél. Nagy csomója van, pedig úgy összepréselik, hogy otthon alig tudják szétszedgetni. Néha meg is fűlik, pállik, mire hazavergődnek, mert az úton rajta hencseregnek. A szelelőlyukon kidobott zsáknak a fenekét, illetve a csücskét összekötik egy istráanggal a szájával és úgy veszik a hátukra.

Visszafele jövet a bözzögje. A jószemű megy elől. Tarlón, szántáson, vetésen keresztül ballagnak, ahol csak a madárral találkozhatnak. Fedél alá sohase mennek, csak ha nagy fergeteg kerekedik. Nem tudhatni, kibe milyen szándék szorult. Az árokpartot keresik legjobban, mert ha bújni kell, van hova. De bizony van rá eset, hogy szemközt találják magukat a zsandárokkal és még csak egy vadkantúrás sincs, ahol meglapulhatnak. Ha pápista vónék, körösztot vetöttem vóna magamra is, a portékámra is, mondta a vén csempész, újra átélve a találkozás ijedelmét, így csak megállt bennem az ütő.

— Honnan jönnek kendtek? — kérdi az őrmester.

— Lovrinbul — vágja ki az egyik csempész a valótlanyságot.

— Nem láttak egy szekeret nyolc cigánnyal?

— Cigánnyal? Dehogy nem, nincs égy félórája, hogy találkoztunk velük. Úgy hajtottak, mint a veszött fene.

A zsandárok belevágták a sarkantyút a lóba és otthagytak bennünket.

Ha nagyon elfáradnak, levacáholódnak pihenni, ahol jó enyhely, biztos búvás kerül. Ilyen helyen kenyereznek, inni azonban csak az út széli kutakból ihatnak.

Apátfalva alatt a Maroson a révész hozza át a csempészeket. Jól ismeri őket. Pár csomó dohányt és 20 krajcárt fizetnek fejénként az átvitelért. A ladikba belefekszenek a csempészek és egy-

kettőre átevez velük a révész, ha kicsi a víz. De bizony ha nagy godra van, leveri a ladikot egy óra járásnyira is.

Mikor Makó alá érnek, az egész várost megkerülik. A földeáki határban átvágnak a vásárhelyi területre, Szikánc dűlőre és a Tíz-öles út mentén a kanális parton, meg a töltés *bangéjtán* (padka) egész Sarkalyig jönnek a város alá. Az újavárosi rakodókertig nem a rendes úton kanyarodnak be, hanem a *k . . . va csapáson*. A rakodói csósz 30 esztendő óta nem változott. Kijárt neki a *tüzelő* (dohány), amiért meghúzhatták magukat hajnalig, míg a pápista templomban nem harangoztak. Ekkor kapták-fogták magukat, besuhantak a zsákkal a szélmalom iránt a városba és a kis közökön át az Újtemplomhoz igyekeztek. Ott föl a toronyba, ahol már jó helyen van a portéka, itt nem kereskedik a finánc.

A nagy, vagy pénzes csempészek ketten-hárman Összeállnak és szövetkeznek olyan kocssal, aki vállalkozik az elszállításra és akivel felébe osztzkodnak a dohányon. A lehető legrosszabb kocsi és cigányoktól bérelt hitvány gebét használják erre a célra. A gyeplű is madzagból van, hogy rajtavesztés esetén mentül kevesebb káruk legyen. Ha fináncot vesznek észre, leugrálnak a kocsiról és Isten oltalmára hagyják: oda a kocsi, a dohány. Kocsival az általuk ismert utakon óriási kerülővel igyekeznek haza, amerre dohányföld nincs, mivel ott finánc se jár. Azért itt sincsenek biztonságban, mert az ilyen helyeken meg a csendőr szokott járni. Megtévesztésül ekét, boronát, szalmát raknak a dohány fölé. Valamelyik tanyában, a város felé cimbora várja őket, ahol polyvakazalba, csutkakúpba rejtik el és apródonkint szállítják onnan haza.

A hátaló csempészek természetesen kocsival nem hoznak dohányt sohase, mivel nincs annyi pénzük, hogy kocsiravaló mennyiséget meg tudjanak venni. Egy 68 éves csempész beszélt: Egyszer azonban kocsin voltam oda. Farkas Jancsi, a híres vásárhelyi betyár volt a fuvaros. Akkor is ott volt a puszka az ülés alatt. Az egész kocsidereket megpakolta dohánnyal, egy ökörbőrrel meg letakarta. Lehúzódtunk, még a fülünk se látszott. Farkas Jancsi árkon-bokron, töltésen úgy hajtott, mint a gyík. Csakúgy sórikázott a kocsi. Pedig nem vágott rá a lovakra, — egy kis pej, meg egy zsurmó fekete volt befogva — de értették a szavát. Egyszer csak megállott Szent Királynál a Tízöles úton a Lukácsék tanyája iránt. Azt hittem kisebbik dolgát akarja elvégezni. De nem. Hanem így szólt hozzám: »Na most mán szállják kend le! Vigye a portékáját, ahogy tudja!« Azzal otthagzott. Nyakamba vettem a dohányos zsákot, úgy hoztam haza. Sohase mentem többet kocsin.

Egy emberöltővel ezelőtt rá se bojszintottak a fináncra a csempészek, kivált ha tömegesen, bandástól mentek dohányért. Inkább a fináncok kerültek a csempészeket, amennyire belátták! mert mindegyiknél volt valami ütlegféle, olyan *kezebeli*. Ha azzal odaütött és csontot ért: szikrát vetett. A mai csempészek is tudják hallomásból, hogy bekötötték a fináncot a zsákba és belehajították a pocsolyába. *Zsákba finánc* szólas még abban az időben származott. A fináncok csak akkor voltak nagy legények, ha egy szál emberrel találkoztak, azon aztán kiadták a mérgüket. Akkor még a zsandár nem volt finánc, mint ma. Most a finánc is katonaszámba megy. Ma már félnek a finánctól, csendőrtől egyaránt. A bandába való hurcolkodás is elmaradt.

A csendőrtől azért félnek, mert az elől nem lehet elszaladni, aztán a csendőr vasba teszi, vallatáskor meg is veri őket. Megkérdezi: Mit visz kend? *Téli salyátát*, — hangzik a felelet. Honnan hozza? Erre a kérdésre már nem kap feleletet. Kihallgatáskor se vallja meg a csempész. Elítélik. A büntetést leüli. Elvett dohányát beszállítják a nagytőzsdébe (Kokovay Mátyás boltja), onnan a szegedi dohánygyárba.

Meglepetések gyakran érik a csempészeket. A kommunista világban történt, hogy ahogy mennek a sötétben, fegyvercsörgést hallanak. Valaki rágyújtott s a masina világánál fénylett a puskacsőve. A csempészek hasravágódtak s mikor közelükbe értek a puskások, akkor látták, hogy négy civil. Észrevették azok is a csempészeket s reszkette kérdezték: Kik kendtek? Mondják emezek. De megijesztettek kendtek, azt hittük olájok.

Máskor meg a Tiszaparton a suhában szelték a dinnyét a csempészek nyár utolján. Egyszer csak odakukkan három ember. Amint meglátták a dinnyeevőket, elhajították a zsákot és elkezdtek szaladni. Megálljanak, kiabáltak utánuk. Mink is azt viszünk, amit kendtek. A három ember úgy meg volt ijedve, egész utón alig szólóttak.

Van olyan csempész is, aki cseppet se fél. Megy tanyáról tanyára, mint a vak tyúk. Néha el is adja a dohányt útközben, mire hazaér.

Ha virradni kezd, akkor már nem viszi haza a csempész a dohányt, hanem a város alatt a csutkakúpokba eldugja, vagy csőszkunyhóba bekéri. Legtöbbször a rakodókertbe, meg a temetőben levő *feketeházba* rejti el. Ahogy a szállóket elérik a csempészek, megoszlanak s mindenik arrafelé tart, amerre a lakása van a városban. Sokszor rátalálnak a fináncra, ki a csempészekre várva a csőszkunyhónál, fatővén, padon, csutkakúp oldalában alussza az igazak álmát.

Előfordul az is, hogy a fináncok váratlanul előteremnek a kukoricából. A csempész megadja magát s a finánc előtt ballag a

laktanyáig. De még ebből a helyzetből is ki tudja magát menteni sok. Egy vén csempésztől hallottam: Egyszer mögcsipött egy fiatal suhanc-finánc a város alatt a Paperében. Kísért hazafelé. Igen sötét volt. Elődoztam a zsákszáját, oszt mindön két-három lépésre elhajítottam egy pár csomódohányt. Mire a Bika ucca (ma Damjanich ucca) derekára értünk, tiszta üres vót a zsák.

— Mit akar én tülem, — mondtam neki.

— Majd megtudja kend.

— Hát, hova kísér evvel az üres zsákkal?

— Miféle üres zsák? Tapogatja: üres. Hova sikkasztotta belüle a dohányt?

— Elrepült.

— Elmenjek kend, fene a vén fortélyosát!

— Eleresztött, mert szégyölte magát.

Akadtt olyan élelmes csempész is, akinek ugyan fogta a finánc a kabátja sarkát, mégis elszaladt. Már itt a városban a *Zsodomában* (ma Buvár-ucca) kísérték befelé, egyik elől ment, a másik hátul. Azt mondja a hátulsó fináncnak: ugyan segítse mán a zsákot a másik vállamra. Ahogy megfogta a finánc a zsákot, a csempész rábillentette a vállára és elinalt olyan egy-kettőre, hogy aki elől ment, az se tudta elkapni.

A finánc leginkább akkor fogja meg a csempészeket, ha ismeretlen ember szegődik hozzájuk, aki jó, olcsó dohányt kínál. Húzódoznak ugyan az ilyentől, de *az embört mindég csipkődi a szögénység*. Bele is esnek a róka verembe. A fináncok ott lesik mindjárt az út elején és rájuk fogják a puskát. Oda a pénz is, a dohány is, még három hetet ülnek is, mert a bírságot nem lehet rajtuk behajtani. Ami kis »van«-juk van, az más nevre van írva minden esetben.

Mikor a csempész elhelyezte tanyában, városszélen stb. a dohányt, hazamegy. Otthon először eszik, s mikor jóllakott, lefekszik, kialussza magát. Csak másnap estefelé, ha besötétedt, akkor megy érte. Ha a szükség és alkalom úgy kívánja, fényes nappal is hoz belőle. Ilyenkor különböző fufangokhoz folyamodik. Pl. Kubikosnak öltözködik, maga előtt tolja a kubikos talyicskát, melyben a szokásos módon benne van az ásó, lapát, csákány subával le terítve, csak a nyelek látszanak ki. Még a kis bogrács is ott van a talyicska elején. A csempészasszony meg kiöltözve ünneplőbe, selyemkendővel leterített kis gyereket visz. Ki gyanítja, hogy a kubikos talyicskában, meg a gyerekpólyában dohány van? Csempésztől hallottam ezt is: Vót egy szögédi asszonyom. Mikor möggyüttem, mán ott rostokolt nállam. Olyan sovány volt, mint a patikárius agara, mikor odagyütt, de mikor elmönt, olyan kövér lőtt, mint a bürduda. Úgy vitte el magán a

dohányt. Először bekötötte a bugyija szárát és teletömkölte egész kötözködésig (kötésig), aztán a hátát, hasát, mellét kitömte. Derekára madzagot kötött, arra körülfüzte a csomós dohányt Mikor tetejébe felvette a nagykabátot, senki se nézte ki, mi vaii alatta.

Ha sikerül hazavinni a dohányt, otthon az ablakot berakja dunnával, párnával, vagy deszkával, az ajtót pedig bezárja, azután gyertya, vagy lámpa világánál *felcsomózza* a kötélről lehúzogattott dohányt. A szép, sárgaszínű leveleket kívül hagyja, középebe az apraját és a zöldszínűeket. A csúnyaszínű leveles dohány közé színeseket rak. Aki megadja az árát, annak kiválogatja a legszebb, legépebb sárga leveleket. Mindig nedvesen tartja az ágy alatt, néha meg is paráholja vízzel, hogy mentül súlyosabb legyen, nyomja a kilót. Ha a vevő kifogásolja, azt feleli, hogy nem nedves, hanem finom, zsíros.

A csempész körüljárja az ismerős helyeket a mustrával, amikor megmondják, kinek mennyi kell. Legtöbb csempésznek meg volt a meleg helye: biztos vevője. Az urak szívesebben vették a prima portékát, ha árusabb volt is, mint a *büdöskűvirágot* (rossz dohány). Pár nap alatt igen csak elröpíti a csempész az ilyen jó, tajtékpipába való dohányt.

Értékesíteni kétféle alakban szokás a dohányt: levelesen és vágottan. Szokták a levél kivágott ereit is összegyűjteni és apróra felválni, amit erős pipásoknak adnak el. Pörsög a pipában.

Az értékesítés is sokféle fortéllyal és huncutsággal történik. A férficsempész gazdának felöltözve, szürkankó alatt, az asszony-csempész nagykendő, meg a szoknyája alatt viszi legtöbbször bizalmas helyre. Előbb mutatót visz a *tűzrevalóból*. Hivatalbeli uraknak, nagygazdáknak, mesterembereknek ajánlja, de szegényhelyen is próbálkozik. A csempész mindig megkérdi: mikor hozzam? A mondott időben azonban sohse viszi, nehogy törbe csalják. Vágottan lisztes papírzacskóban szállítja haza. Hitelbe nem ad egy csempész sem. A szegény ember vesz is, lop is.

A csempész 20—25 frt.-ot nyert egy zsák dohányon, ami ezelőtt nagy pénz volt, egy nagyon jó hizott disznót lehetett ennyiért venni. Jó gazdahelyen a dohány árán felül kapott még a csempész szalonnát, búzát, néha választott malacot is.

A csempészek addig folytatják tilalmas dolgukat, míg ki nem vénülnek belőle. Némelyik azért hagy fel vele, mert többször rajtavesztvén, a reá váró hosszabb elzárás visszatartja a csempésztől. Van olyan is, akinek sohase sikerül, hát más foglalkozás után néz. Legtovább az asszonyok szerencsétlenkednek vele, igaz, hogy alkalmuk is több van, mint a férfiaknak, aztán meg a kétlevelű lucskos dohányért megveszik a penészeset is tőlük.

Bármilyen büntetés érje is a csempészeket, megszegyenítés,

megvasalva bekísérés, börtönviselés, a nép szemében nem vesztik becsületüket, sőt pártjukra áll: üldözötteknek tekinti.

A kiöregedett csempészből dinnyecsősz lesz, mert mint mondják, mindenféle ember volt barátja, s tudja, hogy kell megfogni a tolvajt.

Ma is van még csempész, de nem sok, mert nem lehet úgy csempészni, mint azelőtt. Egyik-másik dögleni való rossz lovakkal bibelődik, vagyis lónyúzó lesz belőle, de azért egyszer-kétszer *muszáj* (így!) elbarangolni egy kis *takarmányért*. A mai üzlet árnyéka csak a réginek. Ha hoznak is egy zsáknyit, a nyakukon marad. Nincs pénz. Szeretné azt venni most is mindenki, de megelégszik a boltban vett nyolcas paklival, mert több nem telik az erszényből.

A csempészeknek is befellegzett, mint a lónyúzóknak.

A DINNYECSŐSZ.

Vásárhelyi gondolkodás szerint a szögény embőr élete a kanászsággal kezdődik és a csőszséggel végződik. Amint láttuk, nagy út vezet odáig, míg a kanászgyerek elér az utolsó állomáshoz, amíg elnyűtt, elkényszeredett öregember lesz. Tudni kell azt is, hogy a csőszök sem egyenrangúak. Az *egynyári csősz*, mint a dinnyecsősz is, kevesebb az *esztendőös csősznél*. Rendes életű, munkában elfáradt, dolgozni már kevésbé tudó öreg emberekből is szokott lenni dinnyecsősz, de általában *próbált emberekből* kerülnek ki, akik kipróbálták a világot, a világ is őket. Helyi Kifejezéssel szólva: *krétás embőrök*, a Ráday idejéből valók, akik Vácon, Illaván az állam kosztját ették és megtanultak vikszos kefét kötni, meg masinapaklit csinálni. Szoktak átvedleni pásztorok is, hogy mint csőszök morzsolják le hátralevő idejüket. Vannak közöttük olyanok is, akik elherdálták vagyonukat, idejüket. De akár *tötte szögény*, akár elszegényedett emberekből válnak is a dinnyecsőszök, abban mondhatni kivétel nélkül megegyeznek, hogy valamennyien néminemű testi fogyatkozásban szenvednek. Mert hiszen, én Istenem, melyik épkézláb ember volna hajlandó olyan silány honorárium mellett éjjel-nappal szolgálni! Ez csak az ilyen elhagyott emberek számára való, akik tehetetlenségükkel saját családjuk körében is minduntalan láb alatt vannak, mint a lakó asszonygyereke szokott lenni s hogy a sok szekatúra elől meneküljenek, bármilyen csekély bérért beállnak csősznek.

Dinnyeföldeket a város alatti ú. n. tói földekből szokták kiosztani, meg a nyugatra eső réti földeken és a Tiszaháton. A földtulajdonosa vagy haszonbérelője, aszerint, hogy mennyi a dinnyetermesztésre alkalmas földje, 16—30—50—80 holdat oszt ki,

közel a városhoz 3—4 holdat kihalít erre a célra, így kap jövőre ugyanolyan területű jól agyonkapált termőföldet; ugyanannyit hasznosít mellette másik évben. Az ilyen jól megmunkált földben jó búza terem 2—3 évig. A kihalított területet aztán kiosztja 1—2—3—4 forintos rátákban több-kevesebb négyszögölet adván 1 forintért. Régen közel a városhoz 20 négyszögölet adtak és szívesen kivették, mert gyalog mehettek oda és sűrűn megnézhatték. Jobbminőségű részen 40, gyengébb földön 50 négyszögölet. Ma 100 négyszögöl földért 15—16 pengőt is elkérnek és megadnak. Ha pedig a várostól távolabb esik akkor többet ad belőle különösen ha böngyölés és az árendásnak kell felásni.

A dinnyeföldosztás régen ősszel történt, újabban tavasz elején osztják. Rendesen mind kiárendálják egy talpalatig. Az árendás a részére kimért föld négy sarkán cöveket üt le, melyre ráírja a nevét. A legszegényebb vált csak dinnyeföldet. A város alatti földeket leginkább kis hivatalnokok, városceledek, rendőrök és kisiparosok fogják ki s ráértőkben maguk veteményeznek, kapálgatnak benne. Meg van az a hasznuk, hogy egy kisebbtagú családnak megtenni az egyévi konyhaszükségletét, ami szintén nem csekély összeget tesz ki s talán annak a saját verejtékével öntözött zöldségfélének még az íze is sokkal különb, mint a piacon drága pénzen vásárolta. Mert azt mondanom sem kell, hogy a dinnyeföldön nem csak dinnyét termelnek. Van, aki csak azért vált, hogy a máséból kétszer annyit vigyen el. Az újjunk se egyforma, hát még az ember.

Azt a területet, amire egy csősz vigyáz, *örzetőnek* hívják.

Az örzető nagysága 8—15 hold közt szokott váltakozni. Ha ennél kisebb a kihalított terület, arra is fogadnak csőszet.

A dinnyeföldet váltott bérlők egy gazdasággá tömörülnek, választanak maguk közül egy alkalmas és írástudó *öreggazdát*. Ennek sokféle feladat nehezedik a vállára, de mert némi dicsőséggel is jár, rendesen elfogadódik a kínált hivatal, ő tartozik a megye és egyéb ügyeket elintézni, ha valami fontosabb Úgy előadja magát, tesz em azt, kútcsináltatás, vagy valami tettenért egyén megbüntetése, akkor ő hívja össze a közgyűlést saját házában. Tartozik a csőszfogadás idejét beíratni a publikációs könyvbe s ki is hirdettetni, valamint a csőszfogadó közgyűlést összehívni, ami régen rendesen karácsony második napján délután szokott megtörténni, ma április hónapban, krumplirakáskor. A publikálás vasárnap délelőtt istentisztelet után a templom előtt publikációs székről történik. Városi írnök olvassa fel. Hétköznap piaci napokon, kedden és pénteken, a város dobosa dobolja ki. Manapság újságba teszik közzé.

Csősz választás napján már ebéd után egymásnak adja a kilincset a sok csősznekvaló jelentkező, mindegyik meg akarván

előzni a másikat. A pitarban gyülekeznek, tavasszal az eresz alatt, kis székekre, lócára telepedve, pipaszó mellett várják a határozatot.

Érdekes egy ilyen inséges csoport, akiknek legnagyobb része ismervén egymást, különféle, nem éppen hízelgő megjegyzést tesznek. Legrosszabb helyzete van az olyan embernek, aki valamikor jobb napokat is élt. Az ilyennek van mit hallgatnia, mint például: »Ni, ni, sógorom, hát kend is ide került? Pedig de jó három fertály földje volt kendnek Hatrongyoson, vastengős kocsiba féderös ülésből hajtotta kend a két keselyt bodorszőrű, báránybúr, subába, mög aszfragán sapkába, oszt ehun van ni, a magáera nem tudott kend vigyázni, most mög a máséra akar kend. Ez egy kicsit pötyögős! Na, dehát köz az mindnyájunkkal: hun kerék, hun talp!«

A csósznekállás se olyan könnyű, mint ahogy gondoljuk. Protekció kell oda is. Vannak esetek, mikor valamelyik ügyesebb jelölt azt az ígéretet teszi az öreg gazdának, hogyha őt választják meg, akkor ő ingyen megkapálja és kigyomlálja az öreg gazda földjét, mit az illető részrehajlás nélkül el is fogad. Az ilyen már több, mint bizonyos, hogy el is nyeri az állást.

Nemcsak a csósznek valók, hanem a gazdák is gyülekeznek a mondott időben s mikor az öreg gazda konstatálja, hogy a gyűlés szavazatképes, felolvassa a jelentkezők névsorát. Ritka név az, amelyikre egy-egy nem valami megtisztelő megjegyzés ne essék, egyiknek a testi, másiknak az erkölcsi fogyatkozására. Egyik névnel közbeszól valamelyik gazda:

— Neköm nem köll, hisz vót e mán *belső embör* is.

— Nem tősz az sőmmit se, nem köll avval törődni, régen vót már — vágja rá a másik.

— Annál jobb, mert annak mindön embör a barátja, tudja hun köll mögfogni a tolvajt — veszi védelmébe a harmadik.

— Hogy lóhet pártolni az ilyet, aki gazdag vót, oszt szögény lótt, nem tud az dolgozni.

— Nem is köll, hogy dolgozzon, csak vigyázni tudjon.

— Kilopja a szömötöket is — támad rá egyik.

— Nem baj, csak el ne lopjon mindönt, hisz nyomtató lónak nincs bekötve a szája.

— Nazarénust köll fogadni, az nem lop — incselkedik valamelyik.

Így bírálgatják a szobában a gazdák hol egyiket, hol másikat, míg valamelyik öregebb gazda félbe nem szakítja a vitatkozókat azzal, hogy: »tisztölt gazdaság, azon ne ütközzünk mög, hogy ez vagy az, valamikor szóbeli embör volt, azokból szokott a legjobb csósz kikerülni, mert ők mán kivégezték azt az iskolát«. A megjegyzésre egyhangúlag helyeslőleg bólintanak s behívják a

legrovottabb múltú jelöltet s tudtára adják, hogy a gazdaság bizalma őbenne összpontosult s ezennel megválasztott csósznek nyilvánítatik. Az öreg dicséri magát, milyen ügyes, milyen bátor, hogy fogja meg a tolvajt. Nem fél még éccaka se, mert — mint mondja — ha már anya szülte, még ha sárkánytejet szopott is, ő ugyan megfogja. Mindenki tudja, hogy homok is van abban amit mond, de ráhagyják, még helyesítik is.

Nem mindig megy ilyen simán a választás, néha meg vizsgáztatják a jelöltet. Beszólítja a gazda a pártfogoltját:

— Na, János bácsi, akar-é csósz lönni?

— Azér gyüttem.

— Jók-é még a kerekék?

— Hát még erre a mestörségre töszi!

— Hát az ablakok? Mert a csósznek mindönt mög köll látni.

— Ellátok én kéröm a nazarénus templomtúl a Tiszáig!

A feleletre támadt nevetés ugyan azt jelzi, hogy egy kicsit elszámította magát az öreg, de hallatlanná teszi és áll komolyan, keményen, — vagy legalább is mutatja — mint aki biztos a dolgában.

De mikor az asztalfőn ülő egyik gazda azt mondja neki, — próbáljuk ki, állják kend az ajtóhoz — olyan bizonytalan mozdulattal hajtja végre a parancsot és olyan ábrázattal fordul meg az ajtó mellett, amiből nyilvánvalóan kitűnik, hogy tartománya van a siker tekintetében.

A gazda felmutatja a négy ujját. Na, János bácsi, hány ujj ez?

János bácsi előrehajolva néz, hunyorít, majd kinézi a szemét, kezével ellenzi a világosságot, pedig az anélkül is kevés van, még se tudja kivenni. Végre megsokalja maga is a csendet és kivágja: öt!

A melléfogást kitörő kacagás bizonyítja, melynek elmúltával megjegyzi a gazda: ez pedig közelebb van a Tiszánál.

— Úgy ám, — védekezik az öreg — de ott nincs ilyen nagy füst.

Ebben János bácsinak van igaza, mert a gazdák úgy telepítették a házat, hogy vágni lehet a füstöt. Nem is ijesztgetik tovább, hanem felmondják neki a fizetést, amibe János bácsi bele is egyezik.

Ezalatt a többiek elsomfordálnak, mindenféle megjegyzést téve úgy a megválasztottra, mint az igazságszolgáltatásra. A szelídebbje így hangzik:

— Ki vót csinálva.

— Tisztára.

— Na, ezök beválasztottak, mert a János két keze csak azt nem hordja el, amit két szöme nem lát.

— Úgy ám! Ú szürétől, a gazda mög ököllel törüli a szömit.

— Úgy köll nekik!

- Na, de több ház, mint templom. Lősz neköm jobb helyem.
- Neköm is.
- Neköm is! — mondogatják bizakodva.

Néhány nap múlva az öreg gazda magához rendeli a már megválasztott csősz s együtt kimennek a hely színére, hol is kijelölik az építendő kunyhó helyét, amely rendesen a föld országút felőli részén szokott esni, tekintettel a járókelőkre s a jószághajtásra. Ha alacsony a kijelölt hely, magosítja, földet talyicskáz oda, hogy a víz párája föl ne verje, azért szokták partos helyen készíteni a kunyhót.

A csősz bére 1 forint ára földtől: 10 krajcár, (20 fillér) egy könyércipó, egy marék (fél liter) tarhonya.

Március derekáig semmi sem történik az őrzetöben, akkor azonban már kezdenek az árendások szállingózni, itt van az ideje a kunyhóépítésnek. Erre a célra a közadakozást veszi igénybe a csősz. A jobbmódúakat felkeresi; egyik ad egy törött bolondkocsirúdat szelemennek, másik egy pár akácfadereket, harmadik egy avas szekérodalt kunyhóoldalnak, negyedik két darab ernyős kocsitetejet kunyhótetőnek és így tovább. Valamelyik jobbérzésű gazda az összekéröncsélte kellékeket összeszedve egy reggel a kocsi-derékban kiszállítja a tetthelyre.

Ilyenkor már vagy veje, vagy fia segédkezik az öregnek, nem ám merő szívességből, hanem hogy mielőbb lerázhassák a nyakukról. Az egész alkotmány egy fél nap alatt eképpen fölépül. E bágyadt örökségnek csúfolt cercónak bizony abban az állapotban még csak olyanformán néz ki oldala, teteje, hogy mint mondani szokás: »emmán osztán helyre egy kunyhó, mer akármilyen szőlő fű, ebbe ugyan mög nem ázunk«. Mikor azonban kezdődik a vete-ményezés, rögtön hízásnak indul a kunyhó oldala, teteje a sok kigyomlált páréjtói, pár hét múlva már a negyven napos esőt is kibírja. Egészen festői képe lesz a ráfutott tők, paszuly eleven zöldjétől, virágától.

A legtöbb kunyhó gerinces, házfedélszerű, melyen hátul *leslyuk* van, de — kivált a pásztorokból lett csőszök — készítenek kerek, kontyos kunyhót is nádból, mert arról a víz hamar leszalad. A kunyhó aijtája három szál ócska palló, két léchevederrel összeszőgezve, amelyik kifele, befele egyaránt nyílik, mert a sarokvasa madzaghurok, amit a gazdája akaszt egy felkunkorított drótszegbe. A zavarja is két szeg, amire kócmadzagot csavargat.

Egy rendes, igazánda csőszkunyhó előtt kell lenni egy kis előcsarnoknak is, hogy ott egy paréjból készült *kuszapihenő* vacok

elférjen az egyik oldalában, mivel a másik oldal Fickónak, a kutyának van fenntartva, egy feneketlen kas képezvén az ő nyugvóhelyét. Itt szokott állani a szerszámféle, ide rakják be a bérlők az ásót, kapát, gereblyét, locsolót, hogy ne cipeljék. Bent a kunyhóban szintén van egy alkalmas vacok. Ez már bútorszámba megy v Erre már viseltes suba, vagy ideje vesztett *darudöbörgő* (kiszáradt esőverte, kérges suba) van terítve. Kiegészíti a bútorzatot egy 1700-beli tulipántos láda. Ebben állanak a fontosabb és féltettebb tárgyak, mint teszem azt: a csőszkönyv, a puskához való puska-por, káfli és a golyót helyettesítő *vágott vas*. Mert megjegyzendő, hogy fegyver nélkül csősz el nem képzelhető. A puskához szükséges kellékek beszerzésére fel van hatalmazva a csősz, hogy minden egyes bérlőtől minden egyes »ház utáni« föld után egy krajcárt szédhet különbeni végrehajtás terhe alatt. A kunyhó legsötétebb helyén áll az oláh korsó, meg a csobolyó. A szelemenfán pedig a szalonna felkötve, még pedig úgy, hogy a zsinog derekán egy kantadarab van megerősítve netaláni egér ellen. A kunyhó oldala is sok mindent befogad. Ide van szúrva a bicska, tokmány; szalonnasütő nyársak, rezerva pipaszárazak.

Kint a kunyhó előtt van a sárból készült takaréktűzhelyet pótló katlan, rajta a bogrács, katlan mellé szúrva a szolgálfa.

A dinnyeföldet fölszántva adja a gazda, de szántatlan is szokták osztani. Az ősszel fölszántott földet télen a hó megszírozza, a fagy megszívja, tavasszal a bérlők újra ássák. A szántatlant ősszel felássák, tavasszal pedig borozdára megkapálják. Dinnye alá gyöpöt törnek föl, mert a dinnye a szűz földet szereti. A veteményezést, ha az idő kedvez, márciusban megkezdik hagymával, salátával, de általában húsvét nagyhetében veteményeznek, lehetőleg nagypénteken. Századik nap (ápr. 10.) rakják a dinnyét. Régen elszórták, mint a búzát, magházra, belegereblyélték, ha kikelt, arányosan ritkították. Most már rónára vetik. Legtöbben fészekre rakják egy lépés távolságra és csizmasarokkal megtaposák. Ha elrakás után csendes eső veri meg a földet, meleg idővel kikel. Ekkor megkapálják és kiegyelik, hogy tudjon folyni az indája Első kapálás után, ha sűrű, *ritkítják*, ha ritka, *bojtják*, vagyis az erős indát két-három helyen bakarasz távolságra leföldelik, ahol gyökeret ver és új tő nő belőle. Egy hétre másodszor kapálják. Nemcsak a dinnye, hanem a gaz is fejlődik, ezért meg kell kapálni minden héten, kivált eső után. összesen hétszer kapálják. Három hónap eltelte után kezd *zsöndülni*; az érni kezdő, félig érett dinynyére mondják özt. Ennek idejét a fiastyúk mutatja meg, mely ha annyira feljön, mint reggeli harangozaskor (7 óra) a nap, akkor érik. Ekkor van a billegzés ideje is. Bicskával a tulajdonos nevé-

nek kezdőbetűit, vagy számokat karcol rá. Ha jó idő jár, olyan nagy dinnyék hencsörögnek az indák közt, mint egy szentesi véka. *A tú dinnyét*, mely az első dinnye a tónél, magnak hagyják, mert hamarabb köt, úgy tartják. *A hogy dinnye* az inda végén van. A hosszú alakú dinnyét *köcsög dinnyének* hívják. Színére nézve van: csíkos hasú, fehér-, feketeahajú dinnye.

Néha *kisvásárra* (júl.) már szokott lenni dinnye, általában takarás után érik. Arról ismerik meg, hogy a tövén elszárad a bajusza. Csakis reggel és este szedik, mert napsütéskor puffog minden dinnye, ilyen hangja pedig az apadt dinnyének van. Az éretlen hangos hangot ad. A jó dinnyének tompa kongó hangja van, kézbe véve nem nehéz, összenyomva roppan. *Dinnye* neve csak a görögdinnyének van.

A sárgadinnye, amit a vásárhelyi nép *kótynak* mond, akkor jó, ha a virágos végén elszárad a bodorka. A kótyot, ha négy-öt levelében van, *kikerülik*: a vezérhajtást elcsípi, az oldalhajtások folyásnak indulnak. A *pöcsétös végű kóty* az olyan, amelyiknek nagy virágja volt s ennek nagy a helye; ez általában vékonyabb hajú és ízes. A nap által elhúzott, görbe, kinjában érett kótyot *pipés kótynak* hívják.

A dinnyeföldbe a dinnyén kívül vetnek még paszulyt, sárgarépat, petrezselymet, kalarábét, tököt, ugorkát, hagymát, krumpelit, mindezt a föld egyik részébe, a dinnyétől távol. A csósz ugyan mindenkinek megmondja, hogy cirkot, kukoricát és napraforgót nem szabad vetni, hogy beláthassa az egész őrzetőt, de azért mindenki ezzel a három növényvel ülteti körül a földjét, a csósz, titkolt öröme, mert lopás esetén azzal védekezik, hogy nem tud széjjelnézni a magas szárú növényektől.

A csósz viselete: ing, gatyá, mellény és kékkötő. A korcban kapatisztító csüng, pedig sohase kapál, hacsak az öreg gazdát magára nem vállalta. Kezében az elmaradhatatlan rézfokos hosszú nyélen. Esti és kora reggeli hajnalon teríti magára ócska szűrét, vagy veszi fel főhátánfőt kabátját. Lábán bocskor van, fején zsiros kalap.

A csósz veteményezéskor ismeri meg gazdát. Csak az öreg gazda feleségének segít rakni, hogy jövőre is ő legyen a csósz, amiért aztán egy pakli dohány jár. Másutt odamegy az árendáshoz,, köszön, majd kezét fog.

— Na möggyüttek?

— Mőg ám.

— Jó van a. E köll mán ennek idő javával. Mekkora ez a ráta?

— Hat forint ára.

— Fene mögötte, azt hittem 10 frt. ára, olyan nagy. Kiveszi

a zsebből a csöszkönyvet s nyújtja az apaárendásnak. Nézze mán, jól van-e beírva? — pedig azt akarja tudni, kié az árendalt föld mivelhogy olvasni nem tud.

Az árendás nézi, keresgéli, Na, ez a ni! Jakó Sándor 6 forint ára.

— Hát kigyelmed a gazda?

— Én.

— Na az Isten éltesse! Úgy látom búven mérték, nagy darab föld ez! Mög jó hely ön van: éppen a közepiben — mondja hízelgve s indul is tovább, de visszalép. Nézze mán mikor soros a cipóval? Ismét odaadja a könyvet.

Az árendás újra sorra veszi a neveket. Nagyon hátul vagyok én, öreg.

— Elvöszöm én elől is, ha hozzák.

— Tudom. Na, majd hozzuk, mihelyt sütünk.

— Csak behumott szömmel szakítsák.

— Akkor eltöri a lábát, ha ráejti — vágja oda a gazda.

— Lecsúszik az szépen, ha egy kis szalonnával mög van kenve — kunyorál az öreg.

— Na, majd megkenjük azt, öreg, csak oszt hiba né lögyön.

— Híbal!? Ott ahun én vagyok sose vót, nem is lösz. Tavaly is a szomszéd őrzetöbe még a krumplit is kilopták a földbül, az enyimbül még egy karaláb se hiányzott.

Veteményezés után nemcsak unalomból járkál ide-oda, ahova a puli hívja, hanem arra vigyáz, hogy a galamb, varjú, veréb ki ne szedje a magot a földből. A kártevő madarak ellen madárijesztőt is állítanak a bérlők. Két husángot keresztbe szegeznek, vagy kötnek, ráhúznak rossz kabátot, ringyet-rongyot, tetejébe rossz kalapot. Néha még ostorfélét is kötnek a kezéhez, hogy mentül hasonlóbba tegyék az élő emberhez. Ilyenkor még nem igen járnak a dinnyeföldre. Sokszor egy árva lélek sincs egész nap, csak a madárijesztők rongyait f új a a szél. Ha pedig zöldül, levelesedik a vetemény, a nyúltól kell védelmezni, mert nagyon szereti a salátát, zöld paszulyt, borsót. Május elején először a salátát és zöldhagymát kezdik vinni, hordogatni, majd a retek is kezd kerekedni. A forgalom is nagyobbodik.

Mikor már szép mutatós a vetemény és van remény a jó terméshez, akkor igyekszik kérni az árendásoktól a csöszbért. Mert ugyan a bért meg kell adni, de bizony ha kopár, sivár a tájék, ha köd, fagy, szárazság, mézharmat sanyargatja a növényeket, csak immel-ámmal, csip-csupban fizetnek és nagy rimánkodásra. Kedvezőtlen időjáráskor meg éppen veszélyben van a bére. Azzal ugyanis tisztában kell lenni, hogy a csöszbértől nem tudna egész évben kihatolni szegény feje. Abból él ő is, ami terem. Ha nincs termés, nincs miből elvenni. De ha jó idő jár rá, — ami ugyan ritka — akkor gálántul fizet az árendás, sőt még egy kis nyomtatékot

is ad. Azért, ha valaki esdekli a jó időt, az a dinnyecsősz. Senki fia nem vizsgálja annyit az eget, szelet, harmatot, hasznos esőt. Még imádkozik is egy kis esőért. A beszédbeelegyedés bevezetője mindig az idő.

— Jó idő van, hála Istennek!

— Jó.

— Köll is.

— Hát köll.

— De hallja, az a ténapelőtti eső mintha mögmozgatta volna az indát. Nízik.

— Az ám.

— Na, majd kiheveri, ha gyün egy jó langyos eső.

— De gyün é?

— Gyünni köll, mer az éccaka a békák nagyon hittak, különösen a kanja kuruttyolt erősen. Nézze, arra a Tisza felé már homályosodik az ég.

Attól kezdve, hogy kitelepszik a csősz, valahányszor a kunyhóból kiteszi a lábát, az eget nézi, időjárást figyeli, meg a madarakat. Számon tartja a jeles napokat, jósol belőlük. *Sándor, József, Benedek, hozzák a jó melegei s* kelesztik a dinnyét, a fagyos szentek: Szerváé, Pongrác, Bonifác megijesztk s ha rőszketős a helyzet, vagy éppen kárt csinálnak, visszajáról imádkozik, hogy nem jó hallani. Medárdkor ha könnyezik az ég, tudja, hogy lesz annyi eső, hogy kicsirázik az ember, a dinnye hamar nő, kirepedezik, ízetlen lesz. Péter-Pálkor félérésben van, zsöndül a dinnye. Ha kevés az eső, azzal vigasztalja magát is, a bérlőket is: kevesebb lesz a dinnye, de édesebb. Előre megmondja a sok vakondtúrásból, hogy szárazságra van kilátás, kiég minden. Ha gólya kelepel: szél lesz; verébjárás csapatostól: ártalmas ködöt hoz; ha harmaton megszólal a pacsirta: szép időt jelent; ha leveli békát talál: szerencsés lesz. A bikanyál megjelenése figyelmezteti a csőszet, hogy itt az ősz, kitelt az ideje.

Az igazán hivatásának élő csősznek a dolga akkor kezdődik, mikor már a veteményféle, különösen a dinnye zsöndülni, majd érni kezd; július elején, mikor a füle közé süt a nyári nap, hogy beleizzad az üstöké is. A gazdák is sűrűbben mennek azért a veszendő dinnyéért.

Már kora hajnalban körülkerüli őrzetőjét, amikor is a nevezetesebb — leginkább úri emberek földjében termett — dinnyéket sorra vizsgálja, óvatosságból este ezeket betakarja indával, hogy ne tűnjenek fel a járókelőknek, reggel azonban kitakarja őket, hogy az érlelő napsugarak hozzáférhessenek. Mindezen fáradozása, amit igyekszik olyankor végezni, hogy lássák is, nemcsak a szemtől-szemben való dicsérettel, hanem dohány, pipakésztség s egy kis papramorgóval jutalmaztatik, kivált az úrféléktől, mert azok sohse

járnak üres marokkal, meglátszik, hogy onnét hazulról jönnek De a jószívű asszonyok is visznek neki egy kis lisztet, szalonnát, tarhonyát, frissen sült cipót, lepényt, miegymást, hogy jól vigyázzon. A csőznek így érskor van böcsülete!

Napfeljötté után, mikor csillog a harmat minden szál növényen, szedik a dinnyét, mert a puffogásáról ekkor lehet megismerni melyik az érett.

A puli szalad előre a csapáson. Meg-megáll, fülel, bevárja a csőzt. Ismét elszalad, de bekanyarodik egy másik csapáson és ugat. A csőz még nem látja a sok gíz-gasztól a leguggolt, dinnye-szedő embert, asszonyt, de abban bizonyos, hogy ahol a kutya egyet vakkant, ott vendégnek kell lenni. Van is. A vakkantásra felegyenesednek mind a ketten, jól tudván azt, hogy a kutya nyomában ott a csőz is.

— Aggyon Isten! — köszön a csőz.

— Aggyon Isten!

— Egészségükre az éjszakai nyugodalmat — ha vót.

— Vót, hála Istennek.

A csőz a leszedett csomó dinnyét botjával ütögetve: jól mögysziszálták. Elég lösz az útig kicipelni. Ott a kocsi?

— Majd segít kend, János bácsi.

— Most nem tőhetöm mög, mert mindön palásztába itt a vendég. Vigyázni köll ám, hogy össze ne keverődjön az igaz a hamissal.

— Vót mán olyan is?

— Vót is, lösz is. — Lehajol, nézi a leszedett dinnyéket. Kigurít egy nagy csíkosat. — Ehun e! E mán nem a maga billegje!

Egyszeriben olyan lesz a vendég, mint a vöröspaprika. Csavargatja a nyakát. Hát, hogy került ez közé?

— Csak úgy . . .

— Mán most mit csináljunk?

— Hamar a zsákba. Oszt ilyet né tögyenek *sűrűn!*

— Itt a könyv? — fordítja másfele a szót a vendég.

— Itt.

— Na, kifizetöm. Ehun egy pengő.

— De nem tudok ám visszaadni, még nem kaptam mama.

— Nem is köll.

— Na, jó. De *sűrűn* ne csinálják.! — Oszt, úgy tudom, maguk nagyon jó sajtot szoktak nyomni, hát legközelebb gyűjjön egy sajt!

— Na, na. Azt löhet. Gyűjtsék kend rá, — nyújtja a zacskót. A csőz megtömi pipáját, de üresen adja vissza a zacskót, mert a dohányt zsebre rakta. A vendég nem mer szólani. Na, de mék mán, mert látják, mennyire köll vigyázni. Oszt engöm pocskolnak érte, azt hiszik, hogy én ...

Mikor elmegy a csőz, azt mondja az ember az asszonynak:

— Látod, mondtam ., .

— Hát a fene gondolta, hogy ez a vén zsinigrevaló azt látja mög, amit nem kék.

Egymásra se néznek, annyira restellik.

— Nem tudom, elmondja-e?

— Csak hozd neki a sajtot, akkor hallgat.

— Nem ér annyit a dinnye, fene bele.

Mikor a szemlének vége, beballag a kunyhóhoz. Früstökör 7 lépés az árnyék. Ekkor már Fickó is elfelejti, hogy 13 tavasz virágzott el felette, futkos, mint egy kölökkutya, azt se tudja, hogyan fejezze ki örömét kenyérhajadó gazdája előtt. Végre beérnek. Legelső dolga a csósznek a mosakodás — szájból. Aztán az oláhkorszó telimerése a közeli kútról, a kunyhó és eleje kitakarítása, csak azután kerül le a szelemenről egy fölöstökre való szalonna, meg a hozzávaló kenyér és nyárs. Ez utóbbinak mindenkor lehetőleg egyenesnek kell lenni, nehogy sütéskor eldobja a szalonna magáról a zsírt.

A szalonnába rendszeren a bőr mellé kell szúrni a nyársat, azután a szalonnát keresztül-kasul kell bicskával hasogatni, hogy gyorsabban kiadja a zsírt. Előbb azonban a piritós készítés a fő, mikor ez szép rózsaszínre pirul, akkor tálca helyett a parázs közepében néhány darab rozset fektet le s erre helyezi a piritóst, apróra vágott vöröshagymával jó sűrűn behintvén, a szalonnát pedig sóval, paprikával teleszórja. Mikor ez megvan, kezdődik a szalonna-sütés. A nyársat lehetőleg gyorsan kell forgatni, nehogy a kicsepegő zsír elprédálódjék. Mikor már bőven adja a zsírt, rátartja a piritósra, csakúgy serceg a nyers vöröshagyma a forró zsír alatt s ha egy-egy harapásnyi már jól megszírozódott, balkezeivel felemeli s egy falatra be is kebelezi. Az alatt a jobbkéz folytonosan működésben lévén, alig egy perc alatt készen van a másik falat és így tovább. Ha pedig olyan módja van a csósznek, hogy valamelyik gazdasszonya egy köcsög tejjel is kedveskedik, akkor valóságos lakodalom. A tejet betölti a jó zsíros bográcsba, de elébb kenyeret aprít alá ja s jó étvággal elköltvén, azt mondja: »nem töm, ú fölsége mit fölöstökölt, de hogy nem övött ilyen jót, abba mán mernék fogadni az ünneplő sapkamba is«.

Früstök után legelső a pipázás, ami természetesen már fekvő helyzetben a multak emlékein való tünődéssel történik, amikor még jobban tudta a lábait egymás mellé rakni. Kikényelmezi magát. Azután pedig a jó hűvös kunyhóban kezdődik a bocskor és egyéb gúnyák javítása, puskatisztítás és ha a kötő mejjedzömasztékja összemacskásodik, nagy türelemmel kioldozza bicskahegygel. Ekkor már alig egy lépés az ember árnyéka, tehát itt van a főzés ideje. A

kunyhó előtti sárkatlanon készül a suhantott lótoppörém, vagy a tarhonyaleves. Sokszor csak egy kis sósvíz, mert hiszen a szegény ember vízzel főz, amibe száraz kenyeret aprít és amit irigylésreméltó étvággal kanalaz be. De ez ritkább eset, hogy délre főz este szokott meleg ételt enni, délben kenyerezik.

Délebed után jön az elkerülhetetlen delelés. Utána ismét az őrzető körüjárása s a kint levő gazdákkal való társalgás, melynek folyamán elkerülhetetlenül előfordul, hogy »az éccaka, úgy két-három óra tájba, mikor erre jártam . . .« Pedig dehogy járt! Egész éjjel bent aludt az árva, de ezt az ártatlan hazugságot mindenütt előveszi.

Nem mindenütt veszik komolyan az öreget, tréfálkoznak, incselkednek vele. Komoly hangon, de nem komoly szándékkal vonják felelősségre.

— Na, öreg, mink nem ültettünk lopót, oszt az éccaka mégis mögtermött nálunk.

Az öreg csősz nem érti a lopótök és tolvajt jelentő szójátékot. Az igazat se mondhatja meg, hát mással takarózik.

— Elvitte valami rosszlelkű. Csak úgy köll lönni, ha nincs a földbe. Mert van olyan — panaszolja erősebben — aki lerúgja a papucsot a lábáru], a lábujja közt az indát elszakítja, oszt maga előtt hengöríti a dinnyét. Lé se hajol, úgy lop mög, oszt emeli jó lélökkel haza a másét.

— Hát azért fizetjük kendet?

— Nem nézhetök én a veséjibe — tör ki az öreg. Nics neköm négy szömöm, evvel a kettővel mög előre látok, hátra nem.

— De hiszen az érzékeny csősz *megnyomja* (tetten éri) a tolvajt, oszt *mög is húzza* (zálogolja)!

— Én nem vittem el — tiltakozik erősen. — Annyi böcsület én bennem mégis csak van, hogy én magam nem lopok, mint a többi csősz teszi.

Pedig hát alighanem ilyen számítással vált a feleséges csősz a maga kezire is egy forint ára földet. Fölmondják ugyan nekik akkor is, hogy lopni nem szabad, de azért lopnak, csakhogy *tisztségösen lopnak*, vagyis úgy, hogy nem tudják meg. De a kárvallottak se tüsténkednek, mert tisztában vannak azzal, hogy »csőszség, kupecság, bótosság, egyforma mestőrség: mind a három tágitja a lelkiismeretöt«.

Ha nagyon megszorítják és kifogy minden érvelésből, azzal menti magát: bizonyosan mögötte a kutya.

Mikor már sok van a rováson, panaszkodnak itt is, ott is: lest vet a tolvaj után. Bár a dinnyecsősz sohse fog tolvajt, még ha lopáson ér is valakit, gyöngesége tudatában elődalog onnan. Csak inasgyereket, fehércsölédet fog el, ha történetesen kárba éri, azt is azért, hogy legyen bünbak, mert mindennek ő lopja el

az elejét, legjavát. Ha megfogja, nagy hangan kiabál rá, káromkodik, mívelteti a fenével, mindennel, hadd hallják és hadd lássák. A tolvajtól zálogot vesz, kalapot, kendőt, papucsot stb. Amit átad az öreggazdának, aki aztán megbünteti aszerint, kivel áll szemben. Vagyonostól többet vesz.

Délután nincs mindig magárahagyatva a csőszkunyhó. Mert kijárnak ide olyanok is, akik nem váltottak dinnyeföldet, akiket nem is a dinnye édessége és gömbölyűsége csábít ide, hanem a menyecskéké. Kedvet ott, nyalka gazdák, vérbélű, dinnyéhez hasonló menyecskék itt adnak egymásnak pásztorórát. Egy ital víz örve alatt állít a kunyhóba a férfi és bizalmas nézések közt a markába nyom az öregnek pár hatost, azzal a meghagyással: kerüljék kend addig vagy másfelet. Ha pedig dinnyeföldes gazda kint köti meg az ismeretséget a szomszédasszonnyal, az esetben nemcsak a kvártélyt kell megfizetni, de a hallgatást is. Az ilyen gazda szót se mer tenni, ha hiányzik is valami a földről, mert ha szól, a csősz azt vágja rá, hogy bizonyosan akkor vitték el, mikor ü arra vigyázott, hogy a kunyhó közelébe valaki oda ne somfordáljon.

Estefelé jön a gazda, akitől reggel a csíkos dinnyét ellopta a szomszéd. A csősz már messziről látja, siet hozzá, hogy ő mondassa meg, ne az vegye észre a hiányt. Beszédbe ereszkednek:

- Jó idő jár.
- Az ám, elég jó.
- Úgy-e nagyot embörködött mindön?
- Elég szép.
- Föltakartak?
- Föl.
- Hogy fizet?
- Gazra elég jól, nem tudom s zömre.
- Ahun a szalma, ott a szöm.
- Löhet.

Az öreg csősz vizslálódik. Hirtelen, mintha most venné észre: innen mög hibázik egy nagyon jelős, csíkos dinnye!

— Hunnan?? — kérdi nagy nyomatékkal a gazda.

— Innen ë! Nézze még a csomája is itt van, ahonnan levágták.

- Lë azt, tisztára levágták.
- Azt is tudom, hogy ki?
- Kicsoda?
- Ez a szomszéd ni — mutatja a mellette levő földjét.
- Mikor?
- Jókor röggel.
- Oszti mit szólt kend?
- Szólni szóltam én egy-kettőt, de a dinnyét mán nem löhe-

tött visszazagasztani. Mondok, hadd vigyék. Visszavösszük az üvéből.

— Vissza ám, de ott nincs ekkora.

— Levösszünk helyötte kettőt, vagy hármat.

— Na, nézzük, melyiket szánta kend a csikosért?

— Ehun van ni. Ez mind jófajta, Bangaféle. Már kocogtatja is a bicskával és levág négy dinnyét. Kettő a magáé, ezt a kettőt mög neköm adja.

— Én odaadhatom. Könnyű a másébúl gazdálkodni. Különböben tanulja mög a szomszéd is, hogy máskor né ácsingózzon a máséra.

— Úgy ám, nézze, a *neszólj dinnye* édösebb.

Este, midőn már alig vannak a dinnyeföldön, a csósz kenyerezeshoz lát. Ha pedig délre nem főzött, ilyenkor főz meleg ételt. Kedves kép az alkonyatban úszó katlanfüstje a törpe kunyhó előtt, törpe kunyhó a nagy ég alatt. A hangulat teljességéhez tartozik a kutyaugatás is, mely a későn menőket kíséri.

Lefekvés előtt kisüti puskáját, jelezvén ezzel, hogy ébren van. Igaz, hogy szakértő tolvaj csak a lövés után indul biztos útjára, mert tudja, hogy ezután már nincs az a csósz, aki ébren virrasztana, tehát szabad a vásár.

Így megy ez nap-nap után. A szombati nap kivételével, amikor tisztálkodik. E napon délben, mikor senki se jár, viszi neki a tisztát az *özvegy lány* (megesett lány), meg enivalót is. Visszafelé uborkát visz a garabolyában. Ilyenkor borotválkozik. A dinnye-csószök körszakállt viselnek. Akinek reszket a keze, szakállat ereszt, de minden hónapban egyszer, vasárnap hajnalban elmegy a városzéli borbélyhoz, ahol az inas tanul rajta borotválni. Szombaton vágja a lábakörmét is.

Ha vihar éri a kintlévőket, a kunyhóba menekülnek, kivált a fehérchselédek, gyerekek, míg elhúzódik fejük felől a zivatar. Segítségére vannak a csósznek, mert a kunyhót sokszor fogni kell, hogy el ne vigye a szélvész. Zivatar után ilyen beszéd megy:

— Hogy virradt föl kend? Nem dütötte el a kunyhót a szél?

— Majdnem. Fogtam a kezemmel a szelemönt. Bemönékült egy fehérchselód, az is segített. A ménkű mög ott csapkodott körülöttünk, bizony alig vártuk a végét.

— Tán szereti még a fehérchselédöt?

— Szeretöm-é? Ha kenyérre lőhetne kenni, még mög is önném.

— Csakhogy mögdézmálták ám a dinnyéket, még kend kenőgette a mönyecskét. Ehun van é a friss gereblyélésön a bocskoronyom!

Az öreg megütődik ezen, lehajol s nézi, de csakhamar fel-
egyenesedik és fölényesen mondja: Nem bocskor ez, hanem nyúl-
nyom.

— Nyúl a fene, kend nyulkált, oszt a nyúlra fogja.

Nagy nevetés közt megy tovább az öreg.

Özvegy öregasszonyokkal szeret bizalmaskodni.

— Ösmertem én magát még virágjába.

— Hunnan.

— Mikor legény voltam. Mög is táncoltattam a Bika koc-
mába. Hej, de régön vót!

— Nem máma.

— Na, oszt ide értünk.

— Ide ám mind a ketten.

Ezelőtt, mikor a dinnyeérés dandárja volt, nyomtatáskor
koldusasszonyok, emberek estefelé a dinnyeföldek körüli úton
ódöngtek és könyörögtek, amit az Isten adott. Igen csak vetettek
nekik egy-egy pipás kótyot, vételt dinnyét, amit a kéregetők nagy
hálálkodással vettek el.

Ma is elég gyakori eset, hogy így estendőn jön egy öreg koldus,
görbe bunkós botra támaszkodva, zsíros vászontarisznya a nya-
kában. Régebben dinnyeecsősz volt ő is. Kerülgeti a csőszkunyhót.
Ahogy észreveszi a csősz, jön feléje. Megismerik egymást,

— Na, Sándor, sikerült-e?

— Mama sömmi.

— Gyere, ülj le, pihenj.

Leülnek a kunyhó elé s beszélgetnek.

— Van-e pipád?

— Van — előhúzza a tarisznnyából.

— Gyújts rá!

— De, hékás, inkább önnék.

— Önnél? Jól van, Sándor. Főzők tarhonyát, mögvacsorálsz
velem.

Már ropog is a tűz a bogrács alatt, egy-kettőre megfő a tar-
honya. Hozzálátnak, de egy kis hiány mutatkozik, mert a csősz-
nek egy kanala van. Bicskahegyre szúrt hajaskenyér pótolja.
Nagyot isznak utána, azután rágyújtanak.

— Hát oszt, mennyire tudsz mönni egy nap, Sándor?

— Nem egyformán.

— Mégis?

— Hát ha jól gyün a sora, 30—40 krajcár, inog egy kis könyér, szalonna.

— Szép ám ez, hékás — dolog nélkül.

— Majd mögtudod, ha te is ideérsz!

Elgondolkodik a csósz, hogy ez tán nyomon beszél. De hallod-é, hékás, én nem szeretnék ideérni.

— Úgy ám, én se szerelömbül értem ide, tudod.

— Tudom, ha jól velők, neköd családod is van?

— Család? Csalárd az mind. Nem köll a töhetetlen séhun.

Nem. E mán szent igaz Addig köll az embör, még adni tud. Elhallgatnak. Újra a csósz szólal meg: Miért nem mégy be a szerelömházba (szeretetház).

Föláll a koldus. Ezt nē is emlögesd. Vótam. Rab ott az embör, pajtás, akár a Csillagba! (a szegedi Csillagbörtönt érti).

A nagy beszédben észre se vették a csósz lányát, csak mikor odalépett, aki először is a bográcsot látja meg. Köszönés helyett így támad rá apjára:

— Tán kúdúsokat traktál édösapám? Azért fogy el ez a sok tarhonya! Jó volna a télön kendnek is!

— Nézd, nézd, neköm is jólesik ám, ha tétüetök odaérök, ahova ez ért.

— Na, de mék mán — mondja a koldus.

— A nagy marasztalástul régön elmöhetött volna, — csattog a lány.

— Várjál csak pajtás, — szól a koldus után a csósz — ehun ez a dinnye. Egy nagy dinnyét ad néki.

A koldus ölébe fogja és éppen indulni akar, mikor nagyot tüsszent, hogy megreszket bele minden tagja, a dinnyét is elejti. Szétduzzan a földön. Nézik egy darabig, aztán így szól Sándor bácsi;

— El vót átkozva. Jó éjszakát!

Reggeli és esteli harmaton az örzető végén összejönnek a csószök, mikor a gazdák nem látják, hogy össze vannak stímolva. Beszélgetnek. De ha valami mondanivalója van egyiknek, vagy híradást kell közölni, a nap bármely szakában kikeríti a másikat.

— Na, sógorom, hogy gyün a csószbér befele?

— Sehogy.

— Akár csak az enyim. Fene ne sajnálja üket. Pedig töhetnék.

— Úgy ám, de nem töszik. Én a magamét öszöm három napja.

— Én mög mán másfél hete. Mög is mondtam az öreggazdá-

nak, lipjön utánna, mer baj lösz! Más hangon, csöndesebben kérdi: Sógornál vót-ë hiány?

— Hát nem mondhatom, hogy nem vót, mert vót.

— Na, oszt mi?

— Egy főzet kukorica, olyan száz napos.

— Na, oszt ki?

— Ki ... a fene tudja. Vót, nincs.

— Izé . . . nem sógorom?

— Nem mondom — feleli szünet után.

— Keresik?

— Úgy ám, nagyon!

— Mögesik.

— Mög ám. Hirtelen vissza kérdi: Hát sógoromnál?

— Csak apróság.

— Jó, hogy nem ökor az ébadta. Itt a zacskó?

— Ehun-e. Rágyújtanak. Mikor legjobban szívja, akkor mondja: Egy a baj, sógorom. Úgy siet az idő, mint a szélmalom vitorlája. Mindjárt itt az ősz.

— Biz igön a. Majd gyün a másik.

— Az biztos, hogy gyün, de mink mög monyunk.

— Ha úgy van a sorja, hogy muszáj, akkor muszáj.

— Na, ebbe maradjunk.

Már úgy ősz felé, mikor felhordanak a földről mindent, kitelik a csősz becsülete. Félszeggel néznek rá, vagy rá se néznek, kivált, aki még nem adta meg a csőszbért. Az ilyeneket ötször-hatszor is megszólítja, mikorra kistrófolja belőlük. Bezzeg nem járja most a pálinka, sült cipó, lepény.

Szent Mihály nap után a csősz beveszi a szolgafát a gúny hó ja elől. *Megeresztik a földeket* (felszabadul az őrizés alul), kezdetét veszi a böngészés: élelmes szegény emberek, asszonyok járkák a földeket azért, amit ott hagytak. A csősz is összeszedi a földben maradt hagymát, kis uborkát, apró zöld dinnyét és piacot ül vele.

Az ügyes csősz némi kis mellékkeresethez is juthat. Igaz, hogy kenyerével játszik, de igen csak van mindegyiknek megbízható embere s ezek leginkább fiatal korból maradt jóbarátok, akiknek révén kerül aztán a zacskóba egész télire való fináncolatlan takarmány.

A szorgalmasabb csősz naponkint összetakarít annyi gíz-gazt, hogy ősszel már egész télirevaló tűzrevalója van egy csomóba összhordva, azért és pár forint megtakarított pénzért adnak neki helyet télire valamelyik sarokban; ott várja csendességben a kikeletet.

Télére lányából, vejéhez, menyéhez megy, ahol kezdetben úgy mutatják, hogy gondját viselik azért a néhány forintért, de csakhamar ráunnak. Mindenért megszólítják. Útban van mindig, akármít csinál, minden baj. Ha az asztalhoz ül: Hát éppen ide köllött ülni, összeráncigálja az abroszt; odamegy az ablakhoz; mán mög a firhangot cibálja lë; ha a padkára ül: éppen tegnap meszeltünk, oszt mán a padkát rugdossa, így megy ez örökösen. Elküldik a boltba cérnáért, ecetért, a kútra vízért, kicsit késik, mert rosszak a kerekek (a lábai): pörölik, nem állják meg szó nélkül egy lépését sem.

Hogy otthon ne legyen, felmegy a piacra, ott *szátyong* egész délelőtt. Vagy rokonokhoz, ismerősökhöz megy panaszkodni, meg a multat emlegetni.

Ha nem mehet sehová sem, egész télen paszulyt fejt ki, vagy a tollat fosztja. Ha még jók az ablakok (szemei), subaszórból egy-ujjú kesztyűt köt, ha homályosak, az ajtó mögé húzódik. Szegény háznál sokáig van légy, télen is. Úgy tartják, hogy a karácsonyi légy szerencsét hoz, a kotlóültetéskor is légy kell a szalma közé. Az öreg is kis sásszéken ülve, kezében a légycsapóval, vigyázza a legyeket. Ha észrevesz egyet, rögtön lecsap rá, mint a macska az egérre. Közben elgondolkozik, el is szunyókál. Ha felreppen, a szél harangszót hoz, múltóan hallatszik be. Az öreg a múltandóságra gondol. Ugyan kit temetnek? — kérdi. Senki sem felel, még ha bent vannak is vele. — Néz a földre. Az agyonütött legyek is az elmúlást juttatják eszébe. Mondja is félhangosan: Hull az embör, mint ősszel a légy, mikor azt mondja néki a halál, hogy né légy.

Hogy senki sem szól hozzá jó szívvel, hát szívja, szörtyög-teti azt a rossz pipacsutakat. Mert pipának már nem lehet mondani. A dohánylë egészen átjárta. Az öreg ember olyan, mint a gyermek, nyáladzik. A pipaszár egy bakaraszt csak és szopóka nélküli. A szopóka helyett egy bunkó van rajta rokolyaszélbül rátekergetve, amit a nyál összetart. A fogatlan ember szájából különben kiesne az ócska füstölőszerszám. Nagyokat sóhajt. Eszébe jut, mi lesz vele, ha a betegség leveri lábáról. Beteg embör nyűg a háznál. Egy kívánsága van: Isten őrizze meg a hosszú nyomorúságtól!

Egyhangúbb élete van a tiszántúli dinnyeceősnek.

Egyesegyedül van a Tiszapartján, hova a harangszó is elhalva ér. Ott őrzi az őrzetöt egész nyáron Szent Györgytől Szent Mihályig, amint szokás, néha tovább is, mikor milyen az időjárás. Hét számra nem lát egy élő lelket, nem beszél senkivel. Még a kutyájával sem elegendhetik szóba, mivel nincs neki kutyája.

Pedig lehetne, de nem kell. Egy az, hogy nem lenne neki mit rágni, — a dinnyecsősz maga is ritkán vágja húsba a fogát — más meg, hogy az öreg azt tartja, hogy mind bolond csősz az, amelyik kutyát tart, mert az csak arra jó, hogy mindig jelzi, hogy merre jár a csősz, addig pedig az őrzető másik felén meglopják. Ő is úgy tett surbankó korában. A bátyjával dinnyét loptak .. . Azóta sem tud rá senki semmit.

Vasárnap kijön a felesége, aki a majorban szolgál. Kihozza a hétre való eleséget, meg a tisztát. Aztán nem látják egymást a jövő vasárnapig. Az öreg újra hallgathat.

Azaz, hogy nyomon maradjak, látni lát ő élő lelkeket, de beszélni már igazán nem beszél velük, legfeljebb csak nagy vízen át. Erre járnak apró lélekvesztőjükön a mindszenti halászok, lemennek egész Mártélyig. Az öregnek a kunyhója éppen fele utóm van. Mindszent és Mártély közt egy kanyarodónál, egy magas homokbuckán, amit a Tisza hordott ide. Itt kezdődik az Ásott Tisza, ez az oka, hogy a halászok szívesen meg-megállnak, keresztbe vetik hálójukat, de csak a túlsó parton, id át sem néznek. Kényes nép az, hússal él. Legfeljebb jóétvágyat kiáltanak az öregnek a dinnyéhez. Ögye mög a halát, — gondolja az öreg — csak a dinnyét né bántsa.

Reggeli harangozás táján és nap hanyatlásakor ott zubog el a gőzhajó az Ásott Tiszán, egy parittyahajításnyira. De ez már nem mulattatja az öreget, csak a fülével veszi észre, — nem tartja rá érdemesnek, hogy hátraforduljon — mikor szárított paréj lángjánál főzi a mindennapi vacsoráját, a csőszök mindennapi eledelét, a kemény tarhonyát.

Elhallgat a zubogás, elsimulnak a hullámok. Hallgatva tördeli az öreg a kórót, csak néha morzsol szét egy-egy dünnögést a foga közt, ha egy-egy tüske megszúrja. Halkan, magának mondja ezt is, úgy sem hallja senki. Ilyenkor nem esik jól a káromkodás.

Nagyot zuhan messze az árendás földje felől, a part szakad a hajó után. Ni, hogy őszi a fene! Ott se szeretnék most lönni, — teszi hozzá elégedett mosollyal — a bográcsra néz, a szép piros lére, mely olyan, mint a csöppentett vér és sebtiben orrát-száját végigtörli kabátja ujjához. Kavar egyet a tarhonyán, óvatosan megfogván a bogrács szélét, nehogy a *lelke* kilöttyenjen. Mert csak egy vékony láncnál fogva lóg, egy földbe nyomott ásonyélre akasztva az egész készség. Az alkalmazatos kis szolgálfa még a múlt héten elpusztult. Tán már három napja volt, hogy meleget nem evett, főzni készült volna éppen, mikor jöttek a gazdák. Mérgében kétfelé pattant a szolgálfa. Kavargatja-kavargatja a szép, piros, zsíros levest és egy cseppet sem bosszankodik, ha a szél egy kis hamut szór belé. Egy sem becsületes ember az, aki legalább egy véka pörnyét meg nem eszik egy év alatt. Apró halak ficáinkolnak

ilyenkor naplemenet tájon a Tisza színén. Néha egy-egy nagy csuka pattan fel, nagyot loccsan a víz. »Ide köllenél, majd nem ficánkolnál . . . « S nyugodtan kavargat tovább. A többit csak gondolja. Rég nem jártak erre a halászok, tán egy hete is van, mióta nem láttam ükét. Ígérte pedig Kis Tóth János, a halficsér, hogy jól tart egyszer hallal, dehát ígérd mög, ne add mög, nem szegényít az mög! Nem gyün, tudja, hogy rossz fát tött a tűzre, mert csak az ő révin tűnt el az a három szép dinnye. Nem átallotta az akasztó-fára való, olyan nagy csúfot tött velem. A szömöm majd kisült, mikor a gazda szöme elé kerültem. Legelső érés, mán mög is volt billegözve. Kisülhetne a szöme neki is, embörnyi embör létire dinnyét lop! Mért nem lop lovat, ha lopni akar, szakadjon lé a tűz körme. Minek töszü csúffá a szögény embört? De a szömire ie térítgetöm, csak a szömöm elé kerüljön. Oda én. Még perzekütör korában nem egy jót töttem vele, ígérte is, Logy Sándor bátyám . . . Az embörség el van felejtve.

Megfött a vacsora. Hozzálát az öreg persónátusan. Nem siet. Lassan lehet jóízüen enni. Nyugodtan kanalazza befele a tarhonyát, mire kitörüli a bográcsot, a nap egészen elbújt. A tűz is elhamvadt. Nagyot iszik.

Aztán fölparáholja a kunyhó elejét a korsóból, hűvösség okából, meg azért is, hogy a szél ne kavarja a port, mert ide ül ki a kunyhó elébe kisszékre. Előveszi a gatyakorcból a strimfliszárat, kicsavargatja, megtömi vele a pipát. Aztán kicsihol és rásért. Jól érzi most magát, hogy meleg étellel békítette meg a horpaszt. A jóllakott ember megelégedettségével eregeti a pipából a füstöt, annak a kóválygását követve száll gondolata ide-oda, eseményről-eseményre. Emlékezetébe jön életsora, mikor virágjában volt. Hej, de régön is volt, édös jó Istenöm! — sóhajt fel. Mindjárt odagondol, mikor meglátta feleségét kint a tanyán. Aztán a lakodalom, majd mikor fiatal házások voltak, oszt mögszaporodtak. Elgondolkozik. Egyre sötétedik. Az öreg ábrázata is elkomorodik. Jól is ment sora István gazdánál, de mikor a gazdafí rávette, hogy fúrják ki a hombárt, beleütött a fene az egészbe, mert őrá kenték rá. Pedig azt lelköli most is, hogy nem *leveles* benne. Ha ez közbe nem gyün, mindön máskép lett volna. Jobb kezével lendít egyet, mintha a szánakozó szúnyogot hajtana el. Mutatott az élet, de — ideértem, ahun vagyok.

Na, löhet ez még máskép is, mormogja magának. Az esthajnali csillag fényesen felragyog, az öreg pedig betér kunyhójába, elteszi magát holnapra.

BEFEJEZÉS

A szegény ember élete, akár a munkának élőé, akár azé, aki a könnyebb végét keresi, sok bajjal, gonddal, vergődéssel teljes. Minden napnak meg van a maga terhe, a mindennapi falatért meg kell dolgoznia, mindennap meg kell keresnie azt, mint a madárnak, más-más helyen, más-más munkával. Mindennap új küzdelem, új dolog, különben éhen marad. Csak egy nap ne dolgozzon, már megérzi a háza. Mikor álomra hajtja fejét, még nem tudja, mit ad családjának a következő nap. A testi munka kifárasztja, mely után jól esik a legegyszerűbb eledel is, édesen alszik kemény nyoszolyáján is. Senkire sem támaszkodhatik, csak a maga erejére, két karjára. S az ilyennek sok gondja, baja van, mert *szögénység: szomorúság*. Az örökös gond, baj megedzi lelkét. Minden napnak meg van a maga élménye. Haszontalan dolgokkal nincs ideje foglalkozni. De éppen sokféle és naponként más-más foglalkozása és környezete következtében lelke olyan finomságokat is felvesz és gyűjt össze, amelyre jobbsorsú emberek nem igen képesek. Ha öntudatlanul is, nyomot hagy lelkében a napfeljötté, a naplemente, a búzavetés üde zöldje, arany kalásza, a földimogyoró virága, a pipacs pirossága, az ég tisztasága éppen úgy, mint a sötét felhő nehézsége, a kora hajnal és késő este pírja. A földről az égi mezőre veti szemét. Fölfelé néz, onnan várja az áldást, ahonnan a csapás jön. Sok szenvedés, kevés öröm. A szegény embert a remény táplálja.

Aki mindennap elvégzi a maga munkáját, annak nyugodt a lelke. Elérhetetlen vágyak nem háborgatják. Igénye kevés, a mindennapi falat megszerzése s ha ez van: boldog.

A baj sok mindenre elhajtja, amit a távolról nézők elítélnék. A szükség, a nincsetlenség sohasem hagyja tétlenül. Az örökös aggodalom maga és családjáért, a csalódások és remények változása figyelmeztetik minduntalan, hogy elbizakodottá ne válják. A változó események sűrű sorozata, átélése tanítja arra, hogy *tűrelőm köll a szögénységőn*.

S Z Ó M A G Y A R Á Z A T

abajgat: elver, *helyrehoz*.

acat, acatol: gyomnövény (Cirsium arvense L.), amit acatoló szerszám - mai kiszurkál, kiírt.

acelas: kemény inú, edzett,

ajnároz: dédelget.

aklos csikó: akolban szabad ég alatt lévő csikó, csak a jászol felett van tető, hogy az eő bele ne essen.

aljhajtó: szóráskor a fölözövel szemben áll és sűrű fogú gereblyével kaparja le a búzáról az ocsút, polyvát.

acsarkodik: agyarkodik, dühösen kiabál,

avas passus: régi passzus.

ácsingózik: kívánczik, vágyakozik.

ágasfa: szelementártó a ház két végén kívül; tanyán a lóhústartó ágasa, az az oszlop, melyre feltették a kocsikereket, ezen állott a lóhús.

állás (csordaállás): delelőhely a kút körül.

állásfa: tetőveréskor azon áll a tetőverő, amit minden verésnél feljebb kötnek.

állós: az az ember, aki szalmarakáskor lajtorján áll és onnan veszi az alatt levőtől villájára a szalmát, hogy felnyújtsa a kazalrakónak.

árguválódik: céltalanul ide s tova lézeng.

árkus: kútásáskor használt körgyűrű fából,

árvagané: tehéntrágya, amelyet az állat elhullat menés közben. Tüzelésre használják.

átaljár: napszámos munkát végez az aratásnál, de kerekbe vállalja fel. átszivalkodik: átnedvesedik.

bajdorgat: megigazít.

bajnár: korai szőlő, ma már ritka; van bajnár szilva is, egyszerre érik mind a kettő.

bakaraszt: hüvelyk- és mutatóujj kifeszítése által előállott kis arasz.

bandagazda: egy munka elvégzésére szövetkezett emberek vezetője.

bangasztérol: összebabrál, igazítgat, összehoz, iszkából ahogy lehet; sike-ritsd mán mög valahogy.

bangét: töltés lába, padkája,

baráber: csavargó olasz kordésok és kocsisai,

barkácsos ember: mindent csináló, ami nem tanult mestersége.

befog az idő: megkezdődik a tél.

behögyöl: a vontatót, boglyát szokták behögyölni, behegyezni,

beirdol: nem vágja le, csak bevágja falat nagyságúra.

bekötik a kéményt: az eredeti állásából elgörbült kéményt erősítik meg.

belevasal: vasboronával a felszántott földbe elvetett magot hosszára beboronálja.

belső embőr: rab.

belül kerül a kulcslyukon: börtönbe zárják,

bidereg: ami nem biztosan áll.

- bige: kétvégén kihegyezett bakarasznyi hengeralakú fa.
 biztos: munkavezető a kubikmunkánál.
 bóczeros: boglyas, kuszált.
 bocskoros lesz a vályog: ha földre vetik és nem szalmázzák, mert fetaedi a földet.
 bodorka: Rumex A.)
 bojszint, oda se bojszint: oda se néz, rá se hederít.
 bojtani: bujtani, döntés.
 bojtorgat: toldoz, foldoz, csinosít.
 bolondkocsi: vontatókocsi.
 bontófésű: amely ló olyan sovány, hogy az oldalbordáját meg lehet számolni.
 borjúkötél-pecek: nagyobb fapecek, mellyel a borjú nyakára hurkolják a kötelet.
 borozda: az eke nyomán keletkezett mélyedés,
 böngölég: böngölő.
 böllér: a disznóölést szívességből végző atyafi,
 böngészik: keresgél ottfeljtett dolgot,
 börhöl: dörzsöl, leüt, ellop,
 bözzögje van: a dolog neheze, fortélyos,
 búgattyú: az első gözcséplő gúnyneve volt.
 bakó: buta, tudatlan,
 buszma: buta.
 butyella: szűkszájú pálinkás cserépedény,
 büdöskűszőlő: Izabella szőlő,
 büdöskűvirág: rossz dohány,
 bürbajuszu: bajusztalan.
- cele-cula: ruhanemű.
 censura: esküvő előtti napon a pap kikérdezi a házasfeleket.
 cercó: ideiglenesen épített kezdetleges hajlék.
 éelszörű szögény embőr: mindenre alkalmas.
 cincár: szenzál.
 cinöl: bosszant szóval,
 cókók: holmi.
 cotak: mocskos, szotykos ócskapipa.
 cucorka: ijesztő, madár-, verébijesztő.
 csajla: kajla, nagyfűlű.
 csapó: a karikásostor és ökörhajtó ostor fonatlan, lapos szija, vagy irhája.
 csapófa: emelőrúd.
 csapófa: téglaverésnél használt 40—50 cm hosszú és 5—6 cm széles vonalzóhoz hasonló fenyőfadarab, mellyel a formában levő sarat simára csapják, nyesik le.
 csatak: sás és káka vegyesen.
 csá, csára szánt: bal, de a csára szántás jobbra történik, mert a csás ökör taszítja az igát.
 cságattyú: az eketalyiga átváltója.
 csákóra áll a szára a marokszedő fakukának: kifele áll.
 csáp: ökörhajtó ostor.
 csárda: így mondják a kubikosok a kunyhójukat, ideiglenes nádépítmény.
 csás oldal: bal oldal.
 csekkent: szájával, illetőleg a nyelvével a lónak.
 cseléd: gyermek.
 csellöng: haszontalanul tölti az időt, dolog nélkül jár-kél.
 cseplesz: gyenge, kínjában érett, félig fejlődött kukoricacső,
 cserkészik a disznókkal télen: jár össze-vissza.

- cser vessző: a jövő termést hozó tavalyi vessző két szemre hagyva, ami nem sima, hanem cseres, redves.
- csikó: kubikos gyerek, vagy asszony, aki a kubikgödörből a pallón felhúzza a talicskát.
- csikótó: kitoldásra használt vas láncszem.
- csíramálé: kicsírázott és összetört búza levéből liszttel előállított pép, amit ujjnyi vastagon ráöntenek aljtészára és kemencében megsütnek.
- csirkézni, csirkét rakni: vellahegyre való kisebb csomót rakni.
- csirkézó villa: a legkisebb favilla.
- csiszorál: sárkefével keféli a csizmát.
- csobolyó: mezőn használt víztartó faedény.
- csókolódzó: második hirdetés utáni vasárnap este a vőlegény látogatója a menyasszonynál.
- csoroszlya: az ekének egyik vas alkotórésze, mely az ekevas által felszántott földet elvágja.
- csóvál: lóbáz.
- csoze: aljas ember.
- csökmő: kóc.
- csöngős kocsi a malmos kocsis neve.
- csömpölyeg: félig csinált sár, melybe kevés szalmát, töreket tesznek.
- csöpög az orra vére: nincs kedve, kedvetlen.
- csörmő paprika: az a paprika, mely különböző minőségű paprikáknak aprajából, hulladékából kerül.
- csuhély: a kukoricacsó lebontott haja, csuhé, csuha.
- csula: csajla, kajla.
- csurgás: az ereszről, a tetőről lehulló esővíz csinálta mélyedés,
- csúszóra fordítani az ekét: a faeke talpa alatti 10—12 cm hosszú vasrudat, melyen az eke csúszik, oldalára fordítani,
- csutkakúp: a kukorica leveles szára kétébe kötve és 25—30 kéve kúpba rakva.
- csúváros: malmoskocsi neve.
- daku, dóka: rövid posztó télikabát, a szücsök is csinálnak 1850 óta daku-bekecset, mely rövid derekú.
- darudöbörgő: kiszáradt, kérges suba.
- darvadozik: egyenként, egymás után mennek. Vásárhelyen a darvadozik »sötétben való beszélgetés« jelentését nem ismerik.
- deszkaáruló lősz: meghal.
- díbol: ősszakavar, gázol.
- didergő: az istálló előtti sárpadka.
- digó: a kordésokat hívják így, alkalmasint a *diga* olasz szóból, mely töltést, gátat jelent.
- dinkatök: vékony héjú, fehérszínű sütőtök.
- dólé: lapocka fenyőfából.
- doromb: bűgő hangot adó kezdetleges hangszer.
- dögös jószág: döglik, elhull belőle.
- dörgölődzőfa: a kút körül leásott oszlop, amihez a jószág hozzádörgölődik.
- drugárfa: természetes állapotban lévő, hengeres fenyőfa,
- dudva: trágya.
- dudvakazal: trágyakazal, szarvas,
- dudvázás: trágyát széjjelhányni.
- duggatás: a gáztető kijavitása.
- durák: kártyajáték.
- egy ingre kalapálni: a kaszát olyan rosszul kalapálni, hogy az inget is le kell vetni, annyira elfárad a kaszáló.

egy kanál lekvár egy hétig se olvad el a szájában: élheterlen, sikertelen.
 elállítás: évi kialakított bérért szolgálatba megy.
 elbitangolt jószág: tilos területre elkóborgott.
 elbukja a kis vant: tönkremegy vagyoniilag.
 egyest eszik a hasával: jólakik.
 elcsap (ostorral): elránt.
 elébe vernek: rábíznak mindenféle jószágot.
 elgrófozik: a disznó azt mondja: gróf, gróf; hangutánzó szó.
 elkészített sár: a tapasztó sár, melyből tisztán jön ki a taposó lába.
 ellenzője (nadrág ellenzője): a magyar nadrág eleje.
 elnyakdul: elnyomorodik.
 előke: búzavetéskor a vető ember előtti rész járása után.
 előte: kemence szájára való szalmás sárból készült ajtó.
 elvenni a fejevizét: elvenni a szüzességét.
 eltüsköli: tüsök boronával keresztben boronálja az elvetett megfogasolt magot.
 embörkereskedő, embörkupec: ügynök,
 emelgetős jószág: rosszul táplált, lesóványodott.
 eprészni: epret szed fáról.
 erkölcsös: szigorú, veszekedős, összeférhetetlen.
 erősfájú: erős kötésű, vágású gyerek.
 egyyelt: ritkán nagyokat ütött.
 ékestarisznya: zsákból való tarisznya a faekén, benne éknek való fa.
 élet: búza, árpa.
 életősház: külön vályog- vagy téglapépület az udvaron, ahova a búzát öntik.
 érvágó: kisebb szij ostor.
 étiért szolgál: amit megeszik, ennivaló.

fahajú tők: kemény, vastaghajú.
 farkal: a kútgém koloncos végére kötött hosszabb kötélbe kapaszkodik és húzza lefelé.
 farkashurok: igen nehezen oldható kötésmód,
 farkasnyakhúzás: játék, két gyermek játssza.
 fátör: kukorica fosztáshoz használnak.
 fattyú, fattyazás: ugyanarról a kukoricatöről nőtt oldalhajítás, ezeket kihúzogattja, szedi.
 fehér liszt: a korpa nélküli.
 felfázni: a tetőszerkezet famunkáját elkészíteni.
 felguzslódik a nádtető: sok bajjal járó felverése az ócska gaztetőnek.
 felhére: a kocsinak az a része, amire a hámfá van felerősítve, meg a felhágó.
 felkötni való kukorica: a szép, nagy, egészséges csöveket a rajta hagyott csuhéjnal fogva párosával összekötni.
 felöltő: kis kabát, vékony, könnyebb felső.
 felveszi a hámot: rögtön húz vele a jó gusztusú csikó, beleszokik a hámba,
 félíg csinált sár: göröngyös, ázatlan földcsomók vannak benne,
 féloldalós: egyik oldalra aránytalan, ferde.
 fészkelni: kapával földet vágni ki a kukoricaszem részére.
 fészket vágni: kapával földet vágni ki a kukoricaszem részére.
 févalj: szórásnál, ahol a tiszta búza végződik,
 figurás a ló tetszetős pózba vágja magát.
 fitet: nem legel, csak fitet: szaglálózva keres, kutat, kutaszkodik.
 fogasol: fafogú boronával az elvetett magot beleboronálja,
 fogás (föld): amit egy alkalommal szántás alá fognak,
 fogja erősen a kutya: nagyon ugatja.
 fogyasztani (szántásnál): nem végig borozdolnak, hanem ahogy a föld kívánja.

folyógerenda: a mestergerendán keresztben nyugvó kisebb gerendák.
 fordít: járatás után megfordítják a letaposott gázt.
 forgó: a szántásra felfogott föld két vége, ahol az eke üresen jár, megfordul.
 foska; ritka, fehér, apró szőlő.
 földbaba: kubikgödör közepén hagyott földoszlop, mely jelzi a gödör mélységét.
 fölöz, fölöző; hosszúnyelű nyírfaseprűvel a felszört búza tetejéről a szemetet lesöpri.
 futtat: sebesen jár a horpasza.
 futtatnak: versenyre futnak.

gajdorász: dalolgat.
 ganéfürdő: trágyakazalba beássák a beteget.
 garádicsos: az egyenlőtlenül lekaszált fű tarlója.
 gaz: ez esetben a levágott gabona míg ki nem nyomtatják, csépelik, de jelent szemetet is.
 gáztetj: nád-, gyökényháztető.
 gegőz: szöveg nélkül dalol, miközben gégejét hüvelyk ujjjaival gyorsan le- és felrángatja.
 gerendely: bolondkocsi két oldalsó része.
 gesznye-gusznya: ruhanemű,
 girizdes: az egyenlőtlenül lekaszált fű tarlója,
 gödörgazda: a vályogvető gödrök bérlője; kubikos munkánál az egy helyen, egy kubikgödörben dolgozók közül a legtapasztaltabb.
 görhemálé: kukoricalisztból sült vastag máié.
 gözü: vörhenyes mezei egér, barnaveres, fészkébe mindenféle magvakat gyűjt
 gügyü: se nem kéve, se nem csomó gügyü: árva sás, vagy csutkaszár levele összekötve,
 gyűrés, kiereszti a gyűrést: hogy a széna, vagy szalma a szekérről le ne csússzon, a négy sarkán keményebben rakják — vendégoldalon kívül teszik.
 gyüszménékedik: jön, megy.

habot ver a szél: hullámoztatja a búzát.
 hajít a kerék: nem egyenesen forog, inog a tengelye.
 hajsz, hajszra szánt: jobbra, de hajszra szántásnál balra kanyarodik az ökör.
 halálmadár: a halott-társulati pénzszedő,
 hancsik: egy kapavágásból való kisdomb.
 hasba van a búza: hasig ér.
 hasuk szögénye: akik minden keresetüket megeszik.
 havi vakló: időszakos hályog.
 hazudik a ló: ha nem fekszik bele a hámba, ha nem húz.
 három ónia: karének.
 hátaló csempész: hátán hordja a dohányt,
 heptika: tüdőbaj.
 hídlás: istállóban lévő deszkapadozat,
 híres szemű: éber szemű.
 hógulyázik: hógolyót hajigál a másikhoz.
 hónapos: őszre és télre hónapszámra elálló munkás,
 horpasz: oldalán a véknya,
 högydinne: az inda végén levő görögdinnye.

ige: a vetélőre fölvetett 8 szál fonál neve.
 inas: feltámasztófa

ingre kalapál: a kaszát olyan rosszul kalapálja, hogy az inget le kel-
vetni, annyira elfárad a kaszáló,
ingyenes halott: díjmentes.
irdolja a kenyeret: bevagdossa.
itt hagyja a csizmát: meghal.
ízik: levél nélküli csutkaszár, amit a jószág meghagy.

jancsibankó: szükségpénz, mellyel kubikmunkánál a barakban fizetnek.
játszik a kerék: inog a tengelyen.
jeruzsálemi tök: gyenge, vékonyhajú, fekete színű, süelve hajastól eszik,
egyik változata a disznótöknek (Cucurbita pepo).
jó katona, jó gazda: a Bach-korszak idején azokhoz, akik adót nem fizettek,
katonákat kvártélyoztak, akiket el kellett látni. Ahol a katonák jól
viselték magukat, ott megbecsülték őket.
juhsecstű szőlő: hosszúkas szem.
juhszél: vásárszél.

kallantyú: amivel a szőszet madzagnak sodorják és rátekerik. Fügőleges
tengely körül forgó szárnyas keret. Fonáltartó-, vagy félkékzallantyú
a neve. Van kötélerezető kallantyú is.

kanászf. sz: vizes gyékényből fonott gyékénycsomó.

kandarít (karélyba kandarít): oldalt szalad karéjba és elébe hajtja a bunkós
botot.

kankapatás, elkapott a kan: lásd a 20. lapon alulról a 4. sorban.

kankó: parasztviselet, gallér nélküli hitványabb posztóruha, a szűrtől
szabásában különbözik, sose díszített.

kantaderék: füle letört, csorba kanta.

Kan Sári: olyan város bolondja volt, aki egész nap ödöngött.

kaptás ló: hibás csüdű.

karikaló: a körbe futó nyomtató lovak a szérűben.

kas: szalmahordó kas, fűzfavesszőből fonott.

kaszakés: elnyűtt kaszából való.

kazalmester: aki a kazalrakást vezeti, legtöbbször az öregbéres, de maga
a gazda is.

kásaszömös: apró fehér hólyag a lábujj között, amelyből sárvíz (geny) jön.

kedvetőtt: jó módú, éli világát,

kehes: heptikás, tüdőbajos ló.

kelevíz: a nyűg két végén az a rész, amit a ló lába körül kapcsolnak össze
fapecek által.

kendert nyű: kézzel húzogatja tövestől a megérett kendert.

kengyel: kukoricafosztáskor használt fatör szija, mely a mutató új jön van.

kenyérfürdő: az egyik most sült kenyeret a mellére, a másikat a hátára
teszik s így kiizzad,

kenyérevő: családtag,

kerepce: kelepce, kerepelő, madárijesztő.

kertészpecsenye: sült tök.

kezebeli: bot.

kezére veszi: szóval, bittal igyekszik nevelni dolga elvégzésére,

kezes: tolvaj.

kénytelenségből lett gyerek: törvénytelen,

kifarol: a jószág a helyéről,

kifújja magát a krumpli: kicsírázik,

kihatol: képes lenni, lehet.

kikerülni a kótyot: a vezérhajtást elcsipni.

kiérták katonának: 21 éves korban írják ki a legényt katonának, akkor
áll sor alá.

kipirongat: kiszid.
 kiséfa: amihez a hámfá van erősítve, négy istránggra való hosszú hámfá.
 kis egzámen: kis vizsga az elemi iskolában félévkor.
 kis ház: kis szoba.
 kiszószól: a kötél végét kibontja, mely olyan, mint a fonatlan szósz.
 kojtol: tömör füstöt enged láng nélkül.
 kolbászokat vágtam a disznón: szijostorral hosszú daganatokat.
 koncol: veri, hajtja, úgyhogy se nappala, se éjjele.
 konya: nagy lelógó fülű.
 koporsódeszka: ékbe álló két deszka a nádtető gerincén.
 kóringyál: csavarog.
 kornyicsol: hangutánzó szó.
 koszorúfa: szarufákat tartja az eresz alatt.
 kóty: sárga dinnye.
 kovácsa akad: vevője akad.
 köcsögdinnye: hosszú alakú görögdinnye.
 köcsög orrú: hosszú orrú disznó.
 könyérkunyhó: aki a kenyérből sokat eszik.
 köpöce: 2 liter űrtartalmú faedény, mellyel a malomban a kisebb mennyiségű őrleményből a vámot kivesszik.
 kötelet ereszt: házilag való kötélgyártás házi eszközökkel; sásból, szénából is sodornak kötelet.
 köz ez mindnyájunkkal: közös.
 közöl (közöljük meg): fogjuk közre.
 közölni a kerékvágást: kerék közé fogni a vágást a kátyús úton.
 krétás embőr: megjegyzett, rovottmultú embőr.
 kujtorog: csavarog.
 kuka: fahorog, kampó.
 kukora: a lucerna csöve, magháza.
 kuktor: téglaszáritó a téglagyárban — lábakon álló tető, alá rakják a tüzelesre váró téglákat.
 kukucska tanyás: az ingyen tanyás, aki lesi a gazdát, hogy rajta ne kapja valamin.
 kunéroz: incselkedik, bosszant.
 kunhátas: olyan lóra mondják, amelyik nem tűri a hátán a terhet, a lovast.
 A kunhátas ember se szereti a terhet cipelni, dolgozni.
 kunkötés: könnyen oldható kötésmód.
 kurafias: szeretőt tartó nő.
 kurvacsapás: idegenek taposta rövid út, lábnyom.
 kuszapihenő: kurta, rövid.
 kuttogó: leskelődő.
 kutyaluk: tömlőc.

labancos kutya: nagy szőrű kutya.
 lapátos: szóró ember neve.
 lazszakál: haszontalanul tölti az időt, lassan megy.
 ladás talyicska: gazdasági talyicska.
 lájé: lám-e, látod-e.
 lángpolyva: langó: a búza szemének levéltöredéke.
 lána: a kasza lapja.
 látomtul látóig: pitymalattól öreg estig.
 leceng: fiatal naplopó.
 lecengöl: cél nélkül tölti az időt.
 legyelték, möglegyelték: megverték.
 (a) lelke kilótyent az ételnek: legjava, felső, zsíros része.
 lemagasztal: lekisebbít, leszól.

lenehezedik a beteg: ágyban fekvő súlyos beteg.
 lenge nád: a nád törpe, nóm virágzó alakja.

leslyuk: a kunyhó végén levő tenyérszerű nagyságú üvegablak.

leszakadt az iskolából: lemaradt, kimaradt.

levacáholódik: ügyvel-bajjal lejön, lerakodik.

leveles: hibás, vétkes.

léha: a szem hártvás, külső része.

lénia: három öl széles.

lóstát: ögyveleg, jön-megy.

lósugár: a ló farkából kihúzott szőrszál.

lótospörém: levesbe való tészta hosszúra-szélesre vágva.

lőbödör: hirtelen növésű, nagy, esetlen fiatal gyerek.

lőcsöngörcs: nagy, lomha.

Luca-pogácsa: Luca napi (dec. 13.).

macskásodik: összegubbancolódik, csomósodik.

magam szűtte zsák: kenderből kallantyult, négy nyüstös zsák.

magház: az eke által kifordított föld alján támadt mélyedés.

magló disznó: anyakoca.

magyar zsák: vastag, sűrű zsák, durvább mint a gépen szőtt.

marokverő: kéveköto nő az aratók után, akik kévékbe szedik és kötik a levágott búzát.

maszték: madzag.

máglázni: a nyers téglát, ha félig száradt, felmáglázzák a szárítósín alá 300—400-as csomókba.

mákos szűr: fehér-fekete gyapjú, vegyesen.

máriás: kártyajáték.

mártogatós: a csárdás egy neme.

más keze-lába: szolgálja.

megcérnásodik: a ki nem száradt, nedves téglá, ha télére színbe rakják, megritkul, szétmállik.

megelőzött: némi vagyont gyűjtött ember.

megeresztik a tarlót, földeket: felszabadul a» őrizet aldl.

megkenlek: bottal üti.

meglegyelték: megverték.

meglocsollak: istrággal üti.

megpatkol: evéskor mondják: megpatkoltam egy kis szalonnával: meg-toldja, módját megadja.

mejjedző: a melles kötő mellet takaró része.

melyek: a gyűrések belső része.

mestergerenda: a főgerenda az épület hosszában.

mínusz: nagyon sok.

misling: sűrűre vetett kukorica, zölden elvermelik.

mohakendő: sodrott gyapjúból kötött nyakbavaló

morcso: piszkos.

motyó: holmi.

mögfogtuk a medvét: a szerűben ázott ágyasra mondják.

mögghúzni a tolvajt: tetten érni.

mögnyomni a tolvajt: tetten érni.

mögssziszál: megrongál.

nadrágfoltozó ünnep: kis, jelentéktelen ünnep.

nagy jószág: ló, tehén.

nagytermészetű: indulatos.

nap alatt van: még nem vőlegény, csak elindult,

napolni, napozni: időzni.

ne kopogj kovács: nem igen zavarja a szomszédokat a csőrömpöléssel;
 arra mondják, aki nem érti jól a mesterségét.
 nem ránt a karikás ostor: nem lehet vele cserdíteni.
 ne szólj dinnye: lopott dinnye.
 ne szólj dohány: lopott dohány.
 nyakló: a karikás ostor fejébe kötött irha vagy madzag, mellyel a nyélre hurkolják.
 nyaras: a téglagyári munkás, aki tavasztól Kisasszony napig (szept. 8.) megszakítás nélkül dolgozik, nem megy el aratni,
 nyers föld: eleven föld, nem napsütötte.
 nyeskó: dögleni való rossz ló.
 nyomási föld: a város körüli földek, régen legelők,
 nyúgpeccek: a ló első lábaira használt nyúgön levő kisebb fapecek.
 nyüstöl: nyú, nyüvi.
 nyüvi magát: igyekszik, töri magát.

oláhkorsó: mázatlan, vászonkorsó.
 orrával durja a földet: iparkodó, sokat dolgozik keserves munkával.
 ortályozik: csúnya hangon pörlekedik.
 ostorost (kanász): aki szántásnál a lovat hajtja.
 öcsémhét: december hónapban az utolsó héten öcsémnek szólítják a kis kanászt, egymás közt öcsémhétnek mondanak,
 ödöng: terv nélkül ide-oda járkal.
 őrzető: egy csőszre bízott terület.
 összedíbol: összetúr, összegázol.
 összeteszik a vontatókat: megrakják.
 őszül az árpa: érni kezd.
 özvegy lány: megesett lány.

padlásra jár nevetni: akit sose látnak nevetni.
 palóka: olyan orradzó, amit a csikónak, borjúnak az orrára illesztenek, kötnek abból a célból.
 palókás borjú: szopós borjú, amelyiknek az orrára palókát tesznek.
 pamaes: rongycsomó.
 paplan, paplanfü: aranka, a lucerna élőködő növénye.
 papot tenni: a boglya- és szalmakazal végére eresztettkötéltől bunkósfejű csomót tenni.
 papucs (ekevason): faeke vasa.
 papucs (habarcsból): a vályog közül kifolyt és megszáradt habarcs,
 paráhol: megszór, meghint vízzel,
 paszur: paszuly, bab.
 patkahájas: olyan csizmára mondják, mely régen látott kenőt, vagy subickot.
 patying: az eke-gerendelyt az eketalyigához foglaló lánc, karika.
 páklya: a gyékény buzogánya.
 pályvakaró: amihez a kipányvázott jószágot kötik,
 pápistaszínú: sápadt képű.
 pásztorít: jószágot őriz.
 pemetasszony: közvetítő asszony a házasulandók közt: gyalogsátán.
 peniszes: fél-szürke, pl. peniszes szakállú.
 personátusan: tempósan.
 perzekutor: lovas rendőr.
 peszra: kis gyermekhez fogadott gyermek-lány cseléd,
 pice: szivarszipka.
 pipás kóty: kinyáiban érett, görbe sárgadinnye,
 pite: tejből, lisztből és tojásból sült tészta,
 pohos: nagy hasú.

pokla: magzatburkoló hártya, mely elles után az anya méhéből leválik.

pókos a ló lába: csomós.

poszás: lágy föld, amely elterül, nem keményedik meg.

Posztós körösztapám felől fú a szél: északról.

pöcsétös végű kóty: sárgadinnye virágos végén lévő nagy kerek jel.

pörsögös: apró pattanásom.

pöslet: gyüszménékedik, jön-megy.

pötyögös: igen bő, túl bő; veszedelmes, nem megfelelő.

puntas: súly.

purungya: rendetlen.

putri: földbe ástott, kezdetleges kunyhó.

radó: csintalan.

ráágyazni: a kitaposott magról levillázza a szalmát, azután új gazt rak rá.

ráma: a kocsioldalnak van alsó és felső rámája.

rácsározik: kiabál.

ráta: egy részlet földterület.

resta, restál: rosta, rostál.

részbúza: részesek búzája.

retkes: piszkos.

retye-rutyája: rokonsága,

robot: fizetés nélküli munka.

rónára vet: hosszú, egyenes mélyedésbe szórja el a magot.

rostokol: várakozik.

rosszak a kerekék: a lábak.

rossznak rossz a fele: komisz embernek komisz a társa is.

rotygatóós banda: rezes banda: fűvószerszámosok.

rudas ökrök: a rúd mellé befogott ökrök.

rudasfa: szekeroldalon a vendégoldalnál kisebb fa, tartófa; két fő alkat-része a szénahordó alkalmatlóságnak, amellyel két ember dolgozik.

rudas: a megszáradt szénát rakják rudasba, egy rudas: amit két ember két rúdon könnyen elvisz.

rudas: kis boglya, 20—24 csirkéből (vellahegyre való kisebb csomóból) áll.

rugófa: istállóban a jászág közé alkalmazott rúd.

rühet: a disznó közösül, hasas, vemhes lesz.

sántít a kerék: ha nem kerek, döcögős.

sárvíz: vérsavó.

serege: seregély.

seregpénz: a nyomási csősz bére, aki a gazdák seregétől szedi be.

simóly: a bolondkocsin: a tengely feletti rész, mely a két oldalt össze-tartja.

sírkút: sír alakú, melybe 2—3 lépcsőn mentek le.

sisi: fél fillér.

síván: csupa síván kenyér: nem eszik hozzá semmit, csupa kenyér.

síván föld: csupa föld.

sórikázik: sodródik.

sóska: a szőlő gyenge, új hajtása.

Sörtekaró: az a faszeg, amely a végdeszkát tartja a nádtető végén.

strájfa: a lovakat elválasztó rúd.

subára kalapálja a kaszát: jól kalapál, olyan élesre, hogy még subában is könnyen lehet kaszálni.

sugár: ló farkából kihúzott szőrszál.

sugarán vékonyodó: menetelesen vékonyodó.

suha: fűzfa tövéből kinőtt vessző.

suhancár kölyök: fiatal, nagynövésű (14—15 éves).

suhantott leves: sós vízben megfőzött tésztalevest leöntik forró paprikás zsírral.
 sukkfa: sukkos, másfölsukkos keményfa, mely a csizma szárában van.
 Munka közben azzal méri a verő a tető vastagságát.
 surbankó: növegyerek 14 évestől.
 susnyó: fatövéből nőtt új mellékajtás.
 suttyantós: vékony szíjból való ostor suttyan.
 sült paraszt: igazi, valódi, jellegzetesen paraszt.
 sűrűbélű: erős, kemény húsú.
 szarvas: dudvakazal: trágyakazal.
 szarvaság: az ökörhajtó ostor vékony vége kétágú villa alakban végződik,
 szájabákó: bámész.
 szájas ló: kemény száju, nem bír vele.
 szánakozó szúnyog: a szúnyog a szegény embernek este azt zümmögi:
 »szögény, szögény« szánja, sajnálja a szögényt.
 szárba kapni: mindig húzni kell a ló száját, a gyeplűszára feszesen áll.
 száрма: töltött káposzta.
 szátyong: báméskodik dolog nélkül.
 szerelómház: szeretetház.
 szénvonó: amivel a pernyét kihúzzák,
 szóbeli embőr: tolvajos.
 szolgafa: bográcstartó fa.
 szór a búza: eső után hirtelen melegbe kihull a szem a búzából,
 szóró: lapátos, aki a garmadából falapáttal felhajtja a polyvás magot,
 szömire térít: megmondja neki.
 szőrös bocskor: döglött disznó lenyúzott bőréből készült bocskor, melyen
 rajta van a szőre is.
 szőszélyős: becsípett.
 szőszet tipni: szőszből a kócot, csomókat kitépi.
 szuszka: a nedvesen égett téglára mondják, mely úgy szól, mint a repedt
 fazék, nem cseng.
 szútyongat: szóval ösztökél.
 szűr: mindig díszített, galléros posztóruha, drágább.
 szűrkanó: jobb minőségű kankó.
 szűrű: az a köralakú hely, ahol a búzát a lovakkal kitapostatják.
 szűrűnyeső: az a fanyelű vasszerszám, mellyel a szűrű területéről a fűvet,
 gyomot felnyesik.
 szűrűpásztor: aki szombat délutántól hétfő reggelig őrzi a szűrűt és gar-
 madát.

takarórétes: aratás végeztével nyomtatás előtt vendégeli meg a
 szony az aratókat.
 talló: tarló,
 tambura, tamburál: népi, húros, hosszú, keskeny zeneszerszám, melyet
 egyik kézzel lúdtollal pengetnek, másikkal a húrokat lenyomkodják.
 Nem azonos a déli szlávok (szerbek) hasonló nevű hangszerével. Tam-
 burát minden ügyesebb szegény ember készít maga is.
 tarjagos piros: kékes piros,
 tatár: mécs elégett bele.
 teke: ökölnagyságú gömbgolyó szőlőtökéből faragva,
 terítés: az alsó nádréteg a javából,
 tetéjverő furkó: amivel a nádasház tetejére verik fel a nádat, vagy javítják
 a fedelet.
 tetühátú istálló: lapos, nem vezette le a vizet,
 téli salyáta: leveles szűzdohány.
 tisztösségösen lop: észrevétlenül.

- toklász: a búzaszemről levált tok.
 tokmány: tehénszaru kaszakótartó.
 tökmagszínű: sápadt, sárga.
 töltögetés: a kukoricátó mellé 3—4 kapavágással körül földet húz.
 törekelés: apró szalma, amit szemhúzás előtt villával szednek le az ágyasról.
 tőri a mogyorót a kerék: túlrakott kocsis kerekének csikorgó, pattogó hangja.
 töfte rossz: nagyon rossz (cselekedetű).
 trimfliszár: harisnyaszár.
 trokároz: a tőralakú sebészeti eszközt beleszúrják a felfúvódott jószág horpaszába.
 tukarcs: vizes gyékényből fonott gyékénycsomó.
 tukarcs: másod-, harmadrendű dohány, összezsavarták.
 tutajnád: nádtető fedésnél a legalsó réteg.
 tudínyye: első dinnye a tónél.
 türücsköl: nyomkod.
 tusköl: túsőkboronával végighúzza a már kétszer boronált földet,
 tüsténkedik: sürgölődik, buzgólkodik.
 tüzelő: dohány.
 tyúkeke: a faeke régi neve.
- ujjas: téli kabát.
 ujjast húz: egyik kanász-, vagy csordásgyerek a másiknak a mutatóujjába akasztja a magáét és úgy igyekszik elhúzni állásából.
 uzoválni: gyakorolni, üzni, folytonosan vele gyakorolni.
- vadföld: a termőréteg alatti föld.
 vakborozda: felszántatlanul maradt föld.
 vaktetűs: viszketegecs.
 (a) »van«: a vagon.
 varjúdurta fészek a kazlak, boglyák környéke: télen a varjúk szótrúgják a polyvát, rendetlen.
 vágott vas: apróra tördelt, vágott vasdarabok, melyekkel a csósz puskáját megtölti srét helyett.
 vályogkereskedő: kőművesnél lévő napszámosokból, kubikbérlelőkből, vályogvetőkből lesznek.
 ver a fűrj: pittypalattyol.
 verebet fogott az orra: veres lett a hidegen,
 vese: kenyéértésztaból vesealakúra sütött sütemény.
 vetnek neki: löknek, dobnak,
 vető: vályogvető forma,
 végzés, szántás bevégzése: az utolsó barázda.
 vízipite: tej helyett vízzel készített pite.
 vízipók: lóbetegség, daganat a lábon, vízzel van tele.
 vontató kocsi: bolondkocsi.
 vontató rúd: az a két rúd, amit a vontató alá dugnak, hogy feltegyék a vontató kocsira, vagy arról levegyék.
- zahin: nagy gazda, jó módú,
 zargat: zaklat, kerget, üz, hajt.
 zákányos: az út szokott zákányos lenni: csinálatlan, rossz út, latyakos.
 zákányos gyerek: rendetlen.
 záp: kocsioldalrács.
 zimankós kölok: szófogatlan, rossz gyerek.
 zöldre feketít: a lusta béres nem kapálja ki a gatz, gyomot, csak ráveti a port, hogy ne lássák.
 zőri-zavarja: üzi-hajtja.

zsidóháton vágott dohány: nagyjából, hányd el-vedd el módra vágott dohány, ami még marokban sincs megpederítve.

zsidózsák: vékony, ritka, egy nyüstös, gépen szövött zsák, a magyar zsák durvább, kenderből kallantyult, négy nyüstös: magam szötte zsák.

zsiók: Potamogeton lens.

zsinór (úgy megy, mint a zsinór): nyílegyenesen, mint a zsinór,

zsurmó: alacsony, testes.

zsöndül: érni kezd, félig érett gyümölcs.

TARTALOM

Bevezetés..... 5

I. Nehezen élők.

A kis kanász.....	7
A csordásgyerek	31
A béres	41
A kocsisbéres.....	76
Az igáskocsis	82
A parádés kocsis.....	84
A bérkocsis	87
A malmoskocsis.....	90
A mindenes	93
Az udvaros	95
A házőrző.....	96
A kis tanyás	96
A tanyásbéres.....	99
A feles tanyás	103
A kisfeles	105
A fuvaros	106
Az egylovas ember	108
A kisárendás	109
A kubikos	113
A napszámos	129
vályogvető	155
A téglaverő.....	157
A falrakó.....	164
A kútásó	166
A tetéjverő	167
A szőlőkapás	171
A szőlőcsész	173
A nyomási csész	177

A kukoricacsész	183
A zsákoló	184
Az éjjeli őr.....	186
Az utcaseprő	187
A tehéncsordás	187
A csürhész kanász	190

II. Könnyen élők.

A jófajták	193
A bolti szolga	195
A halottipénzszedő	195
A lócsizár	196
A lónyúzó	204
A disznókupec	207
A marhahajcsár.....	216
A lajtos.....	221
A vőfély.....	222
A funerátor	225
A gyászhuszár	230
A hordár.....	231
A gyűvő-menő ember.....	232
A piaci légy	233
A tötte-rosszembőr	235
A koringyálóembőr	238
A kártyapiller.....	238
A dohánycsempész.....	239
A dinnyecsész	249
Befejezés.....	269
Szómagyarázat	271